Obilježja roditeljstva i odnos roditelja prema kockanju kao prediktori kockanja muške djece

Maglica, Toni

Doctoral thesis / Disertacija

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:234646

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Toni Maglica

OBILJEŽJA RODITELJSTVA I ODNOS RODITELJA PREMA KOCKANJU KAO PREDIKTORI KOCKANJA MUŠKE DJECE

DOKTORSKI RAD

Mentori:

Izv.prof.dr.sc. Neven Ricijaš

Izv.prof.dr.sc. Martina Ferić

Zagreb, 2017.

University of Zagreb

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences

Toni Maglica

CHARACTERISTICS OF PARENTHOOD AND PARENTAL RELATIONSHIP TOWARDS GAMBLING AS PREDICTORS OF GAMBLING OF THEIR MALE CHILDREN

DOCTORAL THESIS

Supervisors:

Assoc. Prof. Neven Ricijaš, PhD

Assoc. Prof. Martina Ferić, PhD

Zagreb, 2017.

INFORMACIJE O MENTORU

Izv.prof.dr.sc. Neven Ricijaš

Izv.prof.dr.sc. Neven Ricijaš zaposlen je kao izvanredni profesor na Odsjeku za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Znanstveni stupanj doktora znanosti u društvenim znanostima, znanstveno polje socijalne djelatnosti iz Teorije i metodologije socijalnog rada stekao je 2009. godine obranom disertacije pod naslovom „Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih“. Nastavnik je na preddiplomskom i diplomskom sveučilišnom studiju socijalne pedagogije u okviru kojih je nositelj i izvoditelj sljedećih predmeta: Fenomenologija poremećaja u ponašanju; Kriminologija delinkvencije mladih; Individualni pristup u socijalnopedagoškim intervencijama; Teorija i metodika probacije; Kockanje i druge bihevioralne ovisnosti; Juvenile Delinquency – Theory, Research and Interventions.

Tijekom dosadašnjeg rada, znanstveni, nastavni i stručni interesi usmjereni su prema maloljetničkoj delinkvenciji, tretmanu počinitelja kaznenih djela u zajednici te fenomenološkim obilježjima poremećaja u ponašanju mladih, s posebnim naglaskom na kockanje i druge bihevioralne ovisnosti. U tom području sudjeluje/sudjelovao je u više domaćih i međunarodnih znanstveno-istraživačkih i stručnih projekata.

Mentorirao je preko 30 diplomskih radova te je bio mentor dviju doktorskih disertacija.

Od 2010. godine, voditelj je Centra za cjeloživotno učenje na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu.

INFORMACIJE O MENTORU

Izv.prof.dr.sc. Martina Ferić

Izvanredna profesorica dr.sc. Martina Ferić zaposlena je na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Doktorat znanosti iz područja društvenih znanosti, polje edukacijsko-rehabilitacijske znanosti stječe 2006. godine na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Znanstveno i profesionalno se razvija u području prevencijske znanosti, od procjene potreba do razvoja, implementacije i evaluacije preventivnih programa te promocije pozitivnog razvoja djece i mladih. Posebni naglasak u njenom radu usmjeren je na obiteljsko okruženje i okruženje zajednice. U 18 godina rada suradnica je na 13 znanstvenih projekata te voditeljica 1 znanstvenog projekta, od kojih su 4 međunarodna. U posljednjih pet godina sudjelovala je s 31 radom na 12 međunarodnih znanstvenih skupova, sudjeluje u 6 domaćih i 2 međunarodna projekta. Ukupno je objavila 20 znanstvenih radova, 3 znanstvene knjige, 23 stručna rada, urednica je jednog stručnog priručnika i dvije knjige sažetaka s dvije međunarodne znanstvene konferencije. Sudjelovala je na 6 stručnih projekata, od kojih su dva međunarodna. Bila je članica uredništva časopisa Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja od 2012. do 2015. godine

Razvila je veći broj kolegija te nastavu izvodi na preddiplomskoj i diplomskoj razini studija na Edukacijsko-rehabilitacijom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Nastavu izvodi i na poslijediplomskom specijalističkom studiju Rana intervencija u edukacijskoj rehabilitaciji i poslijediplomskom doktorskom studiju Prevencijska znanost i studij invaliditeta.

Voditeljica je Modula Prevencijska znanost poslijediplomskog doktorskog studija Prevencijska znanost i studij invaliditeta (Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), 4 godine je bila voditeljica Povjerenstva za kvalitetu te je bila prodekanica za nastavu Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu dvije akademske godine.

Aktivna je u životu znanstvene i stručne zajednice te je članica nekoliko društva u području od kojih su najznačajniji European Society for Prevention Research (EUSPR) i European Public Health Association (EUPHA).

Na temelju članka 42. Statuta Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Fakultetsko vijeće Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta na 8. redovitoj sjednici održanoj dana 29. svibnja 2017. godine donijelo je odluku o imenovanju Povjerenstva za ocjenu doktorskog rada (disertacije) u sastavu:

1. Izv.prof.dr.sc. Valentina Kranželić, izvanredna profesorica Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, predsjednica

2. Doc.dr.sc. Dora Dodig Hundrić, docentica Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, članica i

3. Prof.dr.sc. Dejana Bouillet, redovita profesorica Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, vanjska članica

Fakultetsko vijeće Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta prihvatilo je pozitivno izvješće Povjerenstva za ocjenu doktorskog rada Tonija Maglice pod naslovom „Obilježja roditeljstva i odnos roditelj prema kockanju kao prediktori kockanja muške djece“ na 10. redovitoj sjednici održanoj dana 25. rujna 2017. godine te imenovalo Povjerenstvo za obranu doktorskog rada (disertacije) u sastavu:

1. Izv.prof.dr.sc. Valentina Kranželić, izvanredna profesorica Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, predsjednica

2. Doc.dr.sc. Dora Dodig Hundrić, docentica Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, članica i

3. Prof.dr.sc. Dejana Bouillet, redovita profesorica Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, vanjska članica

Doktorski rad (disertacija) uspješno je obranjen dana 10. listopada 2017. godine na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

ZAHVALE

Postoji velik broj trenutaka, događaja, uvida, pojava, mjesta i ljudi koji zavrjeđuju biti „ukoričeni“ u ovoj doktorskoj disertaciji. Ali fokusirat ću se na neke bez kojih Ovo ne bi išlo.

Mom mentoru, Nevenu Ricijašu, hvala na učenju, hvala što si vodio i slijedio, hvala na strpljenju, granicama, podršci u svako doba dana (i noći). Hvala na prijateljstvu. Hvala što si me tjerao, uvjeravao da mogu pa i jesam!

Mojoj mentorici, Martini Ferić, na upornom čitanju, preporukama, toploj i lakoj riječi kad bi bilo teško.

Maji Ljubetić, profesorici, učiteljici, prijateljici, podršci, zagovornici i uzoru.

Hvala „mladim“ kolegama znanstvenicima s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Sigurno ću nekoga zaboraviti, ali hvala Dijani Jerković, Dori Dodig, Valentini Kranželić, Morani Koludrović, Ini Reić Ercegovac, Mariji Lončar, Branimiru Mendešu i mnogima koji nisu zapisani na ovoj stranici, ali jesu na važnijim mjestima.

Hvala mojim roditeljima na dobrom korijenju, zalijevanju, hvala što ste mi usadili kako je „čovjek prije svega“, hvala na brizi i što ste bili tu kad je bilo lijepo i teško. Tu su i punac i punica koji su brinuli, hranili i bodrili „studentske zagrebačke dane“ i dali mi najvrjedniji poklon koji su imali.

Kad smo kod tog poklona...Tihana ovo je naša disertacija. Hvala na strpljenju, razumijevanju, odricanju, beskrajnoj podršci, hvala na rastu, zajedništvu, slušanju i gledanju, tišini, pričanju i šetnjama. Volim s tobom rasti, stvarati i graditi.

Lovri i Maru dugujem isprike za nestrpljivost, nervozu i što sam tada bio malo više znanstvenik, malo manje tata. Ali nek vam ove stranice budu i lekcija o radu, posvećenosti, radosti i ispunjenosti kada slijediš svoje snove i kada se baviš onim što voliš.

Hvala organizaciji Odozgo. Nek ovi talenti i darovi čine svijet ljepšim mjestom za nas ljude.

SAŽETAK

Obilježja roditeljstva i odnos roditelja prema kockanju kao prediktori kockanja muške djece

Istraživanju fenomena kockanja mladih u Hrvatskoj i svijetu uglavnom se pristupalo iz perspektive samih adolescenata. Ovaj rad, uz njihovu, uključuje i perspektivu roditelja kroz različite mjere procjene i samoprocjene. Mnogobrojna istraživanja potvdila su utjecaj roditelja i roditeljstva općenito na negativne razvojne ishode djece (Farrington, Loeber i Ttofi, 2007; Andrews i Bonta, 2006; Ferić, 2002; Ricijaš, 2012), pa tako i na kockanje kao rizično ponašanje (Gupta i Derevensky, 1997; Dickson, Derevensky i Gupta, 2000; Wood i Griffiths, 2002; Griffiths, 2003), iako je fundus literature u ovom području skromniji i uglavnom novijeg datuma. Ovaj rad ima za cilj stjecanje uvida u obilježja roditeljstva i roditeljskog ponašanja, odnos roditelja prema kockanju mladih i drugim rizičnim ponašanjima, stavove roditelja prema kockanju, učestalost njihovog kockanja i prevalenciju problematičnog kockanja, te razlike u percepciji nekih navedenih obilježja između roditelja i djece. Nadalje, radom se željelo utvrditi kako prethodno navedena obilježja roditelja objašnjavaju učestalost kockanja njihove djece, te na koji način djetetova percepcija roditelja i roditeljstva, kao i njegova osobna obilježja, iskustva i stavovi vezani uz kockanje objašnjavaju učestalost njihovog kockanja.

Pritom je važno obilježje ovog istraživanja činjenica da su u njemu sudjelovali i roditelji (n=244) i njihova muška djeca (n=244), kako bi se roditeljska percepcija neposredno mogla usporediti s djetetovim samoiskazom. U odnosu na subuzorak roditelja ukupno je sudjelovalo n=126 majki (51.6%) i n=118 očeva (48.4%), a raspon dobi kreće se od 30 do 63 godina života, s prosječnom dobi M_{dob}=45.98 (SD=5.59). Raspon dobi mladića (njihove djece) kreće se od 14 do 19 godina života, pri čemu je prosječna dob M_{dob}=16 (SD_{dob}=1.21). Uzorak je prigodan, a istraživanje je provedeno u Zagrebu i Splitu. Kako bi se ostvarili postavljeni ciljevi korištena je opsežna baterija instrumenata: (1) Upitnik o općim i socio-demografskim podacima, (2) Upitnik percepcije ozbiljnosti rizika za mlade, (3) Upitnik procjene komunikacije o rizicima mladih, (4) Upitnik procjene iskustva djeteta s rizičnim ponašanjem, (5) Upitnik kvalitete obiteljskih interakcija – KOBI (Vulić-Prtorić, 2002), (6) Upitnik roditeljskog ponašanja URP-29 (Kuterovac Jagodić, Keresteš i Brković, 2007), (7) Skala stavova o kockanju (Jelić, Huić i Dinić, 2013), (8) Upitnik aktivnosti kockanja (skraćena verzija): samoprocjena roditelja, procjena partnera/ice, samoprocjena roditelja o kockanju zajedno s djetetom (Ricijaš i sur., 2011), (9) South Oaks Gambling Screen – SOGS (Lesieur i Bloom, 1987), (10) Upitnik aktivnosti kockanja djeteta (skraćena verzija) (Ricijaš i sur., 2011), (11) General Problem Severity Subscale (GPSS) kao dio Canadian Adolescent Gambling Inventory- CAGI (Wiebe, Tremblay, Wynne i Stinchfield, 2010), (12) Upitnik (samo)procjene

vjerojatnosti roditeljskog sankcioniranja djece za rizična ponašanja i (13) Pitanja o tome kocka li/kladi se zajedno s djetetom.

U funkciji odgovaranja na postavljena istraživačka pitanja korištene su sljedeće metode obrade podataka: (1) Metode deskriptivne statistike (aritmetička sredina, standardna devijacija, frekvencije), (2) Wilcoxonov test ranga, (3) Hi-kvadrat test, (4) Mann-Whitneyev U-Test uz računanje veličine efekta i (5) Hijerarhijska regresijska analiza.

Rezultati su pokazali kako roditelji pozicioniraju kockanje kao manje ozbiljan rizik u odnosu na rizike vezane uz ovisnosti konzumiranja psihoaktivnih tvari, te da percipiraju kockanje ozbiljnijim rizikom nego njihova djeca. U odnosu na komunikaciju s djecom, roditelji češće komuniciraju o ovisnostima vezanim uz konzumiranje sredstava ovisnosti (alkohol, cigarete, droge), ali i o drugim bihevioralnim ovisnostima, odnosno tehnološkim rizicima kao što su Internet i video igre, u odnosu na kockanje, te svoju komunikaciju o rizicima općenito procjenjuju učestalijom nego njihova djeca. U odnosu na percepciju roditelja o vrsti, učestalosti i razvijenim posljedicama vezanim uz kockanje, rezultati pokazuju kako roditelji najučestalijim procjenjuju sportsko klađenje, ali i da djeca izvještavaju o učestalijem kockanju općenito. Razlika u procjeni roditelja i djece pokazala se i kod procjenjene vjerojatnosti sankcioniranja za određena rizična ponašanja i to na način da roditelji u većoj mjeri procjenjuju vjerojatnost sankcioniranja, nego što to procjenjuju njihova djeca. Što se tiče razvijenosti štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem kod djece, 88.0% roditelja procjenuje kako njihova djeca nemaju nikakvih štetnih psihosocijalnih problema povezanih s kockanjem, dok samoprocjenom djece njih 64.3% zadovoljava kriterije za ovakav zaključak. Odnosno, razvijenost niske do srednje razine problema kod svoje djece procjenilo je 8.4% roditelja u odnosu na 21.6% djece, a 2.8% roditelja procijenilo je da njihova muška djeca imaju ozbiljne psihosocijalne posljedice povezane s kockanjem, dok je za sebe to procijenilo 14.1% djece, što su značajne razlike. U odnosu na razlike između očeva i majki u ovom području, utvrđeno je kako očevi imaju pozitivniji stav prema kockanju, učestalije kockaju i imaju izraženije probleme povezane s kockanjem. Pri ispitivanju doprinosa osobnih obilježja roditelja, obilježja njihovog roditeljstva, roditeljstva u odnosu na kockanje mladih, stava prema kockanju, učestalosti i intenziteta problema povezanih s kockanjem roditelja u predikciji samoiskazane učestalosti kockanja njihove muške djece, rezultati ukazuju kako se učestalost kockanja muške djece ne može kvalitetno objasniti samoprocjenom roditeljskog ponašanja jer je takvim pristupom objašnjeno svega 20% varijace. Međutim, setom prediktora koji iz perspektive djece mjeri procjenu obitelji i roditeljstva, te uključuje samoiskaz i samoprocjenu djece u odnosu na stavove i iskustva tijekom kockanja, rezultati pokazuju kako se učestalost kockanja mladića može objasniti kroz nepovoljnije roditeljske stilove koji uključuju restriktivnu kontrolu i permisivnost, te znanje roditelja o

njihovom kockanju, pozitivan djetetov stav prema kockanju, iskustvo dobitka velikog iznosa novca koji ujedno i potiče dijete za nastavkom kockanja, čime je objašnjeno oko 59% varijance kriterija.

Rezultati istraživanja komentirani su u odnosu na domaće i inozemne spoznaje u ovom području, ali i u kontekstu značaja za prevenciju i tretman ovog rizičnog ponašanja mladih.

Ključne riječi: kockanje, adolescenti, roditelji, roditeljstvo, rizična ponašanja

SUMMARY

Characteristics of parenthood and parental relationship towards gambling as predictors of gambling of their male children

The research of youth gambling in Croatia and the world have mostly been approached from a child's point of view. This dissertation, beside including child's perspective, includes parents' personal characteristics through different way of assessment and self-assessment. The impact of parenthood on a negative child outcomes has been proven through many researches (Farrington, Loeber i Ttofi, 2007; Andrews i Bonta, 2006, Ferić, 2002, Ricijaš, 2012), as well as on gambling as a risky behaviour (Gupta i Derevensky, 1997; Dickson, Derevensky i Gupta, 2000, Wood i Griffiths, 2002; Griffiths, 2003), although literature holdings in this field are rather moderate and recent. The aim of this research is to provide an insight into characteristics of parenthood, particularly those related to relationship with youth gambling, parents' attitudes toward gambling, frequency of parent gambling and the differences in perception between parents and their children. Moreover, the goal was to determine how those characteristics explain the frequency of their children's gambling and the way in which child's perception of parents and parenthood, and child's personal characteristics, experiences and attitudes to gambling explain the frequency of their gambling. The important attribute of this research is that both, parents (n=244) and their male children (n=244) were involved, so comparison between parents' perception and their children self-assessment could be done. Subsample of parents consists of n=126 mothers (51.6%) and n=118 fathers (48.4%). Parents' age ranges from 30 to 63 with the average age M_{age}=45.98 (SD_{age}=5.59). Age of boys ranges from 14 to 19, with the average age M_{age}=16 (SD_{age}=1.21). The research was conducted on a convenience sample in Split and Zagreb.

In order to conduct this research, a wide battery of instruments was used: (1) Questionnaire about general and socio- demographic data, (2) Questionnaire of risk perception for the youth, (3) Questionnaire of communication assessment about youth risks, (4) Questionnaire of assessment of the experiences of a child with risky behaviour, (5) Questionnaire of family interaction quality – KOBI (Vulić-Prtorić, 2002), (6) Questionnaire of parent behaviour URP-29 (Kuterovac Jagodić, Keresteš I Brković, 2007), (7) Gambling attitudes scale (Jelić, Huić I Dinić, 2013), (8) Questionnaire of gambling activities (shorten version): parents' self-assessment, partners' assessment, parents' self- assessment about gambling with their child (Ricijaš et all., 2011), (9) South Oaks Gambling Screen- SOGS (Lesieur and Bloom, 1987), (10) Questionnaire of child's gambling activities (shorten version) (Ricijaš et all., 2011), (11) General Problem Severity Subscale (GPSS) as a part of Canadian Adolescent Gambling

Inventory- CAGI (Wiebe, Tremblay, Wynne and Stinchfield, 2010), (12) Questionnaire of self-assessment of probability of parents' disciplining their children for risky behaviour and (13) Questions about whether they gamble together with their child.

In order to reach the aforementioned goals, the following data analyses methodology was used: (1) Descriptive statistics (means, standard deviation, frequencies), (2) Wilcox range test, (3) Hi-square test, (4) Mann-Whitney U- Test with the calculation of effect sizes, and (5) Hierarchical regression analysis.

The results of the research have shown that parents do not rank gambling that high as the risks related to psychoactive substances use and that they perceive gambling as a greater risk then their children do. When compared to communication with their children, parents communicate more often about substance use (alcohol, cigarettes, drugs) and other behavioural addictions, that is technological risks such as Internet and video games, rather than gambling and they assess their communication more frequent their children do. In relation with parents' perception of type, frequency and consequences related to gambling, the results show that parents believe sport betting to be the most frequent with the children, but also children self-assessed to gamble more frequent then their parents think so. That difference is shown also in disciplining risky behaviour in a way that parents report to be more prone to disciplining the children, whereas the children do not have the same perception. As far as psychosocial consequences connected to gambling, 88.0% of parents assess that their children do not have any of the consequences, while 64.3% of their children think so. The total of 8.4% of parents assess low and medium level of the problem, while 21.6% of their male children is self-assessed to be in this range of the problem. Finally, 2.8% of parents assessed that their male children have serious psychosocial consequences related to gambling, while 14.1% of children self-assesses to suffer the consequences, which is significant. Related to differences between mothers and fathers, the results show that the fathers have a more positive attitude towards gambling, they gamble more often and have more developed problems connected to gambling. When questioning the contribution of parents' personal characteristics, parenthood characteristics, parenting related to youth gambling, attitudes toward gambling, frequency and intensity of the problems related to parents gambling in prediction of self- expressed gambling frequency of their male children, the results demonstrate that the frequency of male children gambling cannot be described completely by parents' self-assessment since only 20% of the variance is explained in that way. However, the set of predictors which measures, from child's perspective, the assessment of family and parenthood, and also includes children's self-expression and self-assessment of their attitudes and experiences while gambling, the results show that frequency of boys gambling can be explained through inadequate parenting styles which include restrictive control and permissiveness and parents' knowledge about their children gambling, a child's

positive attitude toward gambling, experience of winning a great amount of money which motivates the child to gamble more, which explains about 59% variance of criterion.

Key words: gambling, adolescents, parents, parenthood, risky behaviour

SADRŽAJ

1. UVOD U TEMU **15**

2. RODITELJSTVO **17**

2.1. Teorije roditeljstva **18**
2.1.1. Ekološki model roditeljstva 19
2.1.2. Procesni model determinanti roditeljskog ponašanja 20
2.1.3. Integrativni model roditeljstva 20

2.2. Rizični i zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju **23**
2.2.1. Zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju 25
2.2.2. Rizični čimbenici u obiteljskom okruženju 27
2.2.3. Odgojni stilovi roditelja kao zaštitni i rizični čimbenici za razvoj mladih 29

3. KOCKANJE MLADIH **32**

3.1. Definicije kockanja **32**

3.2. Obilježja kockanja mladih **35**

3.3. Psihosocijalni rizični čimbenici za uključivanje u aktivnosti kockanja i razvoj problema povezanih s kockanjem **39**
3.3.1. Individualni rizični čimbenici povezani s kockanjem mladih 39
3.3.2. Okolinski rizični čimbenici povezani s kockanjem mladih 41

3.4. Obilježja psihosocijalnih problema povezanih s kockanjem **44**

4. OBILJEŽJA RODITELJSTVA POVEZANA S KOCKANJEM MLADIH **50**

4.1. Kockanje u obitelji kao rizični čimbenik **53**

4.2. Roditeljska percepcija i stavovi roditelja prema kockanju i kockanju mladih **55**

5. INTERVENCIJE USMJERENE KOCKANJU MLADIH **58**

5.1. Prevencija problematičnog kockanja mladih **58**

5.2. Tretmanske intervencije usmjerene problematičnom kockanju mladih **62**

6. CILJEVI, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA **66**

6.1. Ciljevi istraživanja **66**

6.2. Problemi i hipoteze istraživanja **67**

7. METODOLOGIJA **69**

7.1. Uzorak sudionika istraživanja 69

7.2. Mjerni instrumenti 71

7.3. Postupak provedbe istraživanja 80

7.4. Način obrade podataka 81

8. REZULTATI ISTRAŽIVANJA 82

8.1. Percepcija ozbiljnosti kockanja vlastite djece i učestalost komuniciranja o kockanju 82

8.2. Učestalost kockanja djece, štetne psihosocijalne posljedice povezane s kockanjem i vjerojatnost roditeljskog sankcioniranja 90

8.3. Kockanje roditelja s djecom 100

8.4. Stavovi roditelja o kockanju, učestalost kockanja roditelja i njihova izraženost psihosocijalnih problema povezanih s kockanjem 102

8.5. Obilježja roditeljstva u predikciji učestalosti kockanja djece – perspektiva roditelja 106

8.6. Obilježja roditeljstva u predikciji učestalosti kockanja djeteta – perspektiva djeteta 112

9. RASPRAVA REZULTATA 117

9.1. Roditeljska percepcija kockanja mladih 117

9.2. Kockanje roditelja kao rizično ponašanje i stavovi roditelja o kockanju 125

9.3. Prediktori kockanja mladića/muške djece 130

10. VERIFIKACIJA HIPOTEZA 137

11. ZAKLJUČAK 146

11.1. Rezultati istraživanja 146

11.2. Ograničenja istraživanja i daljnje smjernice za istraživanja 149

11.3. Znanstveni i praktični doprinosi 151

12. LITERATURA 154

13. PRILOZI 163

1. UVOD U TEMU

Razvojem civilizacije, posebice razvojem tehnologija mijenjaju se oblici rizičnih ponašanja mladih. Kockanje je jedno od takvih ponašanja. Od 2010. godine, Zakonom o igrama na sreću, svi oblici kockanja u Hrvatskoj maloljetnicima su zabranjeni, međutim istraživanja i na našim prostorima, i u svijetu govore o uključenosti mladih u ovo rizično ponašanje (Ricijaš i sur., 2016; Calado, Alexandre i Griffiths, 2016; Kingma, 2008). Dapače, stječe se dojam da se određeni oblici igara na sreću, uslijed velike dostupnosti i pristupačnosti, i ne percipiraju toliko rizičnima. Tome su doprinijeli, i još uvijek doprinose, različiti utjecaji. Neki od njih su liberalan pristup u organiziranju tržišta igara na sreću koji se odrazio na porast dostupnosti igara na sreću, razvoj tehnologija koji donosi lakšu pristupačnost igranju, intenzivna medijska promocija, oglašavanje i još brojni drugi utjecaji. Osim evidentnog porasta broja mjesta registriranih za kockanje, ne smije se zanemariti činjenica da su se razvojem tehnologija proširili modaliteti i mogućnosti sudjelovanja u igrama na sreću, te je danas u gotovo svim igrama na sreću moguće sudjelovati putem interneta (od kuće), a i kladiti se preko samoposlužnih terminala (tzv. kladomata) koji su najčešće smješteni u ugostiteljskim objektima (kafićima). U odnosu na marketing i oglašavanje, oni se pokazuju značajnim u kreiranju stavova mladih, te su marketinške poruke o dobivanju novca kockanjem i lakom stjecanju bogatstva putem kockanja, ipak ponukale neke adolescente na igru (Derevensky i sur. 2010). Sve su to čimbenici okruženja pomoću koji se objašnjava raširenost fenomena kockanja.

Iako se mladenaštvo smatra razdobljem u kojem se očekuje uključivanje u različita rizična ponašanja, kockanje može ostaviti trajnije negativne posljedice na psihosocijalno funkcioniranje, a brojna istraživanja diljem svijeta pokazuju veću stopu problematičnog kockanja kod mladih, nego kod odraslih (National Research Council, 1999; Hayer i Griffiths, 2014). Najnovija meta-analiza 44 studije o kockanju mladih provedenih diljem svijeta, govori kako od 0.2% do čak 12.3% mladih zadovoljava kriterije za problematično kockanje (Calado, Alexandre i Griffiths, 2016). U Hrvatskoj, najnovija istraživanja daju rezultate kako se 72.9% srednjoškolaca kockalo/kladilo bar jednom u životu, a čak njih 12.9% zadovoljava kriterije za visoku razinu problema povaznih s kockanjem (Ricijaš i sur. 2016). Kockanje se prije svega smatra muškim fenomenom. Naime, mladići se u puno većoj mjeri uključuju u kockanje nego što to čine djevojke (LaBrie i sur., 2003; Ricijaš i sur., 2016), češće kockaju (Stinchfield, 2000; Ricijaš i sur., 2016) i imaju više problema povezanih s kockanjem nego djevojke (Govoni i sur., 1996; Wickwire i sur., 2007; Ricijaš i sur., 2016). Osim toga, mladići mahom igraju one vrste igara koje su opasnije za razvoj ozbiljnijih problema povezanih s kockanjem, tako da muški rod predstavlja rizičan

čimbenik za razvoj problematičnog kockanja (Derevensky i Gilbeau, 2015; Donati, Chiesi i Primi, 2013; Welte i sur., 2009; Ricijaš i sur., 2016), zbog čega oni i jesu u fokusu ovog rada.

Logičan je stoga povećan interes znanstvenika i praktičara u području socijalne pedagogije, ali i drugih znanstvenih disciplina, za izučavanjem ovog fenomena. Ponašajne, odnosno bihevioralne ovisnosti, njihova povezanost s razvojem novih tehnologija motivira nas da, ovakve, nove oblike rizičnih ponašnja, istražimo kako bismo mogli ponuditi adekvatne preventivne i tretmanske intervencije.

O utjecajima roditeljstva na razvojne ishode djece postoje brojni empririjski dokazi. Pa su tako i u obiteljskom okruženju detektirani snažni rizični čimbenici koji su se pokazali posebno prediktivnim za kockanje mladih. Neka roditeljska ponašanja, kako ona vezana za odgoj, tako i ona vezana uz samo kockanje, pokazala su značajnu prediktivnost za kockanje njihove djece. Obitelj može neposredno doprinijeti normalizaciji kockarskih aktivnosti prikazujući ih kao bezazlenu, obiteljsku aktivnost ili uobičajen način provođenja slobodnog vremena. Stavovi roditelja o kockanju, posebno nepercipiranje kockanja rizičnim ponašanjem, povezani su s učestalosti kockanja djece (Campbell i sur., 2011), a istraživanja govore i u prilog korelaciji između problematičnog kockanja roditelja s problematičnim kockanjem djece (Gupta i Derevensky, 1997; Jacobs, 2000; Winters i sur., 2002; Vitaro i sur., 2008). U Hrvatskoj 32% mladih navodi kako roditelji znaju za njihovo (povremeno) kockanje (Ricijaš i sur., 2011), a u Kanadi 86% mladih koji kockaju redovito, rade to u društvu svojih roditelja (Gupta i Derevensky, 1997). U odnosu na roditeljske odgojne postupke posebno prediktivnim za kockanje mladih pokazalo se zlostavljajuće, zanemarujuće i neangažirano odgajanje (Barnes i sur., 1999), kao i općenito niska razina roditeljskog nadzora (Vachon i sur., 2004). Prilikom interpretiranja ovih podataka treba imati na umu kako su oni uglavnom dobiveni samoiskazom djece, te još uvijek nedostaje dovoljno podataka o roditeljskoj percepciji kockanja mladih (Campbell, 2009).

Temeljem empirijskih rezultata o visokoj prevalenciji kockanja mladića u Hrvatskoj, teorijskih saznanja o utjecaju značajki roditeljstva na razvojne ishode djece, rezultata inozemnih istraživanja o povezanosti različitih oblika ponašanja roditelja s kockanjem njihove djece, te osobnog kliničkog iskustva u praksi i radu s mladima s problemima u ponašanju, proizlazi i znanstveni interes autora ovog rada za istraživanjem kockanja kao rizičnog ponašanja. Pritom je dodatna motivacija bila istražiti ovu temu i iz perspektive roditelja, o čemu ima puno manje znanstvenih spoznaja, te ih usporediti s iskustvima i perspektivom djece.

2. RODITELJSTVO

Obitelj, pa tako i roditeljstvo u središtu su interesa kroz čitavu povijest čovječanstva. Bilo da je riječ o umjetnosti, religiji, politici ili znanosti obitelj je uvijek privlačila pozornost, posebno kad su u pitanju djeca, odnosno razvojni ishodi djece. Tijekom povijesti društvenog razvoja svaka od pojedinih etapa društvenog razvitka odražavala se najizravnije na obiteljsku strukturu, njezino funkcioniranje, uloge majke i oca, roditeljske odgojne stilove, te percepciju djece i djetinjstva (Ljubetić, 2012). Istraživanju, objašnjavanju i definiranju obitelji i roditeljstva prilazilo se, i još se uvijek prilazi, iz različitih perspektiva. Ne čudi stoga velik broj definicija i paradigmi. Autori se u definiranju obitelji usmjeravaju na njene različite aspekte, najčešće na funkcije obitelji, na njenu strukturu, odnose, važnost koju može imati na pojedince koje čine obitelj. Definiranje obitelji ovisi o sociogospodarskim društvenim uvjetima, trenutnim znanstvenim spoznajama te religijskim i filozofskim dogmama koje većina ljudi prihvaća u nekom trenutku (Schaffer, 2000). Stoga je nemoguće ponuditi jednoznačnu definiciju obitelji. Ono oko čega se većina autora slaže jest da je riječ o društvenoj zajednici koja je u stalnoj interakciji sa svojim okruženjem, te da djeluje kao dinamičan, promjenjiv sustav, mijenja se s društvom kojega je dio, pa je stoga u osnovi njezina preobražaja i transformacija društva u cjelini (Maleš i Kušević, 2011).

Roditeljstvo, shvaćeno kao pojam, proces ili uloga, složeni je osobni, društveni i istraživački fenomen koji je oduvijek bio u interesu praktičara i istraživača iz različitih područja. Odnosi se na čitav niz procesa što se sastoje od zadataka, uloga, pravila, komunikacija i međuljudskih odnosa koje odrasli ostvaruju u kontaktu sa svojom djecom. Roditeljstvo je prepoznato kao jedno od najvažnijih iskustava koje mijenja ljude i emocionalno i socijalno i intelektualno (Martin i Colbert, 1997). Pojam roditeljstva se izuzetno široko definira. Kao prvo, to je odlučivanje za djecu, preuzimanje i prihvaćanje roditeljske uloge i redefiniranje vlastitih ciljeva, vrijednosti, kao i doživljaja vlastite vrijednosti zbog emocionalnog i materijalnog ulaganja napora, zbog nagrade u emocionalnoj povezanosti i doživljaju djetetova uspjeha i razvoja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Navedeni autori govore kako ovaj prvi skup pojava možemo najšire imenovati kao doživljaj roditeljstva. Osim toga, roditeljstvo predstavlja i rađanje djece, njihovo zaštićivanje i brigu za njihovo održanje, život i razvoj, te vođenje i pomaganje njihova razvoja. U ovom slučaju govorimo o roditeljskoj brizi i skrbi. Isti autori nastavljaju kako roditeljstvo svakako predstavlja i sve namjerne postupke i aktivnosti koje roditelj poduzima i provodi kako bi osigurao sve te ciljeve, što spada u roditeljske postupke, aktivnosti i ponašanja. I na kraju, tu su tipične emocionalne prilike roditeljstva unutar kojih se ostvaruju odnosi između djeteta i roditelja, tj. roditeljski odgojni stil.

2.1. Teorije roditeljstva

Suvremene teorije roditeljstva su uvijek pod utjecajem općih razvojnih uvjerenja o djeci i njihovim razvojnim fazama, ali i individualnim interpretacijama i/ili uvjerenjima (Martin i Colbert, 1997). Isti autori nas podsjećaju na činjenicu kako na razvoj teorije, u ovom slučaju teorije o roditeljstvu, uvijek utječu osobna i proživljena iskustva roditelja kao i ono što promatramo, istražujemo. Teorija kao sistematizirani set podataka, znanja i koncepata služi nam u objašnjavanju i predviđanju nekih fenomena, u ovom slučaju roditeljstva. Teorije o obitelji i roditeljstvu su brojne. Janković (2004) opisuje simboličko interakcijsku teoriju, teoriju društvene razmjene, teoriju sukoba, teoriju socijalne potpore, teoriju socijalne mreže, biološko analitičku teoriju i ekološku teoriju. Holden (2010) navodi teoriju evolucijske psihologije, teoriju privrženosti, socijalnog učenja, teoriju bioekološkog sistema i teoriju genetski uvjetovanog ponašanja (eng. *Human Behavioral Genetics Theory*), dok Martin i Colbert (1997) sistemsku obiteljsku teoriju, biološke teorije, kognitivne, teorije učenja i psihoanalitičku teoriju. Svaka od navedenih teorija na svoj način opisuje obitelji, roditeljstvo, roditeljske stilove i obiteljske odnose.

Danas se najrelevantnijim drže ekološki, procesni i integrativni modeli koji obitelj promatraju kao sustav i koji mogu na sveobuhvatan način pokušati objasniti složenost fenomena roditeljstva posebno u dijelu utjecaja na razvoj djeteta, te će se tri takva modela opisati detaljnije u poglavljima koja slijede. Ovakvo promatranje obitelji olakšava nam razumijevanje prirode obiteljskih odnosa te prepoznavanje međuzavisnosti između uloga i funkcija svih članova obitelji (Cox i Paley, 1997). Kada se govori o obitelji kao sustavu, Janković (2004) je definira kao živi sustav koji predstavlja organiziranu, relativno trajnu, reproduktivnu društvenu cjelinu s ograničeno promjenjivim obrascima ponašanja vezanima za uloge, strukturu i način djelovanja. I suvremeno gledanje na roditeljstvo održava ovakav širok ekološki model, u kojem se ono promatra kao posljedica međusobnih i međuovisnih odnosa djeteta, roditelja i šire socijalne okoline (Brofennbrenner, 1979). Vasta (2005) također važnim procjenjuje konceptualni pristup u istraživanju obiteljskog funkcioniranja kao kompleksne ekološke pojavnosti. Da bismo razumjeli obitelj i roditeljstvo potrebno je usmjeriti pozornost na međusobno djelovanje jedinstvenih značajki pojedinog djeteta i okoline u kojoj odrasta. Okolina se pri tom tumači kao niz različitih okruženja koji su u interakciji pri čemu najjači utjecaj imaju okruženja u neposrednoj blizini djeteta (Vasta, 2005).

2.1.1. Ekološki model roditeljstva

Poimanje obitelji kao sustava temelji se na teoriji Urie Bronfenbrennera, osnivača ekološke sustavne teorije ljudskog razvoja, prema kojem je pojedinac mikrosustav unutar šireg ekološkog okvira sustava koji uključuju užu obitelj, širu obitelj, prijatelje, školu, ustanove zaposlenja, lokalnu zajednicu te šire društvo (Reić Ercegovac, 2010). Brofenbrenner (1979) smatra kako postoje dva socijalna činitelja koja su nužna za razvoj čovjeka: (1) jedna ili više odraslih osoba moraju dijete bezuvjetno voljeti i (2) odrasli moraju podržavati dijete u njegovom razvoju i s njime provoditi vrijeme u obiteljskom domu, ali i u drugim socijalnim okruženjima. Iz perspektive ove teorije, Bouillet i Uzelac (2007) navode kako se socijalna ekologija djeteta sastoji od koncentričnih krugova ili sustava, od kojih je prvi krug/sustav, u kontekstu utjecaja koji ima na razvoj djeteta, nadređen drugom krugu/sustavu. Dijete se nalazi u središtu, a okruženo je individuama i grupama koji tvore njegov mikrosustav, mezosustav i egzosustav. Boemmel i Briscoe (2001) opisuju mikrosustav kao sustav koji ima najneposredniji i najraniji utjecaj, a uključuje obitelj i ostale osobe koje u razvoju djeteta imaju važnu ulogu. Međuljudski odnosi na toj razini su dvosmjerni, što znači da su ponašanja osoba uključenih u odnos međusobno uzajamno povezana. Odrasli uvjetuju ponašanje djeteta, ali istodobno psihološke osobine djeteta uvjetuju ponašanje roditelja. Važno obilježje mikrosustava je izravan kontakt i odnos s djetetom tijekom duljeg razdoblja. Druga razina sustava je mezosustav, a važan je zbog veze između djetetova mikrosustava i šireg socijalnog okruženja. Ova razina uključuje susjedstvo i dostupnost službi za brigu o djetetu koje su važne za socijalizaciju i dugoročan razvoj djeteta. Tu pripadaju još i obiteljski prijatelji, školske ustanove, dječji centri i drugo. Mezosustav je usko vezan za egzosustav koji uključuje institucije koje olakšavaju ili otežavaju djelovanje mikrosustava. Tu spadaju socijalne službe, zdravstvene službe, radno mjesto roditelja, kvaliteta škole i drugo. Mezosustav i egzosustav na razvoj djeteta djeluju posredno, ali uvelike doprinose funkcioniranju mikrosustava. Navedeni sustavi okruženi su još makrosustavom kao najglobalnijom razinom ekološkog prostora. Taj sustav, također, nema neposredan utjecaj na djetetov razvoj, ali ga uvjetuje više ili manje posredno djelujući na brojne elemente u ostalim sustavima djeteta. Tu spadaju različite politike (npr. obiteljska, zdravstvena, ekonomska i sl.), kultura, globalizacija, vrijednosti, norme i zakoni nekog društva.

Suština ove teorije jest interakcija svih razina i sustava koja se zbiva razmjenom informacija tj. komunikacijom te da dinamika interakcija, transkacija koje se događaju među sustavima i/ili među dijelovima jednog sustava, na određeni način determiniraju djetetov razvoj (Bouillet i Uzelac, 2007). Ekološki model roditeljstva na obitelji gleda kao na sustav koji se sastoji od međusobno povezanih elemenata (članova obitelji), pri čemu postoji predvidljivi obrazac interakcija koji pomaže održati obiteljsku strukturu. Posebnu važnost u ovoj teoriji imaju mezosustavi, odnosno stabilnost odnosa

između različitih okolina pojedinaca. U okviru ekološkog modela obitelji i Belsky (2008) obiteljsko funkcioniranje tumači kao rezultat složenih zbivanja unutar mikro i egzo sustava koji su pod utjecajem aktualnih vrijednosnih orijentacija i kulturoloških normi.

2.1.2. Procesni model determinanti roditeljskog ponašanja

U procesnom modelu determinanti roditeljskog ponašanja (Belsky, 1984) razlikuju se utjecaji na roditeljstvo koji obuhvaćaju individualna obilježja roditelja i djeteta, te obilježja obiteljskog konteksta i posljedice roditeljstva koje se primarno odnose na razvoj djeteta. Ovaj procesni model proizašao je iz nekoliko pretpostavki autora. Prvo, razvojni put pojedinca oblikuje njegovu ličnost i psihološku dobrobit, što utječe na roditeljsko funkcioniranje. Tako podržavajuća razvojna iskustva čine podlogu za razvoj zdrave i zrele ličnosti koja je važna za kvalitetno roditeljstvo koje je pak uvjet za optimalan razvoj djeteta. Nadalje, autor pretpostavlja da temperament, kao ni bilo koja druga značajka djeteta, sama za sebe, ne oblikuje roditeljstvo, već je bolje reći da podudaranje obilježja roditelja i djeteta određuje kvalitetu njihovog odnosa, i u tom je smislu važno za djetetov razvoj. Konačno, bračni odnosi, zaposlenje i socijalna mreža su čimbenici povezani s roditeljstvom i roditeljskom kompetencijom, bilo na pozitivan ili negativan način, i to posredno. Naime, kvaliteta bračnih odnosa posredno utječe na roditeljstvo budući da utječe i na subjektivnu dobrobit roditelja (Reić Ercegovac, 2010). Socijalna mreža također ima posredan utjecaj na roditeljstvo budući da može poticati samopoštovanje i samopouzdanje roditelja što se onda odražava i na kvaliteti roditeljstva. Ovaj model dakle pretpostavlja da je roditeljsko funkcioniranje višestruko određeno, bilo da okolinski čimbenici poput socijalne podrške ili okolinskih stresora neposredno utječu na roditeljstvo, bilo da posredno utječu budući da imaju direktan utjecaj na psihološku dobrobit roditelja. Osobine ličnosti roditelja, osim što su neposredno povezane s roditeljstvom, utječu i na bračne procese i cjelokupni socijalni kontekst koji opet moderira i oblikuje roditeljsko funkcioniranje i roditeljsko ponašanje. Iz ovog modela također proizlazi da su za roditeljstvo i interakciju roditelja i djeteta važnije osobne značajke roditelja nego socijalni kontekst, koji pak ima veću važnost za roditeljstvo u odnosu na značajke djeteta.

2.1.3. Integrativni model roditeljstva

Integrativni model roditeljstva, njegovih odrednica i posljedica (Martin i Colbert, 1997) integrira Brofennbrennerov model (1979) i procesni model determinanti roditeljskog ponašanja kojeg je ponudio Belsky (1984). Suvremeni je model proširen i shvaćanjem o recipročnosti svih odnosa među

dijelovima modela, kao i promjenom i razvojem samih roditelja kao posljedicom roditeljstva (Martin i Colbert, 1997). Opisuju ga i Čudina-Obradović i Obradović (2006), a daje suvremeni pojmovni okvir unutar kojeg je moguće smjestiti svako određenje roditeljstva te njegove odrednice i posljedice. Čudina-Obradović i Obradović (2003) pod pojmom roditeljstvo razumijevaju nekoliko skupina pojmova i to:

- doživljaj roditeljstva - odnosi se na odlučivanje za imanjem djece, preuzimanje i prihvaćanje roditeljske uloge, svjesno ili intuitivno postavljanje odgojnih ciljeva te doživljaj vlastite vrijednosti zbog ulaganja napora, emocionalne povezanosti i djetetova suspjeha;
- roditeljska briga - odnosi se na rađanje djece i brigu za njihovo održanje, život i zdravlje;
- roditeljski postupci i aktivnosti - odnose se na sve radnje koje roditelj poduzima kako bi ostvario roditeljske ciljeve;
- roditeljski odgojni stil - odnosi se na emocionalno ozračje unutar kojeg se odvijaju međudjelovanja roditelja i djeteta.

Prema integrativnom modelu roditeljstva, moguće je razlikovati brojne utjecaje na roditeljstvo koji uključuju i značajke djeteta i roditelja, kao i širi obiteljski i društveni kontekst (Slika 1). Pritom možemo razlikovati utjecaje na roditeljstvo (društvene značajke roditelja, obilježja obiteljskog konteksta i značajke djeteta), te rezultate roditeljstva koji se odnose na razvoj djeteta u različitim aspektima (Belsky, 1984). Treba napomenuti da su skupine varijabli u okviru ovog modela uzajamno povratno povezane, tako da roditeljstvo i njegove komponente utječu na razvoj djeteta i roditelja, ali i njihov razvoj povratno utječe na doživljaj i kvalitetu roditeljstva, kao i na roditeljske stilove. Pored razvoja djeteta, u literaturi se posljednjih godina kao posljedica roditeljstva sve češće navodi i razvoj roditelja budući da roditeljstvo mijenja pojedince koji postaju roditelji pružajući emocionalne i kognitivne izazove (Martin i Colbert, 1997). Autori navode kako su pozitivni učinci roditeljstva na razvoj pojedinca prije svega povezani s razvojem kognitivnih i emocionalnih vještina. Pritom se misli na vještine organiziranja, usklađivanja različitih zadataka i sagledavanje vlastitih slabosti (kognitivni aspekt) te na upoznavanje novih emocionalnih razina i načina izražavanja emocija (emocionalni aspekt). Pored toga, kod roditelja se povećava i sposobnost empatije zbog čega mogu pomoći djetetu da izrazi i razumije osjećaje, što im u konačnici olakšava prihvaćanje i izražavanje vlastitih osjećaja (Ahlborg, 2004).

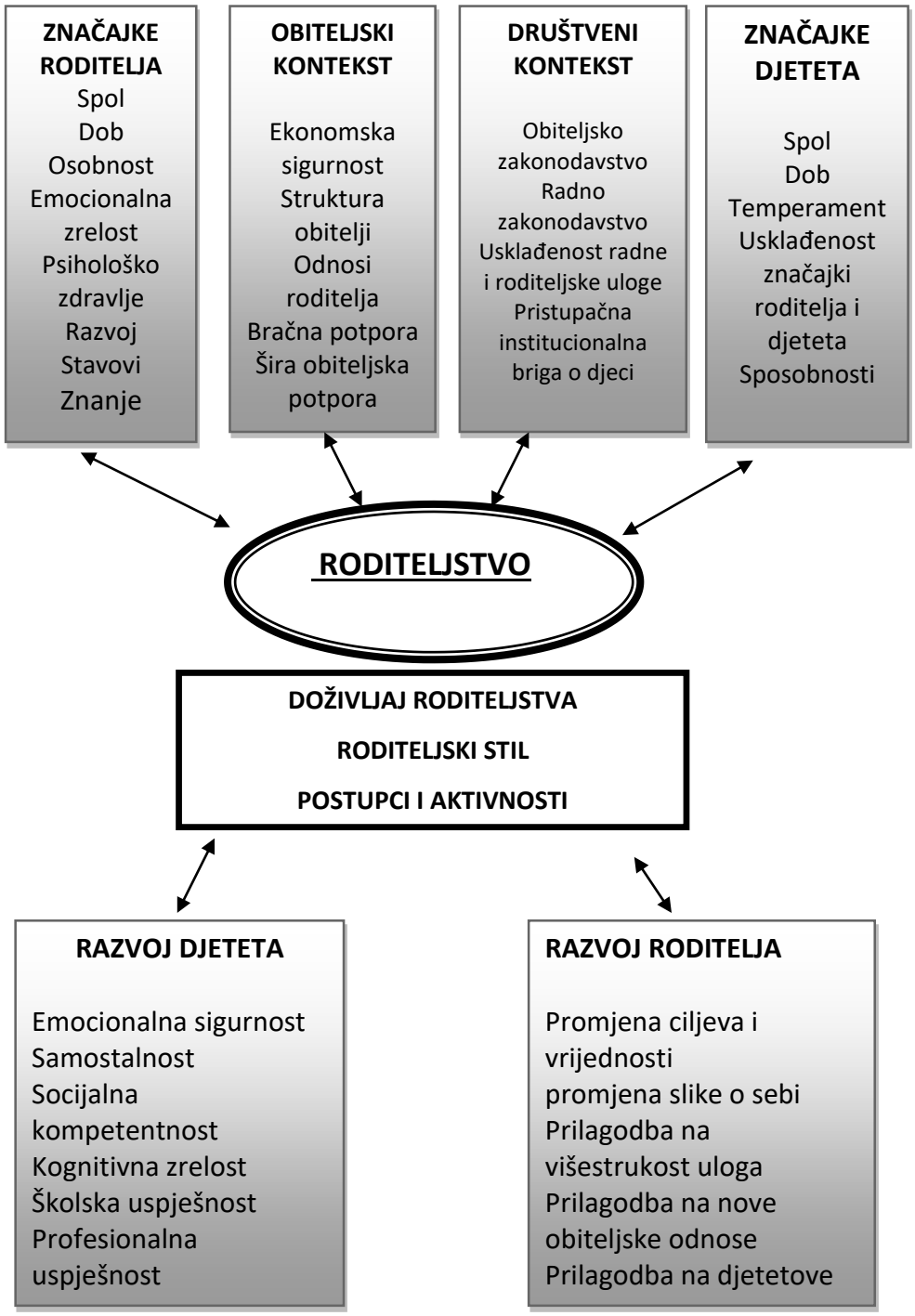

Slika 1. Integrativni model roditeljstva (prema Čudina-Obradović i Obradović, 2003)

Iz gore prikazanog modela je razvidno kako centralni element čine varijable subjektivnog doživljaja roditeljstva, roditeljski odgojni stilovi i roditeljske aktivnosti i postupci. Prikazani model provjerile su autorice van Bakel i Riksen-Waldraven (2002) na 129 nizozemskih obitelji koje su imale djecu u dobi 15 mjeseci (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Naime, posve su potvrđene pretpostavke modela da će na kvalitetu roditeljstva utjecati osobine roditelja, sredina u kojoj se zbivaju odnosi djeteta i roditelja,

te osobine djeteta. Od značajki roditelja posebno se u tom istraživanju pokazalo važnim obrazovanje roditelja, koje je utjecalo na kvalitetu roditeljstva, ali i roditeljska inteligencija, koja je znatno utjecala na djetetov razvoj mišljenja. Socijalna mreža također ima posredan utjecaj na roditeljstvo budući da može poticati samopoštovanje i samopouzdanje roditelja, što se onda odražava i na kvaliteti roditeljstva.

Kako bismo kvalitetnije promotrili utjecaje ovih varijabli na odgoj djece, te za potrebe ovog rada, u sljedećem poglavlju ćemo usmjeriti posebnu pozornost na zaštitne, ali rizične čimbenike u obiteljskom okruženju koji utječu na negativne razvoje ishode, odnosno, one koji predstavljaju rizik za razvoj problema u ponašanju. Dakle, integrativni model koristimo kao centralni model koji će se dalje u tekstu nadopuniti s konceptom rizičnih i zaštitnih čimbenika koji je značajno raširen i prihvaćen u prevencijskoj znanosti.

2.2. Rizični i zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju

Postoji više teorijskih pristupa u objašnjavanju dječjeg razvoja, pa tako i razvoja problema u ponašanju kod djece i mladih. Posebno se ističu pristupi povezani s važnim socijalnim okruženjima djeteta ili mladog čovjeka. Neke od važnijih razvojnih teorija koje se navode u literaturi su Brofenbrennerova ekološka teorija (Brofenbrenner, 1979), Teorija socijalnog razvoja (Jacobs i Cleveland, 1999) i Teorija socijalnog učenja (Bandura, 1986), a neke od najčešćih teorija koje se koriste za objašnjavanje razvoja problema u ponašanju su: Teorija interaktivnosti (Thornberry, 1987), Teorija socijalne mreže (Krohn, 1986), Teorija socijalne kontrole (Hirschi, 1969), Teorija samokontrole (Gottfredson i Hirschi, 1990), Socijalno-razvojna teorija (Jacobs i Cleveland, 1999) i Teorija socijalnog okruženja (Bašić, 2009).

Cairnes i Cairnes (1994) nadalje navode kako većina tih teorija stavlja naglasak na dvije perspektive i to:

a) razvoj se uvijek javlja u nekom kontekstu, koji uključuje razvoj pojedinca u širem društvu i lokalnoj zajednici, kao i u obitelji i u kontaktu s vršnjacima,
b) razvoj se događa kroz interakcije između pojedinaca i različitih aspekata socijalnog konteksta.

Razvoj pojedinca odvija se u kontekstu okruženja koje određuju društvo, zajednica, obitelj i vršnjaci. Respektirajući navedeno, istraživači već više desetljeća usmjeravaju pozornost na detektiranje čimbenika koji su povezani s negativnim razvojnim ishodima kod djece, odnosno, problemima u ponašanju. U prevencijskoj znanosti razvio se tzv. koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika, koji govori o

tome kako ni jedan čimbenik rizika ili nepovoljna situacija ne mogu biti „odgovorni“ za negativne ishode, odnosno, rizična ponašanja djece i mladih. Proces interakcija između više čimbenika rizika, ali i čimbenika zaštite „odgovoran“ je za negativne ishode (Bašić, 2009). Autorica dalje navodi kako je riječ o vrlo složenoj interakciji u kojoj postoji velik broj lančano povezanih akcija i reakcija. Stoga prevencijska istraživanja, temeljena na konceptu rizika i zaštite i dalje trebaju proučavati način funkcioniranja rizičnih i zaštitnih čimbenika za opće i specifične oblike rizičnih ponašanja i problema u ponašanju djece i mladih.

Rizični i zaštitni čimbenici često se definiraju i procjenjuju kao vjerojatnost da će se budući problemi smanjivati u ravnoteži između kompetencija djece i mladih i njihove rizičnosti (Bašić, 2009). Istraživanja rizičnih čimbenika dovela su do rasprava i investiranja u proučavanje onih utjecaja koji će stvoriti otpornike između prisutnosti rizičnih čimbenika i prvog pojavljivanja problema u ponašanju. Upravo ti otpornici nazivaju se zaštitni čimbenici (Howell, 2003). Zaštitni čimbenici su, dakle, oni koji štite mlade ljude od posljedica izloženosti riziku i to kroz smanjivanje utjecaja rizika ili utjecanje na način na koji će mladi ljudi odgovoriti na rizik, odnosno rizične čimbenike (Bašić i Ferić, 2004).

Rizični čimbenici se definiraju kao obilježja, varijable ili opasnosti koje se mogu nalaziti u pojedincu i/ili okruženju, a koje s većom vjerojatnosti predviđaju razvoj problema u ponašanju (Mrazek i Haggerty, 1994). Coie i suradnici (1993, prema Bašić i Ferić, 2004) definiraju ih kao bilo koje utjecaje koji pojačavaju vjerojatnost prvog pojavljivanja problema, napredovanja prema vrlo ozbiljnom stanju, te podržavanju problematičnog stanja. Fraser (1997) shvaća rizične čimbenike i kao vjerojatnost, odnosno sigurnost za razvoj budućih problema. Bašić (2009) navodi kako su identificirana tri tipa rizičnih čimbenika: poveznici - oni koji su povezani s pojavom problematičnog ponašanja, prediktivni - oni koji prethode problematičnom ponašanju, te kauzalni - oni koji se mogu dokazati kroz eksperimente ili intervencije i pokazuju da vode promjeni u problematičnim ponašanjima. Rizični čimbenici percipiraju se kao obilježja koja se statistički češće javljaju kod onih mladih koji razvijaju i pokazuju različite oblike problema u ponašanju (Wiliams, Ayers i Arthur, 1997), a i povećavaju vjerojatnost za upuštanje u delinkventno ponašanje (Ricijaš, 2009; Andrews i Bonta, 2006; Vijeće Europe, 2000).

Kockanje, iako nije delinkventna aktivnost, predstavlja zakonom zabranjenu aktivnost za maloljetnike. Domaća i inozemna istraživanja pokazuju značajnu pozitivnu korelaciju između delinkventnog ponašanja i učestalosti kockanja kod mladih (Ricijaš, 2012b). Vitaro i suradnici (2001) i Vachon i suradnici (2004) navode kako je zbog čestog komorbiditeta zlouporabe sredstava ovisnosti, kockanja i delinkventnog ponašanja tijekom adolescencije, vrlo vjerojatno da navedeni problemi u ponašanju imaju neke zajedničke čimbenike rizika. Stoga, vrijedi posvetiti određenu pozornost rizičnim

čimbenicima koje povezujemo s delinkventnim ponašanjem. Rizični kriminogeni čimbenici se definiraju kao sve osobine pojedinca i obilježja njegove okoline koji doprinose javljanju delinkventnog ponašanja, odnosno povećavaju vjerojatnost da će dijete ili mlada osoba biti počinitelj kaznenog djela (Ricijaš, 2012a). Uglavnom ih dijelimo na individualne i okolinske čimbenike rizika što je u skladu s brojnim integrativnim i ekološkim pristupima koji se temelje na bio-psiho-socijalnom modelu u objašnjavanju različitih problema u ponašanju, te dodano zatim na statičke (nepromjenjive, ali prediktivne) i dinamičke (promjenjive) (Ricijaš, 2012a). Isti autor nastavlja kako su određene osobine ličnosti pojedinca (npr. teški temperament ili poremećaj pažnje i hiperaktivni poremećaj) prediktivne za javljanje delinkventnog ponašanja, isto kao i što su obilježja obitelji (npr. konflikti između roditelja), vršnjaka (npr. antisocijalni prijatelji) i zajednice (npr. okruženje s visokom stopom kriminaliteta). I Yoshikawa (1994) uz čimbenike usmjerene na dijete (genska ranjivost, spol, perinatalni rizici, niska porođajna težina, temperament, kognitivne sposobnosti i školska postignuća), te kontekstualne čimbenike (socijalno-ekonomski status zajednice, kriminalitet i nasilje u zajednici), navodi čimbenike usmjerene na obitelj (roditeljstvo, povezanost, maltretiranje djeteta, konflikti), kao prediktivne rizične čimbenike za razvoj delinkventnog ponašanja.

2.2.1. Zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju

Obiteljsko okruženje i njegovi zaštitni čimbenici od ključne su važnosti za pozitivan razvoj i prevenciju problema u ponašanju. Govoreći o promociji pozitivnog razvoja i prevenciji problema u ponašanju mnogo se istraživalo kako bi se utvrdili čimbenici u obitelji koji potiču pozitivan razvoj djece, a smanjuju rizik za uključivanje djece u razne oblike rizičnih ponašanja, odnosno kako bi se utvrdili čimbenici koji su povezani s negativnim ishodima kod djeteta (Ferić, 2002).

Garmzey (1985, prema Howell, 2003) osim dispozicijskih obilježja i obilježja vanjskog okruženja opisuje i zaštitne čimbenike obiteljskog okruženja među kojima navodi pozitivan odnos bar s jednim roditeljem, kohezija i toplina i harmonija obiteljskih odnosa, te odsutnost zanemarivanja. Bašić (2009) sumira rezultate dobivenih iz više istraživanja (Farrington, 1994; Hawkins i sur., 1995, Hawkins i sur., 1992; Wiliams, Ayers, Arthur, 1997) te ističe jaku obiteljsku povezanost, dogovori s obitelji, podržavajuću obiteljsku klimu i obiteljsku potporu kao značajne zaštitne čimbenike. Sayger (1996, prema Ferić Šlehan, 2006) ističe kako obitelji koje zdravo funkcioniraju karakteriziraju: dosljedna pravila pojačana toplim odnosom bez kriticizma, pozitivan odnos među roditeljima, postojanje prikladne figure za identifikaciju te toplo i sigurno okruženje, jasno definirane uloge roditelja i djece te jaki sustav podrške koja je dostupna roditeljima. Amato i Fowler (2002, prema Ferić i Šlehan, 2006) u

svom istraživanju dolaze do rezultata koji upućuju da djeca pozitivno odgovaraju na podržavajuće roditeljstvo koje ne uključuje stroge načine discipliniranja. Mladi koji percipiraju načine odgoja u obiteljima „konstruktivnim“ pokazuju manje psiholoških problema, imaju bolje interpersonalne vještine i više su socijalno uključeni (Chen i Kaplan, 2001). Navedeno potvrđuje i istraživanje koje su proveli Aquilino i Supple (2001, prema Ferić Šlehan, 2006), a koje je za cilj imalo utvrditi kako stilovi roditeljstva utječu na razvojne ishode u adolescenciji. Navedeni autori došli su do sljedećih zaključaka: (1) podržavajući oblici odgoja s prikladnom kontrolom rezultiraju s manje problema u ponašanju kod adolescenata, a (2) podrška od strane roditelja povezana je s manjom razinom depresivnosti adolescenata. O utjecaju specifičnih odgojnih stilova i roditeljskih ponašanja na negativne razvoje ishode biti će više riječi u jednom od narednih poglavlja.

Općenito govoreći, studije su pokazale da je roditeljska praksa koja uključuje osiguravanje pozitivnog potkrjepljenja, otvoreno pokazivanje privrženosti, uključenost u aktivnosti djeteta i nadgledanje ponašanja djeteta, te dosljednu ali ne prestrogu disciplinu povezana s pozitivnim ishodim za dijete-psihosocijalnom prilagodbom, uključujući akademsku kompetentnost, visoko samopoštovanje, pozitivne odnose s vršnjacima te s manje problema u ponašanju (Kotchick i Forehand, 2002). Raboteg-Šarić, Sakoman i Brajša-Žganec (2002) navode kako su bliski odnos s roditeljima, roditeljska podrška te nadgledanje zaštitni čimbenici za uključivanje mladih u rizična ponašanja.

Istraživanje Ferić Šlehan (2008) o povezanosti čimbenika u obitelji i zlouporabe droga kod mladih došlo je do rezultata kako postoji povezanost između učestalosti korištenja droga i roditeljskih stavova prema korištenju, discipline u obitelji te učestalosti razgovora u obitelji o rizičnim ponašanjima na način da netolerantni stavovi roditelja prema korištenju, discipliniranje u obitelji za upuštanje u rizična ponašanja te češći razgovori o rizičnim ponašanjima predstavljaju zaštitni čimbenik za zlouporabu droga kod mladih. Slične rezultate dobile su i Mihić, Musić i Bašić (2013) čije je istraživanje pokazalo kako mladi koji u većoj mjeri percipiraju prisutnost obiteljske privrženosti, obiteljskih prilika za prosocijalni angažman te obiteljskih nagrada za prosocijalan angažman u svojim obiteljima, rjeđe konzumiraju pojedina sredstva ovisnosti.

Također, mnoga su novija istraživanja i teorije pokušale definirati obilježja obitelji koja su rizična za konzumaciju droga i predstavljaju rizične čimbenike pojave ovisnosti, odnosno obilježja koja predstavljaju zaštitne čimbenike te štite djecu od konzumiranja droga i pojave ovisnosti (Drug and Addiction Research, 1999; NIDA, 2000; NIDA, 2008, prema Ivandić Zimić, 2008). Većina tih istraživanja kao glavne zaštitne obiteljske čimbenike navode blizak odnos između roditelja i djece (sigurnu privrženost), pozitivne disciplinske metode, kontinuiran roditeljski nadzor, uključivanje djece u

donošenje zajedničkih odluka, zdravu komunikaciju i povjerenje između roditelja i djece, uključenost roditelja u život djece (poznavanje prijatelja, navika i slično), jake i pozitivne obiteljske veze te konvencionalne stavove roditelja o konzumiranju droga (NIDA, 2000; NIDA, 2008, prema Ivandić Zimić, 2008). Mnoge studije potvrđuju da su roditeljstvo i odgoj koji uključuju pozitivnu roditeljsku potporu, otvoreno pokazivanje privrženosti i bliskosti, te dosljednu, ali ne prestrogu roditeljsku disciplinu povezani s pozitivnim rješenjima za dijete kao što je adekvatna psihosocijalna prilagodba, akademska kompetentnost, visoko samopoštovanje, pozitivni odnosi s vršnjacima te znatno manje problema u ponašanju općenito (Ferić Šlehan, 2008). U istraživanju koje su proveli Raboteg-Šarić, Sakoman i Brajša Žganec (2002) na reprezentativnom uzorku od 2.823 hrvatska srednjoškolca pokazalo se kako je od svih mjerenih aspekata roditeljskog ponašanja, roditeljski nadzor jedan od najsnažnijih zaštitnih čimbenika.

2.2.2. Rizični čimbenici u obiteljskom okruženju

Za potrebe ovog rada više ćemo se usmjeriti na rizične čimbenike obiteljskog okruženja. U literaturi su obiteljski čimbenici često promatrani kao jedan od ključnih prediktora i korelata problematičnog ponašanja djeteta. Važnost utjecaja roditelja, i općenito obiteljskih prilika, kao rizičnih čimbenika i prediktora delinkventnog ponašanja je neupitna (Ricijaš, 2009). Pritom obiteljski čimbenici uključuju obilježja roditeljstva, ali i kontekstualne obiteljske čimbenike poput socioekonomskog statusa, kriminaliteta, učestalosti pijenja alkohola i alkoholizma roditelja, te strukture i veličine obitelji (Vrselja, Glavak Tkalić, 2010). Mnogi autori (Farrington, 1992, 2004, 2005; Ruckin, 2002; Vazsonyi i Flannery, 1997; de Kemp i sur., 2006; Hoeve i sur, 2007; Andrews i Bonta, 2006; Shader, 2004, prema Ricijaš, 2009) govore u prilog kvaliteti obiteljskih odnosa i privrženosti, slaboj razini roditeljskog nadzora, grubim oblicima roditeljskog disciplniranja, bračnim problemima, roditeljskom odbijanju djeteta, slaboj uključenosti u odgoj djeteta, kriminalnom i ovisničkom ponašanju kao vrlo snažnim prediktorima budućeg rizičnog/delinkventnog ponašanja. Važno je za istaknuti kako, iako se ovaj rad usmjerava na obiteljske čimbenike, najveći broj stručnjaka podržava mišljenje da je određena kombinacija osobina ličnosti i iskustva u obitelji u interakciji s obilježjima šireg okruženja najbolji prediktor razvoja delinkventnog ponašanja kod djece i mladih (Wilson i Hernstein, 1985; Greenwood, 1986; Patterson, Reid i Dishion, 1992; Junger-Tas, 1997, prema Ajduković i Delale, 2001).

Današnja, recentna saznanja o obiteljskim čimbenicima rizika rezultat su longitudinalnih prospektivnih istraživanja i ne razlikuju se značajno od rezultata nekih od prvih istraživanja na ovu temu. I ona potvrđuju kako specifična roditeljska ponašanja mogu biti prediktori delinkventnog ponašanja.

Najvažniji roditeljski postupci u tom smislu jesu: nadzor i praćenje djece, disciplina i osnaživanje djece, toplina ili hladnoća u odnosima i roditeljska uključenost (Farrington, Loeber i Ttofi, 2011). Isti autori definiraju roditeljski nadzor kao uključenost i praćenje djece od strane roditelja, kao i razina njihovog opreza i budnosti. Od svih roditeljskih postupaka nizak nadzor od strane roditelja je najsnažniji (najprediktivniji) čimbenik rizičnog ponašanja djece (Smith i Stern, 1997, prema Farrington, Loeber, Ttofi, 2011). Najčešće citirana longitudinalna istraživanja u ovom području su: Pittsburgh Youth Study (Hoeve i sur., 2007 Farrington, 2005), Cambridge Study i Child-Rearing and Familiy Study iz Niozemske (Hoeve i sur. 2007).

Pittsburgh Youth Study jest prospektivna longitudinalna studija o razvoju mentalnih problema, zlouporabe sredstava ovisnosti, spolnog ponašanja i delinkvencije među dječacima u Pittsburghu. Ta velika studija u kojoj je sudjelovalo 856 ispitanika pokazala je kako su za razvoj delinkventnog ponašanja posebno prediktivna tri obiteljska čimbenika: (1) niska razina nadzora od strane osobe koja brine o djetetu što udvostručuje rizik za pojavu delinkventnog ponašanja, (2) malo provođenja vremena s djetetom i (3) izostanak bliskosti s primarnim skrbnikom (Hoeve i sur. 2007). Manjak nadzora od strane majke i slaba dosljednost u discipliniranju pokazali su se kao prediktori za poremećaj ophođenja i u studiji Developmental Trends Study (Frick i sur., 1992, prema Farrington, 2005).

Istraživanje povezanosti čimbenika u obitelji i zlouporabe droge kod mladih došlo je do rezultata kako postoji povezanost između učestalosti korištenja droga mladih i roditeljskih stavova prema korištenju, discipline u obitelji te učestalosti razgovora u obitelji o rizičnim ponašanjima (Bašić, Ferić Šlehan i Kranželić, 2008). Prikazani rezultati upućuju na zaključak kako su netolerantni stavovi roditelja prema korištenju droga, discipliniranje u obitelji za upuštanje u rizična ponašanja te češći razgovori o rizičnim ponašanjima zaštitni čimbenik za zlouporabu droga kod mladih. Nasuprot tome, roditeljska nedosljednost i permisivnost pokazala se rizičnim čimbenikom za konzumaciju droga u ranoj adolescenciji (Block, Block i Keyes, 1988; Dishion i sur., 1999, prema Sullivan 2006). Isti autor navodi kako su Smith, Wylie-Weiher i Van Kammen (1993) u istraživanju u kojem su integrirali tri longitudinalna seta podataka dobili su rezultate kako mladi s niskom razinom privrženosti s roditeljima prijavljuju više konzumiranja droga. Mihić, Musić i Bašić (2013) u svom istraživanju dobivaju rezultate da učestali konzumenti sredstava ovisnosti, u odnosu na nekonzumente, češće u svom obiteljskom okruženju percipiraju prisutnosti neadekvatnih obiteljskih pravila, obiteljskih konflikata, neadekvatnih roditeljskih stavova o antisocijalnim ponašanjima te konzumaciji sredstava ovisnosti. Slične podatke dobivaju Brook i suradnici (2001, prema Sullivan, 2006) navodeći nedostatak pozitivne identifikacije s roditeljima, manjak pažnje od strane majke i strogo discipliniranje od strane oca značajnim prediktorima konzumacije marihuane u adolescenciji.

Uz nedostatak roditeljskog nadzora, oštro discipliniranje, s fizičkim kažnjavanjem također se pokazalo vrlo važnim prediktorom (Smith i Stern, 1997; Haapasalo i Pokela, 1999, prema Farrington, 2005). De Kemp i suradnici (2006) razlikuju nadzor i kontrolu nad ponašanjem djeteta, psihološku kontrolu i roditeljsku podršku, te navode kako je veći nadzor nad ponašanjem djeteta povezan s niskim razinama eksternaliziranih problema u ponašanju, delinkvencijom i zlouporabom sredstava ovisnosti. Nasuprot tome, navode autori, visoka razina psihološkog nadzora, u kojem se koristi krivnja, mogu dovesti i do internaliziranih i do eksternaliziranih problema u ponašanju.

2.2.3. Odgojni stilovi roditelja kao zaštitni i rizični čimbenici za razvoj mladih

Veliki broj autora utjecaj roditeljstva na razvojne ishode objašnjava kroz teorije roditeljskih odgojnih stilova. Roditeljski stil obuhvaća cjelokupni odnos roditelja prema djetetu i tumači da se djeca uspješno razvijaju ako odnos roditelja prema djeci sadrži optimalnu kombinaciju nadzora i topline (Petani, 2011). Iz dostupne literature vidljivo je kako su nedjelotvorno roditeljstvo, prisiljavajući roditeljski stilovi, nedosljednost i pomanjkanje roditeljske odgovornosti ili uključenosti u uskoj vezi s psihopatološkim pojavama kod djece ili njihovim neprilagođenim ponašanjem (Karapowitz, 2001; Schaffer, 2000; Lindhal, 1998; Arendell, 1997; Bašić i sur., 2002; prema Ljubetić, 2007).

Znanstvenici u ovom području još uvijek nemaju konsenzus o promatranju roditeljskog ponašanja kroz roditeljske stilove, kao tipične obrasce roditeljskih ponašanja u kojima su različite dimenzije roditeljstva izražene u različitoj mjeri, kao ni konsenzus o broju dimenzija kojima se roditeljsko ponašanje može najbolje opisati (Brković, 2009, Van der Zanden, 1993). Roditeljski odgojni stil je ukupnost roditeljskih stavova prema djetetu te emocionalno ozračje unutar kojeg se odvijaju različiti roditeljski postupci (Petani, 2011). Baumrind (1971) izdvaja dvije ključne dimenzije roditeljstva, a to su emocionalna toplina i roditeljski nadzor. Emocionalna toplina odnosi se na roditeljsko razumijevanje, tj. količinu podrške, ljubavi, ohrabrivanja koju roditelji pružaju djetetu, nasuprot neprijateljstvu, prosuđivanju i odbacivanju, dok se roditeljski nadzor odnosi na roditeljske zahtjeve, tj. u kojoj mjeri roditelji očekuju zrelo, odgovorno ponašanje djece te u kojoj mjeri nadziru dijete i imaju uvida što se događa u njegovu životu (Petani, 2011). Roditeljski nadzor i kontrola obilježeni su željom roditelja da upravlja životom djeteta, kontrolira njegovo ponašanje i to pomoću mehanizama kažnjavanja, snage i deprivacije (Klarin, 2006). S obzirom na ove dvije dimenzije, Baumrind (1971) izdvaja četiri potencijalna stila roditeljstva o kojima postoji do danas mnogo literature. To su: autoritarni, permisivni, autoritativni i indiferentni roditeljski stil. Poznavanje roditeljskih stilova od iznimne je važnosti jer ono što djeca misle o sebi i

osjećaju je značajno povezano s načinima na koje su bili tretirani od strane svojih roditelja (Martin i Colbert, 1997). Važno je naglasiti kako ova četiri roditeljska stila nisu rigidni prototipi svakog roditelja te kako su roditelji ljudska bića koja mogu reagirati različito u danim situacijama. Riječ je o prevladavajućem roditeljskom stilu ponašanja koji se može uočiti, pri čemu moramo imati na umu kako jedan roditelj ponekad može reagirati popustljivo, a ponekad vrlo autoritarno, te su ekstremi u roditeljskim stilovima prilično rijetki.

Rohner (1984, prema Klarin, 2006) nudi model roditeljstva koji pretpostavlja samo jednu dimenziju, a to je roditeljska toplina, koja ima dva pola: roditeljsko prihvaćanje i roditeljsko odbijanje. U svojoj teoriji roditeljskog prihvaćanja/odbijanja Rohner (2004, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) kazuje kako u svim kulturama postoji bit roditeljskog ponašanja koju djeca mogu tumačiti kao znak da su voljena i prihvaćena.

Sličan pristup nudi i Brković (2010) te navodi prihvaćanje-odbacivanje (ili emocionalna toplina-hladnoća) i kontrolu-autonomiju (ili restriktivnost-popustljivost) kao temeljne dimenzije roditeljskog ponašanja. Autorica navodi kako se na ove dvije dimenzije nerijetko ispituje i dosljednost u roditeljskom ponašanju. Istraživači roditeljske kontrole, posebice Barber (1996, prema Brković, 2010) zalažu se za razdvajanje njezinih dvaju neovisnih aspekata i preporučuju razlikovanje psihološke i bihevioralne kontrole. Kersteš, Brković i Kuterovac Jagodić (2009) psihološku kontrolu definiraju kao negativnu jer je usmjerena na kontroliranje djetetovog psihološkog svijeta, a bihevioralna kontrola se smatra pozitivnom jer je usmjerena na kontroliranje djetetovog ponašanja te davanje okvira i granica djetetu u njegovom ponašanju. Sukladno tome Ricijaš (2009) navodi kako je visoka psihološka kontrola više povezana s internaliziranim, a niska bihevioralna kontrola s više eksternaliziranim problemima u ponašanju. Brković (2010) ističe kako se sukladno ovim dvjema vrstama kontrole roditeljsko ponašanje najčešće promatra kroz tri aspekta: prihvaćanje djeteta, psihološka i bihevioralna kontrola. Prihvaćanje djeteta odnosi se na roditeljsku emocionalnost i toplinu, podržavanje djeteta i usmjerenost na njegove potrebe. Psihološka kontrola opisuje roditeljske pokušaje kontroliranja djetetovog unutarnjeg, psihološkog svijeta, zahtijevanje, prisiljavanje i oduzimanje djetetove autonomije, a bihevioralna kontrola na kontrolu i informiranost o djetetovom školskom i slobodnom vremenu, aktivnostima i druženjima. Rezultati opsežnih istraživanja roditeljskog ponašanja provedenih u Hrvatskoj (Brković, 2009; Keresteš, Brković i Kuterovac-Jagodić, 2009; Kuterovac-Jagodić, Keresteš i Brković, 2007) ukazuju na postojanje 7 dimenzija roditeljskog ponašanja: prihvaćanje (toplina, pokazivanje ljubavi), autonomija (poštivanje djetetovog izbora i uvažavanje njegove samostalnosti), pozitivna disciplina (discipliniranje koristeći objašnjenje i jasno argumentiranje), nadzor (nadzor i poznavanje djetetovog školskog i slobodnog vremena, prijatelja i trošenja novaca), psihološka kontrola (upravljanje

djetetovim osjećajima, neuvažavanje njegove osobnosti i izbora), negativna disciplina (fizičko kažnjavanje i vikanje) i popustljivost (izostanak discipline, popuštanje djetetovim željama i zahtjevima). Bez obzira kojoj se klasifikaciji roditeljskog stila priklonimo, sasvim je jasno da su roditeljska toplina, briga i potpora, uz primjerenu dosljednost, pozitivna i poželjna ponašanja u odgoju, dok su kažnjavanje i zanemarivanje, te emocionalna udaljenost nepoželjna ponašanja koja imaju štetne posljedice za razvoj djeteta.

3. KOCKANJE MLADIH

3.1. Definicije kockanja

Definicije kockanja su mnogobrojne i u mnogočemu slične, a glavna razlika ovisi o tome jesu li dio zakonske regulative tj. zakonskog teksta ili su proizašle iz znanstveno-istraživačke i/ili teorijske literature. Shodno tome, Zakon o igrama na sreću (Narodne novine, 87/09, 35/13, 158/13, 41/14, 143/14) igre na sreću definira kao aktivnost u kojoj se sudionicima pruža mogućnost stjecanja dobitka u novcu, stvarima ili pravima, pri čemu krajnji ishod ovisi o slučaju ili nekom drugom neizvjesnom događaju. Pod pojmom kockanje, kao teorijskim izrazom za aktivnosti igranja svih igara na sreću, podrazumijeva se ulaganje nečeg vrijednog u događaj koji može rezultirati većim i povoljnijim ishodom, pri čemu su glavna obilježja kockanja postojanje rizika i slučajnosti u ishodu (Petry, 2001).

S obzirom na učestalost i posljedice, kockanje najbolje možemo opisati kao kontinuum ponašanja od potpunog izostanka, preko društvenog i rizičnog, pa do problematičnog i patološkog kockanja (National Research Council, 1999). Krajnost na kontinuumu obilježena je stalnim ili povremenim gubitkom kontrole nad kockanjem što dovodi do štetnih psihosocijalnih posljedica i narušava funkcioniranje pojedinca, te tada govorimo o problematičnom, odnosno, patološkom kockanju. Neal, Delfabbro i O'Neil (2005) definiraju problematično kockanje kao ponašanje karakterizirano teškoćama u ograničavanju novca i/ili vremena potrošenog na kockanje što dovodi do averzivnih posljedica za samu osobu, njegovu bližu okolinu, te širu zajednicu. Pojmove patološko kockanje, te poremećaj s kockanjem nalazimo u medicinskim klasifikacijama bolesti. Problemi povezani s kockanjem su u četvrtom Dijagnostičkom i statističkom priručniku za mentalne poremećaje Američke psihijatrijske udruge (DSM-IV, 1996.) i u 10. reviziji Međunarodne klasifikacije bolesti i srodnih zdravstvenih problema (MKB-X, 1994.) kategorizirani u poremećaje kontrole poriva, odnosno poremećaje navika i nagona. Prema DSM-IV (1996), pod patološkim kockanjem podrazumijeva se uporno i ponavljajuće neprikladno ponašanje koje je obilježeno s pet ili više sljedećih simptoma:

1) zaokupljenost kockanjem i ponovno proživljavanje prošlih kockarskih iskustava, planiranje ponovnog uključivanja u kockarske aktivnosti,
2) potreba za kockanjem sa sve većim količinama novca kako bi se doživjelo potrebno uzbuđenje,
3) ponavljani neuspješni napori za kontroliranjem ili prekidom kockanja,
4) nemir i razdražljivost prilikom pokušaja prekida kockanja,
5) kockanje kao način bijega od problema ili određenih raspoloženja (osjećaja nemoći, krivnje, tjeskobe, depresije),

6) vraćanje nakon gubitka novca kockanjem kako bi se vratilo izgubljeno (lov gubitaka, eng. *chasing losses*, op.a.),
7) laganje članovima obitelji, prijateljima, terapeutu i drugima kako bi se prikrili razmjeri uključenosti u kockanje,
8) počinjenje ilegalnih djela u svrhu financiranja kockanja (krivotvorenje, prijevara, krađa, pronevjera),
9) zbog kockanja je ugrožen ili izgubljen značajan međuljudski odnos, posao, obrazovne ili poslovne prilike, te
10) oslanjanje na druge u pribavljanju novca za ublažavanje loše financijske situacije uzrokovane kockanjem.

Bolesti ovisnosti u spomenutim vodećim klasifikacijama uključivale su samo ovisnosti o psihoaktivnim tvarima, što nije u skladu s novijim podjelama ovisnosti, na ovisnosti sa i bez psihoaktivne tvari (eng. *substance i non-substance addictions*, op. autora) (Potenza, 2006). Prema tom se shvaćanju, pod ovisnostima bez psihoaktivnih tvari smatraju bihevioralne (ponašajne) ovisnosti, a kao podgrupa se navode i tzv. tehnološke ovisnosti u koje se svrstavaju i neke igre na sreću (Orford, 2001; Griffiths, 2005).

Ovisnost kao ponašanje obilježava gubitak kontrole te negativne posljedice tog ponašanja (Maddux i Desmond, 2000, prema Potenza, 2006). Prema tom su shvaćanju ključni elementi ovisnosti: (1) žudnja, (2) nedostatak kontrole i (3) ponavljanje ponašanja unatoč negativnim (štetnim) posljedicama (Shaffer, 2000). Vidljivo je da prema ovoj definiciji i drugi poremećaji, primjerice problematično kockanje, zadovoljavaju kriterije ovisnosti. Uz to, postoji preklapanje simptoma, dijagnostičkih kriterija i specifičnih obilježja za poremećaje iz ovih dviju skupina: patološko kockanje interferira s mnogim aspektima svakodnevnog funkcioniranja; s vremenom raste tolerancija na uloge; prekidom ponašanja javljaju se apstinencijski simptomi; česti su i brojni neuspješni pokušaji prestanka (Toce-Gerstein, Gerstein i Volberg, 2003); prevalencija patološkog kockanja adolescenata veća je od prevalencije odraslih osoba, što je sukladno i dobnoj distribuciji prevalencije ovisnika o psihoaktivnim tvarima (Wagner i Anthony, 2002); kao i ovisnici o psihoaktivnim tvarima, patološki kockari postižu visoke rezultate na skalama impulzivnosti (Blaszczynski i sur., 1997, prema Potenza, 2006); ranijim početkom uključivanja u kockanje lošija je prognoza intervencija i ishoda, a osobe muškog spola rizičnije su za razvoj poremećaja; i ovisnosti o psihoaktivnim tvarima i ovisnost o kockanju pogađaju široku socijalnu mrežu (Lobsinger i Beckett, 1996, prema Potenza, 2006); povećana dostupnost i socijalna prihvaćenost

dovodi do povećanja stope konzumacije psihoaktivnih tvari, kao i stope kockanja na određenom području.

Upravo iz gore navedenih razloga najnovije, peto izdanje Dijagnostičkog i statističkog priručnika za mentalne poremećaje (DSM-5, 2013), uvodi pojam bihevioralne ovisnosti u okvire psihijatrijskih dijagnoza, te kockanje ipak svrstava u skupinu poremećaja ovisnosti (naziv poglavlja: eng. *Substance-related and addictive disorders*, op.a) i naziva ga poremećajem s kockanjem (eng. *gambling disorder*). Ovaj novi pojam, kao i kao njegovo pozicioniranje u područje ovisnosti čini se opravdanim s obzirom na ranije opisanu sličnost poremećaja kockanja s poremećajima vezanim uz ovisnosti o psihoaktivnim tvarima kad su u pitanju klinička slika, moždane aktivnosti, komorbiditet, fiziologija i tretman. Ovisnička ponašanja vezana za internet, također su bila u razmatranju da se uvrste u DMS-5, prije svega zahvaljujući radu istraživača kao što su Ran Tao i njegovi suradnici (Tao i sur., 2010, prema Rosenberg i Feder, 2014). Naime, za predloženu dijagnozu Ovisnička ponašanja vezana za internet (eng. *Internet-related behavioral addiction*, op.a) pokazalo se da ima slična ključna obilježja kao i ovisnosti o psihoaktivnim tvarima i to: specifičnosti emocionalnog i kognitivnog procesiranja, ustrajnost u konzumiranju ovisničkog ponašanja kako bi se promijenilo raspoloženje, razvoj tolerancije, specifične tjelesne reakcije i recidiva (Kuss, 2012, Rosenberg i Feder, 2014). Međutim, zaključeno je kako će se ovisnosti vezane za internet ipak naći u III. dijelu DSM-5, među ponašanjima za koja se dodatnim istraživanjima još trebaju utvrditi dodatni kriteriji potrebni za uvrštavanje u DSM-5 kao druge bihevioralne ovisnosti.

Za potrebe ovog rada više ćemo se usmjeriti na definicije koje nisu proizašle iz medicinskog konteksta budući da su primjerenije za definiranje problema kada je riječ o redovnoj populaciji, posebno mladima (Dodig, 2013; Ricijaš i sur., 2016). Stoga će se koristiti pojam problematično kockanje, kako bi se izbjegla medicinska i pejorativna implikacija. U tom smislu, pod problematičnim kockanjem podrazumijevamo ponašanje na krajnosti kontinuuma tj. ono koje ozbiljno narušava psihosocijalno funkcioniranje pojedinca, a karakterizirano je smanjenom mogućnošću kontrole ponašanja povezanih s kockanjem, štetnim psihosocijalnim posljedicama koje ometaju osobu u njenom svakodnevnom životu, narušenim psihološkim, emocionalnim, obiteljskim i profesionalnim funkcioniranjem, stjecanjem tolerancije (potreba za sve intenzivnijim kockanjem s većim količinama novca kako bi se doživjelo željeno uzbuđenje), te socijalnim povlačenjem (Korn, 2000; Neal, Delfabbro i O'Neil, 2005; Kalischuk, 2010; Productivity Commison, 1999; Dodig, 2013a).

3.2. Obilježja kockanja mladih

Iako je, promatrajući na međunarodnoj razini, maloljetnicima kockanje uglavnom zakonom zabranjeno, i u Hrvatskoj i u svijetu posljednjih je dvadeset godina prepoznato kockanje adolescenata kao rastući problem. Inozemna istraživanja kontinuirano potvrđuju povećanu participaciju maloljetnika u igrama na sreću, te otprilike dvostruko veću prevalenciju mladih problematičnih kockara (4% do 8%) u odnosu na odraslu populaciju (1% do 3%) (Gupta i Derevensky, 2000; Hardoon, Derevensky i Gupta, 2003; Volberg i sur., 2010). Hayer i Griffiths (2014) navode kako istraživanja diljem svijeta pokazuju da je kockanje sastavni dio života mladih. Današnje generacije mladih posebno su izložene rapidnom rastu tehnologija koje omogućavaju lako i jednostavno kockanje putem interneta i mobitela (Griffiths i Parke, 2010).

Prevalencijska istraživanja u svijetu govore o velikoj raširenosti ovog fenomena (Jacobs, 2004; Molinaro i sur., 2014.), te ekspanziji kockanja u živo, internet kockanja, kockanja putem mobitela i na automatima (Griffiths i Wood, 2000). Calado, Alexandre i Griffiths (2016) proveli su sistematični pregled 44 recentna istraživanja o prevalenciji kockanja u Europi, Sjevernoj i Južnoj Americi, Aziji i Oceaniji. Postotak mladih koji odgovaraju dijagnostičkim kriterijima za problematično kockanje na ovih pet kontinenata kreće se od 0.2%-12.3% (Calado, Alexandre i Griffiths, 2016). Autori navode kako se prevalencija problematičnog kockanja mladih u Sjevernoj Americi kreće od 2.1%-2.6%, u Oceaniji 0.2%-4.4%, dok je u Europi prevalencija od 0.2%-12.3%. Očito je kako se u Europskoj Uniji, zbog legalizacije i liberalizacije tržišta kockanja, nastavlja kontinuirani rast kockanja mladih (Kingma, 2008).

Čak 2% do 7% mladih u Kanadi pokazuju znakove problematičnog kockanja (Gupta i Derevensky, 2000; Lussier i sur., 2014). S ciljem da naprave kvalitetniji uvid u raširenost problema kockanja mladih, Shaffer i Hall (2001) su proveli meta-analizu i sumirali 139 prevalencijske studije provedene u Sjevernoj Americi. U svojim zaključcima navode kako se 3.38% mladih može okarakterizirati kao patološki kockari, dok 8.4% mladih pripadaju kategoriji problematičnih kockara. Slični postoci dobiveni su i u recentnijem istraživanju Volbergove i suradnika (2010) koji su pregledali 71 prevalencijsko istraživanje u Sjevernoj Americi i Europi te potvrdili kako rezultati pokazuju da značajan broj mladih razvija probleme s kockanjem i da je postotak kockanja među mladima veći nego među odraslima. Istraživanja pokazuju kako u Norveškoj 4.4% mladih rizično kocka ili su već razvili problem (Molde i sur., 2011), dok u Škotskoj ta brojka raste i do 24.1% (Moodie i Finningan, 2006).

Ariyabuddhiphongs (2013) navodi kako u većini slučajeva kockanje mladih započinje igranjem lota i strugalica (jednokratnih srećki), te da su to igre na sreću koje su najomiljenije među mladima u

Sjedinjenim Američkim državama (Jacobs, 2000) i Kanadi (Ladouceur, Vitaro i Cote, 2001). One su gotovo uvijek povezane s kockanjem odraslih, bliskih ljudi iz obitelji mlade osobe (Ariyabuddhiphongs, 2011). I u Ujedinjenom Kraljevstvu loto je omiljena igra mladih (Wood i Griffiths, 2002; Griffths i Wood, 2000). Autori navode kako 64% mladih loto igra povremeno, 16% igra većinu tjedana u godinu i 14% mladih igra svaki tjedan. Zanimljiv je podatak tog istraživanja da 71% mladih iskazuje kako su im upravo roditelji platili prve igre lota. Wood i Griffiths (2002) jedni su od rijetkih koji su mjerili i problematičnost kockanja vezano za loto te ustvrdili kako je 6% mladih koji igraju loto razvilo probleme povezane s kockanjem, a 17% ih je zabrinuto koliko novca troše na loto.

Strugalice su igra koja je iznimno raširena i mladi je rado igraju, te Winters, Stinchfield i Fulkerson (1993) navode kako je 35% mladih u Sjevernoj Americi igralo stugalice tijekom protekle godine, a 37% mladih od 12-15 godina u Ujedinjenom kraljevstvu (Fisher i Balding, 1996). Zanimljivo je da su Fisher i Balding (1998) proveli istraživanje 1996. i 1998. godine, te utvrdili da je broj mladih koji igra strugalice u Ujedinjenom Kraljevstvu porastao sa 35% na 47%, od čega je 1% u riziku da razviju problematično kockanje.

U Ujedinjenom Kraljevstvu najveći broj mladih kocka na automatima (Fisher, 1993; Griffiths, 1991; Huxley i Carroll, 1992), a sve više istraživanja govori o velikom adiktivnom potencijalu ove igre (Griffiths, 1995; 1998). Fisher i Balding (1998) navode kako je 75% mladih u Ujedinjenom kraljevstvu igralo na automatima, od čega 10%-20% mladih igra redovito, a 0.5%-6% ih je razvilo patološko kockanje i/ili druge složene probleme vezane za kockanje.

Kockanje putem interneta među mladima predstavlja danas poseban izazov u većini zemalja diljem svijeta (Derevensky i Gupta, 2007). Mladići koji kockaju putem interneta u puno su većem riziku da postanu problematični kockari, nego djevojke i oni koji ne kockaju putem interneta (Griffiths i Barnes, 2008), a veliki broj studenta igra poker na internetu (Griffiths i sur., 2010.). Čak 23% studenata u Sjedinjenim Američkim državama ima iskustvo kockanja na internetu (Petry i Weinstock, 2007).

U Hrvatskoj su provedena brojna istraživanja o različitim obilježjima kockanja mladih, kako srednjoškolaca, tako i studenata (Ricijaš i sur.,2016; Ricijaš, Dodig Hundrić i Huić, 2016; Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015; Dodig, Ricijaš i Rajić-Stojanović, 2014; Dodig, 2013a, Dodig i Ricijaš, 2011b). Uzevši u obzir recentno istraživanje Ricijaša i suradnika (2016) na uzorku od 2.702 učenika svih razreda, sva tri hrvatska srednjoškolska programa (trogodišnje i četverogodišnje strukovne škole te gimnazije) iz 7 gradova (Zagreb, Osijek, Rijeka, Split, Vinkovci, Slavonski Brod i Koprivnica) može se utvrditi kako je gotovo ¾ srednjoškolaca, točnije njih 73% sudjelovalo u nekoj igara na sreću. Jednako kao i u ranijim

hrvatskim prevalencijskim istraživanjima (npr. Dodig, 2013a; Ricijaš i sur., 2016) uočava se kako veliki broj srednjoškolaca ima iskustva sportskog klađenja, te se oko 40% srednjoškolaca bar jednom u životu kladilo na sportske rezultate. Na drugom mjestu slijedi igranje lutrijskih igara kao što su jednokratne srećke i loto, potom je 20% srednjoškolaca imalo iskustva igranja na automatima i klađenja na virtualne utrke, a 10 % ih je bar jednom u životu igralo elektronski rulet (Ricijaš i sur., 2016).

Usmjeri li se dodatna pozornost na sportsko klađenje, očito je kako se kontinuirano nalazi na vrhu redovitog/učestalog igranja među mladima u Hrvatskoj. Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić (2015) iznijeli su zabrinjavajuće rezultate istraživanja provedenog na uzroku od 1.330 mladića kako svega 34.4% hrvatskih srednjoškolaca nije imalo iskustvo klađenja na sportske rezultate, a čak 36.6% njih kladi se jednom tjedno ili češće, što se smatra redovitom aktivnošću. Dodig (2013) naglašava kako je važno pozornost usmjeriti i na veliki udio onih adolescenata (42.4%) koji se uključuju u internetske igre na sreću bez stvarnog novčanog uloga (npr. preko društvenih mreža). Takve aktivnosti u svojim temeljnim obilježjima nisu kockanje, jer ne uključuju stvarni novčani ulog, no svakako mogu biti „ulaz“ u kockanje za novac budući da maloljetnik iskusi prirodu igara na sreću i uzbuđenje prilikom iščekivanja ishoda igre i prilikom dobitka, što može biti dodatan motiv za uključivanje u igre na sreću sa stvarnim novčanim ulozima.

U odnosu na vrstu srednjoškolskog obrazovanja, istraživanja u Hrvatskoj pokazuju učestalije kockanje rizičnijim igrama kod mladića strukovnih škola, u odnosu na gimnazije, ali ti efekti nisu jako veliki (Ricijaš i sur., 2016). Stoga autori zaključuju kako mladići u velikoj mjeri kockaju neovisno o vrsti škole koju pohađaju. Isti trend je utvrđen kod učestalosti kockanja učenika u različitim razredima, što osobito brine jer rani početak kockanja predstavlja snažan rizičan čimbenik za nastavak kockanja u odrasloj dobi.

Kad je u pitanju efekt roda, u Hrvatskoj, kao i u svijetu, postoje značajne razlike na način da mladići kockaju značajno više od djevojaka, točnije učestalije igraju sve igre osim lutrijskih (Dodig, 2013, Ricijaš i sur., 2016). Ovakav nalaz je u skladu s inozemnim spoznajama prema kojima mladići intenzivnije kockaju, spektar igara je raznolikiji, a uslijed svega navedenog podložniji su razvoju problema povezanih s kockanjem (Dodig, 2013; LaBrie i sur., 2013; Stinchfield, 2000; Wickwire i sur., 2007), te igraju s većim ulozima (Hardoon i Derevensky, 2001). U longitudinalnom istraživanju kockanja mladih u Australiji koje se provodilo u četiri vremenske točke uključenost u aktivnosti kockanja kod mladića je 8 do 10 puta veća nego kod djevojaka (Delfabbro i sur., 2013). Ova studija je pokazala kako djevojke više participiraju u strugalicama, iako ne u velikoj mjeri. U prvoj točci mjerenja mladići su duplo više igrali karte, ali u zadnjoj točci mjerenja razlika je bila 7 puta veća. Mladići su u većoj mjeri participirali

u sportskom klađenju u svim točkama mjerenja iako je i kod djevojka zabilježen kontinuiran porast prema kraju mjerenja. Igranje u kasinu 9 puta je prisutnije među mladićima nego među djevojkama (Hing i sur. 2014). Gupta i Derevensky (1998) navode kako mladići u Kanadi više preferiraju i igraju sportsko klađenje, a djevojke loto, bingo i strugalice.

U odnosu na rodne razlike među hrvatskim srednjoškolcima Ricijaš i suradnici (2016) navode kako rodnih razlika u učestalosti kockanja nema samo u igranju lutrijskih igara (loto i jednokratne srećke). Na svim drugim igrama, nastavljaju autori, utvrđeni su značajni efekti roda, pri čemu je efekt razlike (r) najviši u učestalosti sportskog klađenja. Rezultati njihovog istraživanja govore kako se čak 33.6% mladića redovito kladi na sportske rezultate, dok je kod djevojaka taj postotak tek 2.7%. Nadalje, čak 13% mladića se redovito kladi na virtualne utrke, njih 12.7% redovito igra igre na automatima, a 6.3% redovito igra elektronski rulet. Postoci redovitog igranja ovih igara kod djevojaka su zanemarivi u odnosu na mladiće (Ricijaš i sur. 2016). Osim toga, nastavljaju autori, djevojke ne samo da rjeđe kockaju, već su kod njih najučestalije igre sa značajno manjim adiktivnim potencijalom- a to su lutrijske igre (jednokratne srećke i loto).

Dodig (2013a) navodi kako ove informacije vezane uz rodne razlike, vrstu škole, dob i učestalost igranja pojedinih (preferabilnih) igara treba uzeti u obzir i pri kreiranju preventivnih i tretmanskih intervencija.

3.3. Psihosocijalni rizični čimbenici za uključivanje u aktivnosti kockanja i razvoj problema povezanih s kockanjem

Istraživači u području kockanja mladih detektirali su određene psihosocijalne rizične čimbenike za razvoj problema povezanih s kockanjem. U objašnjavanju rizičnih čimbenika, zbog svoje sustavnosti i sveobuhvatnosti koristi se Bronfenbrennerov ekološki model (1979), naglašavajući kumulativnost rizičnih čimbenika i/ili njihovu interakciju u različitim sustavima (miko, mezo, egzo i makrosustav). Dodig (2013) navodi kako su rizici mnogobrojni, od onih socio-ekoloških poput dostupnosti i pristupačnosti do, društvenih vrijednosti koji prevladavaju u nekoj zemlji, nereguliranosti tržišta, čimbenika unutar obitelji, te individualnih obilježja. Rizične čimbenike koji se povezuju s razvojem problema povezanih s kockanjem možemo naći u samom pojedincu (individualni, osobni čimbenici), ali i u okruženju pojedinca (okolinski čimbenici ili čimbenici okruženja). U spektru individualnih rizičnih čimbenika to su primjerice impulzivnost, potreba za traženjem uzbuđenja, emocionalna ranjivost i slično, dok skupinu okolinskih prije svega promatramo kroz rizične čimbenike u obiteljskom okruženju, vršnjačkom, školskom te šire u lokalnoj zajednici gdje se ključna uloga pridaje dostupnosti i pristupačnosti igara na sreću (Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015).

3.3.1. Individualni rizični čimbenici povezani s kockanjem mladih

Hardoon i Derevensky (2002) navode kako u individualne čimbenike rizika možemo svrstati psihološka i emocionalna obilježja pojedinca, kao i njegovu sposobnost prilagođavanja, te da se impulzivnost, anksioznost i depresivnost mlade osobe najviše povezuje s problematičnim kockanjem (Lussier i sur., 2014). Muški spol, o čemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju, navodi se kao rizik koji pripisujemo pojedincu iz jednostavnog razloga što je prevalencija iskustva kockanja među mladićima veća (NRC, 1999), mladići više kockaju za novac (Derevensky, Gupta i Della-Ciopa, 1996), započinju ranije s kockanjem (Derevensky i Gupta, 2004) i kockaju češće nego djevojke (Jacobs, 2004).

Mnoga su istraživanja pokušavala odgovoriti na pitanje koja su to obilježja ličnosti koja povećavaju rizik da će osoba problematično kockati. Steel i Blaszczynski (1996) koristili su Eysenckov 3-faktorski model ličnosti koje uključuje faktore psihoticizma, ekstraverzije i neuroticizma (PEN), te ga kombinirali s drugim psihološkim instrumentima i utvrdili da psihološki distres, traženje uzbuđenja, sklonost kriminalnoj aktivnosti i impulzivnost objašnjavaju 62% varijance kockarskog ponašanja. Nower, Derevensky i Gupta (2004) istom su mjerom ličnosti utvrdili da impulzivnost i traženje uzbuđenja i napetosti predviđaju problematično kockanje mladih. Bagby i suradnici (2007) Pet-faktorskim

modelom ličnosti pronašli su da problematični kockari postižu više rezultate na faktoru neuroticizam, a niže na faktoru savjesnost. Značajne razlike između skupine problematičnih i društvenih kockara postoje i na tri facete osobina- viši rezultat na impulzivnosti, a niži na samodisciplini i promišljanju. Zanimljiva spoznaja ovog istraživanja je da obje skupine postižu iste rezultate na traženju uzbuđenja što autori interpretiraju na način da je sklonost traženju uzbuđenja obilježje svih osoba koje preferiraju igre na sreću, te da je profil ličnosti problematičnog kockara onaj u kojem imamo kombinaciju visoke impulzivnosti s emocionalnom ranjivosti (Dodig, 2013a).

Snažni prediktori kockanja mladih, koji se pokazuju značajnima kroz longitudinalna istraživanja su impulzivnost i nemogućnost kontroliranja ponašanja (Vitaro, Arsenault i Trembley, 1999; Wanner i sur., 2009). Problematično kockanje se i definira kao poremećaj nedostatka kontrole impulsa. Impulzivnost u ranim danima djetinjstva povezuje se s kockanjem djece u kasnijoj dobi (Pagani, Derevensky, Japel, 2010) i adolescenata (Vitaro, Arseneault i Trembley, 1997), a u kombinaciji s nižim socio-ekonomskim statusom utječe na kockanje adolescenata (Auger i sur., 2010).

S tim u vezi, Aryiabuddhiphongs (2013) navodi i poremećaj pažnje i hiperaktivni poremećaj (eng. ADHD), te traženje uzbuđenja kao jedan od individualnih čimbenika koji se povezuju s kockanjem mladih. Mladi koji imaju sniženu inhibiranost, koji iskazuju višu razinu dosađivanja, sreće, uzbuđenosti pokazuju predisponiranost za razvoj problema uslijed kockanja (Gupta, Derevensky i Ellenbogen, 2006). Brayer i suradnici (2009) navode kako djeca koja u ranoj dobi imaju simptome poremećaja pažnje i hiperaktivnosti, te čiji se simptomi nastavili i kasnije u ranoj adolescenciji, pokazuju veće probleme uslijed kockanja, nego oni koji nisu pokazivali simptome poremećaja pažnje i hiperaktivnosti. Slične rezultate dobili su i Faregh i Derevensky (2011).

Anksioznost pokazuje nešto manju, ali isto značajnu prediktivnost u objašnjavanju kockanja mladih (SteMarie, Gupta i Dervensky, 2006; Vitaro i sur., 1996), dok se za depresivnost rezultati nisu jednoznačni. U nekim se istraživanjima može naći kako adolescenti koji problematično kockaju prijavljuju da se osjećaju suicidalno, razmišljali su i imali pokušaj suicida (Nower i sur., 2004; Lee i sur. 2011). U nešto recentnijim istraživanjima (Shenassa i sur., 2012.) nisu dobiveni takvi rezultati, objašnjavajući to mogućnošću djelovanja zaštitnih (kompenzacijskih) čimbenika. Istovremeno, bez longitudinalnih nacrta nemoguće je utvrditi jesu li simptomi anksioznosti i depresivnosti prethodili razvoju problema povezanih s kockanjem ili su njihova posljedica.

Mitrović i Brown (2009) utvrđuju kako je problematično kockanje povezano s kognitivnim distrozijama, ali i poteškoćama prepoznavanja emocija i specifičnom motivacijom. Kognitivne poteškoće odnose se

na različita iskrivljena uvjerenja o kockanju kao npr. mogućnost da se shvati i razumije aparat, personifikacija aparata ili osobe koja dijeli karte, objašnjavanje gubitka kroz pripisivanje specifičnim ponašanjima (Ariyabuddhiphongs, 2012). Mladi imaju pogrešna uvjerenja o šansama za dobitkom (Joukhador, Maccallum i Blaszczynski, 2003), imaju iluziju da mogu kontrolirati igru (Moore i Ohtsuka, 1999; Orgaz, Estevez i Matute, 2013) i njeguju praznovjerna uvjerenja o kockanju (Donati, Chiesi i Primi, 2013). Adolescenti pokazuju i iracionalnost u percepciji, vjeruju u unaprjeđenje vlastitih vještina kockanja, te da se od kockanja može zaraditi (Delfabbro i sur., 2006). Snažnu ulogu kognitivnih distorzija potvrđuje i veliko istraživanje na uzorku muških odraslih blizanaca (N=1 354) Xiana i suradnika (2008) kojim je empirijski potvrđena njihova povezanost s ozbiljnošću problema vezanih uz kockanje. Što se tiče adolescenata, Moore i Ohtsuka (1999) proveli su istraživanje koje je za cilj imalo utvrditi povezanost dvaju tipa kontrole: (a) iluzija kontrole i (b) unutarnji lokus kontrole s rizičnosti kockanja. Na uzorku od 1.017 mladih u dobi od 14 do 25 godina pronašli su snažnu povezanost iracionalnih uvjerenja i problematičnog kockanja na način da mladi misle kako mogu „pobijediti sistem“, upravljati i manipulirati šansama, kako će dobiti ustraju li u kockanju dovoljno dugo.

3.3.2. Okolinski rizični čimbenici povezani s kockanjem mladih

U objašnjavanju kockanja mladih, osim individualnih čimbenika rizika, nikako se ne smije zanemariti utjecaj okolinskih rizika, rizika koje nalazimo u okruženju. U prilog tome nam govori i činjenica da danas ljudi kockaju više nego u prošlosti, u kontinuiranom porastu je i količina novca utrošenog na kockanje što ne možemo objasniti samo individualnim čimbenicima (Dodig, 2013a). U okolinske čimbenike ubraja se uređenost tržišta, dostupnost i pristupačnost kockanja, socio-demografski čimbenici, neki vršnjački čimbenici, te obiteljski čimbenici poput obiteljskih odnosa, stavova, ponašanja roditelja, te odnosa roditelja prema kockanju (McComb i Sabiston, 2010). O obilježjima roditeljstva poveznim s kockanjem biti će riječi u posebnom poglavlju.

U odnosu na uređenost tržišta kockanja, dostupnost i pristupačnost, pa i marketing odnosno oglašavanje kockarskih aktivnosti, smatraju se snažnim rizičnim čimbenicima okruženja. Dostupnost (eng. *availibility*) se odnosi na postojanje određenog sadržaja na nekom prostoru, u ovom slučaju na legalno postojanje kockanja i kockarskih mogućnosti. Pristupačnost (eng. *accessibility*) je složenija i sastoji se od više dimenzija (Thomas i sur., 2010.): Prva je (1) geografska pristupačnost koja se temelji na spoznaji da ljude više privlače mjesta koja su im geografski bliža (npr. nadomak su kuće ili radnog mjesta). Također, zbog geografske pristupačnosti problematični kockari često nastavljaju s ponašanjem tj. otežano im je apstiniranje. Sljedeća dimenzija, (2) vremenska pristupačnost, odnosi se

na radno vrijeme mjesta u kojima se priređuju igre na sreću. Postoji i (3) društvena pristupačnost koja se odnosi na atmosferu koja vlada u mjestu priređivanja igara. Pristupačnija su ona mjesta u kojima je ozračje takvo da se kockanje prezentira kao prihvatljiv i bezazlen način zabave. Ovo se područje odnosi i na uspostavljanje bliskih/prijateljskih odnosa s djelatnicima što je često kod problematičnih kockara. Sljedeća je (4) pristupačnost unutar mjesta na kojem se igre priređuju koja se odnosi na jednostavnost igara, brzu isplatu, pristup novcu (postojanje bankomata npr.), organizirani prijevoz i slično. Novija istraživanja naglašavaju važnosti i (5) pristupačnosti u smislu bijega od problema (eng. *accessible retreat*) koja obuhvaća stvaranje okružja u kojem pojedinac ima dojam da se, ulaskom u npr. kasino, odmaknuo od svih problema. Ova dimenzije posebno je značajna za problematične kockare i u skladu je s istraživanjima koja govore da je kockanje često strategija bijega od problema (Thomas, Sullivan i Allen, 2009, prema Thomas i sur., 2010).

Dodig i Ricijaš (2011) navode sve veću dostupnost igara na sreću u našoj zemlji, a St-Pierre i suradnici (2014) govore o rapidnoj ekspanziji kockanja u cijelom svijetu. Sjeverno-američke države, ali i Kina, Vijetnam, Filipini, Španjolska i Japan, također, bilježe takve trendove (American Gaming Association, 2013). Sve to, uz opću percepciju igara na sreću kao društveno prihvatljive aktivnosti (Derevensky i sur. 2010), doprinosi sve učestalijem pojavljivanju problema povezanih s aktivnostima kockanja. Dodig (2013a) navodi kako posljednja dva desetljeća kockanje postaje sve raširenije i dostupnije, te je legalizirano u gotovo svim zemljama svijeta. Kontinuirano se razvijaju nove igre, a napretkom tehnologije one postaju sve dostupnije, pristupačnije, a time i raširenije. Primjerice, danas je moguće kockati preko interneta u bilo koje doba dana i u različitim zemljama svijeta, a razvijene su mobilne aplikacije za sudjelovanje u kockarskim aktivnostima. Razvojem interneta i mobilnog plaćanja mogućnost za kockanje, zapravo, postaje neograničena (St-Pierre i sur., 2014). Alarmantno je i kontinuirano širenje mjesta na kojima se mogu priređivati igre na sreću čemu svjedočimo i u vlastitoj zemlji Konkretno, prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2010), devedesetih je godina u Hrvatskoj bilo oko 350 prodajnih mjesta registriranih za priređivanje/prodaju igara na sreću, da bi 2009. godine ta brojka porasla na više od 1600. Štoviše, noviji pokazatelji sugeriraju da se uzlazni trend kontinuirano nastavlja, te tako danas u Republici Hrvatskoj djeluje 15 kasina, 234 automat klubova (s ukupno čak 7.753 automata), te 4.099 uplatnih mjesta za priređivanje igara klađenja. Kod potonje igre na sreću primjećujemo i najznačajniji rast, te je broj uplatnih mjesta u petogodišnjem razdoblju (između 2010. i 2015. godine) porastao za čak 1.000.

U kontekstu dostupnosti važno je spomenuti kako postoje istraživanja koja su utvrdila povezanost dostupnosti mjesta za kockanje i problematičnog kockanje, te je ovo jedna od tema kojoj će se znanstvenici, ali i donositelji politika morati dodatno posvetiti. Iako nije moguće točno utvrditi uzročno-

posljedičnu vezu, odnosno utvrditi jasnu linearnu povezanost, postoje brojni dokazi koji potvrđuju da prostori s povećanom dostupnosti i pristupačnosti kockanja imaju i veću prevalenciju problematičnog kockanja. Ova veza u potpunosti je logična - ukoliko je nešto dostupno i za to postoji interes konzumenata, veće su šanse da će se i konzumirati (Dodig, 2013a). Adams i suradnici (2009) navode kako među postojećom literaturom nalazimo istraživanja koja govore o vezi između dostupnosti kockanja i razine problema kockanja, dok druga istraživanja ne nalaze takvih veza. St-Pierre i suradnici (2014) navode pozitivnu prediktivnu vezu između mjesta na kojem se nalazi casino i prevalencije problematičnog/ patološkog kockanja i to na način da su stanovnici koji žive unutar 10 milja radijusa od casina u dva puta većem riziku da postanu problematični/ patološki kockari, nego oni koji žive dalje od toga. Pearce i suradnici (2008) su, također, istraživali povezanost mjesta stanovanja s blizinom mjesta za kockanje. I u njihovim nalazima razvidna je pozitivna povezanost između udaljenosti življenja i problematičnog kockanja, na način da su ljudi koji žive bliže (do 1 km) bilo kojem mjestu na kojem se kocka, u 2.05 puta većem riziku da postanu problematični kockari, nego pojedinci koji žive dalje (3.1 km dalje). Zemlje s velikom dostupnošću kockarskih aktivnosti imaju najviše stope problematičnog kockanja tj. da dostupnost pozitivno korelira s prevalencijom problematičnog kockanja (Campell i Lester, 1999.). Ladouceur i suradnici (1999) direktno su provjeravali ovakav trend tako što su proveli dvije prevalencijske studije u vremenskom razmaku od sedam godina. Druga studija provedena je nakon što su se otvorila mnogobrojna nova mjesta za priređivanje igara na sreću, te je u utvrđeno čak 75% više osoba koje imaju razvijene ozbiljne probleme vezane uz kockanje. Ali kako je napisano ranije, usprkos takvim nalazima, ne podržavaju sva istraživanja takve nalaze. Istraživanje u Quebecu koje su proveli Sevigny i suradnici (prema St-Pierre i sur., 2014) na uzorku od 8.842 ispitanika ne pokazuje nikakvu povezanost udaljenosti mjesta za kockanje i problema s kockanjem. Međutim, udaljenost, odnosno geografska pristupačnost, samo je jedan od elemenata različitih vrsta pristupačnosti koje buduća istraživanja trebaju uzeti u obzir.

Povezanost s vršnjacima rizičnog ponašanja i socijalno učenje predstavlja rizik za razvoj problema povezanih s kockanjem (Gupta i Derevensky, 1997; Hardoon i Derevensky, 2001), posebno za populaciju adolescenata. Veliki broj mladih navodi kako kockaju zato što rade njihovi prijatelji (Grifftihs, 1990), a Gupta i Derevensky (2000) navode kako su mladi koji kockaju skloni zamijeniti stare dugogodišnje prijatelje za društvo s kojim kocka. Osim toga, adolescenti koji zadovoljavaju kriterije za problematično kockanje najčešće imaju prijatelje koji kockaju i manja je vjerojatnost da će se družiti s vršnjacima koji ne odobravaju kockanje (Delfabbro i Thrupp, 2003; Moore i Ohtsuka, 1997).

Tek mali broj istraživanja ispituje prediktivnost specifičnog susjedstva u odnosu na kockanje mladih pa tako Vitaro i sur. (1999) navode kako longitudinalna istraživanja pokazuju da se mladi koji dolaze iz

socijalno depriviranih susjedstava i kvartova, te čije majke rade niže plaćene poslove, nalaze u povećanom riziku za problematično kockanje.

3.4. Obilježja psihosocijalnih problema povezanih s kockanjem

Kao što je vidljivo iz prethodnih poglavlja, kockanje je aktivnost koja može dovesti do razvoja mnogobrojnih štetnih psihosocijalnih posljedica i problema, kako za pojedinca, tako i za njegovu okolinu. Uz mogućnost financijskih gubitaka, osobe koje učestalo sudjeluju u igrama na sreću, mogu razviti različite psihološke, socijalne i financijske posljedice. Uslijed rastuće izloženosti kockanju, te dostupnosti i pristupačnosti igara na sreću, istraživači, praktičari, te kreatori socijalnih politika sve su više usmjereni na širenje spoznaja o utjecaju kockanja na psihosocijalni razvoj i funkcioniranje djece i mladih.

Psihosocijalni problemi koje vežemo uz kockanje odnose se na individualne probleme kao što su preokupiranost kockanjem, gubitak kontrole nad kockanjem, gubitak novca, te različiti emocionalni problemi, ali i probleme u odnosima s drugim bliskim ljudima poput roditelja i prijatelja. Mladi su skloniji razvijanju složenijih problema vezanih za kockanje (Derevensky i Gilbeau, 2015), ne prepoznaju u dovoljnoj mjeri posljedice svog kockanja (Derevensky, Gupta i Winters, 2003), te ne precipiraju kockanje kao visoko rizičnu aktivnost (Suprier i Blaszczynski, 2014). Ne iznenađuju, stoga, rezultati studija (Derevensky i Gupta, 2000; Gupta i Derevensky, 1998; Jacobs, 2004; Shaffer i Hall, 2001; Wilber i Potenza, 2006) koji govore o višoj incidenciji štetnih posljedica i problematičnog kockanja među mladima, nego među odraslima (Ricijaš, Dodig Hundrić i Huić, 2015). Derevensky i Gilbeau (2015) navode kako pretjerano kockanje kod mladih dovodi do različitih problema mentalnog zdravlja, obiteljskih problema, problema u školi, te da su u posebnom riziku, upravo, mladići.

Psihosocijalne probleme istraživači su mjerili uglavnom putem instrumenata za odrasle koje bi prilagodili mladima kao npr. SOGS-RA (Winters, Stinchfield i Fulkerson, 1993), DSM-IV-J (Fisher, 1992) i DSM-IV-MR-J (Fisher, 2000), što Stinchfield (2010) dovodi u pitanje. Znanja o problematičnom kockanju mladih rastu, kao i povezanost sa specifičnim rizičnim čimbenicima, te Tremblay i suradnici (2010) kreiraju Kanadski upitnik kockanja adolescenata - CAGI koji je specifičan baš za populaciju mladih. Upitnik sadrži subskalu Opće razine problema povezanih s kockanjem (GPSS subskala) koja se sastoji od devet tvrdnji, ima jasno definirane kriterije bodovanja, a sumom bodovnih rezultata dobivamo podatak o intenzitetu štetnih psihosocijalnih posljedica i njime mjerimo ukupnu ozbiljnost problema (Dodig, 2013a). Specifične posljedice se u ovom instrumentu kategoriziraju kao (1)

preokupacija i gubitak kontrole, (2) emocionalne posljedice, (3) socijalne i (4) financijske posljedice. Ovisno o samoprocjeni ispitanika na pojedinim tvrdnjama kategorizira ih se u 3 skupine: (1) nepostojanje problema povezanih s kockanjem- zeleno svjetlo (0 do 1 bod), (2) niska do srednja ozbiljnost problema povezanih s kockanjem- žuto svjetlo (2 do 5 bodova), te (3) visoka ozbiljnost problema povezanih s kockanjem- crveno svjetlo (6 i više).

Koristeći navedeni upitnik u Kanadi, Tremblay i suradnici (2011) u svom istraživanju na prigodnom uzorku kanadskih učenika u dobi od 12 do 18 godina (N=2.374) utvrđuju udio od 5.5% onih s niskom do srednjom ozbiljnosti problema (tzv. žuto svjetlo) i 1.3% učenika koji imaju razvijene ozbiljne probleme povezane s kockanjem (tzv. crveno svjetlo).

Recentni rezultati koji se odnose na Hrvatsku dobiveni su istraživanjem koje su proveli Ricijaš i suradnici (2016). Rezultati su pokazali kako se 72.9% srednjoškolaca bar jednom u životu kladilo/kockalo. Najveći dio učenika ima iskustvo sportskog klađenja i igranja lutrijskih igara, pri čemu je klađenje na sportske rezultate najučestalija igra na sreću. Čak 12.9% srednjoškolaca zadovoljava kriterije za visoku razinu problema povezanih s kockanjem. Kad su mladići u pitanju, autori navode kako njih tek oko 50% zadovoljava kriterije za „zeleno svjetlo“, odnosno nema nikakve štetne psihosocijalne posljedice povezane s kockanjem. Njih oko 27% ima nisku do srednju ozbiljnost problema, a čak 23% zadovoljava kriterije za „crveno svjetlo“, odnosno kockanje u velikoj mjeri narušava njihovo svakodnevno psihosocijalno funkcioniranje. Ovakvi rezultati ne čude jer su brojna hrvatska, ali i inozemna istraživanja jasno pokazala kako mladići u većoj mjeri kockaju, te se učestalije uključuju u sve igre na sreću. Međutim, nastavljaju Ricijaš i suradnici (2016) kako je prevalencija izraženosti štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem kod djevojaka značajno različita od mladića, ali nije zanemariva. Naime, oko 10% djevojaka nalazi se u određenom riziku - njih 8% zadovoljava kriterije „žutog svjetla“, a oko 2% „crvenog svjetla.

Ono što posebno brine oko razvijenosti psihosocijalnih posljedica srednjoškolaca u Hrvatskoj jest što nema razlika s obzirom na dob/razred. Ricijaš i suradnici (2016) u svom istraživanju nisu utvrdili velike razlike s obzirom na učestalost kockanja učenika u različitim razredima, a zastupljenost problematičnog kockanja podjednaka je u svim dobnim skupinama tj. razredima. Autori zaključuju kako srednjoškolci, uglavnom mladići, počinju kockati prije srednjoškolskog obrazovanja, da to čine intenzivno te da njihovo kockanje vrlo brzo iz društvenog prelazi u rizično/problematično, a zna se da je rani početak kockanja snažan rizičan čimbenik za nastavak kockanja u odrasloj dobi, te razvoj ovisnosti o kockanju.

Ozbiljne posljedice kockanja najviše su povezane s klađenjem na sportske rezultate, a potom s igrama na automatima i virtualnim klađenjem. Ovaj podatak posebno brine ako se podsjetimo da se u Hrvatskoj na sportske rezultate redovito (jednom ili češće) kladi 37.4% mladića, 11.9% ih redovito sudjeluje u igrama na automatima, a 6.7% jednom tjedno ili češće kocka na elektronskom ruletu (Ricijaš i sur., 2011; Dodig, 2013; Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015). Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić (2015) navode da sa sigurnošću možemo zaključiti kako je sportsko klađenje najučestaliji oblik kockanja hrvatskih srednjoškolaca, te da je učestalije klađenje povezano i s učestalijim igranjem drugih igara na sreću. Ovo govori u prilog prisutnosti kumulativnog kockarskog ponašajnog obrasca koji ukazuje i na veću ozbiljnost problema. Posebno je zabrinjavajuće, navode autori, da mladići koji se redovito klade, učestalije sudjeluju i u igrama na automatima i klađenju na virtualne utrke, što spada u igre s većim adiktivnim potencijalom. Naime, Griffiths (2003) navodi kako su upravo igre na automatima najproblematičnije i najadiktivnije, te učestalo sudjelovanje u nekoliko takvih igara bez sumnje značajno doprinosi i razvoju štetnih psihosocijalnih posljedica kockanja (Dodig, 2013b).

S obzirom na vrste posljedica Ricijaš, Dodig Hundrić i Huić (2015) navode kako su psihološke posljedice bile izraženije kod mladih koji češće kockaju, imaju (subjektivni) osjećaj većeg dobitka, imaju potrebu kockati kada dobivaju i koji imaju specifičnu vrstu motivacije (prvenstveno motivacija da zarade i da postanu bolji igrači). Potonje navedeno vezano uz motivaciju čini se u suprotnosti s istraživanjima koji govore kako je motiv često „lovljenje gubitaka“, tj. pokušaj da se nadoknadi izgubljeno. Međutim, autori navode kako je u oba slučaja zapravo riječ o gubitku kontrole, što je nedvojbeno jedan od najsnažnijih elementa problematičnog kockanja. Psihosocijalne posljedice kockanja mladih koje se odnose na gubitak novca, loše odnose s obitelji i prijateljima, zanemarivanje školskih obveza i izvannastavnih aktivnosti i ilegalne radnje kako bi se došlo do novca za kockanjem potvrđene su u ovom istraživanju. Nadalje, autori značajnim u predviđanju intrapersonalnih posljedica i gubitka novca navode kognitivne distorzije vezane za praznovjerna razmišljanja i netočno poimanje šansi i vjerojatnosti od strane pojedinca. Slične rezultate o tome kako mladi koji problematično kockaju pokazuju netočno poimanje vjerojatnosti dobili su i Delfabbro, Lahn i Grabosky (2006).

Motivacija mladih da započnu s kockanjem je različita. Gupta i Derevensky (1998) navode da su mladima najčešći razlozi za uključivanje u kockanje: zabava (79,5%), zarada (61,9%), uzbuđenje (59,4%), socijalizacija (12,4%), opuštanje (7,6%), bijeg od svakodnevnih problema (3,5%), osjećaj zrelosti (2,6%), umanjivanje depresije (2,3%), te nošenje s osjećajem usamljenosti (1%). Iako mladi kockaju iz različitih razloga, neki od tih razloga su posebno povezani s problematičnim kockanjem i to: kockanje da bi se zaradio novac (Moore i Ohtsuka, 1999; Delfabbro i Thrupp, 2003) i kockanje da bi postajao sve bolji u kockanju (Derevensky i Gilbeau, 2015). Neki mladi (kao i odrasli) kockaju kako bi se

nosili sa stresom, kako bi se osjećali bolje, opuštenije što također korelira s problematičnim kockanjem (Yip i sur., 2011). Osim toga, iskustvo pobjeđivanja i dobitka većeg iznosa novca, motivira mlade da kockaju češće što može dovesti do problematičnog kockanja (Ricijaš i Dodig, 2014). Dodig (2013b) navodi kako je za pretpostaviti da će intenzitet kockanja i vjerojatnost da osoba razvije probleme ovisiti o broju motiva te njihovoj snazi odnosno da višestruka motivacija povećava izglede da se razviju problemi.

Frekvencija, odnosno učestalost kockanja pokazala se značajno povezanom s rizičnim ponašanjima i igra značajnu ulogu u kockanju mladih. Naime, nekoliko studija je pokazalo kako je visoka učestalost kockanja usko povezana s štetnim posljedicama i problematičnim kockanjem (Boldero, Bell i Moore, 2010; Raisamo i sur., 2013, Ricijaš i sur., 2016).

Možemo zaključiti kako su glavne odrednice za razvoj problema povezanih s kockanjem u prvom redu učestalost kockanja, ustrajanje u kockanju uslijed dobitka, iskustvo dobitka većeg iznosa novca, te specifična motivacija za kockanjem. Dakle, naglasak je upravo na onim elementima koji su usko vezani uz samo kockanje tj. odnose se na frekventnost participiranja u igrama na sreću, te samo ponašanje prilikom igranja. No, kao što i teorijski modeli koji objašnjavaju razvoj problematičnog kockanja predlažu, vrlo je značajan doprinos nekih specifičnih obilježja ličnosti, razmišljanja, ponašanja i uvjerenja o kockanju. Ti konstrukti, pak, u različitoj mjeri doprinose razvoju različitih vrsta posljedica. Primjerice, psihološke posljedice o kojima je ranije bilo riječi značajno su determinirane emocionalnom (ne)stabilnošću što nam sugerira da su, kod tih adolescenata, u podlozi problema neka specifična obilježja ličnosti uslijed kojih nisu uspjeli uspostaviti kontrolu nad kockanjem i zadržati ga na razini razonode. S druge strane, u objašnjenju interpersonalnih i financijskih posljedica značajno je manifestiranje i nekih drugih oblika rizičnog ponašanja (Dodig, 2013) o čemu će dalje biti riječi.

Naime, veliki broj istraživanja (pa čak i longitudinalnih; npr. Wanner i sur., 2009) kontinuirano potvrđuju snažnu povezanost rizičnog i delinkventnog ponašanja s problematičnim kockanjem (Gupta i Derevensky, 1998; Stinchfield, 2000; Vitaro i sur. 2001; Mishra i sur., 2011; Ricijaš i sur., 2015; Wanner i sur., 2009; Welte i sur., 2009). Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić (2015) navode kako je prilikom objašnjenja problematičnog kockanja iznimno važno uzeti u obzir i druga rizična ponašanja, navodeći Model puteva (eng. *Pathways model*), koji predstavlja vodeći integrativni teorijski model objašnjenja problema povezanih s kockanjem (Blaszynski i Nower, 2002). Riječ je o sveobuhvatnom modelu koji, s obzirom na etiološke čimbenike, prije svega obilježja ličnosti igrača, razlikuje tri skupine problematičnih kockara (bihevioralno uvjetovani, emocionalno ranjivi i antisocijalni, impulzivni). Svakako uvijek treba imati na umu kako je temeljni preduvjet u podlozi modela dostupnost i pristup kockarskim

aktivnostima, te ekološke determinante koje se odnose na javnu politiku i zakonsku regulativu koja stvara okolinu u kojoj je kockanje društveno prihvaćena, ohrabrivana i promovirana aktivnost. Kada je riječ o rizičnom i delinkventnom ponašanju ono je najizraženije kod pripadnika treće skupine- antisocijalnih, impulzivnih problematičnih kockara kojih je karakteristika, između ostalih, uključenost u niz rizičnih ponašanja poput konzumacije alkohola, droga, činjenje kaznenih djela, povišena impulzivnosti, antisocijalne tendencije i slično (Gupta i sur. 2009). Poremećaj pažnje s hiperaktivnošću (ADHD) karakterističan za sve mlade problematične kockare, neovisno o podtipu, te nam je ovakav nalaz posebno značajan razmatramo li povezanost kockanja i drugih rizičnih ponašanja adolescenata, s obzirom da znamo da je upravo ADHD jedan od najznačajnijih prediktora rizičnog i delinkventnog ponašanja (Pratt i sur., 2002; Sibley i sur., 2011; Moldre i sur., 2011). Uslijed svega navedenog ne čudi i da su mnoga istraživanja empirijski potvrdila povezanost kockanja s drugim rizičnim i antisocijalnim ponašanjima, kao i obilježjima ličnosti prediktivnim za takva ponašanja (Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015). Analizirajući podatke američke Nacionalne epidemiološke studije o alkoholu i povezanim obilježjima (NESARC), Petry i suradnici (2005, prema Welte i sur., 2009) pronašli su značajnu povezanost problematičnog kockanja s antisocijalnim poremećajem ličnosti, te zlouporabom alkohola i droga. I rezultati hrvatskog istraživanja (Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015) govore o tome kako srednjoškolci koji se redovito klade manifestiraju više drugih oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja. Ovakvi nalazi u skladu su s rezultatima koji jednoznačno potvrđuju ovu povezanost. Efekti razlika s obzirom na učestalost sportskog klađenja najznačajnijim su se pokazali za područje rizičnog ponašanja vezanog uz školu i za konzumiranje sredstava ovisnosti. Drugim riječima, mladi koji se učestalije klade sportske rezultate u većoj mjeri sudjeluju u svim rizičnim ponašanjima, a posebno su izražena ponašanja kao što su varanje na testu u školi, markiranje i upućivanje na razgovor u školi zbog lošeg ponašanja (kategorija rizičnog ponašanja vezanog uz školu), te konzumiranje alkohola, cigareta, marihuane i ljepila (kategorija konzumiranja sredstava ovisnosti).

O povezanosti kockanja s drugim rizičnim i delinkventnim ponašanjima govore i prevalencijska istraživanja problematičnog kockanja među maloljetnim delinkventima smještenim u institucionalnom tretmanu. Naime, prevalencija problematičnog kockanja tamo iznosi čak 21%, a njih od 18 do 35% manifestira određene simptome specifične za problematično kockanje (Derevensky i Gupta, 1998.; Westphal i sur., 1998; prema Magoon, Gupta i Derevensky, 2005). Kroz istraživanja provedena na populaciji adolescenata koji zadovoljavaju kriterije za problematično tj. patološko kockanje potvrdila se hipoteza da je veća vjerojatnost počinjenja kaznenog djela: 42,4% posuđivalo je i kralo novac za kockanje, 21% razmišljalo je o činjenju kaznenih djela, 24% kralo je novac od roditelja, a 12% počinilo je kazneno djelo krađe (Derevensky i Gupta, 2000).

Temeljem analize domaće i inozemne znanstvene literature, nedvojbenom se čini povezanost između kockanja i uključivanja u druga rizična ponašanja, pri čemu postoje dva moguća objašnjenja ovakvog trenda. Prvo je da kockanje i druga rizična ponašanja imaju slične determinante, te se zato često javljaju u komorbiditetu. Drugo objašnjenje je da, s obzirom na samu prirodu kockanja, porastom rizičnosti kockanja raste i potreba za sve većim financijskim sredstvima (kako bi se financiralo kockanja i/ili vratili dugovi), što dovodi do veće vjerojatnosti za činjenje kaznenih djela. U skladu s time, a na temelju relevantne inozemne literature (Griffiths i Wood, 2000.; Gupta i Derevensky, 2000.; Vitaro i sur., 2001.; Petry, 2001; Winters i sur., 2002; Hardoon, Gupta i Derevensky, 2004; Welte, Barfnes i Hoffman, 2004; Williams, West i Simpson, 2008; Mishra i sur., 2011), Ricijaš (2012) predlaže model koji objašnjava dvojaku povezanost kockanja i delinkventnog ponašanja mladih. Navodi da su u podlozi uključivanja u rizična i delinkventna ponašanja različiti individualni i okolinski rizični čimbenici koji, između ostalog, mogu utjecati i na uključivanje u kockarske aktivnosti. Uslijed kockanja koje može imati različite negativne posljedice kao što su gubitak kontrole i financijski problemi, mlada osoba još intenzivnije participira u rizičnim i delinkventnim aktivnostima kako bi nadoknadila štetu prouzročenu kockanjem. Dakle, možemo zaključiti kako će se neki mladi uključiti u kockanje kao u jedno od mnogobrojnih rizičnih ponašanja, te će kockanje biti dio njihovog općeg rizičnog i delinkventnog ponašanja, dok je kod drugih uključivanje u delinkvenciju rezultat štetnih posljedica povezanih s kockanjem, bez ranije manifestacije takvog ponašanja (Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015).

4. OBILJEŽJA RODITELJSTVA POVEZANA S KOCKANJEM MLADIH

Uloga obitelji u razvojnim ishodima djece, pa tako i u razvoju problema u ponašanju, uistinu je značajna. U tom smislu, niti kod kockanja ne treba zanemariti utjecaj obiteljskih čimbenika. Brojna istraživanja ukazuju nam na utjecaje obitelji i roditeljskih ponašanja na intenzitet i ozbiljnost kockanja djece i mladih. Stinchfield i Winters (1998) navode kako su se u razvoju istraživanja problematičnog kockanja mladih uglavnom koristile teorije o konzumiranju droga mladih.

Kada govorimo o utjecaju obitelji na kockanje mladih ne smijemo zaboraviti kako se obiteljski čimbenici uvijek moraju promatrati u širem spektru ostalih čimbenika. Barnes i suradnici (1999) nude model, preuzet iz teorija o konzumiranju droga mladih, koji pozicionira roditelje kao odgojne modele i njihove odgojne postupke, zajedno s vršnjacima, u socijalizacijske čimbenike koji utječu na razvoj kockanja i pijenja mladih. Uz socijalizacijske čimbenike, model navodi i važnost socio-demografskih čimbenika i individualnih, psiholoških čimbenika na razvoj kockanja i pijenja mladih (Slika 2).

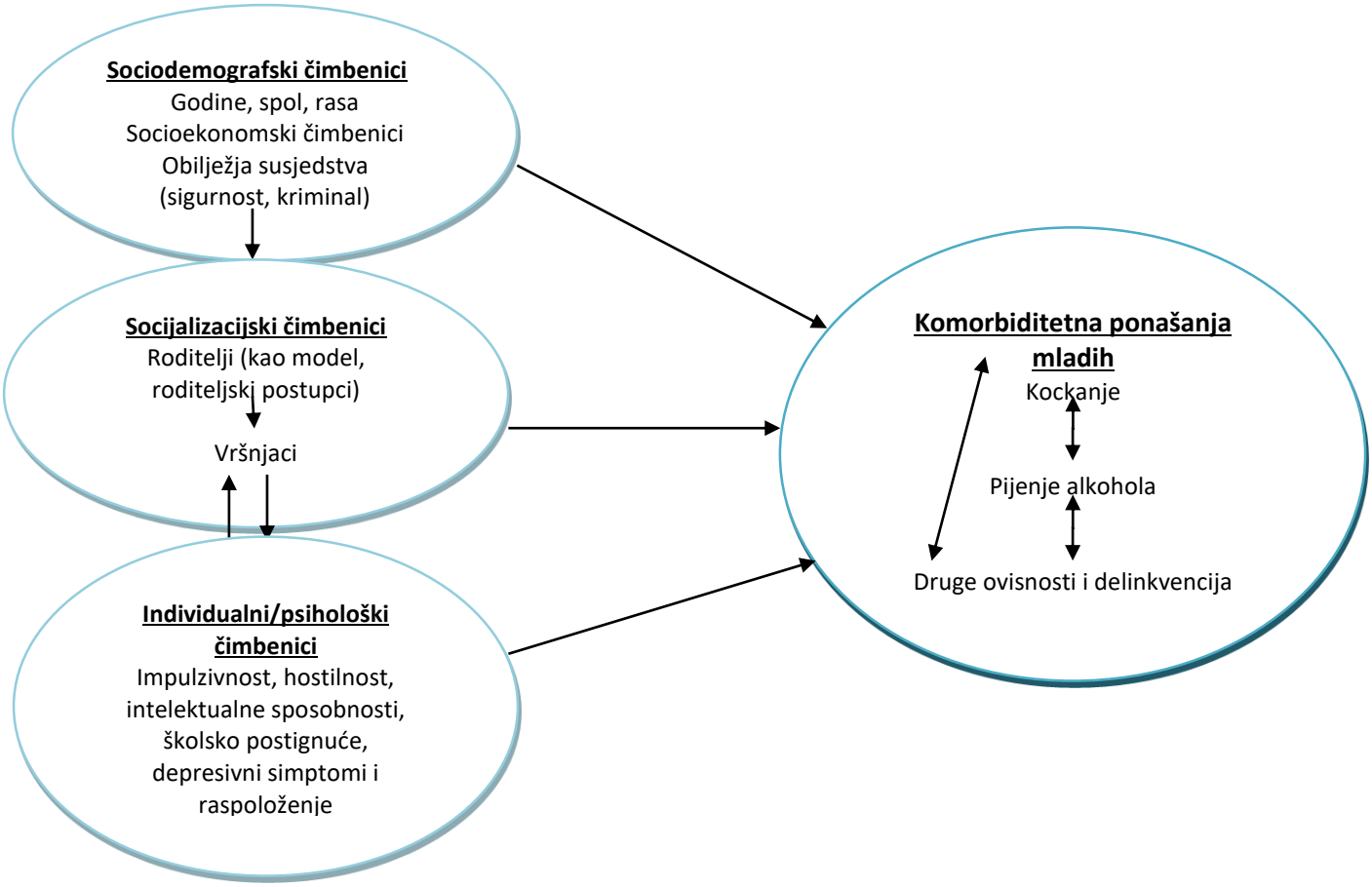

Slika 2. Konceptualni okvir razvoja kockanja i pijenja mladih (Barnes i sur., 1999)

Utjecaj roditelja i drugih članova obitelji na kockanje djece i mladih može biti indirektan i direktan. Indirektan utjecaj obitelji na kockanje adolescenata, odnosi se prvenstveno na stres unutar obitelji i čimbenike koji doprinose ranjivosti adolescenata, čime su podložniji razvoju problema. Primjeri su necjelovita obitelj, učestale stresne situacije u obitelji, stavljanje naglaska na vrijednost novca u životu, smrt roditelja ili roditeljske figure, ozbiljnija ozljeda ili bolest člana obitelji, nevjernost jednog od roditelja, postojanje psihičkog, fizičkog ili seksualnog zlostavljanja, osjećaj odbačenosti, zanemarivanje (Griffiths, 2003; Dodig, 2013a). Potvrđen je i značaj doživljene traume kao okidač problematičnog kockanja (Kalischuk, 2010).

Pod direktnim, neposrednim utjecajem drži se uloga obitelji u upoznavanju djeteta s kockanjem i u normalizaciji kockarskih aktivnosti prikazujući ih kao bezazlenu obiteljsku aktivnost ili uobičajen način provođenja slobodnog vremena. Gupta i Derevensky (1997) su u svom istraživanju na uzorku od 477 djece od 9 do 14 godina utvrdili da je u društvu roditelja kockalo 86% onih koji to čine redovito i 40% onih koji su kockali tijekom protekle godine. Čak 75% kockalo je unutar svog doma. Wood i Griffiths (2002) potvrđuju snažnu povezanost kockanja roditelja i djece na način da djeca izjavljuju kako su im prve loto listiće ili strugalice kupili upravo roditelji. Campbell i suradnici (2011) navode u svom istraživanju kako je samo 40% roditelja izjavilo da nikada nije kockalo za novac u društvu vlastitog djeteta.

Rezultati istraživanja u Hrvatskoj pokazuju kako 32% mladih navodi da roditelji znaju za njihovo povremeno kockanje (Ricijaš i sur., 2011). Vidljivo je da se radi o relativno velikom broju roditelja. Činjenica da roditelji znaju za kockarske, zakonom zabranjene, aktivnosti u očima adolescenta se može protumačiti kao (prešutno) odobravanje njihovog kockanja, te posljedično utjecati na intenzitet uključenosti i ustrajanje u kockanju. Međutim, prilikom interpretacije rezultata, također valja imati na umu da se radi o samoiskazu adolescenata, te da istraživanja iz perspektive roditelja (prema saznanju autora ovog rada) u Hrvatskoj, do sada, ne postoje. Upravo iz tog razloga ova doktorska disertacija uključuje i perspektivu roditelja, te doprinosi stjecanju šire slike o problematici kockanja mladih.

Istraživanja govore o specifičnim roditeljskim ponašanjima i psihosocijalnoj klimi koju možemo naći u obiteljima mladih koji kockaju. Uglavnom se odnose na zanemarujuće, neangažirano odgajanje (eng. *poor nurturing*, op.a), nedosljedno disciplniranje i zlostavljanje djece (Jacobs, 1986; McCormick i Taber, 1987, prema Barnes i sur., 1999). Za ista, neadekvatna, roditeljska ponašanja pokazalo se da su povezana i s razvojem zlouporabe alkohola i droga kod mladih. Felsher i suradnici (2010, prema Aryabuddhiphongs, 2012) navode kako su problematični kockari iskazali veće razine zlostavljanja u djetinjstvu u odnosu na one koji društveno kockaju ili ne kockaju uopće. Psihosocijalna klima sa

specifičnim oblicima roditeljskog ponašanja koji se odnose na obiteljsku podršku i koheziju pokazale su se negativno povezane s kockanjem adolescenata (Skokauskas i Satkeviciute, 2007). Naspram tome, mladi koji problematično kockaju izjavljuju kako imaju loše odnose sa svojim roditeljima (Skokauskas i Satkeviciute, 2007), percipiraju manjak podrške od strane roditelja (Hardoon i sur., 2004), imaju nisku razinu povjerenja i lošu komunikaciju s roditeljima (Magoon i Ingersoll, 2006). O manjku obiteljske kohezije povezane s kockanjem mladih govore i Dickson, Derevensky i Gupta (2008), dok Lussier i suradnici (2007) govore o društvenoj privrženosti i osjećaju pripadnosti, ne samo obitelji već i školi i prosocijalnim normama, kao značajnom zaštitnom čimbeniku kockanja mladih.

Kako je i ranije navedeno u radu, upravo izostanak podrške i nedovoljan nadzor od strane roditelja pokazali su se posebno prediktivnim za različite probleme u ponašanju tijekom adolescencije, tako da je za pretpostaviti da je slično i s problematičnim kockanjem među mladima (Barnes i sur., 1999). Veliki broj istraživanja navodi nizak roditeljski nadzor nad djecom kao značajan rizik za razvoj kockanja i problema vezanih za kockanje mladih (Magoon i Ingersoll, 2006; Vachon i sur., 2004; Wanner i sur., 2009). Visoka razina roditeljskog nadzora pokazala se značajnom u smanjenju kockanja kod mladića (Barnes i sur., 2002), dok se niska razina roditeljskog nadzora pokazala značajnom u predikciji rizika za kockanjem, pa i problema povezanih s kockanjem (Wachon i sur., 2004). Zanimljivo je, međutim, kako Barnes i suradnici (1999) u svom istraživanju dobivaju pokazatelje o značajnoj korelaciji roditeljskog nadzora i konzumiranja alkohola kod mladih, ali ne i korelaciju roditeljskog nadzora s kockanjem mladih, nakon što su kontrolirali neke demografske i osobne čimbenike. Autori, stoga izvode zaključak, kako roditeljski nadzor može potisnuti pijenje alkohola, ali ne nužno i kockanje među mladima. Neka longitudinalna istraživanja govore ovome u prilog navodeći kako veza između roditeljskog nadzora i kockanja mladih, zapravo s vremenom nestaje (Barnes i sur., 2005; Vitaro i sur., 2001). Složenu ulogu roditeljskih ponašanja rasvijetlili su dodatno Vitaro i suradnici (2008) navodeći kako neadekvatno roditeljstvo karakterizirano prisilom, nasiljem i niskom razinom roditeljskog nadzora posreduje u vezi problematičnog kockanja roditelja s poremećajima u ponašanju djece u njihovoj 16. godini, te antisocijalnim simptomima u 23. godini. Naspram toga, visoka razina roditeljskog nadzora može reducirati vjerojatnost uključivanja u kockanje i druge posljedice vezane za kockanje (Goldstein i sur., 2013).

4.1. Kockanje u obitelji kao rizični čimbenik

Imati roditelja koji problematično kocka jedan od najsnažnijih rizika za razvoj problema s kockanjem kod mladih (Skokauskas i Satkeviciute, 2007; Versini i sur., 2011; Winters i sur., 2002). U brojnim istraživanjima pronađena je pozitivna korelacija problematičnog kockanja roditelja s problematičnim kockanjem njihove djece (Gupta i Derevensky, 1997; Jacobs, 2004; Ladouceur i sur., 2002; Vachon i sur., 2004; Winters i sur. 2002; Vitaro i sur., 2008), ali i snažnog utjecaja problematičnog kockanja roditelja na razvoj drugih internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju njihove djece.

Roditelji su najsnažniji model ponašanja djeci svojoj djeci, tako da dijete roditelja koji problematično kocka može reflektirati roditeljske stavove, vjerovanja i ponašanja o kockanju (Campbell i sur., 2011; Oei i Raylu, 2004). Jako često djeca roditelja koji problematično kockaju smatraju kako je kockanje dobar način zarade novca (Dowling i sur., 2010), gledaju na ekscesivno kockanje kao uobičajenu aktivnost (Derevensky, 2012), smatraju da je kockanje uzbudljivo (Campbell i sur., 2011; Oei i Raylu, 2004), kockaju kako bi se nosili s usamljenošću, depresivnošću, anksioznošću i drugim teškim temama (Derevensky, 2012) i kockaju češće od svojih vršnjaka (Vachon i sur., 2004).

Osobe čiji su roditelji bili problematični kockari su u tri puta većem riziku da i oni sami razviju probleme vezane uz kockanje (Gambino i sur., 1993; Blaszcynski i Nower, 2002), dok neki autori navode da je taj rizik od čak od 3 do 11 puta veći (Stark i sur., 2014). Darbyshire, Oster i Carrig (2001) u svom istraživanju dobivaju rezultat da je taj rizik četiri puta veći. Istu količinu rizika dobivaju i Abbot i sur. (1995). Ako su uz roditelje kockali i djedovi i bake, taj se rizik povećava na 12 puta veću vjerojatnost. Problematično kockanje brata i sestre predstavlja, također, prediktor varijablu (Dickson, Derevensky i Gupta, 2008).

U svom istraživanju Lesieur i Klein (1987, prema Black, i sur., 2006) nalaze kako 5% od 182 srednjoškolca iz uzorka navode kako su im oba roditelja „previše kockala“, a 17% od njih i sami pokazuju probleme s kockanjem. Winters i suradnici (1993) ističu kako od 8.7% ispitanika koji manifestiraju problematično kockanje, njih 80% navodi kako im je barem jedan roditelj kockao, a Lessieur i suradnici (1986, prema Black i sur., 2006) među ovisnicima o drogama i kocki nalaze 39% onih koji navode da im je otac problematično kockao, te 3% onih kojima je majka bila problematični kockar.

U istraživanju koje su proveli Ricijaš i suradnici (2011) djeca su iskazala kako jednom mjesečno ili češće, od svih navedenih igara na sreću najviše očeva igra loto (32.6%), zatim sportsko klađenje (22.8%), te srećke (16.5%). Ukoliko braće i sestre igraju neku od igara na sreću, najčešće je to sportsko klađenje

(27.4%), dok manje igraju srećke (11.7%), loto (10.9%), igre na automatima (9.9%) i kockaju na internetu (8.8%). Ono što ponovno uočavamo jest da je sportsko klađenje najprisutniji oblik igre na sreću kod očeva, što je sukladno i većoj prevalenciji sportskog klađenja muških adolescenata, a time i većoj zastupljenosti razvijenih štetnih psihosocijalnih posljedica u Hrvatskoj.

Povezanost kockanja članova obitelji s intenzitetom i rizičnošću kockanja potvrđuju i druga istraživanja (Wood i Griffiths, 1998; Volberg, 2002; Black i sur., 2006; Delfabbro i Thrupp, 2003), a takvo modeliranje Abbott (2001) naziva „međugeneracijski efekt multipliciranja“ koji se najčešće prenosi po rodnoj liniji s oca na sina i s majke na kćer. Visoka prevalencija prisutnosti kockanja među mladima u obiteljima u kojima su roditelji imali problem s kockanjem u velikom broju istraživanja objašnjava se kroz teoriju socijalnog učenja. Teoretičari socijalnog učenja, kao što je bio Bandura (1977, 1986) puno su pisali o učenju djece po modelu ponašanja roditelja, braće ili drugih važnih odraslih osoba. Velik je broj istraživanja koji koriste upravo teoriju socijalnog učenja u objašnjavanju razvoja ovisnosti. Isto vrijedi i za razvoj ovisnosti o kocki, pa brojne starije studije (Dell i sur., 1981; Custer, 1982; Jacobs, Marston i Singer, 1985; Lesieur i Klein, 1987; prema Gupta i Derevensky, 1997) daju potporu ovoj teoriju i govore o visokom riziku da će dijete ovisnika o kockanju i samo razviti takvo ponašanje. Uz punu svijest o važnosti učenja po modelu i velikom riziku življenja uz roditelja koji ima problem s kockanjem, ipak većina mladih koji kockaju živi u obiteljima u kojima nema ovisnika o kockanju. U tom smislu spornim se pokazalo kako određeni broj roditelja, često puta društvenih kockara, iz nepažnje, nehotice, odobrava kockanje svoje djece, pa čak i nesvjesno potiče. Tako Lester i Smith (1985, prema Gupta i Derevensky, 1997) navode da roditelji adolescenata ne brinu puno o kockanju svoje djece, te je 79% adolescenata izjavilo kako njihovi roditelji znaju za njihove aktivnosti kockanja.

4.2. Roditeljska percepcija i stavovi roditelja prema kockanju i kockanju mladih

U prethodnim poglavljima bavili smo se različitim obilježjima roditeljstva koje povezujemo s kockanjem mladih. Inozemna istraživanja posebnu pozornost posvećuju dijelu roditeljstva koji se odnosi na percepciju kockanja mladih, s posebnim naglaskom na potrebu podizanja roditeljske svijesti o problematičnosti i rizicima ovakvog ponašanja.

Istraživanja koja su ispitivala percepciju kockanja (posebice u svijetu) pokazala su kako roditelji nisu dovoljno informirani o ovom fenomenu, te im nedostaje svijesti o posljedicama kockanja mladih. Ono što može zabrinjavati jest činjenica kako roditelji igre na sreću koje su u javnosti najprihvatljivije često i ne smatraju kockanjem, a i druge kockarske aktivnosti ne smatraju ozbiljnima. To je jedan od razloga zašto se kockanje, posebno ono adolescenata, često naziva i skrivenom ovisnošću (Barnes i sur., 1999). Navedeni autori navode kako roditelji pokazuju višu toleranciju na kockanje svoje djece, nego primjerice na konzumiranje alkohola.

Još 1994. godine George i Schroeder (1996, prema Ladouceur, Vitaro i Cote, 2001) proveli su istraživanje na uzorku od 912 roditelja, te utvrdili kako roditelji jesu svjesni kockanja svoje djece, ali imaju vrlo siromašnu koncepciju mogućih štetnih posljedica. Autori dalje navode kako su roditelji podcijenili potencijalne rizike ovakvog ponašanja za svoju djecu, te nisu iskazali veliku zabrinutost oko kockanja mladih. Ladouceur, Vitaro i Cote (2001) koji su proveli istraživanja 1995., ali i 2000. godine navode kako su roditelji pokazali razvoj u znanju, stavovima i ponašanjima o kockanju, iako su u nekima nazadovali. Zanimljivo je kako roditelji procjenjuju 11 godina kao kronološku dob prvog klađenja, dok Ladouceur i suradnici (1994) navode kako 81% mladih već u dobi od 8 ili 9 godina imaju iskustvo igranja s novcem nekih od igara na sreću. Napredak u stavovima pokazali su kroz smanjenje broja roditelja koji drže kocku dobrom obiteljskom aktivnošću, pokazali su više svjesnosti o rizicima i posljedicama kockanja što je utjecalo pozitivno na njihova ponašanja. Nažalost, u nekim mišljenima, stavovima i znanjima su nazadovali od 1995. do 2000. godine i to npr. postotak roditelja koji vjeruju da je problematični kockar roditelj značajan rizik za razvoj problema kockanja kod djece, se smanjio.

Campbell i suradnici (2011) proveli su u Kanadi istraživanje roditeljske percepcije kockanja u odnosu na druga rizična ponašanja mladih. Kako se istraživanje prikazano u ovoj disertaciji nadovezuje na spomenuto kanadsko istraživanje, prikazu njihovih rezultata posvetit će se posebna pozornost. Campbell i suradnici (2011) su prvo od roditelja tražili da procjene ozbiljnost dvanaest oblika rizičnih ponašanja, odnosno rizika za mlade u današnjem društvu. Zanimljivo je kako su upravo kockanje rangirali kao posljednje, odnosno najmanje izražen rizik. Kao ozbiljan ili iznimno ozbiljan rizik za mlade,

roditelji su u najvećoj mjeri procijenili drogu (87%), potom konzumiranje alkohola (81%), te vožnju pod utjecajem alkohola i/ili droga, kao tri najrizičnija ponašanja, dok je sve 40% roditelja kockanje procijenilo ozbiljnim rizikom.

Slične rezultate navode i Meerkamper, Derevensky i Cutajar (2008). Naime, u njihovom istraživanju među trinaest rizičnih ponašanja mladih, primjerice konzumiranje droga i alkohola, pušenje, depresija, provođenje previše vremena online, nasilje među vršnjacima u školi i drugo, roditelji su kockanje rangirali kao najmanje ozbiljan rizik za mlade.

Na pitanje smatraju li da je njihovo dijete bilo osobno pogođeno nekim od rizičnih ponašanja, svega 1% roditelja smatra kako im je dijete bilo uključeno u kockanje, dok ih npr. 28.3% drži da imaju iskustvo s vršnjačkim nasiljem (Campbell i sur., 2011). Zanimljivo je, nastavljaju autori, kako trećina roditelja (34.2%) drži da njihovo dijete nema doticaja ni s jednim rizičnim ponašanjem.

U istom istraživanju, Campbell i suradnici (2011) ispitali su roditelje o stavovima prema kockanju mladih kroz tvrdnje kao što su npr. „Kockanje može biti dobar način da se nosi s dosadom“, „Kockanje je dobar način prikupljanja novca za zajednicu“, „ Kockanje za novac je prihvatljivo ako se igra s prijateljima“. Roditelji su iskazali snažno neslaganje s pozitivnim tvrdnjama o kockanju. Zanimljivo je, te govori u prilog relativnoj neosviještenosti, kako roditelji iskazuju neslaganje s tvrdnjom da su mladi u većem riziku za problematično kockanje nego odrasli i nisu strogo okarakterizirali kockanje kao negativnu aktivnost za adolescente.

Kako bi procijenili utjecaj roditeljskog ponašanja na kockanje njihove djece Campbella i suradnike (2011) zanimalo je postoje li igre na sreću koje roditelji igraju zajedno s njihovom djecom. Gotovo 60% roditelja izjavilo je kako je igralo neku igru na sreću, koja je uključivala novac, zajedno sa svojom djecom i to: strugalice (40%), jednokratne srećke (36%) i loto (12%). U istom istraživanju pitalo se roditelje misle li da djeca kockaju bez njih. Tek 12.5% roditelja je izjavilo kako su svjesni da njihova djeca kockaju. Očekivano, bili su svjesniji da kockaju više njihovi sinovi (17.7%), nego kćerke (7.3%), te da se njihovo kockanje povećava s godinama. Tek 7.6% roditelja 13 i 14 godišnje djece je izjavilo kako je svjesno da njihovo dijete kocka, dok se kod roditelja 15 i 16 godišnjaka taj postotak raste na 11.1%, a kod roditelja 17 i 18 godišnjaka čak na 20.1% (Campbell i sur. 2011.). Zanimljiv je ovaj niski rezultat u kojem svega 12.5% roditelje izjavljuje kako misle da djeca kockaju i bez njih, posebno ako uzmemo u obzir da negdje od 70%-80% mladih izjavljuje kako je kockalo za novac u protekloj godini (Gupta i Derevensky, 1998; Jacobs, 2000; Shaffer i Hall, 1996; Shaffer i sur., 1999). Ovakvi rezultati govore u prilog teoriji kako roditelji, generalno, nisu svjesni kockanja svoje djece. Negdje oko polovine roditelja (52,1%) izjavilo

kako bi se zabrinulo oko bilo kojeg iznosa novca kada bi njihovo dijete kockalo, te bi se njih 71% brinulo već s iznosom manjim od 5$. Kako raste broj godina djeteta tako opada i briga roditelja oko iznosa novca. Tako se 60.4% roditelja djece od 13 i 14 godina brine oko bilo kojeg iznosa potrošenog na kockanje, 42.5% roditelja djece od 14 i 15 godina, te 42.5% roditelja djece od 17 i 18 godina.

Veliki broj roditelja smatra da kockanje može postati ovisnost i negativno utjecati na školski uspjeh, odnose s vršnjacima, te dovesti do kriminalnog ponašanja (Meerkamper, Derevensky i Cutajar, 2008). Čak 52% roditelja, nastavljaju autori, navodi kako maloljetničko kockanje može dovesti do problema ovisnosti, međutim usprkos visokom stupnju percepcije negativnih posljedica, roditelji se malo angažiraju oko razgovora s djecom na tu temu. Roditelji pokazuju zabrinutost za kockanje tek kad se u kockanju uključi novac, dok igranje pokera s prijateljima u školi ili kod kuće ne procjenjuju problematičnim.

Azmier (2000, prema Campbell, 2009) navodi kako čak 63% stanovnika Kanade drži da je kockanje njihovo pravo, bez obzira na posljedice, a 36% vjeruje kako je kockanje posve prihvatljiva aktivnost. Zanimljivo je, navodi autor, kako bi 85% sudionika zabranilo maloljetnicima kockati, dok je opći stav prema kockanju odraslih pozitivan i podržavajući. Očito je kako postoji veliki deficit znanja i informiranosti o kockanju u općoj populaciji (Campbell, 2009) ili se smatra kako se maturacijom mogu nadići rizici koje ovo ponašanje sa sobom nosi. Fisher (1999) navodi da ukoliko roditelj ne brine oko kockanja svog djeteta, značajno se povećava vjerojatnost da će dijete razviti problematično kockanje. Međutim, do danas nema dovoljno istraživanja koja bi dala jasnije i konzistentnije odgovore o utjecaju roditeljstva i njihovog ponašanja na kockanje njihove djece. Većina istraživanja pokazala je kako mladi misle da njihovi roditelji ne brinu oko njihovog kockanja, tako da je iznimno važno dodatno istražiti mišljenja, odnosno percepciju roditelja o kockanju mladih (Campbell, 2009).

5. INTERVENCIJE USMJERENE PREVENCIJI I TRETMANU KOCKANJA MLADIH

U posljednja tri desetljeća u svijetu, a od nedavno i u Hrvatskoj, raste broj istraživanja o kockanju mladih, pa o ovom ponašanju, za koji se donedavno smatralo da je specifičan samo za odrasle, imamo sve više znanstveno utemeljenih znanja i informacija. Kako je rečeno u prethodnim poglavljima, raspon kockanja mladih kreće se od onih koji uopće ne kockaju, preko onih koji kockaju povremeno, društveno, pa sve do onih koji manifestiraju problematično kockanje. Međutim, usprkos sve većem fundusu znanja, postoji još mnogo prostora za istraživanjem. Intervencije usmjerene kockanju mladih, bilo da su preventivne ili tretmanske, jedno je od područja koje se tek počelo sustavno razvijati i istraživati. U ovom poglavlju dat će se sažeti pregled nekih recentnih znanja o preventivnim i tretmanskim intervencijama usmjerenim kockanju mladih, te izazovima koji predstoje u istraživanju ovog područja. Ladouceur, Goulet i Vitaro (2013) govore o dva temeljna pristupa u intervencijama: (1) univerzalni- namijenjen svim mladima, bez obzira na rizik, te (2) ciljani- koji je usmjeren mladima u riziku i onima koji već problematično kockaju. Univerzalni pristup odgovara području univerzalne i dijelom selektivne prevencije, dok je ciljani pristup usmjeren specifičnim grupama mladih koji već manifestiraju, ili su u riziku da bi mogli manifestirati različite probleme povezane s kockanjem, te se ono povezuje sa selektivnim indiciranim i tretmanskim intervencijama.

5.1. Prevencija problematičnog kockanja mladih

U području fizičkog, mentalnog i javnog zdravlja prevencija već dulji niz godina predstavlja jednako vrijednu temu kao i tretman. U prevencijskoj znanosti postoji konsenzus o osnovnim načelima učinkovitih preventivnih programa koja su nastala analizom mnogih istraživanja o učincima preventivnih programa (Nation i sur., 2003; Kirkpatrick i Kirkpatrick, 2007, prema Kranželić, 2016). Kada je kockanje mladih u pitanju ova premisa je od iznimne važnosti jer preventivni programi tako mogu, primjerice, povećati znatiželju mladih za angažiranjem u rizičnim ponašanjima koja bi trebali prevenirati (Kranželić, 2016). Efikasnosti intervencija tj. njihov potencijalni negativan utjecaj na ciljanu populaciju problematiziraju brojni autori (Faggiano i sur., 2014; Valente i sur., 2007; prema Huić i sur., 2017).

Govoreći o prevenciji, pa i prevenciji kockanja među mladima, nužno je osvrnuti se na rizične i zaštitne čimbenike, o kojima je i bilo riječi u ranijim poglavljima. Prevencijski stručnjaci u kreiranju intervencija oslanjaju se na postojeće prakse koje su zajedničke drugim, visokorizičnim i ovisničkim ponašanjima,

kao i na postojeća znanja koja imamo o kockanju mladih (Gupta i Derevensky, 2008). Temeljem teorijskih i empirijskih rezultate o zajedničkim rizičnim i zaštitnim čimbenicima koji se odnose na rizična ponašanja *per se*, uključujući problematično kockanje, mnogi autori vide veliku prednost u ovako, sveobuhvatnom pristupu prevenciji (Dickson, Derevensky i Gupta, 2004; Derevensky i sur., 2004, Gupta i Derevensky, 2008). Važno je stoga znati, navodi Kranželić (2016) kako za razvoj problema povezanih s kockanjem postoje isti ili slični rizični čimbenici kao i za mnoge druge probleme u ponašanju. Jedan od najraširenijih modela prevencije kockanja mladih jest Dicksonov model (Dickson i sur., 2002, 2004, prema Huić i sur. 2017) koji se drži kvalitetnim okvirom za razvoj učinkovitih, znanstveno utemeljenih intervencija usmjerenih kockanju mladih. Ovaj model, također, pretpostavlja da kockanje ima niz rizičnih i zaštitnih čimbenika koji su zajednički i nekim drugim rizičnim ponašanjima mladih.

Preventivne intervencije usmjerene kockanju danas se uglavnom organiziraju kao javno-zdravstvene i socijalne politike, te različite edukativne intervencije (St-Pierre i Derevensky, 2016). Kranželić (2016) navodi kako se u ovom području razvijaju dvije osnovne preventivne strategije: (1) psihoedukativni pristupi i (2) zakonska prevencija i razvoj socijalne politike u području kockanja mladih.

Edukativne intervencije usmjerene prevenciji kockanja mladih uglavnom se organiziraju kao: a) psihoedukacijski preventivni programi i b) sveobuhvatni edukacijski programi s treninzima specifičnih vještina. Psihoedukacijski preventivni programi usmjereni su podizanju svijesti i znanja o kockanju i problemima povezanim s kockanjem, te su usmjereni na informiranje mladih o: prirodi kockanja, slučajnosti i vjerojatnosti, kognitivnim distorzijama, znakovima problematičnog kockanja i posljedicama problematičnog kockanja (Kranželić, 2016, St-Pierre i Derevensky, 2016). Gupta i Derevensky (2008) ovome nadodaju i temu odgovornog kockanja i učenja vještina odupiranja i samokontrole, navodeći kako je riječ o smanjenju, minimaliziranju štete kod onih mladih koji su se upustili u kockanje, te ove intervencije drže sekundarnom prevencijom.

S druge strane sveobuhvatni edukacijski programi sa treninzima za specifične vještine prepoznaju kako je neinformiranost mladih o problemu kockanja tek jedan od mnogih rizičnih čimbenika, te ovi programi uključuju širi spektar tema kao što su: samopouzdanje, slika o sebi, razvoj interpersonalnih vještina kako bi se lakše nosili sa stresom, vještine rješavanja problema, odupiranje pritisku vršnjaka i druge teme. Ovakvo postavljene teme predstavljaju jedan oblik univerzalne prevencije koja ima za cilj odvratiti djecu i mlade od kockanja, ili pak maksimalno odgoditi godine uključivanja u aktivnosti kockanja. Ovaj cilj ne čudi jer postoje brojna istraživanja koja ističu značajan rizik koji se krije u uključivanju u kockanje u ranoj dobi koji korelira s razvojem problema vezanih za kockanje u kasnijoj

dobi (Gupta i Derevensky, 1998; National Research Council, 1999; Jacobs, 2004, Dickson i sur., 2004, Gupta i Derevensky, 2008).

Školsko okruženje predstavlja važan prostor za implementaciju različitih intervencija. I kod prevencije kockanja mladih ključnom komponentom čine nam se preventivni programi koji se provode u školskom okruženju, međutim, postoji vrlo mali broj takvih intervencija koje su empirijski evaluirale svoju učinkovitost (St-Pierre i Derevensky, 2016). Ipak, postoje istraživanja u kojima je napravljen pregled različitih edukativnih intervencija (Ladouceur i sur., 2012; St-Pierre i sur., 2015; Williams i sur., 2012), te je utvrđeno kako se takvim intervencijama uistinu unaprjeđuje informiranost i znanje o kockanju, odnosno smanjuju pogrešna uvjerenja. Međutim, tek mali broj tih intervencija doprinosi sustavnoj promjeni ponašanja ili vještina (St-Pierre i Derevensky, 2016). Do istih rezultata došli su i Keen, Blaszczynsky i Anjoul (2016) koji su napravili sistemski pregled dvadeset programa prevencije kockanja u školskom okruženju te utvrdili kako su evaluacije programa pokazale da oni doprinose unaprjeđenju kognitivnih komponenti učenika, kao što su znanje, vjerovanje i percepcija, ali zapravo ne dovode do promjene u ponašanju. Jedan od mogućih razloga ograničene učinkovitosti školskih preventivnih programa za kockanje mladih jest nemogućnost dosadašnjih programa da obuhvate sve ključne čimbenike koji imaju utjecaj na donošenje odluka i osobnu promjenu ponašanja (St-Pierre i sur., 2015). Većina preventivnih programa u školskom okruženju nema jasnu teorijsku osnovu koja opisuje mehanizme koje bi trebali dovesti do promjena. Kako je ranije navedeno, većina tih programa polazi od pretpostavke kako bi podizanje razine znanja i informacija o kockanju trebalo prevenirati daljnje probleme. Većina takvih pristupa usmjerenih isključivo na znanje i stavove o kockanju, pokazuju slabu povezanost s promjenama ponašanja, kao i promjenama u ponašanju povezanih s kockanjem (Ajzen i sur., 2011, Ferland i Blanchette-Martin, 2013). Iako se navedene intervencije provode u školskom okruženju, Messerlian, Derevensky i Gupta (2005) ističu kako preventivne poruke koje se šalju neće utjecati jednako utjecati na učenike različite dobi i spola. Autori navode kako su djevojke pokazale veću osjetljivost na preventivne kampanje koje se baziraju na emocijama, dok mladići preferiraju jasne i direktne poruke, statističke podatke i humor. Jednako tako, nastavljaju autori, mlađi tinejdžeri preferiraju upotrebu humora u preventivnim intervencijama, dok su stariji tinejdžeri skloniji više dramatičnim porukama.

I u Hrvatskoj postoji program univerzalne prevencije pod nazivom „Tko zapravo pobjeđuje“ (Huić i sur., 2017) koji ima za cilj prevenciju kockanje učenika u dobi od 14 do 16 godina te razvoj prikladnog odnosa prema igrama nasreću, kao i osobno odgovornog ponašanja u ovom području (Kranželić, 2016). U evaluaciji ovog programa pokazalo se, kao i u većini inozemnih, da značajno doprinosi unaprjeđenju znanja o kockanju i njegovim posljedicama, da ima srednji do značajan učinak na kognitivne distorzije

koje se odnose na iluziju kontrole, te srednji učinak na kognitivne distorzije koje se odnose na praznovjerje i na vjerojatnost rasuđivanja (Huić i sur., 2017). Ricijaš i suradnici (2013) navodie kako je program postigao sve postavljene ciljeve: poboljšao je znanje mladih o kockanju i posljedicama kockanja, poboljšao je statistička znanja o šansama i vjerojatnostima te konceptima u podlozi igara na sreću, smanjio je kognitivne distorzije povezane s kockanjem, unaprijedio je vještine rješavanja problema i donošenja odluka te vještina odupiranja vršnjačkom pritisku, te je osnažio osjećaj generalne samoučinkovitosti za nošenje sa životnim situacijama.

Osim ranije navedenih, u neposredne psihoedukativne intervencije, spadaju još i kampanje informiranja i savjetovanja na mjestu privređivanja igara na sreću, međutim u praksi one nisu dovele do značajnih pozitivnih ishoda koji se odnose na smanjenje učestalosti igranja.

Javno zdravstvene i socijalne politike uglavnom su regulirajuće, odnose se na restrikcije dostupnosti i pristupačnosti igrama na sreću, ograničavanju broja mjesta na kojima se mogu igrati igre na sreću, broja automata za kockanje, na zakonske propise koji određuju minimalni broj godina potrebnih za pristupanju igrama i druge mjere (St-Pierre i Derevensky, 2016). Kranželić (2016) ovaj smjer naziva zakonskom prevencijom i razvojem socijalne politike u području kockanja mladih, navodeći intervencije smanjenja dostupnosti, ograničenja povezanih s pristupom kockanju nekim osobama i skupinama, te ograničenja povezana s pravom privređivanja kockanja. Autorica navodi kako je to ono što se u prevencijskoj znanosti naziva strategijama okruženja, a odnosi se na uređivanje i oblikovanje okruženja u svrhu poticanja donošenja zdravih i odgovornih izbora te smanjivanja rizičnih čimbenika u okruženju od kojih su za kockanje najznačajniji dostupnost i pristupačnost kockanja mladima (zakonski i drugi propisi, poštovanje zakonskih i drugih propisa, oblikovanje fizičkog okruženja, kampanje i reklame priređivača, i dr.).

Postoje istraživanja koja su utvrdila pozitivnu, ali složenu povezanost dostupnosti i pristupačnosti igrama na sreću s problematičnim kockanjem (St-Pierre i sur., 2014). Ali isto tako, intervencije koje su usmjerene samo na ovu vrstu restrikcija pokazuju slabu do umjerenu učinkovitost u prevenciji kockanja mladih, te su nužne dodatne mjere (St-Pierre i Derevensky, 2016).

S ciljem unaprjeđenja javno zdravstvenih i socijalnih politika prema kockanju mladih postoji slaganje među istraživačima da su potrebne dodatne restrikcije u području dostupnosti i pristupačnosti. Gosselt i suradnici (2013) te St-Pierre i suradnici (2011) istraživali su u različitim jurisdikcijama minimalnu dozvoljenu dob za igranjem različitih igara, uočivši kako ona varira ovisno o kojim je igrama riječ, te se kreće od 18 do 25 godina starosti. Navedeni autori ujedinjeni su u ideji i preporuci da se uvedu

univerzalni standardi u sklopu javnozdravstvenih politika koji bi vrijedili za sve igre na sreću, kao i mjesta na kojima se igra. Vezano uz to Wiliams, West i Simpson (2012) predlažu podizanje minimalne starosne dobi za pristupanjem igrama na sreću. St-Pierre i Derevensky (2016) ističu kako bi uz to bilo važno razviti edukaciju i trening za osoblje koje radi na mjestima priređivanja kockanja. Naime, istraživanja su pokazala kako postoji određeni broj osoblja koji ne provjeravaju starosnu dob osoba koje žele pristupiti nekim igrama na sreću (Gosselt i sur., 2013; Meyer i sur., 2015; St-Pierre i sur., 2011).

5.2. Tretmanske intervencije usmjerene problematičnom kockanju mladih

Problematično kockanje objašnjava se nizom složenih i dinamičkih interakcija između različitih rizičnih čimbenika: bioloških, genetskih, psihosocijalnih, razvojnih, kognitivnih i socijalnih (Blaszczynski i Nower, 2013). Neki od njih opisani su u ranijim poglavljima. Osim toga, osobe koje su razvile problematično kockanje razlikuju se po svojim motivima za kockanjem, načinima igranja, inter i intrapersonalnim osobinama (Gupta i sur., 2013; Blaszczynski i Nower, 2013). Poseban izazov u području tretmana kockanja jest činjenica da se mladi, iako u mnogočemu nalikuju, zapravo razlikuju od odraslih po fizičkim i psihološkim promjenama, brigama i izazovima. Saznanja iz psihologije adolescencije, stoga se moraju više respektirati kada planiramo tretman kockanja za tu populaciju (Gupta i Derevensky, 2004). Respektirajući navedeno, ne čudi činjenica da ne postoji univerzalno učinkovit tretman problematičnih kockara.

Još uvijek nismo puno naučili o tretmanu mladih koji problematično kockaju (Gupta i Derevensky, 2008). Postoji tek mali broj istraživanja o ishodima tretmana kockanja mladih u psihologijskim ili psihijatrijskim časopisima, ali ona su metodološki neujednačena, uzorci su jako mali, nema statističke snage, kao i niz drugih poteškoća (Gupta i Derevensky, 2004). Od ukupnog postotka mladih koji problematično kockaju, jako mali broj njih se uključuje u organizirane tretmane za ovisnike koje vode stručnjaci. Iz tog razloga teško je provesti empirijsku studiju učinkovitosti tretmana (Toneatto i Ladouceur, 2003). Problemi vezani uz evaluaciju tretmana, osim navedenog, leže i u činjenici da nema velikog broja tretmana koji su specifični za mlade koji problematično kockaju, postojeći programi se jako razlikuju, ovise o vrsti edukacije samog stručnjaka, te je ovo područje u kojem nas čekaju još mnogi izazovi i istraživanja (Gupta i Derevensky, 2008).

Trenutna paradigma tretmana, koja se koristi u radu s odraslima uključuje sljedeće pristupe i modele: psihoanalitički, psihodinamski; bihevioralni; kognitivni i kognitivno-bihevioralni; farmakološki; kratki

tretmani, programi samopomoći, motivacijski intervju; obiteljski; psihološki; biološki/genetički i modeli usmjereni na ovisnost (St-Pierre i Derevensky, 2016). Ali saznanja dobivena istraživanjima ovog područja pomažu nam konceptualizirati prirodu i etiologiju problematičnog kockanja pa se, gore navedeni, opći pristupi sve više prilagođavaju uvažavajući informacije koje imamo o kockanju.

Kako je ranije navedeno, usprkos mnogim pristupima, zapravo nedostaje sustavnih empirijskih istraživanja učinkovitosti različitih tretmana koji nam pomogli detektirati „najbolje prakse“ u tretmanu kockanja, pa tako i kockanja mladih. Postoji opći konsenzus među stručnjacima kako kognitivno-bihevioralni tretmani pokazuju učinkovitost terapeutskih intervencija u radu s pojedincima koji problematično kockaju, o čemu postoji i određeni broj istraživanja (Blaszczynski i Nower, 2013; Brown i sur., 2015; Cowlishaw i sur., 2012). Jedan od primjera kognitivno-bihevioralnih tretmana jest onaj razvijen od strane Ladouceur i suradnika (1994) koji se sastoji od pet komponenti: informiranje o kockanju, kognitivne intervencije, vještine rješavanja problema, prevencija relapsa i trening socijalnih vještina. Sastoji se od 17 susreta tijekom tri mjeseca. Autori su zaključili kako je nužno da tretmani za mlade traju kraće nego za odrasle i kako su kognitivno bihevioralni pristupi obećavajući u radu s mladim koji problematično kockaju. Ovi pristupi, navode autori, polaze od premisa kako mladi ustraju u kockanju usprkos opetovanim gubicima, kako iskazuju snažne kognitivne distorzije kad je u pitanju njihovo kockanje i kako je iskustvo dobitka novca kockanjem snažan motivacijski faktor koji ih drži ustrajnim u kockanju. Međutim, treba imati na umu kako nam istraživanja, ali i klinička praksa potvrđuju da je kockanje mladih puno složenije od samih kognitivnih distorizija i žudnje za novcem (Gupta i Derevensky, 2000, 2004, 2008). Kod mladih koji problematično kockaju nalazimo snažnu tendenciju rizičnom ponašanju uopće, emocionalni stres, depresivnost i anksioznost, veće razine disociranosti tijekom kockanja i komorbiditet s drugim rizičnim ponašanjima. Oni se razlikuju od drugih mladih u sposobnostima da se nose sa svakodnevnicom, nedaćama i situacijskim problemima, te sve to treba uzeti u obzir u kreiranju njihovog tretmana (Gupta i sur., 2004; Hardoon, Gupta i Derevensky, 2004; Gupta i Derevensky, 2008). U svakom slučaju, potrebna su dodatna istraživanja kako bi se moglo s većom sigurnošću tvrditi da je kognitivno-bihevioralni tretman efikasniji nego neki drugi pristupi.

Tijekom osam godina, Centar za probleme kockanja mladih i druga visoko rizična ponašanja pri McGill Sveučilištu u Kanadi razvio je tretmanski program za mlade koji problematično kockaju. Detalji ovog programa mogu se naći u radovima koje su objavili Gupta i Derevensky (2000, 2004, 2008). Kroz tretman je prošlo 60 mladih u dobi od 14-21 godine. Tretman se teoretski temelji na premisama Opće teorije ovisnosti (Jacobs, 1986) i Modelu putova (Nower i Blaszczynski, 2004). Obe teorije polaze od toga da interakcija različitih čimbenika (emocionalnih, psiholoških i fizioloških) igra bitnu ulogu u usvajanju i ustrajanju u problematičnom kockanju. U Modelu puteva razlikuju se tri podgrupe

problematičnih kockara koje se razliku po svojoj etiologiji i po vrsti psihopatologije osobe. Naravno, različita podgrupa pretpostavlja i različiti pristup u tretmanu. Jacobsova teorija uglavnom opisuje kockara koji bi u Modelu puteva spadao u treću podgrupu kockara. Riječ je o mladima kod kojih se zamjećuje kombinacija emocionalnog i/ili psihološkog stresa u kombinaciji s fiziološkim predispozicijama impulzivnosti i traženja uzbuđenja (Gupta i Derevensky, 2008). Upravo ta skupina čini najčešću sliku mladog problematičnog kockara koji traži tretman, a to je mlada osoba kojoj kockanje predstavlja bijeg od svakodnevnice i bijeg od nemogućnosti da se nosi sa svakodnevnim problemima, stresom ili pak depresijom. Longitudinalna istraživanja pokazala su kako mladići od 11-16 godina koji problematično kockaju, uz ostale simptome, najčešće manifestiraju anksioznost i impulzivnost (Vitaro i sur., 2004), o čemu je bilo riječi u ranijim poglavljima.

I dok je još mali broj sustavnih evaluacija postojećih tretmana, stručnjaci razvijaju nove pristupe tretmanu. Motivirajuće intervjuiranje (eng. *Motivational Interviewing*) tj. Terapija unaprjeđenjem motivacije (eng. *Motivational Enhancement Therapy*) je pristup usmjeren pojedincu koji polazi od pretpostavke kako je primarna prepreka da pojedinac promjeni ponašanje- njegova ambivalencija (Cowlishaw i sur., 2012). Uloga stručnjaka jest procijeniti spremnost klijenta na promjenu, facilitirati promjene ponašanja koje su usmjerene rješavanju svake ambivalencije oko promjene ponašanja, te ohrabriti pojedinca na ponašanja koja će donijeti promjenu. Koriste se tehnike aktivnog slušanja i konstantnog reflektiranja kako bi se osvijestila razlika između ponašanja i stavova/percepcija, postigla pozitivna vizualizacija koje bi trebale dovesti do smanjena ambivalencije i snažnije predanosti promjeni vlastitog ponašanja. Iako su evaluacije ovog tretmana pokazale kratkoročnu učinkovitost (Petry i sur. 2009), ne može se sa sigurnošću tvrditi njegov utjecaj na smanjenje relapsa dugoročno. Slično je s tretmanom pod nazivom Intervencija osobnom povratnom informacijom (eng. *Personalized Feedback Interventions*) u kojoj je riječ o kratkim intervencijama u kojima se ispravljaju normativne greške u percepciji, te kognitivne distrorzije kod mladih koji problematično kockaju (Larimer i sur., 2012, prema St.Pierre i Derevensky, 2016).

Jedno od područja tretmana koje se počelo razvijati jesu intervencije preko Interneta. Poznato je kako mladi veliki dio svog vremena aktivno provode na Internetu. Prepoznajući ovu informaciju Monaghan i Wood (2010) razvijaju Terapiju putem Interneta (eng. *Internet - based Therapy*), organiziranu i vođenu intervenciju namijenjenu mladima s ciljem smanjenja njihovog visoko rizičnog ponašanja. Ovakav pristup ima brojne prednosti, kao što su dostupnost, širok obuhvat, nije skup, anonimnost i tajnost korisnika što je važno mladim ljudima koji se teško odlučuju na tradicionalna mjesta na kojima se pruža pomoć. Pružanje pomoći on-line, putem Interneta spada u novije intervencije koje su tek u ekspanziji, ali svakako pokazuju učinkovitost u smanjenju problematičnog kockanja (Canale i sur., 2016, Keen,

Blaszczynsky i Anjoul, 2016). Centar za probleme kockanja mladih i druga visoko rizična ponašanja McGill Sveučilišta proveo je jednogodišnji pilot projekt savjetovanja putem interaktivne chat linije za mlade. Studenti završnih godina fakulteta, uz superviziju psihologa, razgovarali su svaku večer u trajanju od četiri sata s mladima koji bi im se javili za pomoć. Projekt nije empirijski evaluiran, ali iskustva koja su korisnici podijelili s pružateljima usluga su iznimno pozitivna (St-Pierre i Derevensky, 2016).

Svi navedeni pristupi su izuzetno vrijedni i pokazali su se korisnim u tretmanu mladih koji problematično kockaju. Međutim, neophodna su dodatna klinička istraživanja koja će dodatno rasvijetliti njihove efekte, posebice dugoročne. U ovom pregledu nekih, više tradicionalnih tretmana, naspram novim tretmanskim pristupima, treba se složiti kako postoji potreba za još brojnim istraživanjima koji će poslužiti boljem razumijevanju rizičnih i zaštitnih čimbenika, učinkovitosti postojećih tretmanskih intervencija, te organiziranju novih, sveobuhvatnih pristupa (St.-Pierre i Derevensky, 2016).

6. CILJEVI, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

6.1. Ciljevi istraživanja

Sadržajno je ovaj rad usmjeren istraživanju različitih obilježja roditeljstva i roditeljskog ponašanja, s posebnim naglaskom na one aspekte roditeljstva koji su vezani uz odnos roditelja prema kockanju mladih, stavova roditelja o kockanju, učestalost njihovog kockanja, kao i na istraživanje roditeljske percepcije kockanja njihove muške djece. S obzirom da hrvatska istraživanja pokazuju značajno veću uključenost mladića u aktivnosti kockanja, o čemu je ranije bilo više riječi (Ricijaš i sur. 2011; Dodig, 2013; Ricijaš i sur., 2016), ovaj rad usmjeren je samo na mladiće, odnosno mušku djecu, budući da se radi o populaciji u kojoj možemo očekivati značajniju prisutnost takvog ponašanja.

U skladu s navedenim interesom, postavljena su tri cilja istraživanja.

Prvi cilj je stjecanje uvida u obilježja roditeljstva, posebno ona vezana uz odnos prema kockanju mladih, stavove roditelja prema kockanju, učestalost kockanja roditelja, te razlike u percepciji nekih navedenih obilježja između roditelja i djece.

Drugi cilj je utvrditi na koji način gore navedena obilježja roditelja objašnjavaju učestalost kockanja njihove muške djece.

Treći cilj je utvrditi na koji način djetetova percepcija roditelja i roditeljstva, kao i osobna obilježja mladića, njihova iskustva i stavovi vezani uz kockanje objašnjavaju učestalost njihovog kockanja.

6.2. Problemi i hipoteze istraživanja

U skladu s ciljevima postavljeni su sljedeći istraživački problemi (P) i hipoteze (H):

P1. Ispitati roditeljsku percepciju ozbiljnosti kockanja, kao i učestalost komunikacije o kockanju, u odnosu na druge rizike za mlade, posebno vezane uz ovisnosti, te utvrditi postoje li razlike u percepciji rizika i učestalosti komunikacije između roditelja i njihove muške djece.

H1. Postoje razlike u roditeljskoj percepciji ozbiljnosti kockanja kao bihevioralne ovisnosti u odnosu na druge rizike za mlade, na način da roditelji pozicioniraju kockanje kao manje ozbiljan rizik u odnosu na rizike vezane uz ovisnosti konzumiranja psihoaktivnih tvari (alkohola, cigareta i droga), a više ozbiljan rizik u odnosu na bihevioralne ovisnosti vezane uz računala (ovisnost o Internetu i video igrama).

H2. Postoji razlika u percepciji ozbiljnosti kockanja između roditelja i njihove muške djece, na način da roditelji percipiraju to rizično ponašanje ozbiljnijim.

H3. Roditelji češće komuniciraju s djecom o ovisnostima vezanim uz konzumiranje sredstava ovisnosti (alkohol, cigarete, droge), te rizicima bihevioralnih ovisnosti kojima su djeca svakodnevno izložena (Internet i video igre), u odnosu na kockanje kao bihevioralnu ovisnost.

H4. Postoji razlika u percepciji učestalosti komunikacije s djecom o rizicima vezanim uz ovisnosti, na način da roditelji procjenjuju svoju komunikaciju učestalijom u odnosu na djecu.

P2. Ispitati roditeljsku percepciju učestalosti kockanja njihove muške djece, samoprocjenu roditeljskog sankcioniranja takvog ponašanja, kao i procjenu intenziteta štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem njihove muške djece, te ih usporediti sa samoiskazom djece.

H5. Roditelji procjenjuju da njihova muška djeca povremeno kockaju, najučestalijom aktivnosti procjenjuju sportsko klađenje, te postoje razlike u rezultatima učestalosti kockanja između djece i roditelja na način da djeca izvještavaju o učestalijem kockanju.

H6. Manje je vjerojatno da bi roditelji sankcionirali uključivanje djece u lutrijske igre te aktivnosti klađenja, u odnosu na igre u kasinima i na automatima, pri čemu postoje razlike u procjeni disciplineiranja između roditelja i djece na način da djeca općenito procjenjuju manju vjerojatnost sankcioniranja.

H7. Intenzitet štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem kod djece će biti niže procijenjen od strane roditelja u odnosu na samoprocjenu djece.

P3. Istražiti jesu li roditelji kockali zajedno sa svojim djetetom, te ako da, koliko često i koje igre.

H8. Roditelji i djeca su imali iskustvo zajedničkog igranja lutrijskih igara te klađenja na sportske rezultate, pri čemu je zajedničko sportsko klađenje najučestaliji zajednički oblik kockanja.

P4. Istražiti razlikuju li se očevi i majke u stavovima prema kockanju, učestalosti kockanja kao i izraženosti problema povezanih s kockanjem.

H9. Očevi imaju pozitivniji stav prema kockanju, učestalije kockaju i imaju više izražene probleme povezane s kockanjem u odnosu na majke.

P5. Istražiti doprinos osobnih obilježja roditelja, obilježja njihovog roditeljstva, roditeljstva u odnosu na kockanje mladih, stava prema kockanju, učestalosti i intenziteta problema povezanih s kockanjem roditelja u predikciji samoiskazane učestalosti kockanja njihove muške djece.

H10. Učestalije će kockati djeca mlađih i niže obrazovanih roditelja, nižeg socio-ekonomskog statusa, manje funkcionalnih obilježja roditeljskog ponašanja, pozitivnijeg stava prema kockanju, onih koji učestalije kockaju i razvili su izraženije probleme povezane s kockanjem, te kockaju zajedno s djecom.

P6. Istražiti doprinos osobnih obilježja djece, njihovih stavova prema kockanju i iskustava igranja, kao i percepciju roditelja/roditeljstva u objašnjavanju učestalosti njihovog kockanja.

H11. Učestalije kockaju mladići viših razreda, strukovnih škola, oni koji imaju pozitivniji stav prema kockanju i koji imaju iskustvo većeg dobitka novca, te oni koji procjenjuju roditeljsko ponašanje neadekvatnim i čiji roditelji znaju za njihovo kockanje.

7. METODOLOGIJA

7.1. Uzorak sudionika istraživanja

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 488 sudionika iz Splita i Zagreba. Uzorak čini n=244 roditelja (očeva i majki), te njihova muška djeca (n=244). Pritom je iz subuzorka roditelja ukupno sudjelovalo n=126 majki (51.6%) i n=118 očeva (48.4%). Raspon dobi mladića kreće se od 14 do 19 godina života, a prosječna dob je M_{dob}=16 (SD_{dob}=1.21). Kod roditelja se raspon dobi kreće od 30 do 63 godina života, s prosječnom dobi M_{dob}=45.98 (SD=5.59).

T-testom za nezavisne uzorke provjerili smo postoje li razlike u dobi između očeva i majki, te smo utvrdili kako one postoje na način da su očevi (M=46.92; SD=5.96) nešto stariji od majki (M=45.10; SD=5.09), prosječno oko dvije godine (t=2.53; p<0.050). Kao što je vidljivo, efekti tih razlika nisu veliki.

Uzorak se formirao prema djeci, odnosno mladićima (i njihovim roditeljima) svih triju vrsta srednjoškolskih usmjerenja u Republici Hrvatskoj – trogodišnje strukovne škole, četverogodišnje strukovne škole i gimnazije. Broj mladića koji pohađaju trogodišnji strukovni program iznosi 61 (25.5%), onih koji pohađaju četverogodišnji strukovni program je 109 (45.6%), dok je broj mladića koji pohađaju gimnazije 69 (28.9%). Važno je za naglasiti kako se istraživanje provodilo u svim razredima od prvog do trećeg, odnosno, četvrtog razreda, te među mladićima njih 79 (33.5%) pohađa I. razred, njih 72 (30.5%) pohađa II. razred, dok III. razred pohađa 50 (21.2%) mladića, a IV. razred 35 (14.8%). Broj mladića koji pohađaju IV. razred je u ukupnom uzorku najmanji, budući da ovaj razred ne postoji u trogodišnjim strukovnim školama.

S oba roditelja živi 194 (82.2%) mladića, dok njih 35 (14.8%) živi samo s majkom, a njih 8 (3.4%) samo s ocem. S nekim drugim članom obitelji živi 1 (0.4%) mladić.

Od ukupnog broja roditelja (n=244), najveći broj njih 164 (67.5%) ima završenu srednju školu, zatim njih 56 (23%) višu školu ili fakultet, dok 12 (4.9%) roditelja ima magisterij znanosti ili doktorat. Najmanji broj roditelja, njih 11 (4.5%) ima završenu osnovnu školu. U odnosu na broj djece, najveći broj roditelja, njih 120 (49.2%) ima dvoje djece i njih 67 (27.5%) troje djece. Četvero djece ima tek 11 (4.5%) roditelja, a pet i više djece ima 7 (2.8%). Da ima samo jedno dijete izjavilo je 39 (16%.0) roditelja.

Ispitan je i radni status roditelja, te su sudionici u najvećem broju zaposleni ili povremeno zaposleni (n=188; 77.1%), nezaposleni ili domaćice (n=34; 14%) i umirovljenici (n=19; 7.8%). Najčešći bračni status roditelja je oženjen/udan (n=198; 81.1%), potom rastavljen (n=20; 8.2%), udovac/ica (n=12; 4.9%), te izvanbračna zajednica (n=8; 3.3%).

7.2. Mjerni instrumenti

S obzirom na sveobuhvatne ciljeve, za provedbu ovog istraživanja korištena je složena baterija instrumenata. Radi bolje preglednosti, u Tablici 1. shematski je prikazana struktura instrumentarija, uz informaciju tko ispunjava pojedini dio i koji je konstrukt mjerenja.

Ovo istraživanje sastavni je dio šireg znanstveno-istraživačkog projekta pod nazivom „Kockanje mladih u Hrvatskoj“ koje se od 2010. godine provodi na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (voditelj: izv.prof.dr.sc. Neven Ricijaš). U jednom dijelu, ovaj anketni upitnik predstavlja modificiranu verziju anketnog upitnika kanadskog istraživanja pod nazivom „*Parents as Partners Gambling Research Study*“ provedenog tijekom 2008. i 2009. godine pod vodstvom prof.dr.sc. J. Derevenskog sa Sveučilišta McGill u Montrealu, a uz pismenu dozvolu voditelja koji je ujedno i suradnik na projektu. Na taj će način u budućim publikacijama biti omogućena neposredna usporedba pojedinih rezultata između hrvatskog i kanadskog uzorka roditelja.

U odnosu na kanadski upitnik, pojedina pitanja su modificirana kako bi odgovarala hrvatskom kontekstu, dodani su novi mjerni instrumenti s obzirom na specifične ciljeve i interese u okviru ovog projekta, te su pojedina pitanja i ček-liste posebno konstruirana za potrebe ovog istraživanja.
Primjer cijelog instrumentarija za roditelje i djecu nalazi se u prilogu disertacije.

Tablica 1. Mjerni instrumenti i ispitivani konstrukti (Napomena: Referencama su označeni oni upitnici koji su različiti od upitnika korištenog u kanadskom istraživanju roditeljske percepcije kockanja mladih)

INSTRUMENTARIJ	RODITELJ		DIJETE	
		Konstrukt		**Konstrukt**
Upitnik o općim i socio-demografskim podacima	X	Opći i socio-demografski podaci o roditeljima (*npr. spol, godine života, obrazovanje, socio-ekonomski status i sl.)*	X	Opći i socio-demografski podaci o djeci *(npr. spol, godine života, vrsta škole, razred i sl.)*
Upitnik percepcije ozbiljnosti rizika za mlade	X	Roditeljska percepcija ozbiljnosti pojedinih rizika za mlade	X	Percepcija djeteta o ozbiljnosti pojedinih rizika za mlade
Upitnik procjene komunikacije o rizicima mladih	X	Roditeljska procjena komunikacije o rizicima s djecom	X	Dječja procjena komunikacije o rizicima s roditeljima
Upitnik procjene iskustva djeteta s rizičnim ponašanjem	X	Roditeljska procjena iskustva djeteta s rizičnim ponašanjem	X	Samoprocjena iskustva djeteta s rizičnim ponašanjem
Upitnik kvalitete obiteljskih interakcija (KOBI) (Vulić-Prtorić, 2002)			X	Procjena kvalitete obiteljskih interakcija
Upitnik roditeljskog ponašanja (URP-29) (Kuterovac Jagodić, Keresteš i Brković, 2007)	X	Samoprocjena roditeljskog ponašanja	X	Procjena roditeljskog ponašanja
Skala stavova o kockanju (Jelić, Huić i Dinić, 2013)	X	Stavovi roditelja prema kockanju	X	Stavovi djece prema kockanju
Upitnik aktivnosti kockanja - samoprocjena roditelja - samoprocjena roditelja zajedno s djetetom - procjena/samoprocjena kockanja djeteta (*skraćena verzija) (Ricijaš i sur., 2011)	X	Roditeljska samoprocjena kockanja Roditeljska procjene kockanja zajedno s djetetom Roditeljska procjena kockanja djeteta	X	Procjena kockanja roditelja Samoprocjena kockanja djeteta
South Oaks Gambling Screen (SOGS) (Lesieur i Bloom, 1987)	X	Problematičnost kockanja roditelja		
General Problem Severity Subscale (GPSS) kao dio Canadian Adolescent Gambling Inventory (CAGI) (Wiebe, Tremblay, Wynne i Stinchfield, 2010)	X	Roditeljska percepcija izraženosti štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem kod djeteta (CAGI - GPSS)	X	Samoprocjena izraženosti štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem kod djeteta (CAGI - GPSS)

Upitnik (samo)procjene vjerojatnosti roditeljskog sankcioniranja djece za rizična ponašanja	X	Roditeljska samoprocjena vjerojatnosti sankcioniranja djeteta za rizična ponašanja	X	Procjena vjerojatnosti roditeljskog sankcioniranja za rizična ponašanja
Pitanja o tome kocka li/kladi se zajedno s roditeljima			X	Samoiskaz djeteta kocka li/kladi se zajedno s roditeljima

1. Upitnik o općim i socio-demografskim podacima

Za potrebe ovog istraživanja ispitivana su sljedeća opća i socio-demografska obilježja roditelja i djece. Kod roditelja spol, godine života, najviša završena stručna sprema, grad/mjesto u kojem žive, broj djece, radni i bračni status, ukupna mjesečna primanja, broj članova kućanstva, kao i percepcija životnog standarda i kvalitete života kućanstva.

Kod njihove djece ispitala se dob, godine života, škola i razred koji dijete pohađa, školski uspjeh u prethodnom razredu te s kim živi kod kuće.

2. Upitnik percepcije ozbiljnosti rizika za mlade

Upitnik percepcije ozbiljnosti rizika za mlade primijenio se i s roditeljima i s njihovom djecom.

Upitnik se sastoji od 14 tvrdnji, odnosno rizika/rizičnih ponašanja kojima su mladi izloženi (primjerice, vršnjačko nasilje, konzumiranje alkohola, nezaštićeni seksualni odnosi/maloljetničke trudnoće, pretilost/poremećaji hranjenja, kockanje/klađenje i sl.) Zadatak sudionika bio je na ljestvici odgovora od 1 do 5 odgovoriti koliko smatraju da su pojedini rizici ozbiljni za mlade danas, pri čemu 1=uopće nije ozbiljan, a 5=jako ozbiljan rizik.

3. Upitnik procjene komunikacije o rizicima mladih

Upitnikom procjene komunikacije o rizicima mladih ispitivala se učestalost komunikacije roditelja i djece o temama koje predstavljaju rizik za mlade danas. Riječ je o istovjetnih 14 rizika za koje su sudionici procjenjivali ozbiljnost rizika za mlade. Ovaj upitnik ispunjavali su i roditelji i djeca, a ponuđeni su odgovori na ljestvici od četiri stupnja: nikada, rijetko, ponekad, često i redovito.

4. Upitnik procjene iskustva djeteta s rizičnim ponašanjem

Ovaj se Upitnik također sadržajno sastoji do 14 ranije navedenih rizika za mlade, a ispunjavali su ga i roditelji i djeca, međutim zadatak roditelja je bio procijeniti je li njihovo dijete (odnosi se na dijete uključeno u istraživanje i za koje ispunjava upitnik) imalo ikada iskustvo s navedenim rizicima, odnosno ispitala su se saznanja roditelja o izloženosti/doživljenim rizicima djeteta, dok se djecu pitalo o njihovom samoiskazu iskustva s navedenim rizicima. Ponuđeni odgovori su „Ne“ ili „Da“.

5. Skala kvalitete obiteljskih interakcija - KOBI

Skala kvalitete obiteljskih interakcija - KOBI (Vulić-Prtorić, 2002) mjeri interakcije djeteta i roditelja na dvije dimenzije, u literaturi najčešće opisane kao prihvaćanje (emocionalna toplina, intimnost) i odbacivanje (kontrola, emocionalno zanemarivanje) (Vulić-Prtorić, 2004). Ove dvije dimenzije su konceptualizirane u skladu s teorijom roditeljskog prihvaćanja i odbacivanja (*PART-parental acceptance-rejection theory*) Ronalda Rohnera (Rohner, 1984, 1999, prema Vulić-Prtorić, 2004). Skala

se sastoji od 5 subskala: (1) Zadovoljstvo vlastitom obitelji, (2) Prihvaćanje od strane majke, (3) Prihvaćanje od strane oca, (4) Odbacivanje od strane majke i (5) Odbacivanje od strane oca (Vulić-Prtorić, 2004).

Za potrebe ovog istraživanja koristila se samo prva subskala od 11 tvrdnji koja se odnosi na opću atmosferu u obitelji, odnosno na djetetove osjećaje u odnosu na obitelj kao cjelinu. Ova subskala nastala je po uzoru na Skalu zadovoljstva porodicom (Lacković-Grgin i Opačić, 1988/89, prema Vulić-Prtorić, 2002) i Indeks obiteljskih odnosa (Hudson, 1977, prema Vulić-Prtorić, 2002). Autorica Skale navodi kako na uzorku sudionika istraživanja (n=527) učenika osnovnih škola, skala pokazuje zadovoljavajuće metrijske karakteristike (α=.89).

U ovom istraživanju, subskalu zadovoljstva vlastitom obitelji ispunjavala su samo djeca tako da su na ljestvici od pet stupnjeva (1=uopće nije točno, do 5=da, u potpunosti je točno) procjenjivali koliko se svaka od navedenih tvrdnji odnosi na njihovu obitelj kao cjelinu. Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti na ovom uzorku iznosi visokih α=.86. Primjeri čestica su „Za mene je obitelj izvor utjeha i zadovoljstva“, „Želio bih da nisam član moje obitelji“, „U mojoj obitelji me nitko ne razumije“.

Ukupan rezultat omogućio nam je mjerenje kako se djeca osjećaju u svojoj obitelji te njegovo zadovoljstvo obiteljskim životom.

6. Upitnik roditeljskog ponašanja - URP29

Upitnik roditeljskog ponašanja - URP29 (Kuterovac Jagodić, Keresteš i Brković, 2007) konstruirana je kao nova, unaprijeđena verzija Upitnika roditeljskog ponašanja - URP32. URP29 obuhvaća sedam aspekata roditeljskog ponašanja: Toplina (pokazivanje ljubavi, prihvaćanje, bliskost), Autonomija (poštovanje djetetova izbora i uvažavanje njegove psihološke neovisnosti), Induktivno rezoniranje (disciplniranje korištenjem objašnjavanja i jasnog argumentiranja), Roditeljsko znanje (nadzor i poznavanje djetetovih aktivnosti), Intruzivnost (pokušaji upravljanja djetetovim osjećajima, kritiziranje i izazivanje krivnje), Kažnjavanje (grubi postupci kažnjavanja poput vikanja i tjelesnih kazni) i Popustljivost (popuštanje djetetovim željama i zahtjevima).

Teorijski, pretpostavljene subskale URP29 predstavljaju sve tri globalne dimenzije roditeljskog ponašanja: (1) Prihvaćanje (Toplina i Autonomija), (2) Bihevioralna kontrola (Znanje i Rezoniranje indikatori su visoke ili čvrste, a Popustljivost niske ili slabe bihevioralne kontrole) i (3) Psihološka kontrola (Intruzivnost i kažnjavanje).

Rezultati faktorskih analiza pokazali su da URP29 dobro razlikuje teorijski očekivane aspekte roditeljskog ponašanja, što opravdava formiranje rezultata po subskalama (Keresteš i sur., 2012). Iznimka je jedino aspekt Autonomije, koji je pokazao slabu faktorsku valjanost. S druge strane, korelacije među rezultatima na subskalama govore da je s URP29 moguće valjano mjeriti i tri globalne dimenzije roditeljskog ponašanja: (1) Roditeljska podrška, (2) Restriktivna kontrola i (3) Popustljivost.

Dimenzije i subskale različitih formi URP29 pokazuju zadovoljavajuću razinu unutarnje konzistencije, posebno s obzirom na mali broj čestica unutar subskala. Za sve subskale i dimenzije URP29 Cronbachovi alfa koeficijenti viši su od .60, a većina ih je viša i od .70, što je za istraživačke svrhe prihvatljivo. U prilog valjanosti URP29 govore i značajne korelacije između djetetovih procjena roditeljskog ponašanja i roditeljskih samoprocjena (Keresteš i sur., 2012).

I u uzorku ovog istraživanja Cronbachovi alfa koeficijenti su visoki. Na dimenziji Roditeljske podrške iznose α=.88 na subuzorku djece i α=.89 kod roditelja, na dimenziji Restriktivne kontrole α=.75 kod djece i α=75 kod roditelja, te na dimenziji Popustljivosti iznose α=.63 kod djece i α=.61 kod subuzorka roditelja.

Dosadašnje primjene URP29 pokazuju da je Upitnik prikladan za primjenu na različitim uzorcima i u različitim područjima istraživanja. Za potrebe ovog istraživanja primijenjena je forma roditeljske samoprocjene roditeljskog ponašanja, te djetetove procjene roditeljskog ponašanja.

7. Skala stavova o kockanju

Skala stavova o kockanju (Jelić, Huić i Dinić, 2013) sastoji se od 23 tvrdnje, od kojih je 12 negativnih i 11 pozitivnih. Ispitanici na ljestvici Likertovog tipa od 1 do 5 (pri čemu je 1=uopće se ne slažem, a 5=u potpunosti se slažem) izražavaju svoj stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom. Primjeri tvrdnji su „Kockanje je ovisnost“, „Kockanje je štetna aktivnost“, „Kockanje pruža vrhunski užitak“. Prema navedenim autorima, na uzorku od n=202 studenta u Zagrebu skala je pokazala čistu jednodimenzionalnu strukturu (jedan faktor koji objašnjava 47,86% varijance) te visoku pouzdanost tipa unutarnje konzistencije (α=.95).

Na uzorku sudionika ovog istraživanju, metrijske karakteristike Skale također pokazuju zadovoljavajuća svojstva. Na poduzorku djece Crombachov alfa koeficijent pouzdanosti iznosi α=.89, a prosječna *inter-item* korelacija je r=.276. Kod roditelja Crombahov alpha iznosi α=.79, a prosječna *inter-item* korelacija je r=.151.

8. Upitnik aktivnosti kockanja

U ovom istraživanju koristila se skraćena i modificirana verzija Upitnika aktivnosti kockanja (Ricijaš i sur. 2011). Upitnikom se ispitala uključenost u 6 vrsta igara na sreću koje su se u istraživanjima u Hrvatskoj pokazala najviše zastupljenima (loto igre, jednokratne srećke, sportsko klađenje, igre na automatima, rulet u casinu i kartanje za novac). Sudionici su prvo ispunjavali jesu li ikada igrali navedenu igru (npr. loto, sportsko klađenje, rulet i sl.), te ako da, koliko često prosječno igraju (raspon odgovora je od 'jednom godišnje ili manje od toga' do 'svakodnevno').

Upitnik je modificiran u četiri forme na način da se istim skupom pitanja ispitivalo sljedeće:

- Roditeljska/djetetova samoprocjena kockanja,

- Roditeljska (samo)procjena kockanja djeteta zajedno s roditeljima,
- Roditeljska procjena učestalosti kockanja djeteta.

9. Upitnik South Oaks Gambling Screen (SOGS)

South Oaks Gambling Screen upitnik konstruirali su Lesieur i Bloom (1987) i do danas je jedan od najraširenijih instrumenta za identifikaciju problematičnog kockanja. Preveden je na mnoge jezike i korišten širom svijeta na različitim kontinentima i u različitim kulturama (Lesieur i Bloom, 1993). Sastoji se od 20 pitanja utemeljenih na DSM-III kriterijima za određivanje patološkog kockanja. Neka od pitanja se odnose, primjerice, na: Koliko često ste se vraćali drugi dan kako biste pokušali vratiti novac izgubljen kockanjem/klađenjem?, Smatrate li da imate, ili ste ikada imali, problem s klađenjem ili kockanjem?, Jeste li ikada posudili novac od nekoga i potom ga niste vratili zbog kockanja/klađenja? i slično. Na sva pitanja sudionici odgovaraju sa „Ne“ ili „Da“. Upitnik ima visoku pouzdanost tipa unutarnje konzistencije (α=.97). Visoku pouzdanost i valjanost pokazao je u primjeni u različitim zemljama i kulturama npr. u Turskoj (Duvarci i sur., 1997) i u Australiji gdje su istraživanja pokazala Crombachovu alfu također veću od .90 (Battersby i sur., 2002).

Iako se Upitnik sastoji od više pitanja, njih 20 se boduje i ta pitanja su korištena u ovom radu. Raspon bodova je od 0-20, pri čemu je većina autora (npr. Lesieur i Blume 1987; Shaffer i sur. 1997; Stinchfield, 2002) suglasna u tome da bodovi 5+ znače „vjerojatno patološko kockanje“, te da 0 predstavlja „nepostojanje problema povezanih s kockanjem“. Međutim, bodovne granice u kategorizaciji razlikuju se od autora do autora, pa tako i između nekih referenci. Neki autori (npr. Blaszczynski i sur. 1998; Duvarci i sur., 1997) navode kako bi godovne granice za kategorizaciju rizičnog/patološkog kockanja trebale biti više. Kako se ovim upitnikom mjeri problematičnost kockanja odraslih osoba, u ovom istraživanju ispunjavali su ga samo roditelji, a Crombachov alfa koeficijent pouzdanosti iznosi α=.69.

10. Ukupna mjera ozbiljnosti problema povezanih s kockanjem (*General Problem Severity Subscale-GPSS*) kao dio Kanadskog upitnika kockanja mladih (*Canadian Adolescent Gambling Inventory- CAGI*)

Kanadski upitnik kockanja adolescenata - CAGI (Wiebe, Tremblay, Wynne i Stinchfield, 2010) prvi je instrument konstruiran ciljano za procjenu rizičnosti kockanja adolescenata. Dosadašnja istraživanja podatke su prikupljala skalama koje su primarno stvorene za odraslu populaciju, a potom modificirane za adolescente (npr. SOGS-RA i DSM-IV-J) što je u svakom slučaju bilo ograničenje pri interpretaciji podataka. Autori ovog instrumenta smatraju da on povećava pouzdanost prikupljenih podataka, te na taj način omogućuje realnu sliku problema povezanih s adolescentskim kockanjem, ali i usporedbu podataka dobivenih različitim studijama. Ono što također govori u prilog vrijednosti instrumenta su dobre metrijske karakteristike, te visoka korelacija (.89 i .94) s instrumentima koje zovemo zlatnim

standardima u procjeni rizičnosti kockanja - DSM-IV i CRAGS (Wiebe, Tremblay, Wynne i Stinchfield, 2010).

Instrument sadrži mjere pet područja: (1) Vrste kockarskih aktivnosti, (2) Učestalost sudjelovanja u različitim kockarskim aktivnostima, (3) Vrijeme provedeno na pojedinoj kockarskoj aktivnosti, (4) Prosječna potrošnja novca na kockanje i (5) 24 čestice koje se raspoređuju na četiri faktora: a) Psihološke posljedice kockanja, b) Socijalne posljedice kockanja, c) Financijske posljedice kockanja, d) Preokupacija i nedostatak kontrole.

Za potrebe ovog istraživanja koristio se zaseban, peti rezultat koji se odnosi na opću mjeru ozbiljnosti problema (GPSS), a koji sadrži 9 tvrdnji koje sadržajno pripadaju prethodno navedenim faktorima. Primjeri tvrdnji su: „Koliko često si izostao ili odustao od nekih slobodnih aktivnosti zbog kockanja/klađenja“, „Koliko često si aktivnosti vezane za kockanje/klađenje planirao“ i „Koliko često si se vraćao drugi dan kako bi pokušao vratiti novac kockanjem/klađenjem. Ukupnim rezultatom dobio se podatak o intenzitetu štetnih psihosocijalnih posljedica i njime se mjerila ukupna ozbiljnost problema (Dodig, 2013). Sukladno ukupnom rezultatu na ovoj Subskali, sudionike klasificiramo u tri skupine:

I. Nepostojanje problema vezanih uz kockanje – zeleno svjetlo (0-1 bod),

II. Niska do srednja ozbiljnost problema – žuto svjetlo (2-5 boda),

III. Visoka ozbiljnost problema – crveno svjetlo (6 i više bodova).

Subskala CAGI-GPSS ima visoku pouzdanost unutarnje konzistencije, te Crombachova alfa na hrvatskom uzorku iznosi α=.85 (Ricijaš, 2014). I u ovom uzorku upitnik je pokazao dobre metrijske karakteristike. Na subuzorku djece Crombahov alpha iznosi α=.82, a prosječna *inter-item* korelacija r=.378. Na subuzorku roditelja α=.86, a prosječna *inter-item* korelacija r=.446.

Ovaj upitnik ispunjavali su i roditelji i djeca, pri čemu su roditelji procjenjivali zastupljenost određenih ponašanja/osjećaja kod svoje djece, a djeca samoiskazom odgovarala koliko često su se ponašala/osjećala na određeni način. Raspon odgovora je od 0 do 3, a ovisno o pitanjima 0=nikada, 1=ponekad/1-3 puta, 2=većinu vremena/4-6 puta, 3=gotovo uvijek/7 ili više puta.

11. Upitnik (samo)procjene vjerojatnosti roditeljskog sankcioniranja djece za rizična ponašanja

Svrha ovog upitnika je dobiti uvid u (samo)procjenu vjerojatnosti roditeljskog sankcioniranja djece za različita rizična ponašanja, a ispunjavaju ga i roditelji i djeca. Upitnik se sastoji od 11 rizičnih, i zakonom nedozvoljenih, ponašanja za maloljetnike (npr. konzumiranje cigareta, alkohola, igranje igara na sreću, vožnja automobila i sl.). Roditelji su ispunjavanjem upitnika odgovarali koliko je vjerojatno da bi sankcionirali/kaznili svoje dijete za navedena ponašanja, dok su djeca odgovarala u kojoj mjeri smatraju je vjerojatno da bi ih roditelji sankcionirali/kaznili za ta ponašanja. Ljestvica odgovora kreće se od 1 do 4, pri čemu 1=sigurno ne, a 4=sigurno da.

Roditelji su još upitani oko kojeg uloženog iznosa novca bi se zabrinuli, ako bi njihovo dijete igralo neku igru na sreću.

12. Pitanja o tome kocka li/kladi li se dijete zajedno s roditeljem

U instrumentariju je djeci postavljeno pitanje kockaš li/kladiš li se ponekad zajedno sa svojim roditeljem, za 6 vrsta igara na sreću koje su se u istraživanju u Hrvatskoj pokazala najviše zastupljena. Djeca su odgovarala na dihotomnoj ljestvici odgovora s „Ne“ ili „Da“.

7.3. Postupak provedbe istraživanja

Prije provedbe terenskog dijela istraživanja (ispitivanja djece i roditelja), projekt je dobio suglasnost Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta (Prilog 1.) te Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Prilog 2.).

Prije glavnog istraživanja provedenog u Zagrebu i Splitu, tijekom 2015. godine provedeno je pilot istraživanje u Ivanić Gradu kako bi se provjerile metrijske karakteristike instrumenata, razumljivost čestica/tvrdnji/pitanja od strane sudionika istraživanja, kako bi se provjerila duljina ispunjavanja upitnika i neki organizacijski elementi kao što je primjerice formiranje šifre upitnika (koja osigurava anonimnost sudionika) i mogućnosti uparivanja sudionika temeljem šifri, kao i najbolji način generiranja sudionika istraživanja, posebno roditelja. U pilot istraživanju sudjelovalo je ukupno 132 sudionika, tj. 66 djece oba spola i 66 njihovih roditelja.

Glavno istraživanje je provedeno u tijekom 2015. i 2016. godine. Učenici su upitnik popunjavali grupno, u vlastitom razredu. Roditelji su, također, upitnik popunjavali u školi djeteta, grupno, a primjerak upitnika za partnera dobili bi spremljenog u kuvertu s uputom da ga u roku od tjedan dana vrate u školu, te predaju razredniku. Ispunjavanje upitnika trajalo je jedan školski sat, odnosno 45 minuta, a provedeno je po principu papir- olovka. Upitnik za djecu (Prilog 3.) i Upitnik za roditelje (Prilog 4.) nalaze se na kraju disertacije.

Svi sudionici bili su usmeno i pismeno informirani o temeljnom cilju istraživanja. Ispitivanje ja bilo anonimno, te se sudionicima napomenulo kako nigdje na upitniku ne upisuju svoje ime i prezime te podatke na temelju kojih je moguće otkriti njihov identitet. Na takav način sudionicima se osigurala anonimnost i povjerljivost podataka, uz napomenu kako će se podaci koristiti isključivo u istraživačke svrhe te će biti prikazivani kao ukupni, a ne pojedinačni rezultati. Sudionike se upoznalo kako će nam podaci istraživanja biti valjani samo ukoliko su upitnik popunili i roditelj i dijete, te da su stoga upitnici šifrirani. Način i ključ formiranja šifre posebno je objašnjen te su sudionici dobili poseban papir s detaljnom uputom kako kreirati šifru (Prilog 5.). Istraživanje je u potpunosti provedeno u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom (Ajduković i Kolesarić, 2003). Sudionici su usmenim pristankom prihvatili sudjelovati u istraživanju, te dobili informaciju kako u svakom trenutku mogu odustati od ispunjavanja upitnika. Osim toga, ponuđena im je mogućnost da se naknadno obrate istraživačima s bilo kakvim pitanjima vezanim uz sam postupak istraživanja ili pak rezultate.
Istraživanje su proveli članovi znanstveno-istraživačkog projekta „Kockanje mladih u Hrvatskoj“.

7.4. Način obrade podataka

U svrhu ostvarivanja postavljenih ciljeva ovog transverzalnog korelacijskog istraživanja, korištene su sljedeće statističke metode i analize:

1. Metode deskriptivne statistike (aritmetička sredina, standardna devijacija, frekvencije),
2. Wilcoxonov test ranga,
3. Hi-kvadrat test,
4. Mann-Whitneyev U-Test uz računanje veličine efekta,
5. Hijerarhijska regresijska analiza.

8. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

8.1. Percepcija ozbiljnosti kockanja vlastite djece i učestalost komuniciranja o kockanju

Prvo istraživačko pitanje usmjereno je ispitivanju roditeljske percepcije ozbiljnosti kockanja vlastite djece, te koliko često roditelji s djecom komuniciraju o kockanju u odnosu na druge rizike za mlade, kao što su konzumiranje droga, alkohola, vršnjačko nasilje i sl. Kako je u uvodnom dijelu navedeno, većina istraživanja o kockanju polazi iz perspektive djeteta (Dodig, 2013; Derevensky, 2012, 2015; Calado, Alexandre i Griffiths, 2016). Ovim istraživanjem dobila se i perspektiva roditelja. U kontekstu ovog istraživačkog pitanja ispitivale su se i razlike između roditelja i njihove muške djece u percepciji rizika i učestalosti komunikacije o rizicima.

Prvom hipotezom (H1) pretpostavilo se kako postoje razlike u percepciji ozbiljnosti kockanja kao bihevioralne ovisnosti u odnosu na druge rizike za mlade i to na način da roditelji pozicioniraju kockanje kao manje ozbiljan rizik u odnosu na rizike vezane uz ovisnosti konzumiranja psihoaktivnih tvari (alkohol, droga, cigarete), a više ozbiljan u odnosu na bihevioralne ovisnosti vezane uz računala (ovisnost o internetu, pretjerano igranje video igara). Interes za testiranjem ove hipoteze proizlazi iz inozemnih istraživanja koja su pokazala kako roditelji kockanje/klađenje ne percipiraju ozbiljnim rizikom (Campbell, 2009; Derevensky, 2008; Gupta i Derevensky, 1997), ali i hrvatskih istraživanja koja govore u prilog značajne prevalencije, dostupnosti i pristupačnosti ovog rizičnog ponašanja na našim prostorima (Dodig, 2013; Ricijaš, 2012b, 2014; Ricijaš, Dodig Hundrić, Kranželić, 2015; Ricijaš i sur., 2016).

Svi sudionici istraživanja, kako roditelji tako i djeca, upitani su koliko ozbiljnim percipiraju određene rizike/rizična ponašanja kojima su mladi danas izloženi. Podsjetimo, riječ je o četrnaest ponašanja kao što su vršnjačko nasilje, konzumiranja alkohola, nezaštićeni seksualni odnosi/maloljetničke trudnoće, pretilost/poremećaji hranjenja, kockanje/klađenje i slično.

Prije odabira statističke metode, testirana je normalnost distribucije rezultata Kolomogorov-Smirnovim i Shapiro-Wilkovim testom, te je utvrđeno kako distribucija značajno odstupa od normalne ($p<.050$), zbog čega su se razlike testirale neparametrijskim statističkim metodama.

U Tablici 2. prikazane su frekvencije odgovora djece i njihovih roditelja za svaki pojedini rizik/rizično ponašanje.

Tablica 2. Odgovori djece (n=244) i roditelja (n=244) o ozbiljnosti svakog pojedinog rizika (Frekvencije odgovora)

RIZICI		RODITELJI					DJECA				
		1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
		Uopće nije rizik				Jako je ozbiljan rizik	Uopće nije rizik rizik				Jako je ozbiljan
Vršnjačko nasilje	n	5	13	54	60	112	21	29	80	57	57
	%	2.0	5.3	22.1	24.6	45.9	8.6	11.9	32.8	23.4	23.4
Konzumiranje alkohola	n	5	6	31	68	134	19	32	67	65	61
	%	2.0	2.5	12.7	27.9	54.9	7.8	13.1	27.5	26.6	25.0
Konzumiranje droga	n	6	11	32	36	159	21	21	24	45	133
	%	2.5	4.5	13.1	14.8	65.2	8.6	8.6	9.8	18.4	54.5
Nezaštićeni seks.odnosi/mlt.trudnoće	n	11	17	63	78	75	18	18	47	58	103
	%	4.5	7.0	25.8	32.0	30.7	7.4	7.4	19.3	23.8	42.2
Pretilost/poremećaji hranjenja	n	11	10	97	75	51	17	56	88	50	33
	%	4.5	4.1	39.8	30.7	20.9	7.0	23.0	36.1	20.5	13.5
Kockanje/klađenje	n	**4**	**12**	**42**	**75**	**111**	**32**	**38**	**64**	**57**	**53**
	%	**1.6**	**4.9**	**17.2**	**30.7**	**45.5**	**13.1**	**15.6**	**26.2**	**23.4**	**21.7**
Vožnja pod utjecajem alkohola	n	11	12	31	47	143	24	17	30	44	129
	%	4.5	4.9	12.7	19.3	58.6	9.8	7.0	12.3	18.0	52.9
Pušenje	n	6	11	38	90	99	21	34	50	65	74
	%	2.5	4.5	15.6	36.9	40.6	8.6	13.9	20.5	26.6	30.3
Provođenje previše vremena na internetu	n	4	13	32	81	114	40	53	62	39	50
	%	1.6	5.3	13.1	33.2	46.7	16.4	21.7	25.4	16.0	20.5
Izloženost opasnostima i rizicima interneta	n	8	13	39	88	96	35	56	63	63	27
	%	3.3	5.3	16.0	36.1	39.3	14.3	23.0	25.8	25.8	11.1
Depresija	n	10	25	60	72	77	27	40	73	59	45
	%	4.1	10.2	24.6	29.5	31.6	11.1	16.4	29.9	24.2	18.4
Negativna slika o vlastitom tijelu	n	18	28	64	81	53	33	49	72	63	27
	%	7.4	11.5	26.2	33.2	21.7	13.5	20.1	29.5	25.8	11.1
Pretjerano igranje video igara	n	8	13	49	84	90	58	51	58	49	28
	%	3.3	5.3	20.1	34.4	36.9	23.8	20.9	23.8	20.1	11.5
Spolno prenosive bolesti	n	16	26	56	52	94	31	16	35	48	114
	%	6.6	10.7	23.0	21.3	38.5	12.7	6.6	14.3	19.7	46.7

Vidljivo je kako 76.2% roditelja procjenjuju kockanje/klađenje ozbiljnim i jako ozbiljnim rizikom za mlade, dok to isto smatra tek 45.1% njihove muške djece. Kod rizika koje vezujemo uz konzumiranje psihoaktivnih tvari rezultati pokazuju kako 82.8% roditelja percipira alkohol, a njih 80% drogu, jako ozbiljnim rizikom. Kod djece te frekvencije iznose 51.6% za alkohol i 72.9% za droge.

Kod rizika koji se mogu povezati s bihevioralnim ovisnostima vezanim za računala, 79.9% roditelja drži kako je provođenje previše vremena na internetu jako ozbiljan rizik za mlade, dok to isto drži tek 36.5% njihove djece. Slične su frekvencije i kod rizika izloženosti opasnostima i rizicima interneta gdje 75.4% roditelja, a tek 36.9% mladih smatra to jako ozbiljnim rizikom. Kod rizika pretjeranog igranja video igara 71.3% roditelja smatra da je jako ozbiljan rizik, a tek 31.6% djece smatra to isto.

Kako bismo dobili uvid u roditeljsku percepciju kockanja, u odnosu na druge ponuđene rizike, proveli smo Wilcoxonov test ranga na način da smo testirali roditeljsku percepciju ozbiljnosti kockanja u odnosu na percepciju ozbiljnosti preostalih 13 rizika. Rezultati su prikazani u Tablici 3.

Tablica 3. Roditeljska procjena kockanja kao rizika u odnosu na druge rizike (n=244) (Wilicoxonov test ranga)

KOCKANJE **M=4.14** (SD=0.98)	**<**	Konzumiranje alkohola	M=4.31	SD=0.93	z= -2.814; p<.010; r=.12
		Konzumiranje droga	M=4.36	SD=1.03	z= -3.787; p<.001; r=.17
	=	Vršnjačko nasilje u školi	M=4.07	SD=1.04	z= -0.852; p>.050
		Vožnja pod utjecajem alkohola	M=4.23	SD=1.13	z= -1.551; p>.050
		Pušenje	M=4.09	SD=0.98	z= -0.400; p>.050
		Provođenje previše vremena na internetu	M=4.18	SD=0.96	z= -0.781; p>.050
		Izloženost opasnostima/rizicima interneta	M=4.03	SD=1.03	z= -1.361; p>.050
		Pretjerano igranje video igara	M=3.98	SD=1.04	z= -1.921; p>.050
	>	Pretilost/poremećaji hranjenja	M=3.59	SD=1.01	z= -7.027; p<.001; r=.32
		Depresija	M=3.74	SD=1.13	z= -5.242; p<.001; r=.23
		Negativna slika o svom tijelu	M=3.50	SD=1.17	z= -7.422; p<.001; r=.33
		Spolno prenosive bolesti	M=3.75	SD=1.25	z= -4.849; p<.001; r=.22
		Nezaštićeni seks. odnosi/ mlt. trudnoće	M=3.77	SD=1.10	z= -4.766; p<.001; r=.21

Legenda: M=aritmetička sredina; **SD**=standardna devijacija; **z**=z-vrijednost; **p**=značajnost razlike; **r**=veličina efekta

Rezultati pokazuju kako roditelji procjenjuju kockanje manje ozbiljnim rizikom samo u odnosu na konzumaciju droge (p<.010) i alkohola (p<.001), međutim veličina efekta (r) je relativno niska, te iznosi .12 za konzumiranje alkohola i .17 za konzumiranje droga. Nadalje, roditelji procjenjuju kockanje

jednakim rizikom kao i vršnjačko nasilje u školi, vožnju pod utjecajem alkohola, pušenje, provođenje previše vremena na internetu (*Facebook*, *chat*, društvene mreže i sl.), izloženost opasnostima i rizicima interneta, te pretjerano igranje video igara. Rizike kao što su pretilost, depresija, negativna slika o vlastitom tijelu, spolno prenosive bolesti i nezaštićeni seksualni odnosi/maloljetničke trudnoće, roditelji procjenjuju manjim rizikom u odnosu na kockanje (p<.001). Pri tome je veličina efekta umjerena kad je u pitanju pretilost/poremećaji hranjenja (r=.32) i negativna slika o vlastitom tijelu (r=.33), dok je vidljiv tek mali efekt kod depresije (r=.23), spolno prenosivih bolesti (r=.22) i nezaštićenih seksualnih odnosa i maloljetničke trudnoće (r=.21).

Zaključno, možemo reći da roditelji pozicioniraju kockanje kao bihevioralnu ovisnost manje ozbiljnim rizikom u odnosu na neke rizike vezane uz ovisnosti konzumiranja psihoaktivnih tvari kao što u alkohol i droga, ali jednako rizičnim kao i druge bihevioralne ovisnosti, čime samo djelomično možemo potvrditi H1 hipotezu. Primjetno je kako roditelji manje rizičnim ponašanjima od kockanja procjenjuju ponašanja koja bi se mogla povezati s internaliziranim problemima u ponašanju (depresija, poremećaji hranjenja/pretilost, negativna slika o svom tijelu), za koja je inače karakteristično da su i manje vidljiva drugim ljudima, te su inače sklona podcjenjivanju (Novak, Bašić, 2008).

Istraživanjem se, nadalje, željelo utvrditi razlikuje li se percepcija ozbiljnosti kockanja kao rizika između roditelja i njihove muške djece. Pretpostavljeno je kako postoje razlike i to na način da roditelji taj rizik procjenjuju ozbiljnijim, nego što to procjenjuju djeca (H2). Proveden je Mann-Whitney U test (Tablica 4.), te su rezultati pokazali kako postoje razlike (s umjerenim efektom r=.35) u percepciji ozbiljnosti kockanja na očekivani način (p<.001), čime je potvrđena druga hipoteza.

Tablica 4. Razlike u procjeni ozbiljnosti kockanja između djece (n=244) i roditelja (n=244) (Mann-Whitney U test)

KOCKANJE	RODITELJI			DJECA						
	M	SD	Mean Rank	M	SD	Mean Rank	MWU	Z	p	r
	4.14	0.98	291.72	3.25	1.31	197.28	18246.000	-7.668	<.001	.35

Legenda: **M**=aritmetička sredina; **SD**=standardna devijacija; **Mean Rank**=prosječni rang; **MW U**=Mann-Whitney U-test; **Z**=z-vrijednost; **p**=značajnost razlike; **r**=veličina efekta

Nakon što su roditelji i djeca procijenili ozbiljnost navedenih četrnaest rizika, i jedni i drugi su upitani koliko često međusobno razgovaraju o njima. Pretpostavilo se (H3) kako roditelji češće razgovaraju o ovisnostima vezanim uz konzumiranje sredstava ovisnosti (alkohol, droga i cigarete), te rizicima

bihevioralnih ovisnosti kojima su djeca svakodnevno izložena (Internet i video igre), u odnosu na kockanje kao bihevioralnu ovisnost.

U Tablici 5. prikazane su frekvencije odgovora roditelja i djece o učestalosti razgovora o navedenim temama.

Tablica 5. Odgovori roditelja (n=244) i djece (n=244) o učestalosti komuniciranja o rizicima (Frekvencije odgovora)

RIZICI		RODITELJI					DJECA				
		1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Vršnjačko nasilje u školi/bullying	n	4	26	95	80	39	91	89	50	11	3
	%	1.6	10.7	38.9	32.8	16.0	37.3	36.5	20.5	4.5	1.2
Konzumiranje alkohola	n	**6**	**15**	**64**	**98**	**61**	**55**	**72**	**77**	**33**	**7**
	%	**2.5**	**6.1**	**26.2**	**40.2**	**25.0**	**22.5**	**29.5**	**31.6**	**13.5**	**2.9**
Konzumiranje droga	n	**6**	**16**	**61**	**87**	**74**	**95**	**64**	**59**	**17**	**9**
	%	**2.5**	**6.6**	**25.0**	**35.7**	**30.3**	**38.9**	**26.2**	**24.2**	**7.0**	**3.7**
Nezaštićeni seks. odnosi/mlt. trudnoće	n	19	65	92	41	27	126	59	36	11	12
	%	7.8	26.6	37.7	16.8	11.1	51.6	24.2	14.8	4.5	4.9
Pretilost/poremećaji hranjenja	n	34	71	75	41	23	118	64	32	19	11
	%	13.9	29.1	30.7	16.8	9.4	48.4	26.2	13.1	7.8	4.5
Kockanje/klađenje	n	**26**	**40**	**73**	**71**	**34**	**103**	**62**	**45**	**24**	**10**
	%	**10.7**	**16.4**	**29.9**	**29.1**	**13.9**	**42.2**	**25.4**	**18.4**	**9.8**	**4.1**
Vožnja pod utjecajem alkohola	n	31	34	61	73	45	114	46	47	26	11
	%	12.7	13.9	25.0	29.9	18.4	46.7	18.9	19.3	10.7	4.5
Pušenje	n	16	32	63	79	54	56	56	65	44	23
	%	6.6	13.1	25.8	32.4	22.1	23.0	23.0	26.6	18	9.4
Provođenje previše vremena na internetu	n	**4**	**11**	**51**	**92**	**86**	**49**	**39**	**71**	**53**	**32**
	%	**1.6**	**4.5**	**20.9**	**37.7**	**35.2**	**20.0**	**16.0**	**29.1**	**21.7**	**13.1**
Izloženost opasnostima interneta	n	10	18	57	92	67	95	58	51	24	16
	%	4.1	7.4	23.4	37.7	27.5	38.9	23.8	20.9	9.8	6.6
Depresija	n	34	64	83	44	19	138	70	21	7	8
	%	13.9	26.2	34.0	18.0	7.8	56.6	28.7	8.6	2.9	3.3
Negativna slika o svom tijelu	n	42	71	77	36	18	152	52	29	6	5
	%	17.2	29.1	31.6	14.8	7.4	62.3	21.3	11.9	2.5	2.0

Pretjerano igranje video igara	n	**10**	**38**	**59**	**71**	**66**	**75**	**54**	**54**	**32**	**29**
	%	**4.1**	**15.6**	**24.2**	**29.1**	**27.0**	**30.7**	**22.1**	**22.1**	**13.1**	**11.9**
Spolno prenosive bolesti	n	38	65	86	37	18	140	63	27	8	6
	%	15.6	26.6	35.2	15.2	7.4	57.4	25.8	11.1	3.3	2.5

Legenda: **1**=nikada, **2**=rijetko, **3**=ponekad, **4**=često, **5**=redovito

U odnosu na rizike koje vezujemo uz konzumiranje sredstava ovisnosti iz rezultata je vidljivo kako 65.2% roditelja smatra da često i redovito razgovora o konzumiranju alkohola sa svojim djetetom, te to isto navodi 66.0% roditelja za razgovor o konzumiranju droga. Nasuprot tome, svega 16.4% djece navodi kako razgovaraju sa svojim roditeljima o konzumiranju alkohola često i redovito, te o konzumiranju droge 10.7% djece.

Različite frekvencije odgovora između roditelja i djece vidljive su i kod pitanja koliko često razgovaraju o kockanju/klađenju. Naime, 43% roditelja navodi kako sa svojom djecom razgovara o kockanju ili klađenju često i redovito, no kada to isto pitamo djecu, svega 13.9% djece navodi kako s roditeljima često i redovito razgovora o kockanju i klađenju. Čak 67.6% djece navodi kako nisu nikad ili su pak jako rijetko razgovarali s roditeljima o kockanju i klađenju. Da ponekad ipak razgovaraju sa svojom djecom o kockanju navodi 29.9% roditelja, ali to isto navodi samo 18.4% djece.

Za druge rizike koje bi se, osim kockanja, moglo povezati s bihevioralnim ovisnostima, npr. provođenje previše vremena na internetu, 72.9% roditelja navodi da često i redovito razgovora o toj temi sa svojom djecom, dok tek 33.8% djece misli to isto. O pretjeranom igranju video igara 56.1% roditelja smatra da razgovara često i redovito, dok svega 25.0% djece misli to isto, a njih 52.8% navodi da nisu nikad ili su, pak, rijetko razgovarali o tome sa svojim roditeljima. Ovi rezultati otvaraju daljnja pitanja o komunikaciji roditelja i djece, te percepciji, doživljaju razgovora od strane djeteta i od strane roditelja.

Upravo ovim istraživanjem ispitalo se koliko često roditelji komuniciraju s djecom na temu kockanja, u odnosu na učestalost komunikacije o drugim rizicima. Krenuvši od pretpostavke kako roditelji češće komuniciraju o alkoholu i drogama, te Internetu i igranju video igara, u odnosu na kockanje, (H3), proveden je Wilcoxonov test ranga, a rezultati su prikazani niže u Tablici 6.

Tablica 6. Učestalost razgovora roditelja o kockanju u odnosu na druge rizike (n=244) (Wilcoxonov test ranga)

Razgovor o kockanju	**M=3.19 SD=1.19**	**<**	**Vršnjačkom nasilju/bullying**	M=3.51	SD=.94	z= -4.093; p<.001; r=.18
			Konzumiranju alkohola	M=3.79	SD=.97	z= -7.726; p<.001; r=.35
			Konzumiranju droga	M=3.85	SD=1.01	z= -8.348; p<.001; r=.38
			Pušenju	M=3.50	SD=1.16	z= -4.366; p<.001; r=.20
			Provođenje previše vremena na internetu	M=4.00	SD=.94	z= -8.456; p<.001; r=.39
			Izloženost opasnostima interneta	M=3.77	SD=1.06	z= -6.692; p<.001; r=.30
			Pretjerano igranje video igara	M=3.59	SD=1.16	z= -4.214; p<.001; r=.19
		=	**Vožnja pod utjecajem alkohola**	M=3.27	SD=1.27	z= -1.036; p>.050
		>	**Nezaštićeni seks. odnosi/ mlt. Trudnoće**	M=2.97	SD=1.09	z= -3.101; p<.010; r=.14
			Pretilost/poremećaji hranjenja	M=2.79	SD=1.16	z= -4.549; p<.001; r=.20
			Depresija	M=2.80	SD=1.13	z= -5.002; p<.001; r=.22
			Negativna slika o svom tijelu	M=2.66	SD=1.14	z= -6.049; p<.001; r=.27
			Spolno prenosive bolesti	M=2.72	SD=1.12	z= -5.884; p<.001; r=.27

Legenda: M=aritmetička sredina; **SD**=standardna devijacija; **z**=z-vrijednost; **p**=značajnost razlike; **r**=veličina efekta

Vidljivo iz rezultata u Tablici 6. kako se pokazala razlika (p<.001) i to na način na način da roditelji više razgovaraju o vršnjačkom nasilju, konzumiranju alkohola, droga i cigareta, u odnosu na kockanje i klađenje. Ove razlike uglavnom su malog do umjerenog efekta (od .18 do .39). U odnosu na rizike koji bi se mogli povezati s bihevioralnim ovisnostima, a to su provođenje previše vremena na internetu, pretjerano igranje videoigara, pa i izloženost opasnostima interneta, roditelji više (p<.001) komuniciraju o tome sa svojom djecom nego o opasnostima kockanja i klađenja, međutim efekt razlika se pokazao malim (od .14 do .27). Roditelji pak, u odnosu na kockanje/klađenje, manje komuniciraju sa svojom djecom o nezaštićenim seksualnim odnosima i maloljetničkim trudnoćama, pretilosti i poremećajima hranjenja, depresiji, negativnoj slici o tijelu i o spolno prenosivim bolestima. Sukladno navedenom, možemo potvrditi treću hipotezu (H3).

Nakon što je utvrđeno o kojim rizicima se komunicira češće ili rjeđe u odnosu na kockanje/klađenje, željelo se istražiti razlikuje li se percepcija učestalosti komunikacije o rizicima između roditelja i njihove muške djece. Za ovu obradu koristio se Mann-Whitneyev U-test, te su u Tablici 7. prikazani odgovori roditelja i njihove muške djece za razgovor o svakom pojedinom riziku.

Tablica 7. Razlike u percepciji učestalosti razgovora o rizicima među roditeljima (n=244) i djecom (n=244) (Mann-Whitney U-test)

RAZGOVOR O RIZIKU:	RODITELJI			DJECA			MW-U	z	p	r
	M	SD	Mean Rank	M	SD	Mean Rank				
Vršnjačko nasilje	3.51	.94	333.47	1.96	.93	155.53	8058.50	-14.329	<.001	.65
Konzumiranje alkohola	3.79	.96	320.87	2.45	1.07	168.13	11134.50	-12.298	<.001	.56
Konzumiranje droga	3.85	1.01	332.52	2.10	1.11	156.48	8292.00	-14.092	<.001	.64
Nezaštićeni seks. odnosi/mlt.trudnoće	2.97	1.09	309.77	1.87	1.13	179.23	13843.00	-10.559	<.001	.48
Pretilost/poremećaji hranjenja	2.79	1.16	295.27	1.94	1.15	193.73	17381.00	-8.221	<.001	.37
Kockanje/klađenje	3.19	1.19	303.95	2.08	1.170	185.05	15261.50	-9.555	<.001	.43
Vožnja pod utjecajem alkohola	3.27	1.27	304.51	2.07	1.22	184.49	15125.00	-9.652	<.001	.44
Pušenje	3.50	1.16	288.55	2.68	1.27	200.45	19020.50	-.7.068	<.001	.32
Provođenje previše vremena na internetu	4.00	.94	302.11	2.92	1.31	186.89	15712.00	-9.300	<.001	.42
Izloženost opasnostima i rizicima interneta	3.77	1.06	321.54	2.21	1.24	176.46	10970.50	-12.336	<.001	.56
Depresija	2.80	1.13	312.43	1.68	.98	176.57	13192.50	-11.068	<.001	.50
Negativna slika o svom tijelu	2.66	1.14	308.97	1.61	.93	180.03	14038.50	-10.585	<.001	.48
Pretjerano igranje video igara	3.59	1.16	297.63	2.53	1.36	191.37	16805.00	-8.499	<.001	.38
Spolno prenosive bolesti	2.72	1.12	308.66	1.68	.97	180.34	14113.50	-10.478	<.001	.47

Legenda: **M**=aritmetička sredina; **SD**=standardna devijacija; **Mean Rank**=prosječni rang; **MW U**=Mann-Whitney U-test; **p**=značajnost razlike; **r**=veličina efekta

Iako nas je posebno zanimalo percipiraju li roditelji učestalost komunikacije o rizicima vezanim uz ovisnosti češćom nego što to percipiraju njihova djeca, razvidno je iz rezultata Tablice 7. kako postoji razlika (p<.001) u procjeni učestalosti komunikacije za sve rizike, i to na način da roditelji percipiraju svoju komunikaciju učestalijom nego što to procjenjuju njihova djeca, čime smo potvrdili H4 hipotezu. Efekt razlika pokazao se na svim varijablama umjeren do velik, pri čemu je posebno velik kod vršnjačkog nasilja (.65) i konzumiranja droga (.64).

8.2. Učestalost kockanja djece, štetne psihosocijalne posljedice povezane s kockanjem i vjerojatnost roditeljskog sankcioniranja

Daljnja istraživačka pitanja odnosila su se na roditeljsku percepciju učestalosti kockanja njihove djece, kao i koliko je vjerojatno da bi sankcionirali takva, ali i druga rizična ponašanja. Osim toga željelo se ispitati i kakvim roditelji procjenjuju intenzitet štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem kod njihove muške djece. Poseban naglasak stavio se i na istraživačko pitanje razlikuje li se roditeljska procjena učestalosti kockanja, sankcioniranja takvog ponašanja i intenziteta štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem od samoprocjene tih elemenata od njihove muške djece.

Kako je prema hrvatskim prevalencijskim studijama (Dodig, 2013; Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015; Ricijaš i sur., 2016) upravo sportsko klađenje najraširenijі oblik igara na sreću među hrvatskim mladićima srednjoškolcima, ovim istraživanjem željelo se provjeriti koju igru na sreću roditelji procjenjuju najprisutnijom među svojom muškom djecom, uz pretpostavku kako će i roditelji najučestalijom igrom procijeniti upravo sportsko klađenje (H5). Osim toga pretpostavilo se kako postoje razlike u procjeni učestalosti kockanja djece na način da djeca izvještavaju o učestalijem kockanju. Ispitivalo se 6 igara na sreću koje su se pokazale najraširenijima među hrvatskim srednjoškolcima i to: loto igre, jednokratne srećke/strugalice, sportsko klađenje, igre na automatima, rulet u casinu i kartanje za novac (kod kuće ili u društvu). Frekvencije odgovora dobivenih procjenom roditelja i samoiskazom djece o kockanju svake pojedine igre na sreću prikazane su u Tablici 8.

Tablica 8. Odgovori roditelja (n=244) i djece (n=244) o kockanju djece (Frekvencije odgovora)

IGRE		RODITELJI							DJECA						
		0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**0**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
Loto	n	205	22	13	1	0	0	0	152	48	29	9	0	2	2
	%	85.1	9.1	5.4	0.4	0.0	0.0	0.0	62.8	19.8	12.0	3.7	0.0	0.8	0.8
Jednokratne srećke	n	196	37	9	0	0	0	0	145	50	36	7	2	2	0
	%	81	15.3	3.7	0.0	0.0	0.0	0.0	59.9	20.7	14.9	2.9	0.8	0.8	0.0
Sportsko klađenje	n	171	25	30	7	6	1	1	114	29	32	20	14	27	5
	%	71.0	10.4	12.4	2.9	2.5	0.4	0.4	47.3	12.0	13.3	8.3	5.8	11.2	2.1
Igre na automatima	n	227	6	7	1	0	0	1	164	26	23	15	4	6	3
	%	93.8	2.5	2.9	0.4	0.0	0.0	0.4	68.0	10.8	9.5	6.2	1.7	2.5	1.2
Rulet u casinu	n	240	0	0	0	0	0	1	214	14	9	3	0	2	0
	%	99.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.4	88.4	5.8	3.7	1.2	0.0	0.8	0.0
Kartanje za novac (kuća, društvo)	n	241	0	1	0	0	0	0	167	25	26	12	6	3	2
	%	99.6	0.0	0.4	0.0	0.0	0.0	0.0	69.3	10.4	10.8	5.0	2.5	1.2	0.8

Legenda: **0**=NIKADA; **1**=1x godišnje ili manje; **2**=par puta godišnje; **3**= 1-2x mjesečno; **4**= 1xtjedno; **5**=par puta tjedno; **6**=svakodnevno

Kako je vidljivo iz rezultata (Tablica 8.), 82.6% djece navodi kako nisu nikad ili su pak jednom godišnje ili manje igralo loto, dok to isto procjenjuje za svoju djecu čak 94.2% roditelja. Sličan je rezultat i za jednokratne srećke pa tako 80.6% djece iskazuje kako nisu nikad ili su pak jednom godišnje i manje igrali jednokratne srećke i strugalice, a 96%.3 njihovih roditelja tvrdi to isto za svoju djecu.

Kad je u pitanju sportsko klađenje 71.0% roditelja navodi kako njihova djeca nisu nikad igrala sportsko klađenje, a tek 47.3% njihove djece navode to isto. Da su jednom godišnje igrali sportsko klađenje, za svoju djecu misli 10.4% roditelja, što donekle odgovora samoiskazu djeca kod kojih je taj postotak 12.0%. Slične frekvencije vidljive su i kod odgovora da se sportsko klađenje igra par puta godišnje, na način da to iskazuje 12.4% roditelja, a 13.3% djece. Da im dijete igra sportsko klađenje jednom do dva puta mjesečno smatra tek 2.9% roditelja, dok samoiskazom djeca navode čak 8.3%. Redovitost u kockanju od jednom tjedno, par puta tjedno ili pak svakodnevno, također, u puno većim frekvencijama iskazuju djeca, nego njihovi roditelji. Pa tako 2.5% roditelja misli da njihovo dijete igra sportsko klađenje jednom tjedno, 0.4% smatra da to rade par puta tjedno, a njih 0.4% da to rade svaki dan. Frekvencije kod samoiskaza djece za istu igru (sportsko klađenje) su da ih 5.8% igra jednom tjedno, 11.2% par puta tjedno i 2.1% svakodnevno. Slični trendovi, u kojima djeca u većim frekvencijama procjenjuju svoje igranje igara na sreću, nego što to procjenjuju njihovi roditelji, vidljivi su i kod igara kao što su igre na automatima, rulet u casinu i kartanje za novac.

Osim ove deskriptivne razine, istraživanjem se željela utvrditi roditeljska procjena učestalosti igranja sportskog klađenja njihove muške djece u odnosu na druge igre, uz pretpostavku da će roditelji najučestalijim procijeniti igranje sportskog klađenja kod svoje djece (H5). Kako bi se dobili ovi podaci proveden je Wilcoxonov test ranga, a dobiveni rezultati prikazani su dalje u Tablici 9.

Tablica 9. Roditeljska procjena učestalosti sportskog klađenja u odnosu na druge igre (n=244) (Wilcoxonov test ranga)

Sportsko klađenje M=0.59 SD=1.085	**>**	**Loto igre**	M=0.21	SD=1.085	z= -5.104; p<.001; r=.23
		Jednokratne srećke/strugalice	M=0.23	SD=0.549	z= -4.810; p<.001; r=.22
		Igre na automatima	M=0.12	SD=0.560	z= -6.446; p<.001; r=.29
		Rulet u casinu	M=0.02	SD=0.386	z= -7.338; p<.001; r=.33
		Kartanje za novac	M=0.01	SD=0.129	z= - 7.391; p<.001;r=.33

Legenda: M=aritmetička sredina; **SD**=standardna devijacija; **z**=z-vrijednost; **p**=značajnost razlike; **r**=veličina efekta

Rezultati pokazuju kako roditelji najučestalijim procjenjuju sportsko klađenje njihove djece u odnosu na sve druge igre (loto, jednokratne srećke i strugalice, rulet u casinu, te kartanje za novac), bilo da je to kod kuće ili u društvu (p<.001). Međutim, veličina efekta je relativno mala kada je u pitanju loto, jednokratne sreće/strugalice i igre na automat (od .22 do.29), odnosno umjerena kada su u pitanju rulet i kartanje za novac (.33).

Istraživanjem su se i ispitale razlike u učestalosti kockanja djece temeljem procjene roditelja i samoiskaza djece (Tablica 10).

Tablica 10. Razlike u učestalosti kockanja djece između roditelja (n=244) i djece (n=244) (Mann- Whitney U test)

IGRA	RODITELJI			DJECA			M-W U	Z	p	r
	M	SD	Mean Rank	M	SD	Mean Rank				
Loto igra	.21	.55	214.25	.64	1.05	269.63	22474.000	-5.664	p<.001	.26
Jednokratne srećke	.23	.50	214.13	.67	.98	270.87	22417.000	-5.562	p<.001	.25
Sportsko klađenje	.59	1.08	206.88	1.55	1.87	276.12	20697.500	-6.142	p<.001	.28
Igre na automatima	.12	.56	210.54	.75	1.35	273.60	21546.500	-7.250	p<.001	.33
Rulet u casinu	.02	.39	228.56	.21	.69	255.38	25922.000	-5.130	p<.001	.23
Kartanje za novac	.01	.13	205.50	.68	1.24	278.65	20328.500	-9.141	p<.001	.41

Legenda: **M**=aritmetička sredina; **SD**=standardna devijacija; **Mean Rank**=prosječni rang; z=z-vrijednosti; **MW U**=Mann-Whitney U test; **p**=značajnost razlike; **r**=veličina efekta

Rezultati, kao što je vidljivo u Tablici 10., ukazuju kako djeca iskazuju učestalije igranje svih navedenih igara na sreću u odnosu na procjene roditelja (p<.001). Pri tome je efekt razlika relativno nizak (od .23 do .28) za sve igre, osim za igranje na automatima (.33) i kartanje za novac (.41) kod kojih je efekt razlika umjeren.

Jedno od istraživačkih pitanja propituje razlikuje li se roditeljska procjena i djetetova samoprocjena vjerojatnosti sankcioniranja različitih oblika rizičnog ponašanja kao što su: pušenje cigareta, konzumiranja piva, vina ili žestokog pića, igranje lota, klađenje na sportske rezultate, vožnja u pijanom stanju i sl. Pretpostavlja se kako je manje vjerojatno da bi roditelji sankcionirali uključivanje svoje djece u lutrijske igre i aktivnosti klađenja u odnosu na igre u casinima i na automatima, te da roditelji općenito u većoj mjeri procjenjuju kako bi sankcionirali rizična ponašanja, nego što to procjenjuju njihova djeca (H6). Rezultati su prikazani u Tablici 11.

Tablica 11. Odgovori roditelja (n=244) i djece (n=244) o vjerojatnosti sankcioniranja rizičnog ponašanja (Frekvencije odgovora)

RIZIČNO PONAŠANJE		RODITELJI				DJECA			
		1	2	3	4	1	2	3	4
Pušenje cigarete	n	40	45	102	54	42	41	74	84
	%	16.6	18.7	42.3	22.4	17.4	17.0	30.7	34.9
Pijenje piva	n	38	59	91	53	78	87	41	36
	%	15.8	24.5	37.8	22.0	32.2	36.0	16.9	14.9
Pijenje vina	n	28	51	80	82	79	87	35	41
	%	11.6	21.2	33.2	34.0	32.6	36.0	14.5	16.9
Pijenje žestokog pića	n	19	18	68	136	48	64	61	68
	%	7.9	7.5	28.2	56.4	19.9	26.6	25.3	28.2
Igranje lota	n	30	69	78	64	66	84	51	40
	%	12.4	28.6	32.4	26.6	27.4	34.9	21.2	16.6
Igranje jednokrat. srećke	n	26	70	78	66	69	87	45	40
	%	10.8	29.2	32.5	27.5	28.6	36.1	18.7	16.6
Klađenje na sport. rezultate	n	16	39	69	116	52	59	70	61
	%	6.7	16.3	28.8	48.3	21.5	24.4	28.9	25.2
Igranje automata	n	18	12	52	159	36	42	68	96
	%	7.5	5.0	21.6	66.0	14.9	17.4	28.1	39.7
Igranje ruleta u casinu	n	19	6	34	182	30	23	60	128
	%	7.9	2.5	14.1	75.5	12.4	9.5	24.9	53.1
Uzimanje auta bez dozvole	n	14	4	24	199	31	18	34	159
	%	5.8	1.7	10.0	82.6	12.8	7.4	14.0	65.7
Vožnja u pijanom stanju	n	12	3	16	210	29	3	17	193
	%	5.0	1.2	6.6	87.1	12.0	1.2	7.0	79.8

Legenda: **1**=sigurno NE; **2**=vjerojatno NE; **3**= vjerojatno DA; **4**= sigurno DA

Vidljivo je da najveći broj roditelja navodi kako bi vjerojatno ili sigurno sankcionirali svoje dijete kada bi vozilo u pijanom stanju (93.7%), uzimalo auto bez dozvole (92.6%), te kada bi igralo rulet u casinu (89.6%). U visokom postotku roditelji bi sankcionirali i pijenje žestokog pića (84.6%). U odnosu na klađenje na sportske rezultate 77.1% roditelja je navelo kako bi zbog toga sankcioniralo dijete. U nešto manjim postotcima roditelji bi vjerojatno i sigurno sankcionirali djecu zbog pijenja vina (67.2%) i pušenje cigareta (64.7%). Najmanji postotak roditelja, njih 59.0% navelo je kako bi sankcioniralo igranje lota.

Pomalo su zabrinjavajući rezultati roditelja kako sigurno ili vjerojatno ne bi sankcionirali klađenje na sportske rezultate (23%), igranje na automatima (12.5%), igranje ruleta (10.4%). Posebno brinu visoki rezultati roditelja koji navode kako sigurno ili vjerojatno ne bi sankcionirali pijenje alkoholnih pića svoje djece - pive (40.3%) i pijenje vina (32.8%).

I djeca pak, procjenjujući vjerojatnost roditeljskog sankcioniranja, u najvećoj mjeri navode kako bi njihovi roditelji vjerojatno i sigurno sankcionirali vožnju u pijanom stanju (86.8%), uzimanje auta bez dozvole (79.7%), te igranje ruleta u casinu (78%). Da se primijetiti kako je to redoslijed sankcioniranja rizičnih ponašanja kao i kod rezultata roditelja, s tim da su kod djece frekvencije nešto manje. Nakon toga, u nešto manjim postotcima djeca procjenjuju da bi ih se sankcioniralo zbog igranja na automatima (67.8%) i pušenja (65.6%). Slično kao i kod procjene roditelja, djeca su pozicionirali sankcioniranje klađenja na sportske rezultate (54.1%) na otprilike srednje mjesto, ako promatramo frekvencije. Zanimljivo je kako, iako je riječ o pijenju alkoholnih pića, najmanji broj djece procjenjuje kako bi roditelji sankcionirali pijenje piva (31.8% i pijenje vina (31.4%), čak manje nego igranje lota (37.8%) i jednokratnih srećki (35.3%).

Zabrinjavajući su rezultati, odnosno visoke frekvencije odgovora koje pokazuju kako djeca procjenjuju da njihovi roditelji sigurno ili vjerojatno ne bi sankcionirali npr. pijenje piva i vina (68.3%) ili pak klađenje na sportske rezultate (45.9%), igranje na automatima (32.2%), kao i uzimanje auta bez dozvole (20.2%) i vožnju u pijanom stanju (13.2%).

Kako bi se utvrdile razlike u vjerojatnosti roditeljskog sankcioniranja za svaku pojedinu igru na sreću proveden je Wicoxonov test ranga. U Tablici 12. prikazani su rezultati dobiveni samoprocjenom roditelja svake pojedine igre.

Tablica 12. Razlike u vjerojatnosti roditeljskog sankcioniranja za pojedine igre na sreću (n=244) (Wilcoxonov test ranga)

Loto M=2.73; SD=0.091	Jednokratne srećke M=2.77; SD=0.0974	z= -0.961	p>.050
	Sportsko klađenje M=3.19; SD=0.939	z= -7.291	p<.001; r=.33
	Igre na automatima M=3.46; SD=0.894	z= -9.158	p<.001; r=.41
	Rulet u casinu M=3.57; SD=0.878	z= -9.791	p<.001; r=.44
Jednokratne srećke M=2.77; SD=0.0974	Sportsko klađenje M=3.19; SD=0.939	z= -7.715	p<.001; r=.34
	Igre na automatima M=3.46; SD=0.894	z= -9.386	p<.001; r=.42
	Rulet u casinu M=3.57; SD=0.878	z= -9.851	p<.001; r=.45
Sportsko klađenje M=3.19; SD=0.939	Igre na automatima M=3.46; SD=0.894	z= -5.930	p<.001; r=.27
	Rulet u casinu M=3.57; SD=0.878	z= -7.276	p<.001; r=.33
Igre na automatima M=3.46; SD=0.894	Rulet u casinu M=3.57; SD=0.878	z= -4.849	p<.001; r=.22

Legenda: M=aritmetička sredina; **SD**=standardna devijacija; **z**=z-vrijednost; **p**=značajnost razlike; **r**=veličina efekta

Rezultati pokazuju kako samo između vjerojatnosti sankcioniranja za igranje lota i jednokratnih srećki nema razlika (p>.05), te su to igre za koje su roditelji najniže procijenili vjerojatnost sankcioniranja. Kod svih ostalih igara postoje razlike, pri čemu je efekt tih razlika nizak do umjeren. Najniža veličina efekta je između vjerojatnosti sankcioniranja igranja na automatima i ruleta u casinu (.22), a najviša je između jednokratnih srećki i ruleta u casinu (.45).

Kada bismo rangirali rezultate, najveći rezultati vjerojatnosti sankcioniranja od strane roditelja pokazali su se kod igranja ruleta u casinu, potom pri igranju na automatima, pa tek onda pri klađenju njihove djece. Igranje lota i jednokratnih srećki nalazi se na posljednjem mjestu (Slika 3.).

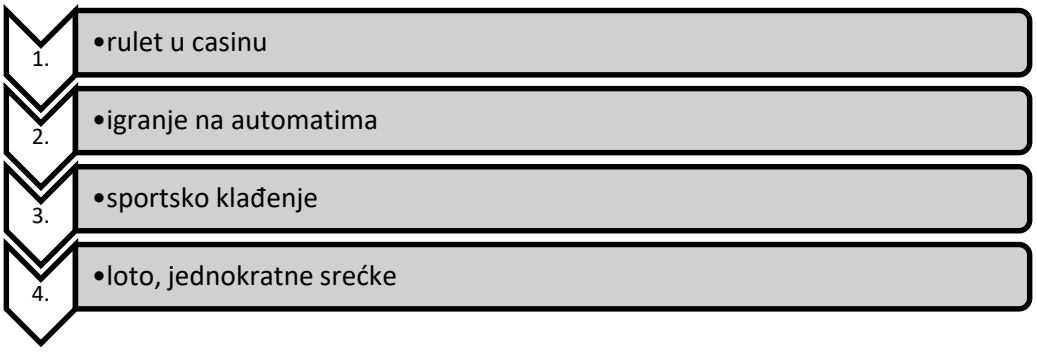

Slika 3. Rang lista vjerojatnosti roditeljskog sankcioniranja (od najveće do najmanje vjerojatnosti)

Nadalje, ispitali smo postoje li razlike u procjeni vjerojatnosti sankcioniranja između roditelja i djece. Podsjetimo, pretpostavili smo kako će roditelji vjerojatnije procijeniti sankcioniranje igranja igara na sreću u odnosu na djecu (H6). Rezultati Mann-Whitneyevog U-test prikazani su u Tablici 13.

Tablica 13. Razlike roditelja (n=244) i djece (n=244) u vjerojatnosti roditeljskog sankcioniranja za aktivnosti kockanja (Man Whitney U-test)

	RODITELJI			DJECA						
IGRA	**M**	**SD**	**Mean Rank**	**M**	**SD**	**Mean Rank**	**M-W U**	**Z**	**p**	**r**
Loto igra	2.73	.99	271.52	2.27	1.04	211.48	21806.000	-4.904	p<.001	.22
Jednokratne srećke	2.77	.97	275.84	2.23	1.04	206.31	20559.000	-5.688	p<.001	.26
Sportsko klađenje	3.19	.94	279.68	2.58	1.09	203.64	19877.500	-6.264	p<.001	.28
Igre na automatima	3.46	.89	277.34	2.93	1.08	206.81	20644.000	-6.078	p<.001	.27
Rulet u casinu	3.57	.88	268.59	3.19	1.05	214.41	22511.000	-5.014	p<.001	.23

Legenda: **M**=aritmetička sredina; **SD**=standardna devijacija; **Mean Rank**=prosječni rang; **Z**=z-vrijednosti; **MW U**=rezultat Mann-Whitney U testa; **p**=značajnost razlike; **r**=veličina efekta

Rezultati u gornjoj tablici potvrdili su naša očekivanja te pokazuju kako postoji razlika između roditelja i djece u vjerojatnosti sankcioniranja aktivnosti kockanja za sve igre, na način da roditelji u većoj mjeri (samo)procjenjuju vjerojatnost sankcioniranja (p<.001) s tim da su efekti tih razlika relativno niski.

Vezano uz (samo)procjenu štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem, pretpostavili smo kako će roditelji procijeniti manji intenzitet štetnih posljedica u odnosu na samoiskaz djece (H7). Psihosocijalne posljedice povezane s kockanjem mjerile su se Kanadskim upitnikom kockanja adolescenata (*eng. Canadian Adolescent Gambling Inventory- CAGI*) upitnika (Wiebe, Tremblay, Wynne i Stinchfield, 2010), a za potrebe ovog istraživanja koristio se zaseban rezultat koji se odnosi na opću mjeru ozbiljnosti problema (eng. *General Problem Severity Subscale*; dalje u tekstu GPSS) koji

sadrži ukupno 9 tvrdnji. Teorijski raspon rezultata kreće se od 0 do 27, a u istraživanju je iznosio od 0 do 14 kod roditelja (M=2.06; SD=2.29) i od 0 do 20 kod djece (M=.54; SD=1.70) (Tablica 14).

Tablica 14. Ukupni rezultati roditelja i djece na GPSS upitniku

GPSS Teorijski raspon: 0-27	Roditelji Realni raspon: 0-14			Djeca Realni raspon: 0-20		
	N	**M**	**SD**	**N**	**M**	**SD**
Ukupan GPSS	179	0.54	1.70	241	2.06	3.29

Nadalje, u Tablici 15. prikazat će se rezultati roditelja i djece klasificirani prema razini problema i to: zeleno svjetlo - nepostojanje problema vezanih uz kockanje (0-1 bod), žuto svjetlo - niska do srednja ozbiljnost problema (2-5 bodova), te crveno svjetlo - visoka ozbiljnost problema (6 i više bodova).

Tablica 15. Razlike u GPSS kategorizaciji između roditelja (n=179) i djece (n=241) (χ^2-test)

RAZINA PROBLEMA		RODITELJI	DJECA	χ^2	p
Nepostojanje problema (zeleno svjetlo)	**n**	159	155	33.628	<.001
	%	88.8	64.3		
Niska do srednja razina problema (žuto svjetlo)	**n**	15	52		
	%	8.4	21.6		
Visoka razina problema (crveno svjetlo)	**n**	5	34		
	%	2.8	14.1		

Legenda: **χ^2=**rezultat hi-kvadrat testa**; p=**značajnost razlike

Veliki postotak roditelja (88.8%) procjenjuje kako njihova djeca nemaju nikakvih problema povezanih s kockanjem (Tablica 15.). Taj rezultat je manji kod samoprocjene djece, odnosno 155 mladića (64.3%) samoiskazuje kako nemaju problema povezanih s kockanjem. Svega 15 roditelja (8.4%) procjenjuje nisku do srednju razinu problema vezanih za kockanje, dok čak 52 (21.6%) njihove muške djece samoprocjenjuje toliku razinu problema. I konačno, 5 roditelja (2.8%) iskazuje visoku razinu problema povezanu s kockanjem kod svoje djece, dok čak 34 (14.1%) njihove muške djece u samoiskazu navodi visoku razinu problema povezanih s kockanjem. Uistinu zabrinjava rezultat kako 86 mladića (35.7%) iskazuje nisku do srednju i visoku razinu problema, dok to isto za svoju djecu iskazuje tek 20 roditelja (11.2%). Sukladno opisanom, rezultati hi-kvadrat testa ukazuju kako postoje razlike (χ^2=33.628; p<.001) između roditelja i djece u procjeni psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem kod djece i to na način da djeca samoiskazuju više razine psihosocijalnih posljedica.

S ciljem dobivanja detaljnijeg uvida u pojedine frekvencije odgovora prema tvrdnjama, u Tablici 16. prikazat će se rezultati roditelja i djece za svaku pojedinu česticu na subskali opće mjere ozbiljnosti problema povezanih s kockanjem (GPSS).

Tablica 16. Rezultati roditelja (n=244) i djece (n=244) za svaku česticu na GSPSS skali (Frekvencije odgovora)

ČESTICE		RODITELJI				DJECA			
		0	**1**	**2**	**3**	**0**	**1**	**2**	**3**
1. Koliko često si izostao ili odustao od nekih slobodnih aktivnosti?	**n**	174	6	1	0	220	18	0	5
	%	96.1	3.3	0.6	0.0	90.5	7.4	0.0	2.1
2. Koliko često si propustio druženje s prijateljima koji se ne kockaju/klade, kako bi se družio s prijateljima koji se kockaju/klade?	**n**	174	7	0	0	215	21	3	4
	%	96.1	3.9	0.0	0.0	88.5	8.6	1.2	1.6
3. Koliko često si aktivnosti vezane za kockanje/klađenje planirao?	**n**	168	12	0	1	172	53	14	4
	%	92.8	6.6	0.0	0.6	70.8	21.8	5.8	1.6
4. Koliko često si se osjećao loše zbog načina na koji se kockaš/kladiš, ili zbog onoga što se događa dok se kockaš/kladiš?	**n**	174	5	2	0	179	44	14	6
	%	96.1	2.8	1.1	0.0	73.7	18.1	5.8	2.5
5. Koliko često si se vraćao drugi dan kako bi pokušao vratiti novac izgubljen kockanjem/klađenjem?	**n**	176	5	0	0	196	36	6	3
	%	97.2	2.8	0.0	0.0	81.3	14.9	2.5	1.2
6. Koliko često si skrivao svoje kockanje/klađenje od roditelja/drugih članova obitelji ili nastavnika?	**n**	161	18	2	0	182	31	16	13
	%	89	9.9	1.1	0.0	75.2	12.8	6.6	5.4
7. U protekla 3 mjeseca, koliko često si osjećao da možda imaš problem s kockanjem/klađenjem?	**n**	175	5	1	0	218	19	4	1
	%	96.7	2.8	0.6	0.0	90.1	7.9	1.7	0.4
		Nikada	**1-3 puta**	**4-6 puta**	**7 i >**	**Nikada**	**1-3 puta**	**4-6 puta**	**7 i >**
8. Koliko često si novac namijenjen za hranu, odjeću, kino, i slično potrošio na kockanje/klađenje, ili za vraćanje dugova izazvanih kockanjem/klađenjem?	**n**	166	12	0	2	210	28	3	1
	%	92.2	6.7	0.0	1.1	86.8	11.6	1.2	0.4
9. Koliko često si ukrao novac ili druge vrijedne stvari kako bi se kockao/kladio ili kako bi vratio dugove izazvane kockanjem?	**n**	175	3	1	0	228	10	4	0
	%	97.8	1.7	0.6	0.0	94.2	4.1	1.7	0.0

Legenda: **0**=nikada; **1**=ponekad; **2**=većinu vremena; **3**=gotovo uvijek

Vidljivo je iz Tablice 16. kako 12% djece, na pitanje „Koliko često si skrivao svoje kockanje/klađenje od roditelja/ drugih članova obitelji ili nastavnika?“ odgovora da je to radilo većinu vremena ili gotovo uvijek, dok samo 1.1% tj. dvoje roditelja smatra to isto. Čak 12.8% djece je na ovo pitanje odgovorilo „ponekad“, a i roditelji u ovom odgovoru pokazuju najveću frekvenciju, te njih 9.9% navodi kako misle

da njihova djeca ponekad skrivaju svoje kockanje. Također se može uočiti kako 8.3% djece, a tek 1.1% roditelja, na pitanje „Koliko često si se osjećao loše zbog klađenja...“, odgovara većinu vremena ili gotovo uvijek, te kod pitanja „Koliko si često aktivnosti vezane za kockanje planirao“ gdje 7.4% djece, a 0.6% roditelja odgovora većinu vremena ili uvijek. Posebno su upadljive frekvencije odgovora djece u kojima je njih 21.8% ponekad planiralo aktivnosti vezane za kockanje, a 18.1% osjećalo loše zbog načina na koji se kockaju/klade ili zbog onoga što se događa dok se kockaju/klade.

Zanimljiv je rezultat kako je 11.6% djece odgovorilo da su jednom do tri puta u životu novac namijenjen za hranu, odjeću, kino i sl. potrošili za kockanje ili pak vraćanje duga, dok to misli samo 6.7% njihovih roditelja. Da je jednom do šest puta u životu ukralo novac radi kockanja ili vraćanja duga izjavilo je 5.8% djece, dok to smatra tek 2.3% njihovih roditelja.

8.3. Kockanje roditelja s djecom

Rezultati hrvatskih (Ricijaš i sur., 2011; Dodig, 2013), ali i inozemnih (Gupta i Derevensky, 1997; Wood i Griffiths, 2002; Campbell i sur., 2011) istraživanja govore o tome kako nije rijetkost da roditelji kockaju zajedno s djecom. Većina takvih podataka dobiveni su procjenama djece, dok se rijetko polazilo iz perspektive roditelja. Stoga smo ovim istraživanjem željeli dobiti odgovor na istraživačko pitanje kockaju li roditelji zajedno s djecom, te ako da, koje igre i koliko često. Krenulo se od pretpostavke kako roditelji u najvećoj mjeri s djecom igraju (ili su igrali) lutrijske igre, te klađenje na sportske rezultate (H8). Dobiveni rezultati prikazani su u Tablici 17.

Tablica 17. Samoiskaz roditelja o kockanju zajedno s djecom (n=244) (Frekvencije odgovora)

IGRA		Koliko često?						
		0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
Loto igre (Lotto 6/45, EuroJackpot i sl.)	**n**	170	44	27	2	1	0	0
	%	69.7	18	11.1	0.8	0.4	0.0	0.0
Jednokratne srećke/ strugalice	**n**	173	54	15	1	0	0	0
	%	71.2	22.2	6.2	0.4	0.0	0.0	0.0
Sportsko klađenje	**n**	219	11	10	2	1	0	0
	%	90.1	4.5	4.1	0.8	0.4	0.0	0.0
Igre na automatima	**n**	238	5	0	0	0	0	0
	%	97.9	2.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Rulet u casinu	**n**	242	2	0	0	0	0	0
	%	99.2	0.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kartanje za novac (kod kuće, u društvu)	**n**	241	3	0	0	0	0	0
	%	98.8	1.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Legenda: **0**= nikada; **1**= jednom godišnje i manje; **2**=par puta godišnje; **3**=jednom do dva puta mjesečno; **4**=jednom tjedno; **5**=par puta tjedno; **6**=svaki dan

Rezultati pokazuju kako roditelji u najvećoj mjeri, iznad 90% navode kako nikada nisu igrali zajedno sa svojim djetetom rulet u casinu (99.2%), kartanje za novac (98.8%), igre na automatima (97.9%) i sportsko klađenje (90.1%). Nešto manji postotak je za igranje lota za koji 69.7% roditelja navodi kako nikada nisu igrali sa svojom djecom, dok njih 18% navodi da su igrali jednom godišnje ili manje, 11.1% roditelja navodi da su igrali par puta godišnje i tek 1.2% da su igrali jednom do dvaput mjesečno ili

jednom tjednom. Na drugom mjestu roditelji sa svojom djecom igraju jednokratne srećke i strugalice i to 22.2% roditelja navodi kako si igrali jednom godišnje i manje, te 6.2% par puta godišnje. Da nikad nisu igrali sportsko klađenje sa svojim djetetom izjavilo je 90.1% roditelja, dok njih 4.5% igra jednom godišnje ili manje, njih 4.1% par puta godišnje, te 1.2% igra jednom do dvaput tjedno ili jednom tjedno.

Može se, također uočiti, kako je 30.3% roditelja nekad u životu sa svojim djetetom igralo loto, njih 28.8% je igralo strugalice, te se 9.8% roditelja zajedno sa svoj djecom kladilo na sportske rezultate nekad u životu.

Promatramo li zajedničko kockanje roditelja i djece, bez obzira na frekvenciju učestalosti, možemo utvrditi kako najveći broj roditelja (30.3%) igra sa svojom djecom loto, potom strugalice (28.8%) te na trećem mjestu sportsko klađenje (9.8%), čime je djelomično potvrđena H8 hipoteza.

8.4. Stavovi roditelja o kockanju, učestalost kockanja roditelja i njihova izraženost psihosocijalnih problema povezanih s kockanjem

Sljedeće istraživačko pitanje usmjerava se na istraživanje roditeljskih stavova prema kockanju, posebno razlika između očeva i majki, ali i njihove učestalosti kockanja, kao i izraženosti problema povezanih s kockanjem. U tom smislu pretpostavili smo kako očevi imaju pozitivniji stav prema kockanju, učestalije kockaju, te imaju izraženije probleme povezane s kockanjem u odnosu na majke (H9).

Stavove roditelja prema kockanju ispitali smo Skalom stavova o kockanju (Jelić, Huić i Dinić, 2013), pri čemu smo najprije testirali normalnost distribucije ukupnog rezultata (Kolomogorov- Smirnovim testom i Shapiro-Wilkovim testom) te utvrdili značajno odstupanje (p<.001). Stoga su se razlike testirale Mann-Whitneyevim U-testom (Tablica 18.).

Tablica 18. Razlike u stavovima o kockanju između očeva (n=118) i majki (n=126) (Mann-Whitney U test)

	MAJKE			OČEVI						
	M	**SD**	**Mean Rank**	**M**	**SD**	**Mean Rank**	**M-W U**	**Z**	**p**	**r**
Stav prema kockanju	33.11	9.62	112.42	35.92	10.75	133.26	6164.000	-2.308	p<.050	.15

Legenda: **M**=aritmetička sredina; **SD**=standardna devijacija; **Mean Rank**=prosječni rang; **MW U**=rezultati Mann-Whitney U testa; **Z**=z-vrijednosti; **p**=značajnost razlike; **r**=veličina efekta

Očekivano, očevi postižu više rezultate (M=35.92; SD=10.75) u odnosu na majke (M=33.11; SD=9.62) iz čega proizlazi da očevi imaju pozitivniji stav prema kockanju, nego što to imaju majke (Tablica 18.).

Sukladno potonje navedenim rezultatima, ne iznenađuju viši postotci odgovora očeva o učestalosti igranja sportskog klađenja, igranja na automatima, igranja ruleta u casinu i kartanja za novac (kod kuće ili u društvu). Kod sportskog klađenja, očevi u najvećoj mjeri navode kako igraju par puta godišnje (12.7%), jedan do dva puta mjesečno (6.8%), a jednom ili par puta tjedno igra 5.9% očeva. Majke pak najčešće igraju loto igre i to: par puta godišnje (17.5%), jednom do dva puta mjesečno (3.2%) i jednom ili par puta tjedno (4%). Rezultati su prikazani u Tablici 19.

Tablica 19. Odgovori o učestalosti kockanja očeva (n=118) i majki (n=126) za pojedine igre (Frekvencije odgovora)

IGRE		MAJKE							OČEVI						
		0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6
Loto igre (Lotto 6/45, EuroJackpot i sl.)	n	39	56	22	4	4	1	0	34	36	28	11	7	1	0
	%	31.0	44.4	17.5	3.2	3.2	0.8	0.0	29.1	30.8	23.9	9.4	6.0	0.9	0.0
Jednokratne srećke/ strugalice	n	61	51	13	1	0	0	0	65	41	12	0	0	0	0
	%	48.4	40.5	10.3	0.8	0.0	0.0	0.0	55.1	34.7	10.2	0.0	0.0	0.0	0.0
Sportsko klađenje	n	121	3	1	1	0	0	0	79	9	15	8	2	5	0
	%	96.0	2.4	0.8	0.8	0.0	0.0	0.0	66.9	7.6	12.7	6.8	1.7	4.2	0.0
Igre na automatima	n	125	1	0	0	0	0	0	105	9	4	0	0	0	0
	%	99.2	0.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	89.0	7.6	3.4	0.0	0.0	0.0	0.0
Rulet u casinu	n	125	1	0	0	0	0	0	109	9	0	0	0	0	0
	%	99.2	0.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	92.4	7.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kartanje za novac (kod kuće, u društvu)	n	125	1	0	0	0	0	0	113	3	2	0	0	0	0
	%	99.2	0.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	95.8	2.5	1.7	0.0	0.0	0.0	0.0

Legenda: **0**= nikada; **1**= jednom godišnje i manje; **2**=par puta godišnje; **3**=jednom do dva puta mjesečno; **4**=jednom tjedno; **5**=par puta tjedno; **6**=svaki dan

Posebno nas je zanimalo postoji li razlika očeva i majki u učestalosti kockanja uz pretpostavku da očevi kockaju češće od majki. Za utvrđivanje postojanja razlika proveden je Mann- Whitney U-test, kojim su i utvrđene razlike u učestalosti igranja igara na sreću između očeva i majki, te su rezultati prikazani u Tablici 20.

Tablica 20. Razlike u učestalosti kockanja između očeva(n=118) i majki (n=126) (Mann- Whitney U test)

IGRA	MAJKE			OČEVI						
	M	SD	Mean Rank	M	SD	Mean Rank	M-W U	Z	P	r
Loto igra	1.06	1.01	114.32	1.35	1.21	130.27	6403.500	-1.853	p>.050	
Jednokratne srećke	0.63	.70	126.33	0.55	.67	118.41	6951.000	-.975	p>.050	
Sportsko klađenje	0.06	.35	105.03	0.81	1.37	141.16	5232.500	-5.964	p<.001	.38
Igre na automatima	0.01	.09	116.45	0.14	.44	128.96	6672.000	-3.432	p<.001	.22
Rulet u casinu	0.01	.09	118.47	0.08	.27	126.81	6926.000	-2.685	p<.010	.17
Kartanje za novac	0.01	.09	120.46	0.06	.30	124.68	7177.00	-1.739	p>.050	

Legenda: **M**=aritmetička sredina; **SD**=standardna devijacija; **Mean Rank**=prosječni rang; **MW U**=rezultat Mann-Whitney U testa; **Z**=z-vrijednosti; **p**=značajnost razlike; **r**=veličina efekta

Rezultati ukazuju na postojanje razlika između očeva i majki u učestalosti igranja sportskog klađenja, igranja na automatima (p<.001), te igranje ruleta u casinu (p<.01) na način da, sukladno očekivanjima, očevi češće igraju navedene igare. Efekt razlika je nizak kod igranja ruleta u casinu (r=.17) i igranja na automatima (r=.22), te umjeren kod igranja sportskog klađenja (r=.38). Kod igranja lota, jednokratnih srećki i kartanja za novac kod kuće ili u društvu nema razlika u učestalosti igranja između očeva i majki (p>.05).

Za ispitivanje izraženosti problema povezanih s kockanjem kod roditelja korištena je South Oaks skala kockanja (eng. *South Oaks Gambling Screen-SOGS*) koju su konstruiral Lesieur i Bloom (1987) i do danas je jedan od najraširenijih instrumenta za identifikaciju problematičnog kockanja. Razlike u ukupnom rezultatu između očeva i majki testirane su Mann-Whitneyevim U-testom, a rezultati pokazuju značajne razlike u korist očeva (Tablica 21.).

Tablica 21. Razlike u ukupnom rezultatu South Oaks skale kockanja (SOGS) između očeva (n=118) i majki (n=126) (Mann-Whitney U test)

	MAJKE n=116			OČEVI n=105						
	M	**SD**	**Mean Rank**	**M**	**SD**	**Mean Rank**	**M-W U**	**Z**	**P**	**r**
SOGS	0.01	.093	99.39	0.53	1.256	128.82	4743.500	-5.159	p<.001	.33

Legenda: **M**=aritmetička sredina; **SD**=standardna devijacija; **Mean Rank**=prosječni rang; **MW U**=rezultat Mann-Whitney U testa; **Z**=z-vrijednosti; **p**=značajnost razlike; **r**=veličina efekta

Nadalje, provjerili smo razlike u intenzitetu problema vezanim uz kockanje između majki i očeva sukladno SOGS klasifikaciji: (1) nepostojanje problema, (2) neki problemi povezani s kockanjem i (3) vjerojatno patološko kockanje. Rezultati hi-hvadrat testa (χ^2=26.590; p<.001) potvrđuju značajne razlike, te iz Tablice 22. možemo vidjeti da oko 2% očeva zadovoljava kriterije za vjerojatno patološko kockanje, te njih 21.0% ima neke probleme povezane s kockanjem, dok niti jedna majka ne zadovoljava kriterije patološkog kockanja i svega jedna ima neke probleme povezane s kockanjem.

Tablica 22. Razlike očeva i majki u izraženosti problema povezanih s kockanjem (hi-kvadrat test)

Razina problema		Majke	Očevi	χ^2	p
Nema problema	**n**	115	81	26.590	<.001
	%	99.1	77.1		
Neki problemi vezani uz kockanje	**n**	1	22		
	%	0.9	21.0		
Vjerojatno patološko kockanje	**n**	0	2		
	%	0.0	1.9		

Zaključno, odgovor na ovo istraživačko pitanje jest kako očevi imaju pozitivniji stav prema kockanju nego što to imaju majke, učestalije kockaju i imaju više izražene probleme povezane s kockanjem u odnosu na majke, čime je potvrđena deveta hipoteza (H9).

8.5. Obilježja roditeljstva u predikciji učestalosti kockanja djece – perspektiva roditelja

Prethodno prikazani rezultati upućuju kako bi bilo potrebno uložiti dodatne napore u istraživanje uloge roditeljstva kod objašnjavanja kockanja djece. Stoga je i jedno od istraživačkih pitanja ove disertacije kojim to osobnim obilježjima roditelja, obilježjima njihovog roditeljstva, te specifičnim roditeljskim ponašanjima možemo objasniti, odnosno predvidjeti učestalost kockanja njihove muške djece.

Kako bi se dobio odgovor na ovo istraživačko pitanje provedena je hijerarhijska regresijska analiza u kojoj je ukupna učestalost kockanja djeteta (dobivena samoiskazom) kriterijska varijabla, a blokovi prediktora (dobivezni samoiskazom roditelja) su sljedeći: (1) osobna i sociodemografska obilježja- dob roditelja, obrazovanje roditelja, te mjesečna primanja, (2) prosječni rezultati na tri dimenzije roditeljstva – roditeljska podrška, restriktivna kontrola i permisivnost iz Upitnika roditeljskog ponašanja, (3) specifično roditeljsko ponašanje koje se odnosi na ukupan rezultat nadzora nad on-line aktivnostima, (4) roditeljska vjerojatnost sankcioniranja djeteta za aktivnosti kockanja (i to za loto, srećke, klađenje, automate i rulet), (5) ukupan rezultat na Skali stavova roditelja prema kockanju, (6) ukupan rezultat na upitniku učestalosti kockanja roditelja, (7) ukupan rezulat na SOGS- u i (8) ukupan rezultat na Upitniku kockanja zajedno s djecom. Vidljivo je kako su blokovi prediktorskih varijabli postavljeni od sociodemografskih obilježja roditelja, općeg roditeljstva i roditeljskih ponašanja, prema specifičnim ponašanjima i stavovima roditelja u odnosu na kockanje. Deskriptivni pokazatelji prediktorskih varijabli, njih 16, kao i kriterijska varijabla učestalosti kockanja djeteta prikazani su Tablici 23.

Tablica 23. Prikaz varijabli, njihovih aritmetičkih sredina, standardne devijacije, realnog i teorijskog raspona (n=244)

Varijabla	M	SD	Realni raspon	Teorijski raspon
Dob roditelja	45.97	5.59	30-63	
Stručna sprema roditelja	3.28	.63	2-5	1-5
Mjesečna primanja	8.34	4.62	1-21	1-21
Roditeljska podrška	3.39	.41	1.65- 4.00	1-4
Restriktivna kontrola	2.12	.51	1.11-3.40	1-4
Popustljivost	2.38	.64	1-4	1-4
Nadzor na on-line aktivnostima	4.41	2.31	0-10	0-10
Sankcioniranje igranja-loto	2.73	.99	1-4	1-4
Sankcioniranje igranja-srećke	2.77	.97	1-4	1-4
Sankcioniranje igranja-klađenje	3.19	.94	1-4	1-4
Sankcioniranje igranja-automati	3.46	.89	1-4	1-4

Sankcioniranje igranja-rulet	3.57	.88	1-4	1-4
Stav roditelja prema kockanju	34.47	10.26	23-76	23-115
Roditeljsko kockanje	2.35	2.02	0-10	0-36
Izraženost problema vezanih za kockanje	.26	.91	0-7	0-20
Kocaknje s djetetom	1.02	1.45	0-9	0-36
Učestalost kockanja djece	3.69	3.82	0-18	0-36

Legenda: **M**=aritmetička sredina; **SD**=standardna devijacija

Nadalje, provjerene su korelacije prediktora s kriterijem, kao i interkorelacije prediktora što je prikazano u Tablici 24.

Tablica 24. Korelacije prediktorske varijable s kriterijskima i interkorelacije kriterija

	K	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14	P15	P16
K	-																
P1	-.017	-															
P2	-.112	.173**	-														
P3	-.051	.123	.399**	-													
P4	-.008	-.169**	-.015	-.022	-												
P5	.150*	-.073	-.155*	-.224**	.014	-											
P6	.026	.067	-.140*	-.097	-.076	.204**	-										
P7	.021	-.202**	-.093	-.105	.248**	.156*	-.184**	-									
P8	-.087	-.105	.021	.034	.207**	.230**	-.036	.100	-								
P9	-.077	-.087	-.030	-.052	.161*	.257**	.043	.042	.804**	-							
P10	-.172**	-.041	.144*	.113	.158*	.137*	.016	-.026	.615**	.711**	-						
P11	-0.90	-.082	.040	.067	.113	.137*	-.012	-.083	.494**	.574**	.770**	-					
P12	-.054	-.064	.080	.094	.111	.129*	.054	-.134*	.471**	.513**	.717**	.926**	-				
P13	-.018	.041	-.056	-.026	-.191**	-.029	.021	-063	-.265**	-.292**	-.368**	-.366**	-.307**	-			
P14	.030	.023	-.082	-.022	-.104	-.012	-.031	-.001	-.050	-.042	-.024	-.013	-.010	.104	-		
P15	-.077	.042	-.069	-.086	-.245**	.131	-.064	-.003	.007	.017	.000	-.073	-.063	.098	.322**	-	
P16	.196**	-.037	-.022	-.027	-.062	.056	.006	.009	-.073	-.102	-.129*	-.023	-.040	.058	.437**	.063	-

K=ukupna samoiskazana učestalost kockanja djeteta (**kriterijska varijabla**); **P1**=dob roditelja; **P2**=stručna sprema roditelja; **P3**=mjesečna primanja; **P4**=prosječan rezultat roditeljske podrške; **P5**=prosječan rezultat restriktivne kontrole; **P6**=prosječan rezultat popustljivosti; **P7**=ukupan rezultat nadzora nad on-line aktivnostima; **P8**=vjerojatnost sankcioniranja djece-loto; **P9**= vjerojatnost sankcioniranja djece- srećke; **P10**= vjerojatnost sankcioniranja djece- klađenje; **P11**=vjerojatnost sankcioniranja djece-automati; **P12**=vjerojatnost sankcioniranje djece-rulet; **P13**=ukupan stav roditelja prema kockanju; **P14**=ukupno roditeljsko kockanje; **P15**=ukupni problemi vezani za kockanje roditelja; **P16**=ukupno kockanje roditelja s djecom

U prvom koraku hijerarhijske regresijske analize obuhvaćena su samo osobna i socio demografska obilježja roditelja (dob roditelja, stručna sprema i mjesečna primanja), te se u tom koraku objašnjava 3.4% varijance kriterija, ali niti jedan prediktor nije značajan. U drugom koraku postavljene su varijable roditeljskih ponašanja i to roditeljska podrška, restriktivna kontrola i popustljivost. Taj korak objašnjava dodatnih 7.2% varijance, pri čemu uočavamo kako, od tri navedena roditeljska ponašanja, značajan prediktor je roditeljska restriktivna kontrola (β=.282; $p<.01$). U sljedećem koraku uvedena je varijabla koje se odnosi na roditeljski nadzor nad on-line aktivnostima, međutim ona nije značajan prediktor te ne doprinosi značajno objašnjavanju varijance. Varijable roditeljske vjerojatnosti sankcioniranja igranja različitih igara uvedene su u četvrtom koraku, pri čemu i dalje ostaje značajna samo roditeljska restriktivna kontrola, čiji beta ponder raste (β=.325; $p<.01$), a roditeljska vjerojatnost sankcioniranja niti jedne igre nije značajan prediktor učestalosti kockanja djeteta. U petom koraku koji se odnosi na stav roditelja prema kockanju, te šestom koraku u kojem se uvodi varijabla roditeljskog kockanja i dalje nema značajnijeg doprinosa objašnjavanju varijance kriterija, te navedene varijable nisu značajni prediktori. Tek u sedmom koraku u kojem je uvedena varijabla izraženosti problema roditelja vezanih uz kockanje dodano se objasnilo svega 3.2% ukupne varijance (β=-.220; $p<.05$), ali u neočekivanom smjeru - na način da je manje roditeljske izraženosti problema vezanih uz kockanje povezano s učestalijim kockanjem djece. U osmom koraku, u kojem se uvodi roditeljsko kockanje zajedno s djetetom, varijabla roditeljske izraženosti problema gubi značajnost. Analizom cjelokupnog regresijskog modela uočavamo da je roditeljskim varijablama objašnjeno oko svega 20% varijance učestalosti kockanja djeteta, i to na način da je više roditeljske kontrole jedini značajan prediktor (β=.370; $p<.001$).

Tablica 25. Hijerarhijska regresijska analiza za predviđanje učestalosti kockanje djece sa setom preditora: osobna/soc.demo. obilježja roditelja, roditeljstvo, specfično roditeljstvo vezano uz nadzor nad on-line aktivnostima, vjerojatnost roditeljskog sankcioniranja kockanja, stavovi roditelja prema kockanju, izraženost problema roditelja vezanih za kockanje i kockanje zajedno s djetetom

	Korak 1		**Korak 2**		**Korak 3**		**Korak 4**		**Korak 5**		**Korak 6**		**Korak 7**		**Korak 8**	
	β	**t**	**β**	**t**	**β**	**t**	**β**	**t**	**β**	**t**	**β**	**t**	**β**	**t**	**β**	**t**
Dob roditelja	.083	.882	.087	.938	.083	.881	.070	.734	.065	.679	.058	.604	.070	.739	.078	.826
Stručna sprema roditelja	-.167	-1.645	-.161	-1.603	-.162	-1.608	-.165	-1.508	-.165	-1.502	-.179	-1.618	-.199	-1.823	-.210	-1.940
Mjesečna primanja	-.052	-.544	-.161	-1.603	.004	.041	.031	.304	.031	.310	.036	.358	.034	.337	.038	.383
Roditeljska podrška			.026	.300	033	.367	.058	.635	.050	.538	.046	.490	.008	.080	.008	.085
Restriktivna kontrola			.282	**3.075****	.289	**3.086****	.325	**3.183****	.329	**3.204****	.346	**3.317****	.391	**3.747*****	.370	**3.546*****
Popustljivost			-.019	-.215	-.024	-.265	-.040	-.420	-.046	-.476	-.050	-.513	-.082	-.846	-.081	-.849
Nadzor nad on-line aktivnostima					-.038	-.414	-.025	-.271	-.029	-.309	-.031	-.326	-.021	-.223	-.024	-.264
Sankcioniranje igranja-loto							-.083	-.556	-.085	-.561	-.083	-.552	-.073	-.491	-.057	-.385
Sankcioniranje igranja-srećke							.020	.115	.024	.133	.010	.054	.000	-.001	-.001	-.007
Sankcioniranje igranja-klađenje							-.096	-.574	-.104	-.617	-.098	-.582	-.024	-.139	-.001	-.007
Sankcioniranje igranja-automati							-.141	-.529	-.171	-.624	-.150	-.547	-.261	-.950	-.305	-1.116
Sankcioniranje igranja-rulet							.151	.626	.170	.629	.142	.574	.178	.731	.213	.880
Stav roditelja prema kockanju									-.051	-.534	-.034	-.348	-.014	-.143	-.032	-.332
Roditeljsko kockanje											-.088	-.944	-.027	-.284	-0.88	-.868
Izraženost problema vezanih uz kockanje													-.220	**-2.231***	-.190	-1.912
Kockanje s djetetom															.164	1.711
Ukupni model																
R	.185		.325		.327		.359		.362		.371		.417		.442	
R^2	.034		.106		.107		.129		.131		.138		.174		.195	
ΔR^2			.072*		.001		.022		.002		.007		.036*		.021	

Legenda: *p<0.05; **p<0.01; ***p<0.001; **β=** standardizirani regresijski kofecijent; **t**=transformirane varijable; **R=**koeficijent multiple korelacije; **R^2** – koeficijent multiple determinacije; **ΔR^2** – promjena koeficijenta multiple determinacije

U odnosu na istraživačko pitanje ove disertacije može se zaključiti kako se učestalost kockanja muške djece ne može kvalitetno objasniti roditeljskom procjenom, odnosno roditeljskom perspektivom jer je samoprocjenom roditeljskog ponašanja objašnjeno svega 20% varijance kriterija. Stoga smo se u sljedećem poglavlju usmjerili na djetetovu perspektivu roditelja i roditeljstva te na istraživanje utjecaja različitih iskustava djeteta u objašnjavanju učestalosti kockanja.

8.6. Obilježja roditeljstva u predikciji učestalosti kockanja djeteta – perspektiva djeteta

Sljedeće istraživačko pitanje odnosi se na mogućnosti objašnjavanja učestalosti kockanja djeteta sličnim skupom prediktora, međutim dobivenih samoiskazom/procjenom djeteta, odnosno iz perspektive djeteta. U tom smislu posebno nas je zanimalo kako djetetova percepcija obitelji tj. obiteljskih interakcija, neke dimenzije roditeljskog ponašanja (podrška, restriktivna kontrola i popustljivost), percepcija roditeljskog sankcioniranja kockanja, kao i percepcija znanja roditelja o kockanju djeteta objašnjavaju učestalost kockanja djece. Ovakav regresijski model ima za cilj dodatno obogatiti područje znanja o prediktorima učestalosti kockanja mladih, posebno u hrvatskom kontekstu gdje su već istaživani doprinosi različitih obilježja ličnosti, razmišljanja i ponašanja u objašnjenju problema povezanih s kocaknjem kao učestalosti kockanja mladih (Dodig i Ricijaš, 2011; Dodig, 2013; Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015; Ricijaš, Dodig Hundrić i Huić, 2016).

Kako bi se dobio odgovor na ovo istraživačko pitanje provedena je hijerarhijska regresijska analiza u kojoj je ukupna učestalost kockanja djeteta (dobivena samoiskazom) kriterijska varijabla, a blokovi prediktora (mjereni također samoiskazom djece) su sljedeći: (1) osobna obilježja djeteta (dob, vrsta škole i školski uspjeh), (2) prosječan rezultat na upitniku Kvalitete obiteljskih interakcija- KOBI, (3) prosječni rezultat djetetova percpecije roditeljstva na tri dimenzije - roditeljska podrška, restriktivna kontrola i popustljivost iz Upitnika roditeljskog ponašanja, (4) djetetova percepcija vjerojatnosti roditeljskog sankcioniranja za kockanje, (5) znanje roditelja o kockanju djeteta, (6) ukupan djetetov rezultat na Skali stavova prema kockanju, (7) djetetovo iskustvo dobitka velikog iznosa novca kockanjem i (8) percepcija velikog novčanog dobitka kao poticaja za daljnje kockanje.

Blokovi prediktorskih varijabli su i u ovom regresijskom modelu postavljeni na način da se u prvim koracima ubacuju opće varijable (osobna i socio-demografska obilježja), potom opće obiteljske varijable, nakon čega su u model postavljene varijable neposrednije vezane uz kockanje i iskustvo u kockarskim aktivnostima.

Deskriptivni pokazatelji svih varijabli u regresijkom modelu prikazani su u Tablici 26., dok su korelacije prediktora s kriterijem, ako i inter-korelacije između prediktorskih varijabli prikazane u Tablici 27.

Tablica 26. Prikaz varijabli, njihovih aritmetičkih sredina, standardne devijacije, realnog i teorijskog raspona (n=244)

Varijabla	M	SD	Realni raspon	Teorijski raspon
Dob djeteta	16	1.20	14-19	
Vrsta škole djeteta	2.03	.74	1.00-3.00	1-3
Školski uspjeh djeteta	3.74	.91	1.00-5.00	1-5
Obiteljske interakcije	4.30	.61	1.64-5.00	1-5
Roditeljska podrška	3.14	.53	1.00-4.00	1-4
Restriktivna kontrola	2.06	.57	1.00-3.67	1-4
Popustljivost	2.32	.68	1.00-4.00	1-4
Sankcioniranje igranja-loto	2.27	1.04	1.00-4.00	1-4
Sankcioniranje igranja-srećke	2.23	1.04	1.00-4.00	1-4
Sankcioniranje igranja-klađenje	2.58	1.09	1.00-4-00	1-4
Sankcioniranje igranja-automati	2.93	1.08	1.00-4.00	1-4
Sankcioniranje igranja-rulet	3.19	1.05	1.00-4-00	1-4
Znanje roditelja o kockanju	.64	.85	0.00-2.00	0-2
Stav djeteta prema kockanju	52.02	15.52	23-107	23-115
Iskustvo dobivanje velikog iznosa	1.67	.95	1.00-4.00	1-4
Iskustvo dobitka kao poticaj za kockanje	1.72	1.11	1.00-5.00	1-5

Legenda: **M**=aritmetička sredina; **SD**=standardna devijacija

Tablica 27. Korelacije prediktorske varijable s kriterijskima i interkorelacije kriterija

	K	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14	P15	P16
K	-																
P1	.157*	-															
P2	-.086	.147*	-														
P3	-.211**	-.127*	.477**	-													
P4	-.003	.028	.007	.174**	-												
P5	-.060	-.139*	-.024	.057	.640**	-											
P6	.170**	-.122	-.225**	-.159*	-.196**	-.006	-										
P7	.159*	.027	-.081	-.061	.005	.063	.008	-									
P8	-.202**	-.171**	.112	.122	.080	.204**	-.012	-.119	-								
P9	-.187**	-.193**	.053	.009	.027	.138*	.036	-.104	.804**	-							
P10	-.207**	-.078	.178**	.123	.002	.118	.035	-.097	.646**	.660**	-						
P11	-.083	-.036	.207**	.130*	.058	.105	-.014	-.083	.611**	.588**	.684**	-					
P12	-.029	-0.75	.228**	.121	.033	.145*	.065	-.096	.527**	.457**	.511**	.770**	-				
P13	.576**	.101	-.133*	-.254**	-.022	-.098	.071	.101	-.266**	-.238**	-.345**	-.170**	-.007	-			
P14	.500**	.046	-.045	-.124	.005	-.078	.086	.056	-.225**	-.248	-.234**	-.172**	-.101	.417**	-		
P15	.659**	.070	-.121	-.239**	-.057	-.097	.050	.023	-.145*	-.112	-.187**	-.076	.020	.619**	.490**	-	
P16	.504**	.126	-.116	-.213**	.024	-.034	.145*	.117	-.146*	-.109	-.144**	-.132*	-.074	.411**	.345**	.457**	-

Legenda: K=ukupna samoiskazana učestalost kockanja djeteta (**kriterijska varijabla**); **P1**=dob djeteta; **P2**=vrsta škole; **P3**=školski uspjeh; **P4**=prosječan rezultat obiteljskih interakcija; **P5**=prosječan rezultat perpcepcije rod. podrške; **P6**=prosječan rezultat percepcije restriktivne kontrole; **P7**=prosječan rezultat percepcije popustljivosti; **P8**= percepcija vjerojatnosti sankcioniranja-loto; **P9**= percpepcija vjerojatnosti sankcioniranja-srećke; **P10**= percpepcija vjerojatnosti sankcioniranja-klađenje; **P11**=percepcija vjerojatnosti sankcioniranja-automati; **P12**=percepcija vjerojatnosti sankcioniranje-rulet; **P13**=percepcija znanja roditelja o kockanju djece; **P14**=ukupan rezultat stava djeteta prema kockanju; **P15**=ukupan rezultat iskustva dobivanja velikog iznosa novca; **P16**=ukupan rezultat dobitka kao poticaja za daljnje kockanje

Tablica 28. Hijerarhijska regresijska analiza za predviđanje učestalosti kockanje djece sa setom preditora: osobna obilježja djece, percepcija obiteljskih interakcija i nekih roditeljskih ponašanja, percepcija roditeljskog sankcioniranja za pojedine igre, percepcija o znanju roditelja, stav djeteta prema kocki, iskustvo velikog iznosa novca i dobitka kao poticaja za daljnje kockanje

	Korak 1		Korak 2		Korak 3		Korak 4		Korak 5		Korak 6		Korak 7		Korak 8	
	β	**t**	**β**	**t**	**β**	**t**	**β**	**t**	**β**	**t**	**β**	**t**	**β**	**t**	**β**	**t**
Dob djeteta	.163	**2.228***	.164	**2.226***	.135	1.841	.104	1.388	.075	1.164	.094	1.544	.085	1.539	.072	1.339
Vrsta škole	-.008	-.097	-.009	-.109	.038	.473	.048	.587	.047	.671	.019	.288	.030	.505	.035	.589
Školski uspjeh	-.181	**-2.200***	-.179	**-2.113***	-.194	**-2.348***	-.197	**-2.347***	-.078	-1.049	-.057	-.818	-.025	-.389	-.010	-.154
Obiteljske interakcije			-.009	-.130	.158	1.641	.133	1.370	.095	1.132	.070	.889	.054	.758	.042	.599
Roditeljska podrška					-.180	-1.934	-.136	-1.430	-.056	-.677	-.040	-.520	-.013	-.184	-.012	-.179
Restriktivna kontrola					.219	**3.018****	.213	**2.926***	.172	**2.719****	.159	**2.670*****	.168	**3.133****	.149	**2.829****
Popustljivost					.139	2.000	.111	1.574	.096	1.573	.095	1.662	.112	**2.162***	.105	**2.073***
Sankc. igranja-loto							-.083	-.652	-.094	-.853	-.107	-1.032	-.084	-.894	-.095	-1.038
Sankc. igranja-srećke							-.086	-.686	-.015	-.142	.023	.225	-.034	-.363	-.022	-.240
Sankc. igranja-klađ.							-.110	-1.027	.057	.598	.054	.599	.051	.627	.036	.457
Sankc. igranja-autom.							.036	.269	.068	.591	.091	.832	.122	1.239	.149	1.540
Sankc. igranja-rulet							.059	.489	-.069	-.662	-.057	-.582	-.114	-1.279	-.123	-1.408
Znanje roditelja o kockanju									.527	**7.844*****	.380	**5.437*****	.176	**2.487****	.150	**2.148***
Stav djeteta prema kockanju											.319	**4.899*****	.171	**2.710****	.140	**2.238***
Iskustvo dobivanje velikog iznosa													.447	**6.364*****	.394	**5.581*****
Iskustvo dobitka kao poticaj za kockanje															.183	**3.061****
Ukupni model																
R	.267		.268		.373		.422		.625		.681		.752		.767	
R^2	**.071****		.072		.139		.178		.391		.464		.566		.588	
ΔR^2			.000		**.068****		**.039***		**.213*****		**.073*****		**.101*****		**.022****	

Legenda: *p<0.05; **p<0.01; ***p<0.001; **β=** standardizirani regresijski kofecijent; **t**=transformirane varijable; **R=**koeficijent multiple korelacije; **R^2** – koeficijent multiple determinacije; **ΔR^2** – promjena koeficijenta multiple determinacije

Analizom hijerarhijske regresijske analize (Tablica 28.) uočavamo da cjelokupni model objašnjava visokih 59% varijance kriterija. Prvi korak objasnio je 7.1% varijance kriterija na način da je starija dob adolescenata značajan prediktor (β=.163; t=2.228; p<.050), kao i slabiji školski uspjeh (β=-.181; t=-2.200; p<.050). Međutim, iz visine beta-pondera i značajnosti uočavamo kako se ne radi o velikim efektima, odnosno snažnoj prediktivnoj vrijednosti. U drugom koraku kojeg čini ukupan rezultat percepcije obiteljskih interakcija nije došlo do novog objašnjavanja varijance, te možemo uočiti da djetetova percepcija obitelji općenito ne doprinosi objašnjavanju učestalosti kockanja mladih. U trećem bloku, koji je objasnio dodatnih 6.8% varijance, veća restriktivna roditeljska kontrola pokazala se značajnim prediktorom i iz perspektive djeteta (β=.219; t=3.018; p<.010), pri čemu je istovremeno dob djeteta iz prvog koraka prestala biti značajnom. U četvrtom koraku uvršteno je pet varijabli koje se odnose na djetetovu procjenu roditeljskog sankcioniranja za aktivnosti kockanja, te iako ovaj blok u maloj mjeri doprinosi dodatnom objašnjenju varijance (3.9%), niti jedan prediktor pojedinačno iz ovog koraka nije značajan. U petom koraku uvrštena je varijabla znanja roditelja o djetetovom kockanju, te se ona pokazuje značajnim prediktorom s visokim beta-ponderom (β=.527; t=7.844; p<.001), koji objašnjava čak 21.3% dodatne varijance kriterija. Istovremeno, prediktorska varijabla školskog uspjeha iz prvog bloka prestaje biti značajnim prediktorom, dok je restriktivna roditeljska kontrola i dalje značajna.

Djetetov stav prema kockanju uvršten je kao varijabla u šestom koraku, te predstavlja značajan prediktor (β=.319; t=4.899; p<.001) koji objašnjava dodatnih 7.3% varijance kriterija, dok je iskustvo velikog dobitka novca u sedmom koraku objasnilo dodatnih 10% varijance i također predstavlja značajan prediktor učestalosti kockanja djeteta (β=.447; t=6.364; p<.001). U ovom sedmom koraku događa se zanimljiv efekt na način da prediktorska varijabla roditeljske popustljivosti postaje značajnim prediktorom, uz restriktivnu roditeljsku kontrolu iz istog bloka. U posljednjem, osmom koraku, uvrštena je varijabla iskustva velikog novčanog dobitka kao poticaja za daljnje kockanje koja se pokazala značajnim prediktorom (β=.183; t=3.061; p<.001), te je objasnila dodatnih 2.2% varijance kriterija.

Zaključno, možemo reći kako će učestalije kockati mladi čiji roditelji manifestiraju manje funkcionalna roditeljska ponašanja (kroz restriktivnu kontrolu i popustljivost), koji znaju za djetetovo kockanje, te ona djeca koja imaju pozitivniji stav prema kockanju i iskustvo velikog novčanog dobitka koji ih ujedno i potiče na daljnje kockanje.

9. RASPRAVA REZULTATA

Istraživanju kockanja mladih u Hrvatskoj, a i svijetu uglavnom se pristupalo iz perspektive mladih. Ovaj rad donosi i perspektivu roditelja te povezuje percepciju, samoiskaz roditelja i djece o sličnim i/ili istim pitanjima. Pritom je osnovni cilj usmjeren istraživanju različitih obilježja roditeljstva i roditeljskog ponašanja, s posebnim naglaskom na one aspekte roditeljstva koji su vezani uz odnos roditelja prema kockanju mladih, stavova roditelja o kockanju, učestalost njihovog kockanja, kao i na istraživanje roditeljske percepcije kockanja njihove muške djece. U daljnjem tekstu raspravljeni su dobiveni rezultati te su povezani s postojećim znanjima i rezultatima empirijskih istraživanja u ovom području. Rasprava je organizirana kroz poglavlja koja se odnose na roditeljsku percepciju kockanja mladih, potom na samo kockanje roditelja, te u konačnici korelacijske aspekte objašnjavanja učestalosti kockanja mladih iz perspektive roditelja i perspektive djece.

9.1. Roditeljska percepcija kockanja mladih

Imati svijest o nekom problemu, percipirati ga ozbiljnim ili ne, neposredno utječe na roditeljska ponašanja. Istraživanja koja su ispitivala roditeljsku percepciju kockanja (posebice u svijetu) pokazala su kako roditelji nisu dovoljno informirani o ovom fenomenu, te im nedostaje svijesti o posljedicama kockanja mladih (Campbell, 2009; Campbell i sur., 2011; Derevensky, 2008). Ono što može zabrinjavati jest činjenica kako roditelji igre na sreću koje su u javnosti najprihvatljivije često i ne smatraju kockanjem, a i druge kockarske aktivnosti ne smatraju ozbiljnima. Uz to, simptomi kockanja jako teško se uočavaju, te je to je jedan od razloga zašto se kockanje, posebno ono mladih, često naziva i skrivenom ovisnošću (Barnes i sur., 1999). Navedeni autori navode kako roditelji pokazuju višu toleranciju prema kockanju kao rizičnom ponašanju djece i mladih, nego primjerice konzumiranju alkohola. Znakovi ovisnosti kod konzumiranja psihoaktivnih tvari, poput droge ili alkohola, puno su lakše vidljivi. Kod bihevioralnih ovisnosti simptomi su teže uočljivi, te konzumacija (ili pretjerana/štetna konzumacija) postane uočljiva tek kad problemi postanu jako složeni.

Rezultati prikazanog istraživanja ukazuju na to da veliki postotak roditelja (76.2%) drži kockanje vrlo ozbiljnim rizikom za mlade danas. Međutim, važno je istaknuti kako su roditelji u vrlo visokim postocima iskazivali ozbiljnost i ostalih rizičnih ponašanja mladih. Pa tako u velikim postotcima iskazuju ozbiljnost i za rizična ponašanja vezana uz konzumiranje psihoaktivnih tvari, konzumiranje alkohola, pa čak i provođenje previše vremena na internetu, što je također razumljivo u kontekstu brige za vlastito

dijete i izloženost različitim psihosocijalnim rizicima općenito. Sukladno očekivanjima, prilikom rangiranja ozbiljnosti rizika, roditelji su procijenili kockanje manje ozbiljnim u odnosu na konzumaciju droge i alkohola, a jednako ozbiljnim rizikom kao i vršnjačko nasilje u školi, vožnju pod utjecajem alkohola, pušenje, provođenje previše vremena na internetu (*Facebook*, *chat*, društvene mreže i sl.), izloženost opasnostima i rizicima interneta, te pretjerano igranje video igara. Vidljivo je kako roditelji kockanje i klađenje, sukladno našim očekivanjima, svrstavaju uz druga rizična ponašanja koja se vezuju uz bihevioralne ovisnosti (provođenje previše vremena na internetu, izloženost opasnostima i rizicima interneta, te pretjerano igranje video igara).

U kanadskom istraživanju koje su proveli Campbell i suradnici (2011) koristivši identičan upitnik, roditelji pozicioniraju kockanje na posljednje mjesto, kao najmanje ozbiljan rizik za mlade danas, što je očito u velikoj suprotnosti s percepcijom hrvatskih roditelja. Kao ozbiljan ili iznimno ozbiljan rizik za mlade, kanadski su roditelji u najvećoj mjeri procijenili drogu (87%), potom konzumiranje alkohola (81%), te vožnju pod utjecajem alkohola i/ili droga (81%), kao tri najrizičnija ponašanja. Kako je već spomenuto, na posljednjem mjestu od navedenih rizika naveli su kockanje (40%). Objašnjenja za to može biti više, a između ostalog i manja prevalencija kockanja mladih u Kanadi. U tom kontekstu, Calado, Alexandre i Griffihths (2016) navode kako je 61.4% mladih kockalo prošle godine, a 2.0% zadovoljava kriterije za ozbiljnim problemima vezanim uz kockanje, dok hrvatska istraživanja (npr. Ricijaš i sur., 2016) pokazuju i do deset puta veću prevalenciju problema. Vidljivo je kako roditelji u našem, ali i kanadskom istraživanju najrizičnijim ponašanjem mladih percipiraju konzumiranje psihoaktivnih tvari kao što su droge i alkohol. U Velikoj Britaniji roditelji iskazuju manje tolerancije prema konzumiranju duhana i droge, nego prema kockanju svoje djece (Hood i Parke, 2015) pa čak misle kako je bolje uložiti preventivne napore u probleme konzumiranja cigareta, nego u područje kockanja. Međutim, za adekvatnu usporedbu rezultata našeg rada i gore navednih rezultata inozemnih istraživanja trebalo bi uzeti u obzir specifičnosti, te razlike pojedinih zemalja u prevalenciji kockanja i drugih rizičnih ponašanja, društvenom kontekstu, legislativama, dostupnosti i pristupačnosti kockanju i mnogim drugim okolnostima.

U našem istraživanju, manje ozbiljnim rizikom u odnosu na kockanje, roditelji procjenjuju rizična ponašanja kao što su pretilost, depresija, negativna slika o vlastitom tijelu, spolno prenosive bolesti i nezaštićeni seksualni odnosi/maloljetničke trudnoće. Primjetno je kako se među ovim ponašanjima nalaze ona koja bi se mogla svrstati u internalizirane probleme u ponašanju (depresija, poremećaji hranjenja/pretilost, negativna slika o svom tijelu) koji se inače teže zamjećuju u odnosu na neka eksternalizirana ponašanja (Novak i Bašić, 2008; Maglica i Jerković, 2014).

Djeca pak, u procjenjivanju ozbiljnosti rizika različitih rizičnih ponašanja mladih, sve rizike procjenjuju manje ozbiljnima u odnosu na svoje roditelje. Ilustracije radi, iz frekvencija odgovora koje su dali roditelji vidljivo je kako njih 76.2% procjenjuje kockanje/klađenje ozbiljnim i jako ozbiljnim rizikom za mlade, dok to isto smatra tek 45.1% njihove muške djece. Kod rizika koji se mogu povezati s bihevioralnim ovisnostima vezanim za računala, 79.9% roditelja drži kako je provođenje previše vremena na internetu jako ozbiljan rizik za mlade, dok to isto drži tek 36.5% njihove djece. Slične su frekvencije i kod rizika izloženosti opasnostima i rizicima interneta gdje 75.4% roditelja, a tek 36.9% mladih smatra to jako ozbiljnim rizikom. Kod rizika pretjeranog igranja video igara 71.3% roditelja smatra da je jako ozbiljan rizik, a tek 31.6% djece smatra to isto.

Rezultati daljnjih analiza pokazuju da postoje razlike u percepciji ozbiljnosti kockanja na način da roditelji rizike percipiraju ozbiljnijim nego što to procjenjuju njihova djeca. Ovi rezultati ne čude uzmemo li u obzir da je riječ o muškoj adolescentnoj populaciji za koju nisu neuobičajena različita eksperimentiranja, iskrivljena normativna uvjerenja i pozitivniji stavovi prema rizičnim ponašanjima.

Koliko ozbiljnim roditelji procjenjuju neka rizična ponašanja može utjecati i na to razgovaraju li o tome s djecom ili ne, stoga smo ispitali i područje komunikacije roditelja i djece. S obzirom da su roditelji najozbiljnijim rizicima procijenili konzumiranje droge i alkohola, ne čudi rezultat kako ih veliki broj navodi da najčešće razgovaraju upravo o drogi (66%) i alkoholu (65.2%). U jednakom postotku (65.2%) naveli su da razgovaraju o izloženosti opasnostima interneta. Zanimljiv je rezultat kako u najvećem postotku (72.9%) navode da razgovaraju sa svojom djecom o provođenju previše vremena na internetu. Ovi rezultati mogu se interpretirati s obzirom na raširenu primjenu interneta u našoj svakodnevnici, dostupnost i pristupačnost računalima i internetu u obiteljskim domovima pa roditelji lakše i češće vide ova ponašanja svoje djece. Istovremeno, ona naravno nisu sama po sebi štetna, niti toliko frekventna kao što je konzumiranje alkohola ili droga.

Posebno brinu rezultati koji ukazuju na to da roditelji nikad ili pak jako rijetko komuniciraju sa svojom djecom o negativnoj slici o vlastitom tijelu (46.3%), pretilosti i poremećajima hranjenja, depresiji (40.1%) pri čemu je opet razvidno kako je riječ o rizicima koji po svojoj fenomenologiji svrstavamo u internalizirane probleme u ponašanju.

S druge strane, svega 16.4% djece navodi da razgovora često sa svojim roditeljima o konzumiranju alkohola, te o konzumiranju droge svega 10.7% djece. Različite frekvencije odgovora vidljive su i kod učestalosti razgovora o kockanju/klađenju. Naime, 43% roditelja navodi kako često sa svojom djecom

razgovaraju, no kada to isto pitamo djecu, svega 13.9% djece navodi to isto. Čak 67.6% djece navodi kako nisu nikad ili su pak jako rijetko razgovarali s roditeljima o kockanju i klađenju.

Ferić Šlehan (2008) u svom istraživanju dobiva rezultat kako su najveće razlike u percepciji mladih i roditelja, kada se radi o obiteljskom okruženju, u procjeni dogovaranja i razgovaranja u obitelji. Rezultati njenog istraživanja upućuju na zaključak kako mladi percipiraju razinu razgovora u obitelji nižom nego što to procjenjuju njihovi roditelji.

Osvrnimo se na rezultate koji govore o kojem riziku, roditelji češće, odnosno, rjeđe pričaju, u odnosu na kockanje. Rezultati navode kako roditelji više razgovaraju o: vršnjačkom nasilju, konzumiranju alkohola, droga i cigareta, pa čak i o rizicima koji bi se mogli povezati s bihevioralnim ovisnostima (provođenje previše vremena na internetu, pretjerano igranje videoigara i izloženost opasnostima interneta), nego o kockanju i klađenju. Ovi rezultati ne iznenađuju posebno ako ih stavimo u vezu s ranije navedenim rezultatima da ova ponašanja roditelji drže više, ili pak jednako rizičnim kao i kockanje. S druge strane, roditelji manje komuniciraju sa svojom djecom o nezaštićenim seksualnim odnosima i maloljetničkim trudnoćama, pretilosti i poremećajima hranjenja, depresiji, negativnoj slici o tijelu i o spolno prenosivim bolestima.

Dobiveni rezultati, svakako, otvaraju daljnja pitanja o kvaliteti komunikacije roditelja i djece, temama razgovora koje roditelji vode, te percepciji, doživljaju razgovora od strane djeteta i od strane roditelja. Prema ovim rezultatima treba se odnositi s posebnom pozornošću jer su istraživanja povezanosti rizičnih čimbenika u obitelji i npr. zlouporabe droge pokazala povezanost učestalosti konzumacije sa roditeljskim stavovima (o kojima će biti riječi u narednim poglavljima), disciplini u obitelji, ali i učestalosti razgovora u obitelji o rizičnim ponašanjima (Bašić, Ferić Šlehan i Kranželić, 2008). Prikazani rezultati upućuju na zaključak kako netolerantni stavovi roditelja prema korištenju, discipliniranje u obitelji za upuštanje u rizična ponašanja te češći razgovori o rizičnim ponašanjima predstavljaju zaštitni čimbenik za zlouporabu droga kod mladih. Zanimljivo je kako mladi koji kockaju navode kako imaju loše odnose s roditeljima (Skokauskas i Satkeviciute, 2007), osjećaju manjak podrške u obitelji (Hardoon, Gupta i Derevensky, 2004) i osjećaju manjak roditeljskog povjerenja i komunikacije (Magoon i Ingersoll, 2006). Povezanost problematičnog kockanja i izostanka komunikacije na razini dijete - roditelji dobili su i svojim istraživanjima Vachon i suradnici (2004), a to isto navode i Dixon i suradnici (2016).

Levin, Dallago i Currie (2012) navode kako komunikacija između roditelja i djece utječe na osjećaj zadovoljstva vlastitim životom kod mladih. U svom istraživanju autori iznose kako činjenica da imaš bar

jednog roditelja s kojim možeš podijeliti svoje probleme, te kvalitetna i jednostavna komunikacija roditelja i djeteta, utječe na osjećaj zadovoljstva osobnim životom mladih. S druge strane, navode autori, kako je otežana komunikacija, posebice između bilo kojeg od roditelja i njihovih sinova, povezana s osjećajem nezadovoljstva osobnim životom. Slične rezultate o povezanosti komunikacije roditelj – dijete s osjećajem zadovoljstva djeteta iznose i Ackard i suradnici (2006). Luk i suradnici (2010) navode kako kvalitetna i jednostavna komunikacija roditelja i njihovih sinova djeluje kao zaštitni čimbenik za konzumaciju marihuane i alkohola, a Cohen, Richardson i LaBree (1994) zaključuju kako količina vremena koja se provodi u komunikaciji s djetetom i učestalost komunikacije roditelj – dijete utječe na smanjenje rizika za konzumiranjem alkohola i cigareta.

Kada dovedemo u odnos navedena emipirijska znanja i rezultate istraživanja ovog rada o komunikaciji roditelja i djece, dobiva se znanstvena implikacija ovih nalaza u praksi, posebice u dijelu prevencijskih intervencija s jasnom porukom kako su roditelji u potrebi za dodatnim znanjima o kvalitetnoj komunikaciji sa svojom djecom, posebno kad su u pitanju rizična ponašanja.

Ovim istraživanjem, između ostalog, provjerilo se znaju li roditelji što njihova djeca igraju i koliko uopće kockaju. U istraživanju Ricijaša i sur. (2011), na pitanje „Znaju li tvoji roditelji da kockaš/kladiš se?“, čak 32% mladih u Hrvatskoj navodi/smatra da roditelji znaju za njihovo povremeno kockanje/klađenje. Vidljivo je da se radi o relativno velikom broju roditelja, a treba uzeti u obzir da to što roditelji znaju za njihove kockarske aktivnosti, koje su za većinu mladih i ilegalne, u očima mladih se može protumačiti kao svojevrsno odobravanje što posljedično može imati utjecaj i na angažiranje i ustrajanje u kockarskim aktivnostima (Ricijaš i sur., 2011). Vidljivo je iz ranije navedenih rezultata ovog rada kako se ova teza pokazala točnom, te percepcija djeteta da roditelj zna za njegovo kockanje predstavlja značajan prediktor učestalosti kockanja djeteta i objašnjava značajan postotak varijance.

Prema hrvatskim prevalencijskim studijama (Dodig, 2013, Ricijaš i sur., 2016) upravo je sportsko klađenje najrašireniji oblik igre na sreću među hrvatskim mladićima (srednjoškolcima), a to isto procijenili su i roditelji u ovom istraživanju. Naime, od šest igara na sreću koje su se pokazale najraširenijima među hrvatskim srednjoškolcima i to: loto igre, jednokratne srećke/strugalice, sportsko klađenje, igre na automatima, rulet u casinu i kartanje za novac (kod kuće ili u društvu), roditelji procjenjuju da njihova djeca najučestalije igraju sportsko klađenje. Ovaj rezultat nam govori kako roditelji imaju svijest da je kockanje najučestalija igra na sreću među mladićima danas, baš kao što su naveli i mladići u drugim istraživanjima (Dodig, 2013, Ricijaš i sur., 2016). Međutim, čak 71% roditelja u našem istraživanju navodi kako njihova djeca nisu nikad kockala ili pak da su kockali samo jednom

(10.4%). Dakle, roditelji imaju svijest o raširenosti kockanja kao fenomena, ali imaju vrlo malo znanja i svijesti o tome koliko kockaju njihova djeca.

Rezultati koji govore u prilog zaključku kako roditelji nemaju dobar uvid u kockarska ponašanja svoje djece potvrdio se kad smo dobili rezultate djece. Radi dobivanja jasnije slike opet ćemo prikazati neke frekvencije odgovora roditelja u odnosu na frekvencije odgovora djece. Pa tako kad je u pitanju sportsko klađenje 71.0% roditelja navodi kako njihova djeca nisu nikad kladila, a tek 47.3% njihove djece navodi to isto. Redovitost u sportskom klađenju iskazalo je 19.1% djece, dok to isto za svoju djecu misli tek 3.3%. Slični trendovi, u kojima djeca većim frekvencijama iskazuju svoje igranje igara na sreću, nego što to procjenjuju njihovi roditelji, vidljivi su i kod igara kao što su igre na automatima, rulet u casinu i kartanje za novac. Kada se govori o razlikama između roditelja i djece u procjeni rizičnih ponašanja djece općenito, i inozemna istraživanja potvrđuju da roditelji imaju tendeciju podcjenjivati razinu uključenosti djece u rizična ponašanja i/ili rizike za uključivanje u takva ponašanja (Stanton i sur., 2000; Williams i sur., 2003; Yang i sur. 2006; Klaus, Mobilio i Kin, 2009; Miller i Plant, 2010; Berge, Sundell i sur., 2015; Jones i sur., 2015).

Campbell i suradnici (2011) u svom istraživanju dobivaju rezultat kako tek 12.5% roditelja navodi da znaju kako njihova djeca povremeno kockaju. Očekivano, bili su svjesniji da kockaju više njihovi sinovi (17.7%), nego kćeri (7.3%), te da se njihovo kockanje povećava s godinama. Tek 7.6% roditelja trinaestogodišnjaka i četrnaestogodišnjaka je izjavilo kako je svjesno da njihovo dijete kocka, dok se kod roditelja petnaestogodišnje i šesnaestogodišnje djece taj postotak raste na 11.1%, a kod roditelja sedamnaestogodišnjaka i osamnaestogodišnjaka čak na 20.1% (Campbell i sur., 2011). Zanimljiv je ovaj nizak rezultat u kojem svega 12.5% roditelje izjavljuje kako misle da djeca kockaju i bez njih, posebno uzmemo li u obzir da negdje od 70.0%-80.0% mladih izjavljuje kako je kockalo za novac u protekloj godini (Gupta i Derevensky, 1998; Jacobs, 2000; Shaffer i Hall, 1996; Shaffer i sur., 1999). Slične postotke dobiva i Derevensky (2008), te navodi kako 13% roditelja tvrdi da su im djeca kockala za novac, a poznato je da mladi prijavljuju da kockaju četiri do šest puta više od toga.

Ovakvi rezultati govore u prilog zaključku kako roditelji, generalno, nisu svjesni intenziteta uključenosti svoje djece u aktivnosti kockanja, a veliki raskorak između roditeljske percepcije i djetetovog samoiskaza daje nam do znanja kako je potrebno ulagati napore u informiranje i senzibilizaciju roditelja u ovom području kroz preventivne i tretmanske intervencije.

Sukladno navedenom, ne iznenađuju ni rezultati ovog istraživanja koji govore kako roditelji nemaju ni dovoljno svijesti o razvijenosti štetnih psihosocijalnih posljedica njihove djece koje povezujemo s kockanjem. Naime, 88.0% roditelja procjenjuje kako njihova muška djeca nemaju nikakvih problema, odnosno štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem, dok samoprocjenom mladih 64.3% mladića ne zadovoljava kriterije bilo kakvih problema. Svega 15 roditelja (8.4%) procjenjuje nisku do srednju razinu problema vezanih za kockanje, dok čak 52 (21.6%) njihove muške djece samoprocjenjuje toliku razinu problema. I konačno, 5 roditelja (2.8%) procjenjuje visoku razinu problema povezanu s kockanjem kod svoje djece, dok čak 34 (14.1%) njihove muške djece samoprocjenom na Kanadskom upitniku kockanja adolescenata zadovoljava ove kriterije. I ovi nam rezultati govore u prilog nedostatku roditeljskog znanja i realne predodžbe o kockanju svoje djece, te nedovoljnom nadzoru nad ponašanjima svoje djece što potvrđuje potrebu senzibilizacije roditelja za ovo rizično ponašanje.

Vezano za ovu temu George i Schroeder (1996) su proveli istraživanje na uzorku od 912 roditelja, te utvrdili kako roditelji imaju neka znanja o kockanju svoje djece, ali imaju vrlo siromašnu koncepciju mogućih posljedica kockanja. Baš kao i u našem istraživanju, roditelji su podcijenili potencijalne štetne posljedice i rizike ovakvog ponašanja za svoju djecu, te čak nisu iskazali veliku zabrinutost oko kockanja mladih (Ladouceur, Vitaro i Cote, 2001). Očito je kako postoji veliki deficit znanja i informiranosti o kockanju mladih (Campbell, 2009) ili se, pak, smatra kako će mladi maturacijom nadići rizike koje ovo ponašanje sa sobom nosi.

Sukladno ovakvom (ne)znanju roditelja i stavovima o rizičnosti kockanja proizlaze i neka roditeljska ponašanja. Roditelji su u velikim postotcima iskazali kako bi sankcionirali vožnju u pijanom stanju (93.7%), uzimanje automobila bez dozvole (92.6%) i igranje ruleta u casinu (89.6%). Ovi postotci naročito su zanimljivi ako ih dovedemo u vezu s rezultatima koji pokazuju da roditelji pijenje alkohola i konzumiranje droge drže najrizičnijim ponašanjima mladih pa bi se očekivao visoki postotak roditelja koji bi sankcionirao takva ponašanja. Međutim, dosta je visok postotak roditelja koji navode kako sigurno ili vjerojatno ne bi sankcionirali pijenje alkoholnih pića: pive (40.3%) i pijenje vina (32.8%). To nam govori da usprkos tome što procjenjuju rizičnost takvih ponašanja, još uvijek postoji određena tolerancija prema pijenju pive i vina, kao nekoj vrsti tradicije u našoj kulturi. S druge strane visoki postotak roditelja (84.6%) sankcionirao bi pijenje žestokog pića. Kockanje se prema postocima vjerojatnosti sankcioniranja nalazi negdje na sredini ljestvice od četrnaest rizičnih ponašanja.

Ovim istraživanjem utvrdili smo i razlike u vjerojatnosti roditeljskog sankcioniranja za pojedine igre na sreću. Pa tako rezultati pokazuju kako nema razlike samo u igranju lota i jednokratnih srećki, te su to ponašanja koja bi roditelji najmanje vjerojatno sankcionirali, odnosno prema kojima su očito

najtolerantniji. Među svim ostalim igrama postoje razlike u vjerojatnosti sankcioniranja i to, kada bismo rangirali rezultate, najveći rezultati vjerojatnosti sankcioniranja od strane roditelja pokazuju se kod igranja ruleta u casinu, potom igranja na automatima, pa tek onda za klađenje njihove djece. I u ovom području također su se pokazale razlike između roditelja i djece i to na način da za sve igre roditelji u značajno većoj mjeri procjenjuju da bi sankcionirali takva ponašanja kada bi saznali da se njihovo dijete ponaša na takav način, nego što to procjenjuju njihova muška djeca. Takva percepcija roditeljskog ponašanja – sankcioniranja može se protumačiti od strane djece kao odobravanje takvog ponašanja, ili pak popustljivost u odgoju, koja se pokazala prediktorom učestalog kockanja mladića u ovom istraživanju. Zanimljivo je, također, kako će roditelji manje sankcionirati mušku djecu za rizična ponašnja nego žensku djecu (Ferić Šlehan, Mihić i Ricijaš, 2008), odnosno da roditelji imaju različitu praksu u odgoju kada se radi o muškoj i ženskoj djeci (Fagan i sur., 2011). Navedeno može djelomično objasniti razliku u percepciji sankcioniranja za uključivanje u rizična ponašanja između roditelja i muške djece.

Zaključno, rezultati upućuju na to kako roditelji imaju određenu razinu svijesti o ozbiljnosti kockanja kao rizičnog, problematičnog ponašanja, ali imaju vrlo siromašnu koncepciju mogućih posljedica kockanja. U ovom istraživanju pokazalo se da, usprkos svijesti da je kockanje ozbiljan rizik za mlade danas, roditelji nemaju uvida u učestalost igranja igara na sreću, kao i razvijene psihosocijalne posljedice koje su razvila njihova muška djeca zbog kockanja. Uvažavajući rezultate ovog istraživanja koji ukazuju na to da roditelji podcjenjuju učestalost kockanja svoje djece, kao i njihove razvijene psihosocijalne posljedice, možemo tvrditi kako kockanje mladih u Hrvatskoj još uvijek predstavlja skrivenu ovisnost. Osim toga, rezultati ovog istraživanja značajno su rasvijetlili problematiku komunikacije roditelj – dijete na način da djeca imaju manji doživljaj učestalosti komunikacije sa svojim roditeljima, nego što to roditelji misle, a i teme tih razgovora nisu potpuno usklađene s procjenama i interesima djeteta na način da roditelji ne pričaju često o temama koje njihova djeca procjenjuju ozbiljnima.

9.2. Kockanje roditelja kao rizično ponašanje i stavovi roditelja o kockanju

Imati osobu problematičnog kockanja u obitelji smatra se snažnim rizikom za buduće problematično kockanje pojedinca (Dowling i sur. 2010; Winters, Stinchfield i Kim, 2002; Wardle i sur., 2007), a imati roditelja koji problematično kocka jedan od najsnažnijih rizika za razvoj problema s kockanjem kod mladih, odnosno njihove djece (Skokauskas i Satkeviciute, 2007; Versini i sur., 2011; Winters i sur., 2002). Problematično kockanje ima posljedice ne samo za tog pojedinca, već i za najmanje pet do deset ljudi oko njega (Report Commision, 1999).

Istraživanja utjecaja i posljedica problematičnog kockanja roditelja na dijete nema dugu povijest, ali određena provedena istraživanja ukazuju na niz razvojnih rizika za dijete. Abbot, Cramer i Sherrets (1995) govore o devastirajućem utjecaju problematičnog kockanja roditelja na brak, odnose s djetetom i psihološki razvoj djeteta. Obiteljska povijest kockanja u kombinaciji s negativnim emocijama kod muškaraca detektirana je kao prediktor problematičnog kockanja među studentima (King, Abrahams i Wilkinson, 2010). Rana izloženost kockanju, primarno s članom obitelji, značajno je povezna s problematičnim kockanjem, posebice mladića (Ibanez i sur., 2010; Nower i sur., 2004). U studiji od 581 studenta, roditeljsko kockanje ili pak konzumiranje opojnih sredstava, u kombinaciji sa negativnim emocijama i impluzivnošću, predviđa kognitivne distorzije vezane za kockanje, provođenje vremena u kockanju i problematično kockanje, posebno kod muškaraca (King, Abrams i Wilkinson, 2010).

U više istraživanja pronađena je korelacija između problematičnog kockanja roditelja i problematičnog kockanja njihove djece (Govoni, 1996, Gupta i Derevensky, 1997; Jacobs, 2000; Ladouceur i sur., 2002; Langhinrichensen- Rohling i sur., 2004; Vacchon i sur., 2004; Winters i sur. 2002; prema Vitaro, i sur., 2008), ali i snažnog utjecaja problematičnog kockanja roditelja na razvoj internaliziranih i ekstrenaliziranih problema u ponašanju. Gambino i suradnici (1993, prema Blaszcynski i Nower, 2002) navode da su osobe čiji su roditelji bili problematični kockari, u tri puta većem riziku da i oni razviju probleme vezane uz kockanje. Darbyshire, Oster i Carrig (2001) i Abot, Cramer i Sherrets (1995) u svojim istraživanjima dobivaju rezultat da je taj rizik četiri puta veći. Povezanost kockanja članova obitelji s intenzitetom i rizičnošću kockanja potvrđuju i druga istraživanja (Wood i Griffiths, 2002; Volberg, 2002; Black i sur., 2006; Delfabbro i Thrupp, 2003), a takvo modeliranje Abbott (2001) naziva „međugeneracijski efekt multipliciranja“ koji se najčešće prenosi po rodnoj liniji s oca na sina i s majke na kćer. Nower i suradnici (2004) iznose rezultate kako mladići koji misle da njihovi očevi previše kockaju pokazuju tri puta veći rizik da će razviti ozbiljnije probleme vezane za kockanje (Nower i sur., 2004).

Ne čudi stoga interes autora ovog rada da istraži roditeljsko kockanje, eventualnu razvijenost problema vezanih uz kockanje, kao i stavove roditelja o kockanju.

Unatoč činjenici da smo za potrebe našeg istraživanja ispitivali i očeve i majke, važno je za napomenuti kako se kockanje drži „muškim fenomenom“. Naime, prevalencijska istraživanja nedvojbeno upućuju kako muškarci kockaju češće od žena i u većem su riziku za razvoj problematičnog kockanja (Cheung, 2015; Husky i sur., 2015; Nordmyr i sur., 2014; Pilver i sur., 2013; Stark i sur., 2012; Glavak Tkalić i Miletić, 2012). Ovi podaci donekle odgovaraju rezultatima dobivenim u našem istraživanju. Razlike u vrsti igranja igara na sreću s obzirom na spol utvrđene i u brojnim inozemnim istraživanjima (Andronicos i sur., 2015; Nordmyr i sur., 2014; Rodda i sur., 2014; Smith, Battersby i Harvey, 2015; Stark i sur., 2012). Genralno, muškarci preferiraju više strateške aktivnosti kockanja (*black jack,* karte, sportsko klađenje), dok žene pak, nestrateške forme igara poput aparata, video poker i bingo (Hing i Breem, 2001; Grant i Kim, 2012; Oldlaug i sur., 2011; Potenza i sur., 2001).

U ovom istraživanju ispitala se učestalost roditeljskog igranja (posebno za očeve, posebno za majke) različitih igara na sreću. Rezultati su pokazali kako očevi postižu veće frekvencije odgovora na učestalosti igranja sportskog klađenja, igranja na automatima, igranja ruleta u casinu i kartanja za novac. Kod sportskog klađenja, očevi u najvećoj mjeri navode kako igraju par puta godišnje (12.7%), jedan do dva puta mjesečno (6.8%), a jednom ili par puta tjedno igra 5.9% očeva. Daljnje obrade podataka dovele su nas do rezultata pomoću kojih zaključujemo kako očevi češće igraju sportsko klađenje, automate, te rulet u casinu, dok kod lota, jednokratnih srećki i kartanja za novac kod kuće ili u društvu nema razlika u učestalosti igranja između očeva i majki.

S obzirom da očevi učestalije igraju igre s većim adiktivnim potencijalom, ne iznenađuju rezultati istraživanja koji ukazuju kako očevi imaju više razvijene probleme povezane s kockanjem nego što to imaju majke, što je u skladu s brojnim inozemnim istraživanjima (Abbot i sur., 2014; Olason i sur., 2015; Orford i sur., 2009; Raisamo i sur., 2014). U našem istraživanju 99.1% majki nema problema veznih za kockanje, te samo jedna majka po svojim rezultatima pripada kategoriji „neki problemi vezani uz kockanje“. Kod očeva je situacija znatno složenija na način da 1.9% očeva zadovoljava kriterije koji upućuju na vjerojatno patološko kockanje, dok čak 21.0% očeva iskazuje neke probleme vezane u kockanje. Njih 77.1% pokazuje rezultate koji ukazuju kako nemaju nikakvih problema vezanih uz kockanje.

Osim učestalosti igranja, razvijenim problemima vezanim uz kockanje, istraživanjem smo utvrdili kako postoje razlike između očeva i majki u stavovima prema kockanju i to, očekivano, očevi pokazuju

pozitivniji stav prema kockanju nego majke. Međutim, važno je za istaknuti kako ukupan rezultat ipak govori u prilog negativnom roditeljskom stavu prema kockanju kao društvenoj aktivnosti. Ovakav rezultat možemo promatrati s optimizmom posebno uzmemo li u obzir da pozitivan stav prema kockanju ili pak stav nebrige roditelja oko kockanja svog djeteta, može povećati vjerojatnost da će dijete razviti problematično kockanje (Fisher, 1999), ili da će učestalije kockati (Salonen i sur., 2014; Martin i sur., 2010; prema Salonen, Alho i Castren, 2017). Potonji autori preporučuju dodatna istraživanja stavova o kockanju te rad na stavovima pojedinaca drže ključnim u preventivnim i tretmanskim intervencijama koje mogu smanjiti probleme nastale zbog kockanja.

Sheed, Derevensky i Meerkamper (2011) ističu kako je važno obratiti pozornost na razlike u stavovima između očeva i majki. Oei i Raylu (2004) pronašli su pozitivnu korelaciju roditeljskog razmišljanja i ponašanja na kockanje njihove djece, posebno ističući utjecaj oca. Autori navode, kako upravo očevi imaju snažan utjecaj na kockanje svoje djece utječući vlastitim kockanjem direktno, ili pak indirektno, potičući na razmišljanje o kockanju kod djeteta, koje u konačnici dovodi do upuštanja u kockanje. U istraživanju roditeljskih stavova koje su proveli Campbell i suradnici (2011), roditelji su iskazali snažno neslaganje s pozitivnim tvrdnjama o kockanju koje su im bile ponuđene upitnikom. Nastavljaju autori, kako je zanimljivo, te govori u prilog relativnoj neosviještenosti, da roditelji iskazuju neslaganje s tvrdnjom da su mladi u većem riziku za problematično kockanje nego odrasli i nisu strogo okarakterizirali kockanje kao izrazito negativnu aktivnost za adolescente. U odnosu na stavove Azmier (2000, prema Campbell, 2009) navodi u svom istraživanju kako čak 63% stanovnika Kanade drži da je kockanje njihovo pravo, bez obzira na posljedice, a 36% vjeruje kako je kockanje posve prihvatljiva aktivnost. Ipak, nastavlja autor, kako bi 85% sudionika zabranilo maloljetnicima kockati, dok je opći stav prema kockanju odraslih relativno pozitivan i podržavajući.

Ladouceur, Vitaro i Cote (2001) navode kako su roditelji pokazali pozitivan pomak u razvoju znanja, stavova i ponašanja o kockanju, iako su u nekima nazadovali. Napredak u znanjima i stavovima pokazao se kroz smanjenje broja roditelja koji smatraju kockanje dobrom obiteljskom aktivnošću, roditelji su pokazali više svjesnosti o rizicima i posljedicama kockanja što je, onda, utjecalo pozitivno na njihova ponašanja. Nažalost, u nekim mišljenima, stavovima i znanjima roditelji su u tom periodu od pet godina nazadovali, npr. smanjio se postotak roditelja koji vjeruju da je problematično kockanje jednog od roditelja značajan rizik za razvoj problema kockanja kod djece (Ladouceur, Vitaro i Cote, 2001). Slični rezultati dobiveni su i u Velikoj Britaniji. Naime, iako generalno prevladava negativan stav prema kockanju, 2010. godine stanovnici te zemlje pokazali su pozitivnije stavove prema kockanju nego 2007. godine (Wardle i sur., 2011). U Velikoj Britaniji stavovi roditelja pokazuju kako su manje tolerantni prema konzumiranju duhana, nego prema konzumiranju alkohola i kockanju (Hood i Parke, 2015). I u

Finskoj stavovi prema kockanju postaju sve pozitivniji od 2011. do 2015. godine (Salonen, Alho i Castren, 2017), posebno od strane muške populacije. Kod žena su stavovi uglavnom negativni, iako se i kod njih bilježi pomak prema pozitivnijim stavovima o kocki. Postoje istraživanja koja, s druge strane, navode kako usred iskustva problema povezanih s kockanjem ljudi počinju razvijati negativnije stavove prema kockanju (McAllister, 2014; Canale i sur., 2016; Orford i sur., 2007; Lee i sur., 2013; Canale i sur., 2015)

U odnosu na zajedničko kockanje roditelja i djece, rezultati hrvatskih istraživanja (Ricijaš i sur., 2011, Ricijaš, 2014; Dodig, 2013), ali i inozemnih (Gupta i Derevensky, 1997; Wood i Griffiths, 2002; Campbell i sur., 2011) govore o tome kako nije rijetkost da roditelji kockaju zajedno s djecom. Međutim, većina takvih podataka dobiveni su procjenama djece. Pa tako, primjerice, Ricijaš (2014) navodi rezultate istraživanja na uzorku od 2 702 mladih od kojih je zajedno s roditeljima: 25.7% igralo loto, 16.7% igralo sportsku kladionicu, 2.3% ih igralo na automatima, te se njih 2.6% kockalo putem interneta zajedno s roditeljima. Kada u tom uzorku promatramo samo mladiće, koji su u fokusu interesa ove doktorske disertacije, postotci su još veći. Naime, od 1 330 mladića, 23.0% njih je igralo sportsku kladionicu zajedno s roditeljima, 21.3% loto, 14.7% srećke, 2.9% internet kockanje, 2.4% igre na automatima, te njih 0.8% je igralo rulet u casinu zajedno s roditeljima (Ricijaš, 2014).

Ovaj rad polazi iz perspektive roditelja, te donosi rezultate kako roditelji u najvećoj mjeri, iznad 90.0% navode kako nikada nisu igrali zajedno sa svojim djetetom rulet u casinu (99.2%), kartanje za novac (98.8%), igre na automatima (97.9%) i sportsko klađenje (90.1%). Tek 29.1% roditelja navelo je da par puta godišnje igra loto, te 28.4% da igra jednokratne sreće i strugalice sa svojom djecom. Ovi rezultati ohrabruju, ali i ne iznenađuju, s obzirom da su roditelji u velikoj mjeri procijenili kockanje ozbiljnim rizikom za mlade danas, a i imaju općenito negativan stav prema kockanju. Međutim, ipak 9.8% roditelja navodi kako se povremeno kladi na sportske rezultate zajedno sa svojim djetetom.

Usporedimo li ove rezultate s procjenama djece koje navodi Ricijaš (2014) vidljivo je kako i roditelji i djeca u najvećim postocima navode kako je zajedno igraju loto i strugalice/srećke. Međutim, zanimljivo je da 23% mladića navodi kako je igralo sportsko klađenje zajedno s roditeljima (Ricijaš, 2014).

Campbella i suradnike (2011) također je zanimalo postoje li igre na sreću koje roditelji igraju zajedno sa svojom djecom. Gotovo 60% roditelja izjavilo je kako je igralo neku igru na sreću, koja je uključivala novac, zajedno sa svojom djecom i to: strugalice (40%), jednokratne srećke (36%) i loto (12%).

Zajedničko kockanje roditelja i djece smatra se direktnim, neposrednim utjecajem roditelja na dijete. Gupta i Derevensky (1997) navode opasnost ovog utjecaja jer doprinosi normalizaciji kockarskih aktivnosti prikazujući ih kao bezazlenu obiteljsku aktivnost ili uobičajen način provođenja slobodnog vremena. Autori iznose poražavajuće rezultate kako 86% djece od 9 do 14 godina navode da su kockali redovito u društvu svojih roditelja, te njih 40% koji su kockali s roditeljima tijekom protekle godine. Njih čak 75% kockalo je unutar svog doma. Wood i Griffiths (2002) navode kako, roditelji ne samo da kockaju zajedno s djecom, nego im prve loto listiće ili strugalice kupuju upravo roditelji.

Zaključno, rezultati našeg istraživanja upućuju na to kako roditelji na općenitoj razini nemaju pozitivan stav prema kockanju, da je očekivano stav očeva nešto pozitivniji te da oni učestalije igraju igre s većim adiktivnim potencijalom, zbog čega ne iznenađuje da imaju razvijene probleme vezane uz kockanje. Pritom, prema samoiskazu roditelja, kockanje zajedno s djecom nije značajno zastupljeno.

9.3. Prediktori kockanja mladića/muške djece

Postoje brojna teorijska saznanja o utjecaju roditeljstva na razvojne ishode djece, a posebno o odrednicama roditeljstva koje utječu na razvoj problema u ponašanju (npr. Farrington, 2005; Hoeve i sur., 2007; Bašić, Ferić Šlehan i Kranželić, 2008; Vrselja i Glavak Tkalić, 2010; Farrington, Loeber i Ttoffi, 2011). Iako se neka roditeljska ponašanja u inozemnim studijama povezuju s kockanjem mladih, još uvijek nedostaje dovoljno podataka o roditeljskoj percepciji kockanja mladih (Campbell, 2009), kao i o tome koje to odrednice roditeljstva i odnosa roditelja prema kocki, povezujemo s učestalijim kockanjem mladih. Istraživanje korelata učestalosti kockanja muške djece predstavlja ključno istraživačko pitanja ovog rada. Pitanju se pristupilo kroz dva seta prediktora, iz dvije perspektive, roditeljske i djetetove, temeljem osobnih obilježja, obilježja roditeljstva, te specifičnim roditeljskim ponašanjima vezanim uz kockanje, kao i iskustvima u i tijekom kockanja.

Iz roditeljske perspektive, prediktorske varijable nekih osobnih i sociodemografskih obilježja roditelja (dob, stručna sprema, mjesečna primanja), roditeljska ponašanja (podrška, restriktivna kontrola i popustljivost), stavovi roditelja o kockanju, njihovo kockanje i razvijenost problema povezanih s kockanjem, te kockanje s djecom u konačnici su objasnile tek 19.5% varijance kriterija. Iz navedenog proizlazi kako ne možemo kvalitetno objašnjavati učestalost kockanja mladih kroz roditeljske procjene vlastitog ponašanja, roditeljsku perspektivu, te njihova iskustva i posljedice igranja.

Ipak, varijabla restriktivne kontrole roditelja pokazala se značajnom ($p<.001$) kroz sve korake. Ona se opisuje kroz intruzivnost i kažnjavanje tvrdnjama kao što su npr. „Vičem kad se dijete loše ponaša“, „Pljusnem dijete kad se loše ponaša“, „Previše ispitujem svoje dijete o svemu“, „Kada dijete pogriješi nastojim da se osjeti krivim“ i dr. Ova ponašanja mogla bi se opisati autoritarnim, te ovaj rezultat govori u prilog mnogim inozemnim istraživanjima koji povezuju ovakvu vrstu roditeljskog ponašanja s različitim problemima u ponašanju kod djece. Posljedica autoritarnog roditeljskog stila je niska razina prosocijalnog, a visoka razina agresivnog i samodestruktivnog ponašanja (Deković, 1991; Deković i Janssens, 1992, prema Klarin, 2006). Ovakvu vrstu restriktivne kontrole Keresteš (1999) naziva psihološkom kontrolom, te je karakterizira negativnom jer je usmjerena na kontroliranje djetetovog psihološkog svijeta, za razliku od bihevioralne kontrole koja se smatra pozitivnom jer je usmjerena na kontroliranje djetetovog ponašanja te davanje okvira i granica djetetu u njegovom ponašanju. Slično navode De Kemp i suradnici (2006) razlikujući nadzor i kontrolu nad ponašanjem djeteta i psihološku kontrolu, te ističu kako je veći nadzor nad ponašanjem djeteta povezan s niskim razinama eksternaliziranih problema u ponašanju, delinkvencije i zlouporabe sredstava ovisnosti. Nasuprot

tome, navode autori, visoka razina psihološkog nadzora u kojem se koristi krivnja mogu dovesti i do internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju.

Barnes i suradnici (1999) ističu kako se nedovoljan nadzor od strane roditelja pokazao posebno prediktivnim za različite probleme u ponašanju tijekom adolescencije, tako da je za pretpostaviti da je slično i s problematičnim kockanjem među mladima. Međutim, isti autori u svom istraživanju dobivaju pokazatelje o značajnoj korelaciji roditeljskog nadzora i konzumiranja alkohola kod mladih, ali ne i korelaciju između roditeljskog nadzora i kockanja mladih, nakon što su kontrolirali neke demografske i osobne čimbenike (impulzivnost i moralnost). Autori, stoga izvode zaključak, kako roditeljski nadzor može utjecati na pijenje alkohola, ali ne i kockanje među mladima. Ni u istraživanju ove doktorske disertacije nadzor, konkretno nad *on-line* aktivnostima, nije se pokazao značajnim prediktorom koji utječe na učestalost kockanja mladića.

Jednako tako, osobne i sociodemografske varijable (dob, stručna sprema roditelja i mjesečna primanja) nisu su pokazale osobito prediktivnim za učestalost kockanja mladih. Iako mnoga longitudinalna istraživanja (npr. *Onatrio Child Health Study, New York State Study, Development Trends Study, Pittsuburgh Youth Study*) govore o tome da mladi s različitim problemima u ponašanju uobičajeno dolaze iz obitelji niskog socioekonomskog statusa, s niskim primanjima, niskog obrazovnog statusa, u našem istraživanju one nisu pokazale važnu ulogu u predikciji kockanja mladih. No, kako navodi Farington (2005) nizak socioekonomski status obitelji spada u manje konzistente prediktore delinkvencije, te rezultati istraživanja uglavnom nisu jednoznačni. U odnosu kockanja i sociekonomskog statusa, Lussier i suradnici (2014) također potvrđuju slične zaključke.

Za objašnjavanje učestalosti kockanja mladih, u našem istraživanju se set prediktora iz djetetove perskeptive pokazao značajnijim i informativnijim, a on uključuje varijable osobnih obilježja mladića, stavova prema kockanju, iskustva dobivanja velikog iznosa novca kockanjem, potiče li ih dobivanje većeg iznosa novca na daljnje kockanje, te niz varijabli koje se odnose na roditelje kao što su djetetova percepcija obitelji tj. obiteljskih interakcija, procjenu roditeljskog ponašanja (podrška, restriktivna kontrola i popustljivost), percepcija vjerojatnosti roditeljskog sankcioniranja kockanja, kao i informaciju djeteta o tome znaju li roditelji za njegovo (povremeno) kockanje.

Za ovakav širi pristup u objašnjavanju ponašanja mladih utemeljenje nalazimo u Integrativnom modelu roditeljstva (Čudina-Obradović i Obradović, 2006) koji daje suvremeni pojmovni okvir unutar kojeg je moguće smjestiti svako određenje roditeljstva te njegove odrednice i posljedice. Prema ovom modelu roditeljstva moguće je razlikovati brojne utjecaje. Tako osim samih značajki roditelja, poseban utjecaj

imaju i značajke djeteta. Treba napomenuti da su skupine varijabli u okviru ovog modela uzajamno povratno povezane, tako da roditeljstvo i njegove komponente utječu na razvoj djeteta i roditelja, ali i njihov razvoj povratno utječe na doživljaj i kvalitetu roditeljstva, kao i na roditeljske stilove.

Cjelokupni regresijski model iz perspektive djeteta objasnio je oko 59% varijance, a značajnu prediktivnu vrijednost u objašnjavanju učestalosti kockanja mladića zadržale su varijable restriktivne roditeljske kontrole i popustljivosti, znanja roditelja o kockanju, pozitivan stav prema kockanju, iskustvo dobitka većeg iznosa, te iskustvo dobitka kao poticaj za daljnjim igranjem. Važno je istaknuti kako je prediktor znanja roditelja o kockanju objasnio čak 21% varijance.

Individualna obilježja mladih kao prediktori kockanja već su se istraživali u ranijim hrvatskim istraživanjima (Dodig, Ricijaš i Rajić-Stojanović, 2014; Dodig, 2013; Dodig i Ricijaš, 2011). Navedeni autori govore o muškom spolu kao značajnom prediktoru problematičnog kockanja, ali i o drugim prediktorima poput: impulzivnosti, neodgovornosti, sklonost uključivanju u neka druga rizična i delinkventna ponašanja, učestalije kockanje i igranje drugih igara na sreću, te (subjektivno) iskustvo dobitka velikog iznosa novca. Potonje navedeno potvrđeno je i našim rezultatima istraživanja.

S druge strane, djetetova percepcija roditelja i roditeljstva kao prediktora predstavljaju novi znanstveni doprinos objašnjavanju učestalosti kockanja muške djece. Rezultati ovog istraživanja neosporno nam ukazuju kako se učestalost kockanja mladića može objasniti kroz djetetovu percepciju restriktivnog i popustljivog roditeljskog ponašanja, dakle manje funkcionalnih i poželjnih obilježja roditeljstva, te kroz znanje roditelja o kockanju djeteta.

Zanimljivo je kako je restriktivna kontrola značajan prediktor iz obje perspektive, i roditeljske i dječje. Ovaj rezultat u skladu je s brojnim inozemnim istraživanjima koja navode da je, uz nedostatak roditeljskog nadzora, upravo oštro i kažnjavajuće discipliniranje, s fizičkim kažnjavanjem vrlo važan prediktor za različite probleme u ponašanju (Smith i Stern, 1997; Haapasalo i Pokela, 1999, prema Farrington, 2005). Neadekvatne odgojne metode, uz nizak roditeljski nadzor pokazali su se značajnim obiteljskim rizičnim čimbenikom za razvoj antisocijalnih ponašanja i/ili drugih problema u ponašanju kao što su konzumiranje alkohola, pušenje, konzumiranje opojnih sredstava, rano ulaženje u spolne odnose i kockanje (Vachon i sur., 2004; Griffiths, 2010). U kanadskoj studiji na 938 adolescenta grubo kažnjavanje od strane roditelja pokazalo se povezanim s kockanjem njihove djece (Vachon i sur., 2004; Griffiths, 2010).

Ne iznenađuje niti rezultat o roditeljskoj popustljivosti kao značajnom prediktoru, budući da dosadašnje znanstvene spoznaje govore u prilog autoritarnom, ali i popustljivom odgoju kao prediktivnima za razvoj različitih problema u ponašanju. Kako je i ranije opisano, kockanje mladih se često objašnjava kroz problematiku konzumiranja opojnih sredstava, odnosno ovisnosti općenito. U tom kontekstu, permisivni roditeljski stil pokazao se rizičnim čimbenikom i za konzumaciju droga u ranoj adolescenciji (Block, Block i Keyes, 1988; Dishion i sur., 1999, prema Sullivan 2006). Petani (2011) navodi kako je kod popustljivih roditelja razina nadzora dosta niska, a prevelika količina slobode može biti razvojno neadekvatna, te poticati kod djece impulzivnost i agresivnost (Martin i Colbert, 1997). Kako pravila ponašanja nisu jasno definirana, djeca takvih roditelja sklona su pokazivati nezrelost i impulzivnost. Mogu biti uključena u problematična ponašanja poput konzumiranja droge i alkohola ili pak vandalizam (Klarin, 2006). Podsjetimo, impulzivnost je, kao osobina ličnosti, sklonost kratkoročnim nagradama, bez promišljanja i planiranja (Eysenck i sur., 1985; Mishra, Lalumiere i Williams, 2010, prema Dodig i Ricijaš, 2011). U prilog važnosti ove osobine u razvoju i održavanju problematičnog kockanja dovoljno govori podatak da je ono u svjetskim klasifikacijama bolesti svrstano upravo u skupinu poremećaja kontrole impulsa tj. nagona (DSM-IV, 1996; MKB-X, 1994), a rezultati empirijskih istraživanja na uzorku dječaka u adolescenciji potvrđuju ovu povezanost (Vitaro, Arsenault i Tremblay, 1997). Nower, Derevensky i Gupta (2004) također su dobili rezultate o snažnoj povezanosti impulzivnosti i kockanja mladih. Blaszczynski i suradnci (1997, prema Potenza, 2006) navode kako patološki kockari postižu visoke rezultate na skalama impulzivnosti. I Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić (2015) naglašavaju upravo impulzivnost, potrebu za traženjem uzbuđenja, emocionalnu ranjivost u spektru individualnih rizičnih čimbenika koje povezujemo s kockanjem mladih.

Znanje roditelja o kockanju u objašnjavanju učestalosti kockanja mladića, posebno je značajan prediktor u kontekstu ove istraživačke teme. Ranija hrvatska istraživanja (Ricijaš i sur., 2011) već su istakla značajan postotak znanja roditelja o kockanju mladića (32.0%), dok se rezultati ovo rada mogu povezati i s navodima Campbella i sur. (2001) o tome kako roditelji imaju nisku razinu svijesti o rizičnosti i posljedicama kockanja. U njihovom radu spornim se pokazalo kako određeni broj roditelja, često puta društvenih kockara, iz nepažnje, nehotice, odobrava kockanje svoje djece, pa čak i nesvjesno potiče. Lester i Smith (1985, prema Gupta i Derevensky, 1997) navode da roditelji adolescenata ne brinu puno o kockanju svoje djece, te je čak 79% adolescenata koji kockaju izjavilo kako njihovi roditelji znaju za te aktivnosti.

Kada je u pitanju znanje roditelja o kockanju treba uzeti u obzir da se u literaturi, pretežito inozemnoj, može naići na rezultate koji govore o negativnoj korelaciji percipiranog znanja roditelja (eng. *parental kowledge*) i učestalosti kockanja (Canale i sur., 2016). Međutim, konstrukt roditeljskog znanja, u tim se

istraživanjima, opisuje kroz varijable kao što su, primjerice, „Roditelji znaju moje prijatelje“, „Roditelji znaju gdje izlazim subotom navečer“, što se više može opisati kao roditeljski nadzor, uključenost u život djeteta (eng. *parental monitoring*). Pa tako Racz i McMahon (2011) navode kako su pregledavajući 47 istraživanja koja se odnose na roditeljsko znanje uočili kako njih 26 zapravo istražuje roditeljski nadzor i praćenje. Kako je i ranije opisivano, roditeljski nadzor pojavljuje se u istraživanjima gotovo uvijek kao zaštitni čimbenik (Canale i sur., 2016; Halgunhseth i sur., 2013; Kim i Neff, 2010). U našem istraživanju u kojem se pokazala pozitivna korelacija između roditeljskog znanja i učestalosti kockanja, roditeljsko znanje se eksplicitno odnosi na varijablu „Roditelji znaju da kockam“.

Sve prethodno navedeno odnosi se na djetetovu percepciju roditelja i roditeljstva. Međutim, iako se ovaj rad usmjerava na obiteljske rizične čimbenike, najveći broj stručnjaka podržava mišljenje da je određena kombinacija obilježja pojedinca i njegovih iskustva u obitelji, te obilježja šireg okruženja i obitelji, najbolji prediktor razvoja problematičnog ponašanja djece i mladih (Wilson i Hernstein, 1985; Greenwood, 1986; Patterson, Reid, Dishion, 1992; Junger- Tas, 1997, prema Ajduković i Delale, 2001). Pri tom, nastavljaju autorice, ponašanje roditelja kao višedimenzionalna varijabla predstavlja ključnu točku višedimenzionalnih objašnjenja problematičnog ponašanja mladih kroz koju se prelamaju učinci okolinskih činitelja i obilježja djeteta.

Individualni čimbenici koji su se u ovom radu pokazali značajno prediktivnim u objašnjavanju učestalosti kockanja muške djece su: pozitivan stava prema kockanju, iskustvo dobitka većeg iznosa, te iskustvo dobitka kao poticaj za daljnjim igranjem, za razliku od dobi djeteta, vrste škole koju pohađa i njegovog školskog uspjeha koji se nisu se pokazali prediktivnima u objašnjavanju učestalosti kockanja mladića. Dob se nije pokazala prediktivnom ni u istraživanju Ricijaša i suradnika (2016) u kojem autori nisu utvrdili razlike s obzirom na učestalost kockanja učenika u različitim razredima, a zastupljenost problematičnog kockanja bila je podjednaka u svim dobnim skupinama tj. razredima. Vrsta srednjoškolskog usmjerenja koju pohađaju mladići nije, u našem istraživanju, pokazala značajnu prediktivnost iako hrvatska istraživanja koja se bave drugim vrstama rizičnog ponašanja konzistentno pokazuju kako se učenici koji pohađaju strukovne srednjoškolske programe u većoj mjeri uključuju u rizične aktivnosti od učenika koji pohađaju gimnazijski program (Ajduković, Ručević i Šincek, 2009; Kuzman, 2003; prema Ricijaš i sur., 2016). U odnosu na kockanje, Ricijaš i suradnici (2016) očekivali su da će biti manje prevalentno među gimnazijalcima, što se i potvrdilo, ali efekti tih razlika su manji od očekivanih. Autori stoga zaključuju kako, kada je riječ o mladićima, učenici trogodišnjih strukovnih škola nešto više sudjeluju u igrama s visoko adiktivnim potencijalom, te među njima ima nešto više onih s razvijenim problemima, ali kako su efekti razlika relativno niski, općenito se zaključuje kako mladići u velikoj mjeri učestalo kockaju neovisno o vrsti škole koju pohađaju. I u ranijem istraživanju,

Dodig i Ricijaš (2011) provjeravali su doprinos dobi, vrste škole i školskog uspjeha mladića u objašnjavanju ukupne mjere rizičnosti kockanja mladića, međutim niti jedna od navedenih varijabli nije se pokazala u značajnom.

Iskustvo dobitka kao poticaj za daljnjim kockanjem dobiven ovim istraživanjem nalazi potvrdu i u ranijim hrvatskim (Dodig, 2013; Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015) i inozemnim istraživanjima (Blaszczynsky i Nower, 2002). Dodig (2013) je dokazala značaj osobina ličnosti (posebno emocionalne nestabilnosti), u predikciji razvoja problematičnog kockanja, ali utvrdila i da su najznačajniji prediktori za razvoj problema upravo iskustva koje mlada osoba ima tijekom igranja, pri čemu se posebno ističe iskustvo subjektivno velikog dobitka novca. Ovi rezultati kompatibilni su nalazima Dodig, Ricijaš i Rajić-Stojanović (2014) koji su na populaciji zagrebačkih studenta utvrdili kako su značajni prediktori učestalijeg sportskog klađenja one varijable koje se direktno odnose na iskustvo prilikom kockanja - učestalost sudjelovanja u različitim igrama na sreću, te iskustvo dobitka velikog iznosa novca.

Istraživanja kontinuirano potvrđuju vezu pozitivnih stavova o kockanju u predikciji učestalosti kockanja (Chiu i Storm, 2010; Delfabbro i sur., 2009; Delfabbro i Thrupp, 2003; Orford i sur., 2009; Wiliams i sur., 2006). Ta istraživanja govore i u prilog tezi kako stavovi igraju važnu ulogu u determiniranju namjera pojedinaca da reagiraju i posredno na ljudsko ponašanje, kao što se navodi u teoriji planiranog ponašanja (eng. *Theory of planned behavior, op.a.*) (Ajzen, 1991; Fishbein, 2000).

Pozitivan stav djeteta prema kockanju također se, u našem istraživanju, pokazao značajnim prediktorom u objašnjavanju učestalosti kockanja mladića. O utjecaju stavova na kockanje pisali su Wood i Griffths (2004) navodeći kako osoba koja ima negativan stav prema nekom specifičnom ponašanju vjerojatno se neće ponašati na takav način. Naspram tome, Temcheff i suradnici (2014) dobili su u svom istraživanju kako su pozitivni stavovi i postojanje namjera da se kocka direktno povezani s uključenošću u aktivnosti kockanja. Postoji sad već veliki broj recentnih istraživanja koji govore o tome kako su mladi s pozitivnim stavovima prema kockanju skloniji samom igranju, a i u većoj mjeri manifestiraju probleme povezane s kockanjem (Wardle i sur., 2011; Delfabbro i sur., 2009; Wiliams i sur., 2006; Wood i Griffiths, 2004). Pozitivni stavovi mladih prema kockanju povezani s tim i da troše više novca i provode više vremena kockajući (Spurrier i Blaszczynski, 2014). Posebno brine rezultat koji su dobili Pallesen i suradnici (2016) kako stavovi mladih prema kockanju od 17. do 18. godine života postaju sve pozitivniji. Hanss i suradnici (2014) svojim istraživanjem zaključuju kako manje kockaju oni mladi čiji je stav prema kockanju okarakteriziran kao aktivnosti koja nosi brojne negativne posljedice.

Iako se stav drži individualnim rizičnim ili zaštitnim čimbenikom, u slučaju kockanja mladih on je, itekako, povezan s drugim društvenim čimbenicima. Različiti autori navode kako razvoju pozitivnih stavova mladih o kockanju najviše doprinose upravo obiteljski i vršnjački rizični čimbenici (Hanss i sur., 2014; Larimer i Neighbors, 2003; More i Ohtsuka, 1999). Pozitivna percepcija i odobravanje kockanja od strane članova njihovih obitelji, drugih važnih odraslih osoba, te vršnjaka značajno su povezani s uključivanjem u kockanje (Patel i Fromm, 2010; Walker i sur., 2011; Kim i Neff, 2010). Hanss i suradnici (2014) navode kako su pozitivni stavovi mladih prema kocaknju značajno povezani s odobravanjem kockanja od strane obitelji i vršnjaka. Zanimljivo je pritom, kako mladi, čiji roditelji ili druge važne odrasle osobe redovito kockaju, pokazuju pozitivnije stavove prema kockanju, za razliku od mladih čiji su roditelji imali probleme vezane za kockanje, koji iskazuju negativnije stavove prema kockanju (Orford i sur., 2009).

10. VERIFIKACIJA HIPOTEZA

Empirijski cilj ovog istraživanje jest stjecanje uvida u različita obilježja roditeljstva, posebno one aspekte roditeljstva koji su vezani uz odnos roditelja prema kockanju mladih, stavova roditelja o kockanju te učestalost kockanja roditelja, kao i na istraživanje roditeljske percepcije kockanja njihove muške djece. U skladu s navedenim ciljem, postavljena su tri specifična cilja istraživanja.

Prvi cilj ovog rada je stjecanje uvida u obilježja roditeljstva, posebno ona vezana uz odnos prema kockanju mladih, stavove roditelja prema kockanju, učestalost kockanja roditelja, te razlike u percepciji nekih navedenih obilježja između roditelja i djece.

Drugi cilj je utvrditi na koji način gore navedena obilježja roditelja objašnjavaju učestalost kockanja njihove muške djece.

Treći cilj je utvrditi na koji način djetetova percepcija roditelja i roditeljstva, kao i osobna obilježja mladića, njihova iskustva i stavovi vezani uz kockanje objašnjavaju učestalost njihovog kockanja.

U nastavku je prikazana verifikacija hipoteza.

ISTRAŽIVAČKO PITANJE 1.

Ispitati roditeljsku percepciju ozbiljnosti kockanja, kao i učestalost komunikacije o kockanju, u odnosu na druge rizike za mlade, posebno vezane uz ovisnosti, te utvrditi postoje li razlike u percepciji rizika i učestalosti komunikacije između roditelja i njihove muške djece.

Hipoteza H1: Postoje razlike u roditeljskoj percepciji ozbiljnosti kockanja kao bihevioralne ovisnosti u odnosu na druge rizike za mlade, na način da roditelji pozicioniraju kockanje kao manje ozbiljan rizik u odnosu na rizike vezane uz ovisnosti konzumiranja psihoaktivnih tvari (alkohola, cigareta i droga), a više ozbiljan rizik u odnosu na bihevioralne ovisnosti vezane uz računala (ovisnost o Internetu i video igrama).

Varijable: varijable na Upitniku percepcije ozbiljnosti rizika za mlade

Metode: Deskriptivna statistika (frekvencije odgovora), Wilcoxonov test ranga

Prva hipoteza je djelomično potvrđena. Potvrđeno je kako postoje razlike u roditeljskoj percepciji ozbiljnosti kockanja u odnosu na druge rizike za mlade, na način da roditelji pozicioniraju kockanje kao manje ozbiljan rizik u odnosu na rizike vezane uz ovisnosti konzumiranja psihoaktivnih tvari, ali kockanje procjenjuju jednako ozbiljnim kao i rizike bihevioralnih ovisnosti vezanih uz računala.

Hipoteza H2: Postoji razlika u percepciji ozbiljnosti kockanja između roditelja i njihove muške djece, na način da roditelji percipiraju to rizično ponašanje ozbiljnijim.

Varijable: nezavisne varijable - roditelj i dijete, zavisne varijable - varijable na Upitniku percepcije ozbiljnosti rizika za mlade

Metoda: Mann- Whitney U test

Hipoteza H2 je potvrđena.

Hipoteza H3: Roditelji češće komuniciraju o ovisnostima vezanim uz konzumiranje sredstava ovisnosti (alkohol, cigarete, droge), te rizicima bihevioralnih ovisnosti kojima su djeca svakodnevno izložena (Internet i video igre), u odnosu na kockanje kao bihevioralnu ovisnost.

Varijable: zavisne varijable – varijable na Upitniku procjene komunikacije o rizicima mladih

Metoda: Deskriptivna statistika (frekvencije odgovora), Wilcoxonov test ranga

Hipoteza H3 je potvrđena.

Hipoteza H4: Postoji razlika u percepciji učestalosti komunikacije o rizicima vezanim uz ovisnosti, na način da roditelji procjenjuju svoju komunikaciju s djecom učestalijom.

Varijable: nezavisne varijable - roditelj i dijete, zavisna varijabla - ukupna učestalost komunikacije

Metode: Mann-Whitney U test

Hipoteza H4 je potvrđena.

ISTRAŽIVAČKO PITANJE 2.

Ispitati percepciju roditelja o učestalosti kockanja njihove muške djece, samoprocjenu roditeljskog sankcioniranja takvog ponašanja, kao i procjenu intenziteta štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem njihove muške djece, te ih usporediti sa samoiskazom djece.

Hipoteza 5.: Roditelji procjenjuju da njihova muška djeca povremeno kockaju, najučestalijim procjenjuju njihovo sportsko klađenje, te postoje razlike u procjeni učestalosti kockanja djece na način da djeca izvještavaju o učestalijem kockanju.

Varijable: nezavisne varijable - roditelji i djeca, zavisne varijable - varijable na Upitniku procjene iskustva djeteta s rizičnim ponašanjem

Metode: deskriptivna statistika (frekvencije odgovora), Wilcoxonov test ranga, Mann- Whitney U test

Hipoteza H5 je potvrđena.

Hipoteza 6.: Manje je vjerojatno da bi roditelji sankcionirali uključivanje djece u lutrijske igre te aktivnosti klađenja, u odnosu na igre u kasinima i na automatima, pri čemu postoje razlike u procjeni disciplinirania između roditelja i djece na način da djeca općenito procjenjuju manju vjerojatnost sankcioniranja

Varijable: nezavisne varijable - roditelj i dijete, zavisne varijable - varijable na Upitniku procjene vjerojatnosti sankcioniranja roditelja za rizična ponašanja djece

Metode: deskriptivna statistika (frekvencije odgovora), Wilcoxonov test ranga, Mann- Whitney U test

Hipoteza H6 je potvrđena.

Hipoteza 7.: Roditelji procjenjuju manji intenzitet štetnih psihosocijalnih posljedica djece u odnosu na samoprocjenu djece.

Varijable: nezavisne varijable - roditelj i dijete; zavisne varijable - varijable na Upitniku koji mjeri ozbiljnosti problema povezanih s kockanjem (*General Problem Severity Subscale-GPSS*) kao dio

Kandaskog upitnika kockanja (*Canadian Adolescent Gambling Inventory- CAGI*), te ukupan rezultat i kategorizacija na GPSS Subskali

Metode: hi-kvadrat test

Hipoteza H7 je potvrđena.

ISTRAŽIVAČKO PITANJE 3.

Istražiti kockaju li roditelji zajedno sa svojim djetetom, te ako da, koliko često i koje igre.

Hipoteza 8. Roditelji i djeca su imali iskustvo zajedničkog igranja lutrijskih igara te klađenja na sportske rezultate, pri čemu je zajedničko sportsko klađenje najučestaliji oblik kockanja.

Varijable: varijable na upitniku učestalosti kockanja roditelja zajedno s djetetom

Metode: deskriptivna statistika (frekvencije odgovora)

Hipoteza H8 je djelomično potvrđena. Roditelji imaju iskustvo zajedničkog igranja lutrijskih igara te klađenja na sportske rezultate, međutim, lutrijske igre su najučestaliji oblik zajedničkog igranja igara na sreću, a ne sportsko klađenje kako se pretpostavljalo.

ISTRAŽIVAČKO PITANJE 4.

Istražiti razlikuju li se očevi i majke u stavovima prema kockanju, učestalosti kockanja kao i izraženosti problema povezanih s kockanjem.

Hipoteza 9. Očevi imaju pozitivniji stav prema kockanju, učestalije kockaju i imaju više izražene probleme povezane s kockanjem u odnosu na majke.

Varijable: nezavisne varijable - spol roditelja, zavisne varijable - varijable na Upitniku stavova o kockanju, učestalost kockanja i kategorizacija temeljem ukupnog rezultata na South Oaks skali kockanja (SOGS)

Metode: deskriptivna statistika (frekvencije odgovora), Mann-Whitney U test, hi kvadrat test

Hipoteza H9 je potvrđena.

ISTRAŽIVAČKO PITANJE 5.

Istražiti doprinos osobnih obilježja roditelja, obilježja njihovog roditeljstva, roditeljstva u odnosu na kockanje mladih, stava prema kockanju, učestalosti i intenziteta problema povezanih s kockanjem roditelja u predikciji samoiskazane učestalosti kockanja njihove muške djece.

Hipoteza 10.: Učestalije će kockati djeca mlađih i niže obrazovanih roditelja, nižeg socio-ekonomskog statusa, rizičnijih obilježja roditeljskog ponašanja, pozitivnijeg stava prema kockanju, onih koji učestalije kockaju i razvili su izraženije probleme povezane s kockanjem, te kockaju zajedno s djecom.

Varijable: kriterijska varijabla - ukupna učestalost kockanja djeteta (dobivena samoiskazom), prediktorske varijable - (1) osobna i sociodemografska obilježja- dob roditelja, obrazovanje roditelja, te mjesečna primanja, (2) prosječni rezultati na tri dimenzije roditeljstva- roditeljska podrška, restriktivna kontrola iz Upitnika roditeljskog ponašanja, (3) specifično roditeljsko ponašanje koje se odnosi na ukupan rezultat nadzora nad on-line aktivnostima, (4) roditeljska vjerojatnost sankcioniranja kockanja i to za loto, srećke, klađenje, automate i rulet, (5) ukupan rezultat na Skali stavova roditelja prema kockanju, (6) ukupan rezultat na upitniku učestalosti kockanja roditelja, (7) ukupan rezulat na SOGS- u i (8) ukupan rezultat na Upitniku kockanja zajedno s djecom.

Metoda: hijerarhijska regresijska analiza

Hipoteza H10 nije potvrđena. Regrsijski modelem objašnjeno je svega 20% varijance učestalosti kockanja djeteta i to na način da je više roditeljske kontrole jedini značajni prediktor.

ISTRAŽIVAČKO PITANJE 6.

Istražiti doprinos obilježja djece, njihovih stavova prema kockanju i iskustava igranja, kao i percepciju roditelja/roditeljstva u objašnjavanju učestalosti njihovog djece.

Hipoteza 11: Učestalije kockaju mladići viših razreda, strukovnih škola, koji imaju pozitivan stav prema kockanju i iskustvo dobitka, te oni koji procjenjuju roditeljska ponašanja neadekvatnim i čiji roditelji znaju za njihovo kockanje.

Varijable: kriterijska varijabla - ukupna učestalost kockanja djeteta, prediktorske varijable - (1) osobna obilježja djeteta (dob, vrsta škole i školski uspjeh), (2) prosječan rezultat na upitniku Kvalitete obiteljskih interakcija- KOBI, (3) prosječni rezultati percpecije djeteta o tri dimenzije roditeljstva- roditeljska podrška, restriktivna kontrola iz Upitnika roditeljskog ponašanja, (4) vjerojatnost roditeljskog sankcioniranja kockanja i to za igranje lota, srećki, klađenja, automata i ruleta, (5) ukupan rezultat znanja roditelja o kockanju djeteta, (6) ukupan rezultat na Skali stavova djeteta prema kockanju, (7) ukupan rezultat iskustva dobivanja velikog iznosa novca i (8) ukupan rezultat dobitka kao poticaja za daljnje kockanje

Metoda: hijerarhijska regresijska analiza

Hipoteza H11 je djelomično potvrđena. Rezultati su pokazali kako će učestalije kockati mladi čiji roditelji manifestiraju manje funkcionalna roditeljska ponašanja- restriktivna kontrola i popustljivost, koji znaju za djetetovo kockanje te ona djeca koja imaju pozitivniji stav prema kockanju i iskustvo velikog novčanog dobitka koje ih ujedno i potiče na daljnje kockanje. Nisu se značajnim pokazali prediktori vezani uz viši razred i strukovnu školu koju pohađaju mladići.

11. ZAKLJUČAK

11.1. Rezultati istraživanja

Respektirajući naslov rada i postavljena istraživačka pitanja može se zaključiti kako rezultati govore u prilog tezi da roditelji jesu svjesni da je kockanje mladih jedan od značajnih rizika današnjice, ali da pritom nemaju objektivan uvid i informacije o uključenosti vlastite djece u ovo rizično ponašanje, odnosno da podcjenjuju učestalost igranja igara na sreću, kao i razvijene štetne psihosocijalne posljedice povezane s kockanjem kod svojih sinova. Roditelji pozicioniraju kockanje kao manje ozbiljan rizik u odnosu na ovisnosti o psihoaktivnim tvarima, ali opet ozbiljnijim u svojim posljedicama u odnosu na rizike drugih bihevioralnih ovisnosti koje su vezane uz opasnosti i rizike interneta ili igranja video igrica. Istovremeno, o svim tim rizicima, ipak češće razgovaraju sa svojom djecom, što se može objasniti činjenicom da su češće izloženi takvim oblicima nepoželjnih ponašanja.

U odnosu na komunikaciju, rezultati upućuju na činjenicu da roditelji svoju komunikaciju o svim rizicima procjenjuju učestalijom u odnosu na ono što djeca doživljavaju, što zapravo otvara pitanje učinka roditeljstva na dijete. Naime, djeca općenito ne doživljavaju da roditelji s njima toliko često razgovaraju o različitim rizičnim ponašanjima. Osim što djeca imaju manji doživljaj učestalosti komunikacije sa svojim roditeljima, nego što to roditelji misle, pokazalo se kako i teme tih razgovora nisu potpuno usklađene s procjenama i interesima djeteta na način da roditelji ne pričaju često o temama koje njihova djeca procjenjuju ozbiljnima. Dovedemo li u odnos navedena dosadašnja emipirijska znanja i rezultate istraživanja ovog rada o komunikaciji roditelja i djece, praktične implikacije usmjeravaju nas prema intervencijama s jasnom porukom kako su roditelji u potrebi za dodatnim znanjima/vještinama o kvalitetnoj komunikaciji sa svojom djecom, posebno kad su u pitanju rizična ponašanja.

Osim razlika između djece i roditelja u procjeni komunikacije, rezultati upućuju i na razlike u procjenjivanju vjerojatnosti sankcioniranja rizičnih ponašanja na način da djeca procjenjuju manju vjerojatnost sankcioniranja u odnosu na roditelje. Pritom je interesantno da se vjerojatnost sankcioniranja nije pokazala značajnim prediktorom učestalosti kockanja – kako iz perspektive roditelja, tako i iz perspektive djece, čime se dovodi u pitanje pretpostavka da bi procijenjena vjerojatnost roditeljskog sankcioniranja trebala djelovati kao zaštitni čimbenik za rizična ponašanja mladih.

U našem istraživanju jedini stabilni prediktor učestalosti kockanja djece vezan uz roditeljstvo je učestalija restriktivna kontrola, kako iz samoprocjene roditeljskog ponašanja, kao i iz djetetove procjene roditeljskog ponašanja, te je u oba regresijska modela ona objasnila oko 7% varijance kriterija. Takvo roditeljsko ponašanje opisuje veća intruzivnost, odnosno psihološka roditeljska kontrola i učestalije kažnjavanje djeteta, odnosno roditeljska ponašanja koja su vezana uz češća ispitivanja djeteta, miješanje u djetetov unutarnji svijet, prigovaranje, kritiziranje, strogo kažnjavanje, vikanje i pljuskanje. S obzirom da se radi o transverzalnom-korelacijskom istraživačkom nacrtu, nemoguće je donositi uzročno-posljedične zaključke, te ne možemo znati je li ovakvo roditeljsko ponašanje dovelo do učestalijeg kockanja, ili se pak radi o djeci koja manifestiraju i druga, roditeljima nepoželjna i neprihvatljiva ponašanja, na koja reagiraju odgojnim postupcima iz spektra restriktivne kontrole. U prilog takvom zaključku navode nas neka inozemna i domaća istraživanja (Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015; Welte, Barnes i Hoffman, 2004; Blaszczynski i Nower, 2002) koja su potvrdila pozitivnu korelaciju kockanja s drugim oblicima rizičnog/delinkventnog ponašanja. Istraživanje Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić (2016) potvrdilo je ovakav trend na svim kategorijama rizičnog ponašanja (vandalizam, rizično ponašanje vezano u školu, krađe, fizička agresija i konzumiranje sredstava ovisnosti). Stoga je i dalje otvoreno pitanje – koriste li roditelji više intruzivne odgojne postupke kao odgojnu metodu s ciljem smanjivanja nepoželjnog ponašanja djece općenito ili su djeca upravo zbog neadekvatnih roditeljskih postupaka razvila u većoj mjeri rizična ponašanja.

Sportsko klađenje potvrdilo se i ovim istraživanjem kao najučestaliji oblik kockanja mladih u Hrvatskoj, te iako roditelji podcjenjuju učestalost takvog ponašanja kod svoje djece, i oni su u odnosu na druge igre pozicionirali sportsko klađenje kao najučestaliju igru. Iako je oko 80% roditelja navelo kako bih vjerojatno ili sigurno sankcioniralo svoje dijete kada bi saznali da se klade, isto je navelo oko 50% djece. Percepcije roditelja i djece pokazuju se neusklađenima – kako u vjerojatnosti sankcioniranja, tako i u percipiranoj učestalosti komunikacije i percipiranoj opasnosti ovog rizičnog ponašanja. S obzirom na značajnu dostupnost i pristupačnost ove vrste igre na sreću na našim prostorima, iako rezultati istraživanje ne iznenađuju, nameće se zaključak o važnosti senzibilizicije šire javnosti i odgovornih odraslih osoba o njezinim rizicima, posebno za mlade i druge vulnerabilne skupine.

Istovremeno, znanje roditelja o povremenom kockanju se iz perspektive djece pokazalo značajnim prediktorom njihove učestalosti kockanja, te je ta varijabla objasnila čak 21% varijance. Stoga se stječe dojam da je zapravo znanje roditelja o kojem djeca izvještavaju rizičan, a ne zaštitni čimbenik. Ono ne znači nužno da roditelji podržavaju takvo ponašanje, već vjerojatno da djeca ne skrivaju svoju uključenost u aktivnosti kockanja/klađenja usprkos roditeljskom negodovanju.

Interesantan je i rezultat da se opća procjena obitelji nije pokazala značajnim prediktorom učestalosti kockanja iz perspektive djeteta. Opće djetetovo zadovoljstvo obitelji, osjećajima i podrškom u obitelji nisu varijable povezane učestalosti kockanja. Rezultati stoga više govore u prilog osnaživanja roditeljskih vještina u odnosu na odgojnu komponentu.

Sukladno našim očekivanjima, roditelji ne samo da podcjenjuju uključenost djece u aktivnosti kockanja, oni podcjenjuju i intenzitet štetnih psihosocijalnih posljedica koji su prisutni kod djece, što je važna informacija u kontekstu pravovremenog roditeljskog reagiranja i osiguravanja stručnih intervencija po potrebi. Stječe se dojam da, iako su roditelji svjesni kockanja kao rizičnog ponašanja kod mladih, postoji sklonost podcjenjivanju uključenosti vlastite djece u takva ponašanja.

Rezultati također impliciraju kako je roditeljstvo potrebno u kontekstu ovog rizičnog ponašanja promatrati i kroz rodnu perspektivu. Činjenica da je kockanje više karakteristično za mušku populaciju, zbog čega su samo mladići i uključeni u ovo istraživanje, potvrdila se i iz roditeljske perspektive. Očevi kockaju češće od majki, imaju nešto pozitivnije stavove prema kockanju, te je značajno veći postotatk očeva razvio psihosocijalne probleme povezane s kockanjem (oko 23% očeva naspram 1% majki). Iako rezultati hijerarhijske regresijske analize upućuju na tendenciju da je razvoj problema povezanih s kockanjem kod roditelja u negativnoj korelaciji s učestalosti kockanja djece, ovo područje svakako je potrebno dodatno provjeriti i istražiti daljnjim studijama, posebno u svjetlu dosadašnjih inozemnih spoznaja. Oba modela i smjera povezanosti su moguća – učenjem po modelu vjerojatnije je da će sinovi oponašati ponašanje očeva, dok s druge pak strane, ukoliko su očevi razvili ozbiljne probleme povezane s kockanjem, isto može razviti averziju i negativan stav prema takvom rizičnom ponašanju kod djece.

11.2. Ograničenja istraživanja i daljnje smjernice za istraživanja

Provedeno istraživanje ima i svoja ograničenja. Jedno od najvećih ograničenja proizlazi iz uzorka sudionika. Naime, radi se o prigodnom uzroku, iako se vodilo računa da se proporcionalno obuhvate sve tri vrste srednjoškolskih obrazovnih programa, te se obuhvatilo po dva razreda iz svake generacije, od prvog do završnog razreda.

Jedan od većih metodoloških izazova u kontekstu provedbe istraživanja bio je povezivanje roditelja i njihove djece budući da je nad tim aspektom istraživanja bilo najmanje kontrole. S obzirom na tu činjenicu, od ukupnog broja djece i ukupnog broja roditelja koji su sudjelovali u ovom istraživanju, u radu su prikazivani rezultati samo za onaj dio uzorka gdje smo uspjeli povezati roditelje i djecu, obuhvaćajući naravno samo mladiće, odnosno mušku djecu. Ostaje otvoreno pitanje sudionika istraživanja koji nisu povezani, odnosno kakvi su oni u odnosu na one koje smo uspjeli povezati? Moguće je za pretpostaviti da se u našem uzorku radi o više pozitivno selekcioniranoj skupini jer je moguće da: a) rizičnija djeca nisu sudjelovala u istraživanju (primjerice jer nisu bili na nastavi) i b) rizičniji roditelji nisu sudjelovali u istraživanju (jer, primjerice, ne dolaze u školu kad ih se pozove, nisu vratili upitnik, djeca im nisu donijela upitnik kući i sl., odnosno generalno pokazuju neodgovorniji odnos prema obvezama). Osim toga, među roditeljima smo se opredijelili za očeve ili majke, odnosno za jednog roditelja, tako da nam nedostaje perspektiva drugog. Za dobivanje kvalitetnijeg uvida u obilježja roditelja/roditeljstva na kockanje njihove djece zanimljivo bi bilo dobiti perspektivu oba roditelja. Osim toga, nedostaju nam eventualni utjecaji drugih članove obitelji. Iz ovog ograničenja proizlaze i smjernice za daljnja istraživanja koja bi trebala uključiti oba roditelja pa i druge članove obitelji u objašnjavanje kockanja mladih. Također, bilo bi zanimljivo istražiti efekt spola roditelja i specifično ispitati utjecaj očeva, a posebno utjecaj majki na kockanje djece.

Nadovezujući se na ovo ograničenje i smjernice, bilo bi korisno provesti i kvalitativna istraživanja, posebice s mladima koji problematično kockaju, a s ciljem proširenja znanstvenih spoznaja iz ovog područja, te dobivanja jasnijih smjernica oko osmišljavanja potencijalnih intervencija koje bi se pružale mladima.

Vezano uz uzorak, još jedno od ograničenja jest i činjenica da su ispitani roditelji i njihova djeca koja pohađaju školu. Kako je kockanje često puta dio šireg sindroma problematičnog ponašanja, bilo bi vrijedno ispitati i mlade koji su izvan odgojno-obrazovnog sustava, kao i njihove roditelje. Iako je takvih vrlo malo na našim prostorima, oni čine posebno rizičnu skupinu za koju možemo pretpostaviti da u većoj mjeri manifestira poremećaje u ponašanju. Identificirajući tu skupinu mladih, te stjecajući uvid u

obilježja njihovog ponašanja, tko i kako utječe na njih, svakako bismo doprinijeli ponudi i dostupnosti specifičnih tretmanskih intervencija.

Nadalje, važno bi bilo provesti i longitudinalnu studiju kojom bi se kvalitetnije doprijenijelo uzročno-posljedičnom zaključivanju u razvoju rizičnog ponašanja mladih, pa tako i kockanja. Naime, hrvatska istraživanja (Ricijaš i sur., 2016) pokazala su kako među hrvatskim srednjoškolcima nema razlika u učestalosti kockanja i razvijenih psihosocijalnih posljedica s obzirom na dob, tj. razred iz čega se nameće zaključak da srednjoškolci počinju kockati i prije srednjoškolskog obrazovanja. Kako se zna da je rani početak kockanja snažan rizičan čimbenik za nastavak kockanja u odrasloj dobi, te razvoj ovisnosti o kockanju, trebalo bi u već u višim razredima osnovne škole ispitati potencijalni utjecaj roditelja i njihovih ponašanja na razvoj kockanja djece. Osim roditelja, bilo bi vrijedno ispitati stavove i drugih odraslih osoba važnih u socijalizaciji djece kao što su nastavnici, profesori i drugi stručnjaci u području mentalnog zdravlja.

U konačnici, jedno od ograničenja leži u činjenici da se ono se cijelosti temelji na metodi samoiskaza koja ima svoje prednosti, ali i ograničenja. Tako Baumeister i suradnici (2007; Shaffer i sur., 2010; prema Dodig, 2013) kritiziraju učestalo korištenje takve metodologije u psihologiji i srodnim znanstvenim disciplinama pozivajući se na činjenicu da su podaci dobiveni korištenjem metode samoiskaza često u neskladu sa stvarnim ponašanjem. Takav je raskorak primijećen i u istraživanjima kockanja, te Shaffer i suradnici (2010) smatraju da tim pristupom dolazi do precjenjivanja ili podcjenjivanja stvarnog ponašanja, te da je potrebna promjena metodološke paradigme u području istraživanja kockanja. Taj raskorak, u našem istraživanju, umanjili smo na način da smo često puta iste stvari pitali i roditelje i djecu, ali stječe se generalni dojam kako roditelji u svojim samoiskazima žele ostaviti dobar dojam. Postavlja se pitanje je li to u skladu s njihovim stvarnim ponašanjem, kako navode autori od ranije. S druge strane, metoda samoiskaza ima mnoge prednosti kao što su mogućnost obuhvata većeg i kvalitetnijeg uzorka sudionika istraživanja, mogućnost stjecanja uvida u teme i područja koja nas zanimaju, te Dodig (2013) smatra da je korištenje ovakve metodologije u istraživanju kockanja mladih opravdano, ali da bi ga svakako bilo vrijedno upotpuniti i drugim metodološkim pristupima, o čemu je bilo riječi ranije u ovom poglavlju.

11.3. Znanstveni i praktični doprinosi

Kockanje mladih složen je i vrlo raširen problem današnjice. Bez obzira što je za maloljetnike uglavnom ilegalan, brojne studije u Europi, Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi i Australiji pokazuju vrlo visoku stopu njihovog kockanja (Griffiths, 2003, Delfabbro, King i Derevensky, 2016; Ricijaš i sur. 2016). Danas inozemna istraživanja pokazuju kako se stopa problematičnog kockanja adolescenata kreće od 4% do 8%, u usporedbi s populacijom odraslih kod kojih bilježimo stopu od 1% do 3% (National Research Council, 1999; Dodig, 2011; Hayer i Griffiths, 2014). Hrvatska istraživanja pokazuju dosta visoku razinu problematičnog kockanja mladih, s 12 % mladih koji imaju visoku razinu razvijenih posljedica povezanih s kokanjem i još dodatnih 18% koji imaju nisku i umjerenu razinu razvijenih posljedica (Dodig, 2013, Ricijaš i sur., 2016).

Osim toga postoje brojna teorijska saznanja o utjecaju roditeljstva na razvojne ishode djece, a posebno o odrednicama roditeljstva koje utječu na razvoj problema u ponašanju (npr. Farrington, 2005; Hoeve i sur., 2007; Bašić, Ferić Šlehan i Kranželić, 2008; Vrselja i Glavak Tkalić, 2010; Farrington, Loeber i Ttoffi, 2011). Iako se neka roditeljska ponašanja u inozemnim studijama povezuju s kockanjem mladih, još uvijek nedostaje dovoljno podataka o roditeljskoj percepciji kockanja mladih (Campbell, 2009), kao i o tome koje to odrednice roditeljstva i odnosa roditelja prema kocki, povezujemo s učestalijim kockanjem mladih.

Jedan od značajnih doprinosa istraživanja ove doktorske disertacije je upravo roditeljska percepcija fenomena kockanja mladih. Istraživanje nalazi temeljna polazišta u: empirijskim rezultatima istraživanja visoke prevalencije kockanja mladića u Hrvatskoj, u teorijskim saznanja o utjecaju značajki roditeljstva na razvojne ishode djece, rezultatima inozemnih empirijskim istraživanjima o povezanosti različitih oblika ponašanja roditelja s kockanjem njihove djece, značajnoj zastupljenosti saznanja roditelja o kockanju njihove djece i kockanja roditelja s djecom, temeljem rezultata dobivenih iz perspektive mladih, te uopće neistraženosti značaja obilježja roditeljstva u objašnjavanju kockanja mladih u Hrvatskoj. Osim toga, ovakva vrsta istraživanja logičan je slijed istraživačkih aktivnosti koje se realiziraju u okviru znanstveno-istraživačkog projekta „Kockanje mladih u Hrvatskoj“ Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U odnosu na hrvatske rezultate Dodigova (2013) upozorava kako su dobivene spoznaje svojevrsni alarm za početak osmišljavanja svih razina intervencija usmjerenih prema problemu kockanja mladih što je do sada bio zanemarivan problem u svakom smislu, te za uključivanje različitih dionika u sveobuhvatan i multidimenzionalan pristup problemu kockanja mladih.

U tom smislu prevencijski stručnjaci u kreiranju intervencija oslanjaju se na postojeće prakse koje su zajedničke drugim, visokorizičnim i ovisničkim ponašanjima, kao i na postojeća znanja koja imamo o kockanju mladih (Gupta i Derevensky, 2008).

Ovo istraživanje doprinosi spektru znanja o kockanju mladih na način da, osim perspektive djece, uvodi i perspektivu njihovih roditelja. Oslanjajući se na teorijske i empirijske rezultate o zajedničkim rizičnim i zaštitnim čimbenicima koji se odnose na različita rizična ponašanja, uključujući problematično kockanje, mnogi autori vide veliku prednost u ovako, sveobuhvatnom pristupu intervencijama (Dickson i sur., 2004; Derevensky i sur., 2004, Gupta i Derevensky, 2008). Kranželić (2016) navodi kako za razvoj problema povezanih s kockanjem postoje isti ili slični rizični čimbenici kao i za mnoge druge probleme u ponašanju.

Međutim, osim što istraživanje doprinosi spektru znanja o kockanju mladih, prema saznanjima autora, ovo je prvo istraživanje u Hrvatskoj koje uopće ispituje stavove odraslih o kockanju, te mjeri eventualne probleme razvijene zbog kockanja u odrasloj populaciji. Dakako, treba imati na umu kako je uzorak prigodan, nije obuhvaćena opća populacija, već je samo reducirana na roditelje.

Ovim istraživanjem doprinosi se razvoju prevencijske znanosti i prakse jer su se dodatno rasvijetlili obiteljski rizični čimbenici koji doprinose razvoju ovog rizičnog ponašanja. Osim toga, potvrdilo se da kada govorimo o utjecaju obitelji na kockanje mladih ne smijemo zaboraviti kako se obiteljski čimbenici uvijek moraju promatrati u širem spektru ostalih čimbenika. Podsjetimo, Barnes i suradnici (1999) ponudili su model koji smo opisali u Uvodu disertacije, a preuzet je iz teorija o konzumiranju droga mladih. Model pozicionira roditelje kao odgojne modele i njihove odgojne postupke, zajedno s vršnjacima u socijalizacijske čimbenike koji utječu na razvoj kockanja i pijenja mladih, ali uz socijalizacijske čimbenike, navodi i važnost socio-demografskih čimbenika i individualnih, psiholoških čimbenika na razvoj kockanja i pijenja mladih. Znanstveni doprinosi ovog istraživanja mogu se lako uklopiti te potkrijepiti navedeni model jer je dobivena perspektiva roditelja u promatranju kockanja njihove djece i istražio se doprinos nekih obilježja roditelja i roditeljstva u objašnjavanju učestalosti kockanja njihove djece, ali i individualni rizični čimbenici samih mladića.

Tako nam rezultati ovog istraživanje govore kako roditelji imaju određenu razinu svijesti o opasnosti ovakve vrste rizičnog ponašanja mladih, kako njih 76.2% procjenjuje kockanje ozbiljnim i vrlo ozbiljnim, te od četrnaest rizičnih ponašanja, jedino konzumiranja alkohola i droge drže rizičnijim ponašanjima od kockanja. Također, imaju svijest kako je sportsko klađenje najrašireniji oblik kockanja među mladima. Međutim, istodobno, nemaju točan uvid u učestalost i razvijene posljedice njihove djece koje

se povezuju s kockanjem, te držimo kako podcjenjuju problem na način da iskazuju manju učestalost kockanja i manje razvijene posljedice njihove djece, nego što to sama djeca iskazuju. Posebnim znanstvenim doprinosom smatramo i rezultate dobivene u području komunikacije roditelj- dijete, kao i roditeljskom znanju o rizičnom ponašanju mladih općenito.

Ovo istraživanje daje određeni doprinos fundusu znanja o kockanju mladih u dijelu objašnjavanja njihove učestalosti kockanja. Naime, istraživanjem smo dobili kako se učestalost kockanja mladih ne može kvalitetno objasniti kroz samoprocjenu roditelja o svom ponašanju. Ovakvi nalazi su logični, jer je puno važnije za razvojne ishode djeteta kako ono percipira roditelje i njihova ponašanja. To se i pokazalo u rezultatima koji pokazuju kako učestalost kockanja mladih možemo objasniti kroz njihov doživljaj roditelja i roditeljskih ponašanja, njihove stavove i iskustva vezana za kockanje.

Svi navedeni rezultati imaju snažne praktične implikacije, te nam daju jasne smjernice kamo i kako usmjeriti preventivne i tretmanske intervencije, te podcrtavaju nužnost uključivanja roditelja u intervencije, o čemu su pisali mnogi autori (Ladouceur i sur., 1998; Vachon i sur., 2004; Derevensky, 2008; Campbell, 2009; Campbell i sr., 2011.) Koliko je važno uključivanje roditelja vidljivo je i kroz hrvatski preventivni program „Tko zapravo pobjeđuje?“ o kojem je ranije pisano, a koji osim srednjoškolaca u svoje aktivnosti uključuje nastavnike, ali i roditelje (Dodig, 2013, Huić i sur., 2016).
Rezultati ove disertacije, osim što su nam dodatno pojasnili specifičnu motivaciju koja utječe na učestalost kockanja mladića, govore u prilog tezi da se značajno mora unaprijediti rad s roditeljima u dijelu informiranja o raširenosti i specifičnostima kockanja mladih, podizanju znanja i vještina o roditeljskim ponašanjima koji su pokazali značajnim rizičnim ili zaštitnim čimbenicima te roditeljskim kompetencijama općenito.

12. LITERATURA:

1. Abbot, D, Cramer, S, Sherrets, S. (1995). Pathological gambling and the family:practise implication. Families in Society, 76, 4, 213-219
2. Abbot, M. (2001). What do we know about Gambling and Problem Gambling in New Zealand? Report Number 7 of the New Zealand Gaming Survey. Department of International Affairs. Wellington. New Zealand.
3. Ackard, A.M., Neumark-Sztainer, D., Story, M., Perry, C. (2006). Parent-child connectedness and behavioural and emotioanl health among adolescents. American Journal of Preventive Medicine, 30, 59-66.
4. Adams, P.J., Reaburn, J., De Silva, K. (2009). A question of balance: Prioritizing public health responses to harm form gambling. Addiction, 104, 5, 688-691
5. Ahlborg, T. (2004). Experienced Quality of the Initmate Relationship in First-time Parents: Qualitative and Quantitative Studies. Doctoral dissertation. Nordic School of Public Health. Göteborg.
6. Ajduković, M., Delale, E.A. (2001). Stil odgoja u obitelji kao činitelj rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U J. Bašić, J. Janković (Ur.), Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži (str. 171-187). Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
7. Ajduković, M., Kolesarić, I. (2003). Etički kodeks istraživanja s djecom. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
8. Ajzen, I., Joyce, N., Sheikh, S., Cote, N.G. (2011). Knowledge and the prediction of behaviour: the role of information accuracy in the theory of planned behaviour. Basic Applied Social Psychology, 33, 2, 101-117.
9. Andrews, D.A., Bonta, J. (2006). A Psychology of Criminal Conduct. Fourth Edition. LexixNexis Group.
10. Andronicos, M., Beauchamp, G., DiMambro, M., Robert, M., Besson, J., Seguin, M. (2015) Do male and female gamblers have the same burden of adversity over their life course? International Gambling Studies, 15, 2, 224-238.
11. Ariyabuddhiphongs, V. (2011). Lottery gambling: A review. Journal of Gambling Studies, 27, 15-33.
12. Ariyabuddhiphongs, V. (2013). Adolescent Gambling: A narrative review of behavior and its predictors. International Journal of Menta Health and Addiction, 11, 97-109.

13. Ariyabuddhiphongs, V.(2012). Older adults and gambling: A review. International Journal of Mental Health and Addiction, 10, 2, 297-308.
14. Auger, N., Cantinotti, M., O'Loughlin, J. (2010). Impulsivity and socio-econimic status interact to increase risk of gambling onset among youth. Addiction, 105, 12, 2176-2183.
15. Bagby, M.R., Vachon, D.D., Bulmash, E.L., Toneatto, T., Quilty, L.C., Costa, P.T. (2007). Pathological gambling and the five-factor model of personality. Personality and Individual Differences, 43, 873-880.
16. Bandura, A. (1977). Social Learning Theories. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
17. Bandura, A. (1986). Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Engelwood Cliff, NJ: Prentice Hall.
18. Barnes, G.M., Welte, J.W., Hoffman, J.H., Dintcheff, B.A. (1999). Gambling and alcohol use among youth: influence of demographic, socialization and individual factors. Addictive Behaviors, 24, 6, 749-767.
19. Barnes, G.M., Welte, J.W., Hoffman, J.H., Dintcheff, B.A. (2005). Shared predictors of youthful gambling, substance use, and delinquency. Psychology of Addictive behavior, 19, 165-174.
20. Bašić, J. (2009) Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih. Školska knjiga. Zagreb.
21. Bašić, J., Ferić, M. (2004). Djeca i mladi u riziku- rizična ponašanja. (u) Bašić, J. Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (ur). Poremećaji u ponašanju: pristupi i pojmovna određenja. Edukacijsko rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 57-71.
22. Bašić, J., Lebedina Manzoni, M. (1998). Relacija obiteljskih prilika i nekih konativnih osobina učenika-adolescenata. Revija za rehabilitacijska istraživanja, 34, 1, 81-90.
23. Novak, M., Bašić, J. (2008). Internalizirani problemi kod djece i adolescenata: obilježja i mogućnosti prevencije. Ljetopis socijalnog rada, 15, 3, 473-498.
24. Bašić, J., Žižak, A. (1994). A significance of communication within the family for the development of behavior disturbances in primary schools. Kriminologija i socijalna integracija, 2, 1, 11-20.
25. Battersby, M.W., Thomas, L.J., Tolchard, B., Esterman, A. (2002). The South Oaks Gambling Screen: A review with Reference to Australian Use. Journal of Gambling Studies, 18, 3, 257-271
26. Baurmind, D. (1971). Current patterns of parental authority. Developmental Psychology, 4, 1, 2, 1-103.
27. Belsky, A. (1984). The determinants of parenting: A process model. Child Development, 55, 83-96.
28. Belsky, J. (2008). Social-contextual detrminants of parenting, u: Tremblay, R.E.. Boivin, M., Peters, R., De., V. (ur.). Encyclopedia on Early Development. Montreal, Quebec: Centre of Excellence on Early Childhood Development and Strategic Knowledge Cluster on Early Development, 1-6.

29. Bennet, J., Grimeley, L.K. (2001). Parenting in the global Community: A cross-cultural international perspective. U M.J. Fine i S.W. Lee (Ur.) Handbook of diversity in Parent Education. Academic Press.
30. Berge, J., Sundell, K., Öjehagen, A., Höglund, P., Håkansson, A. C. (2015): Parental Awareness of Substance Use Among Adolescents in a Junior High School Sample. Journal of Drug Issues, 45, 3, 263-278.
31. Black, D.W., Monahan, T.O., Temkit, M., Shaw, M. (2006). A family Study of Pathological Gambling Psychiatry Research, 141, 295-303.
32. Blaszcynski, A., Nower, L. (2002). A Pathways Model of Problem and Pathological Gambling. Addiction, 97, 487-499.
33. Blaszcynski, A., Nower, L. (2013). Cognitive-behavioral therapy: translating research into clinical practise. U Richard, DCS, Blaszcynski, A., Nower, L. (Ur.) Handbook of disorderd gambling. Somerset: John Wiley & Sons.
34. Boemmel, J., Briscoe, J. (2001). Web Quest Project Therory fact sheet of Urie Bronfenbrenner. National_louis University. http://chiron.valdosta.edu (posjećeno 1.7.2016.)
35. Boldero, J.M., Bell, R.C., Moore, S.M. (2010). Do gambling activity patterns predict gambling problems? A latent class analysis of gambling forms among Australian youth. International Gambling Studies,10, 2, 151-163.
36. Bouillet, D., Uzelac, S. (2007). Osnove socijalne pedagogije. Školska knjiga. Zagreb.
37. Breyer, J.L, Botzet, A.M., Winters, K.C., Stinchfield, R.D., August, G., Realmuto, G. (2009). Young Adult Gambling Behaviors and Their Relationship with the Persistence of ADHD. Journal og Gambling Studies, 25, 227-238.
38. Brković, I. (2009). Fokus regulacije u ranoj odrasloj dobi i retrospektivni izvještaji o roditeljskom ponašanju. Suvremena psihologija, 12, 2.
39. Brković, I. (2010). Razvoj samoregulacije u ranoj adolescenciji i uloga roditeljskog ponašanja/doktorska disertacija. Filozofski fakultet Zagreb.
40. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development. Harvard University Press.
41. Brown, J., Stinchfield, R., Hesse, M.L. Krasowski, M.D., Harris, B., Von Eschen, J. (2015). Problem gambling: a begginer`s Guide for clinical and forensic proffesionals. Behavioral Health, 2, 2, 1-42.
42. Cairnes, R.B., Cairnes, B.D. (1994). Lifeliness and Risk: Pathways of Youth in our Time. New York. Cambridge University Press.
43. Calado, F., Alexandre, J., Griffiths, M.D. (2016). Prevalence of Adolescent Gambling: A systematic review of Recent Research. Journal of Gambling Studies. Springerlink.com
44. Campbell, C. (2009). Parents Perception of Adolescent Gambling Behavior: A Canadian National Study. School and Applied Child Psychology. McGill University. Montreal.

45. Campbell, C., Derevensky, J., Meerkamper, E., Cutajar, J. (2011). Parents perception of Adolescent Gambling: A Canadian National Study. Journal of Gambling Issues, 25, 36-53.
46. Campell, F., Lester, D. (1999). The Impact of gambling opportunities on compulsive gambling. Journal of Social Psychology, 139, 1, 126-127.
47. Canale, N., Vieno, A., Bogt, T., Pastore, M., Siciliano, V., Molinaro, S. (2016). Adolescent Gambling-Oriented Attitudes Mediate the Relationship Between Perceived Parental Knowledge and Adolescent Gambling: Implication for Prevention. Society for Prevention Research.
48. Chen, Z., Kaplan, H.B. (2001). Intergenerational Transmission of Constructive Parenting. Journal of Marriage and Family, 63, 17-31.
49. Cheung, N.W.T. (2015). Social strain, couple dynamics and gender differences in gambling problems: Evidence from Chines married couples. Addiction Behaviors, 41, 175-184.
50. Cohen, D.A., Richardson, J., Labree, L. (1994). Parenting behaviors and the onset of smoking and alcohol use: A Longitudinal Study. Pedatrics, 94, 368-375.
51. Cowlishaw, S., Merkouris, S., Dowling, N., Anderson, C., Jackosn, A., Thomas, S. (2012). Psychological therapies for pathological and problem Gambling. Cochare Databease of Systematic Reviews 2012. Issue 11.
52. Cox, M.J., Paley, B. (1997). Families as system. Annual Review of Psychology, 48, 243-267.
53. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. Revija za socijalnu politiku. 10, 1, 45-68.
54. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006). Psihologija braka i obitelji. Zagreb. Golden marketing-Tehnička knjiga.
55. Darbishire, P., Oster, C., Carrig, H. (2001). The experience of Pervasive Loss: Children and young people living in a Family where Parental Gambling is a Problem. Journal of Gambling Studies, 17, 1, 23-44.
56. De Kemp, A.T.R., Scholte, R.H.J., Overbeek, G., Engels, R.C.M.E. (2006). Adolescent delinquency-the role of Parents and Best Friends. Criminal Justice and Behavior, 33, 4, 488-510.
57. Delfabbro, P., Lahn, J., Grabosky, P. (2006). It is not what you know, but how you use it: Statistical knowledge and adolescent problem gambling, Journal of Gambling Studies, 22, 2, 179-193.
58. Delfabbro, P., Lambos, C., King, D., Puglies, S. (2009). Knowledge and beliefs about gambling in Australian secondary school students and their implications for education strategies. Journal of Gambling Studies, 25, 523- 539.
59. Delfabbro, P., LukeKing, D., Griffiths, M.D. (2013). From Adolescent to Adult Gambling: An Analysis of Longitudinal Gambling Patterns in South Australia. Journal of Gambling Behavior. Springer Scence and Bussiness Media. New York.

60. Delfabbro, P., Thrup, L. (2003). The social Determinants of Youth Gambling in South Australian Adolescents. Journal of Adolescence, 26, 313-330.
61. Derevensky, J., Gilbeau, L (2015). Adolescent Gambling: Twenty-five years of research. canadia Journal of Addiction, 6, 4-12.
62. Derevensky, J., Gupta, R. (2000). Prevalence estimates of adolescent gambling: comparison of the SOGS-RA, DSM-IV-J, and teh GA 20 questions. Journal of Gambling Studies. 16, 2/3, 227- 251.
63. Derevensky, J., Gupta, R. (2007). Internet Gambling Amongst Adolescents: A Growing Concern. International Journal of Menatl Health and Addiction, 5, 93-101.
64. Derevensky, J., Gupta, R., Della-Cioppa, G. (1996). A developmental perspective of gambling behavior in children and adolescents. Journal of Gambling Studies, 12, 49-66.
65. Derevensky, J., Gupta, R.,Winters, K. (2003). Prevalence rates of youth gambling problems: Are the current rates inflated? Journal of Gambling Studies, 19, 4, 405-425.
66. Derevensky, J., Sklar, A., Gupta, R., Messerlian, C. (2010). An empirical study examing the impact of gambling advertisments on adolescent gambling attitudes and behaviors. International Journal of Mental Health and Addictions. 8, 1, 21-34.
67. Derevensky, J.L. (2012). Teen Gabling: Understanding a Growing Epidemic. New York: Rowman& Littlefield.
68. Dickson, L., Derevensky, J.L., Gupta, R. (2004). Harm reduction for prevention oy youth gambling problems: lessons learned from adolescent high-risk prevention programs. Journal of Adolescent Research, 19, 233-263.
69. Dickson, L., Derevensky, J.L., Gupta, R. (2008). Youth gambling problems: Examining risk and protective factor, International Gambling Studies, 8, 25-47.
70. Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje u ponašanju: DSM-IV- međunarodna verzija s MKB šiframa (1996). Jastrebarsko: Naklada Slap.
71. Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje u ponašanju: DSM-V- međunarodna verzija s MKB šiframa (2014). Jastrebarsko: Naklada Slap.
72. Dixon, R.W., Youssef, G.J., Hasking, P., Yucel, M. (2016). The relationship between gambling attitudes, involvement, and problems in adolescence: Examining the moderating role of coping strategies and parenting styles. Addictive Behaviors, 58, 42-46.
73. Dodig, D. (2013a). Obilježja kockanja mladih i odrednice štetnih psihosocijalnih posljedica. Doktorska disertacija. Zagreb: Studijski centar socijalnog rada. Sveučilište u Zagrebu.
74. Dodig, D. (2013b). Izazovi procjene i odrednice izraženosti psihosocijalnih posljedica kockanja adolescenata. Kriminologija i socijalna integracija, 21, 2, 1-14
75. Dodig, D., Ricijaš, N. (2011a). Kockanje zagrebačkih adolescenata-uloga psihopatskih osobina, rizičnog i delinkventnog ponašanja. Kriminologija i socijalna integracija, 19, 2, 1-122

76. Dodig, D., Ricijaš, N. (2011b). Obilježja kockanja zagrebačkih srednjoškolaca. Ljetopis socijalnog rada, 18, 1, 103-127.
77. Dodig, D., Ricijaš, N., Rajić-Stojanović, A. (2014). Sports betting of studnets in Zagreb-the contribution of irrational belifs, motivation, experiences in games of chance. Ljetopis socijalnog rada, 215-242.
78. Donati, M.A., Chiesi, F., Primi, C. (2013). A model to explain at risk/problem gambling among male and female adolescents: Gender similarities and differences. Journal of Adolescence, 36, 1, 129-137.
79. Dowling, N.A., Jackson, A.C., Thomas, S.A., Frydenberg, E. (2010). Children at Risk of Developing Problem Gambling. Melobourne. Australia: Gambling Research Australia.
80. Duvarci, I., Varan, A., Coskunol, H., Ersoy, M.A. (1997). DSM-IV and the South Oaks Gambling Screen: Diagnosing and Assesing Pathological Gambling in Turkey. Journal of Gambling Studies, 13, 3, 193-206.
81. Etički kodeks Sveučilišta u Zagrebu (2009). Zagreb. Sveučilište u Zagrebu.
82. Fagan, A. A., Van Horn, M. L., Antaramian, S., Hawkins, D. J. (2011): How Do Families Matter? Age and Gender Differences in Family Influences on Delinquency and Drug Use. Youth Violence and Juvenile Justice, 9,2, 150-170.
83. Faregh, N., Derevensky, J.L. (2011). Gambling behavior among adolescents with ADHD. Journal of Gambling Studies, 27, 243-256.
84. Farrington, D.P. (1992). Psychological Contributions to the Explanation, Prevention and Treatment of Offending. U Psychology and Law-international Perspectives (Ur.) Losel, F., Bliesener, Walter de Gruyter. Berlin-New York.35-51.
85. Farrington, D.P. (2002). Multiple risk factors for multiple problem violent Boys. U Corado, R.R., Roesch, R., Hart, S.D., Gierowski, J.K. (Ur.) Multi- problem Violent Youth, IOS Press. Amsterdam.23-34
86. Farrington, D.P. (2005). Childhood Origins of Antisocial Behavior. Clinical Psychology and Psychotherapy, 12, 177-190.
87. Farrington, D.P., Loeber, R., Ttofi, M.M. (2011). Risk and protective factors for offending. UB.C. Welsh i D.P. Farrington (Ur.) The Oxford handbook of crime prevention. Oxford University Press. New York.
88. Felsher, J.R., Derevensky, J.L., Gupta, R. (2004). Lottery Playing amongst Youth: Implication for Prevention and Social Policy. Journal of Gambling Studies, 20, 2, 127-153.
89. Ferentzy, P., Turner, N.E., Skinner, W. (2006). The prevention od pathologocal gambling: An annoted bibligraphy. Centre for Addiction and Mental health. Toronto, Ontario. Kanada.

90. Ferić Šlehan, M. (2006). Obitelj u prevenciji poremećaja u ponašanju djece i mladih: Istarska županija- zajednica usmjerena na obitelj/ doktorska disertacija. Edukacijsko rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
91. Ferić Šlehan, M. (2008). Rizični i zaštitini čimbenici u obiteljskom okruženju: razlike u procjeni mladih i njihovih roditelja. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 44, 1, 15-16.
92. Ferić Šlehan, M., Mihić, J., Ricijaš, N. (2008). Rizična ponašanja mladih i njihova percepcija očekivanih posljedica za rizična ponašanja od strane roditelja. Kriminologija i socijalna integracija, 16, 2, 1-124.
93. Ferić, M. (2002). Obitelj kao čimbenik rizika i zaštite za razvoj poremećaja u ponašanju djece i mladih. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 38, 1, 13-24.
94. Ferland, F., Blanchette – Martin, N. (2013). Universal, Indicated and Selective Prevention of Youth Gambling. Interventions for Addiction, 3, 875- 881.
95. Fisher, S. (1993). Gambling and pathological gambling in adolescents. Journal of Gambling Studies, 9, 3, 277-288.
96. Fisher, S. (1999). A prevalence Study of gambling and problem gambling in British adolescents. Addiction Research, 7, 509-538.
97. Fisher, S. (2000). Developing the DSM-IV-MR-J criteria to identify adolescent problem gambling in non-clinical population. Journal of Gambling Studies, 16, 253-273.
98. Fisher, S., (1992). Measuring Pathological Gambling in Children: The case of Fruit machines in the UK. Journal of Gambling Studies, 8, 263, 285.
99. Fisher, S., Balding, J. (1996). Under sixteen's find the Lottery a good gamble. Education an d Health, 13, 65-68.
100. Fisher, S., Balding, J. (1998). Gambling and problem gambling among young people in England and Wales, London. Office of the National Lottery.
101. Fraser, M.W. (1997). Risk and resilience in Childhood: An Ecological Perspective. Washington DC: NASW Press
102. Getty, H.A., Watson, J., Frisch, G.R. (2000). A comparison of depression and styles of coping in male and female GA members and controls. Journal of Gambling Studies, 16, 377-391.
103. Glavak Tkalić, R., Miletić, G.M. (2012). Igranje igara na sreću u općoj populaciji Republike Hrvatske: Istraživačko izvješće. Zagreb. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
104. Goldstein, A.L., Faulkner, B., Cunnihgham, R.M., Zimmerman, M.A., Chermack, S., Walton, M.A. (2013). A latent class analysis od adolescent gambling: Application of resilience theory. Interantional Journal of Mental Health and Addiction, 11, 13-30.
105. Gosselt, JF., Neefs, AK., van Hoff, JJ., Wagteveld, K. (2013). Young poker faces. Journal of Gambling Studies, 29, 4, 675-687.

106. Grant, J.E., Chamberlain, S.R., Schreiber, L.R.N., Odlaug, B.L. (2012). Gender related clinical and neurocognitive differences in individuals seeking treatment for pathological gambling. Journal of Psychiatric Research, 46, 9, 1206-1211.

107. Griffiths, M. (1991). The observational study of Gambling in UK amusement arcades. Journal of Community and Applied Social Psychology, 1, 4, 309-320.

108. Griffiths, M. (1995). The Role of Subjective Mood States in the Maintenance of Fruit Machine Gambling Behavior. Journal of Gambling Studies, 11, 2, 123-135.

109. Griffiths, M. (2003). Adolescent gambling-Risk factors and Implications for Prevention, Intervention and Treatment. U D. Romer (Ur.) Reducinf adolescent risk toward an integrated approach (str. 223-261). SAGE Publication

110. Griffiths, M. (2005). Gambling and Gaming Addictions in Adolescents. Leicester: The British Psychological Society and Blackwell Publishing.

111. Griffiths, M. (2010) The role of parnets in the development of gambling behaviour in adolescents. Education and Health, 28, 3, 51- 54.

112. Griffiths, M., Barnes, A (2008). Internet gambling: an online empirical study amog student gamblers. International Journal of Mental health and Addiction, 6, 194- 204.

113. Griffiths, M., Parke, J. (2010). Adolescent Gambling on the internet: A review. International Journal od Adolescent Medicine and Health, 22, 59-75.

114. Griffiths, M., Parke, J., Wood, R., Rigbey, J (2010). Online poker gambling in university students: further findings from and online survey. International Journal of Mental Health and Addiction, 8, 82-89.

115. Griffiths, M., Wood, R.T.A. (2000). Risk factors in Adolescence: The case of Gambling, Videogame Playing and the Internet. Journal of Gambling Studies, 16, 2/3, 199-225.

116. Gupta, R., Derevensky, J. (1997). Familial and Social Influences on Juvenile Gambling Behaviors. Journal of Gambling Studies, 13, 3, 179-192.

117. Gupta, R., Derevensky, J.L. (1998). Adolescent Gambling behavior: a prevalence study and examination of the correlates associated with problem gambling. Journal of Gambling Studies, 14, 4, 319-345.

118. Gupta, R., Derevensky, J.L. (2000). Adolescent with gambling problems: From research to treatment. Journal of Gambling Studies, 16, 315-342.

119. Gupta, R., Derevensky, J.L. (2004). A treatment approach for adolescents with gambling problems. U Derevensky, J.L, Gupta, R. (Ur.) Gambling problems in youth. Kluwer Academic/Plenum Publishers. New York.

120. Gupta, R., Derevensky, J.L. (2008). Gambling practices among youth: etiology, prevention and treatment.

121. Gupta, R., Derevensky, J.L., Ellenbogen, S. (2006). Personality characteristics and risk-taking tendencies among adolescent gamblers. Candian Joural of Behavioral Science, 38, 3, 201- 213.

122. Gupta, R., Derevensky, J.L., Marget, N. (2004). Coping strategies employed by adolescents with gambling problems. Child and Adolescent Mental Health, 9, 3, 115-120.

123. Gupta, R., Nower, L., Derevensky, J.L., Blaszczynski, A., Faregh, N., Temcheff, C. (). Problem gambling in adolescents: an examination of the Pathway model. Journal of Gambling Studies, 29, 3, 575-588.

124. Halgunseth, L.C., Perkins, D.F., Lippold, M.A., Nix, R.L. (2013). Delinquent-oriented attitudes mediate the relationship between parental incosistent discipline and early adolescent behavior. Journal of Family Psychology, 27, 2, 293-302.

125. Hanss, D., Mentzoni, R., A., Delfabbro, P., Myseth, H., Pallesen, S. (2014). Attitudes towars gambling among adolescents. International Gambling Studies, 14, 3, 505-519.

126. Haralambos, M., Heald, R. (1994). Uvod u sociologiju. Nakladni zavod Globus. Drugo izdanje. Zagreb.

127. Hardoon, K., Derevensky, J.L. (2001). Social influences involved in children's gambling behavior. Journal of gambling Studies, 17, 3, 191-215.

128. Hardoon, K., Derevensky, J.L., Gupta, R. (2003). Empirical measures vs. Perceived gambling severity among youth- why adolescents fail to seek treatment. Addictive behaviors, 28, 933-946

129. Hardoon, K.K., Gupta, R., Derevensky, J.L. (2004). Psychological variables associated with adolescent gambling. Psychology of Addictive Behaviors, 18, 170-179.

130. Hayer, T., Griffiths, M. (2014). Gambling. U T.P. Gullota i T.P. Adams (Ur.) Handbook od Adolescent Behavior Problems-Evidence Based Approaches to Prevention and Treatment. Springer.

131. Hing, N., Breen, H. (2001). An empirical study of sex differences in gaming machine play amongst club members. Journal of Gambling Studies, 17, 1, 47-69.

132. Hing, N., Russell, A., Tolchard, B., Nower, L. (2014). A comparative study of men and women gamblers in Victoria. Research report. Victorian Responisble Gambling Foundation.

133. Hirschi, T. (1969). Causes of Delinquency. University of California Press, Berkeley. Los Angeles

134. Hoeve, M., Smeek, W., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., van der Laan, P.H., Gerris, J.R.M., Semon Dubas, J. (2007). Long-term Effects of Parenting and Family Characteristics on Delinquency of Male Adults. European Journal of Criminology, 4, 2, 161-194.

135. Holden, G.W. (2010). Parenting- A Dynamic Perspective. SAGE Publications.

136. Hood, C., Parke, A. (2015). Differences in Parental Attitudes and Tolerance of Child Exposure to and Participation in Gambling, Alcohol and Nicotine use. Internatiional Journal of Mental Health Addiction, 13, 497-505.

137. Howell, J.C. (2003). Preventing and Reducing Juvenile Delinquency. A comprehensive Framework. Thousand Oaks, London, New Delhi. Sage Publication

138. Huic, A., Kranzelic, V., Dodig Hundric, D., Ricijas, N. (2017). Who Really Wins? Efficacy of a Croatian Youth Gambling Prevention Program. Journal of Gambling Studies.

139. Husky, M.M., Richard, J.B., Guignard, R., Beck, F. (2015). Gender diferences in associations of gambling in a nationally representative French sample. Addictive Behaviors, 45, 45-50.

140. Huxley, J., Carroll, D. (1992). A survey of fruit machine gambling in adolescents. Journal of Gambling Studies, 8, 2, 167-179.

141. Ibanez, A., Blanco, C., Donahue, E., Lesieur, H.R., Perez de Castro, I., Fernandez-Piqueras, J., Saiz-Ruiz, J. (2001). Psychiatric comorbidity in pathological gamblers seeking treatment. American Journal of Psychiatry, 158, 1733-1735.

142. Ivandić Zimić, J. (2011). Rizični čimbenici za pojavu ovisnosti o drogama s naglaskom na čimbenike u obiteljskom okruženju. Kriminologija i socijalna integracija. 19, 1, 65-81.

143. Iwaniec, D. (2000). The emotionally abused and neglected child-Identification, assessment and intervention. John Wiley and Sons Ltd. Chichester.

144. Jacobs, D.F. (1986). A general theory of addiction: A new theoretical model. Journal of Gambling Behavior,2, 15-31.

145. Jacobs, D.F. (1997). Effects on children of parental excess in gambling. Paper presented at the National Conference on Problem Gambling, Orlando, Florida.

146. Jacobs, D.F. (2004). Juvenile Gambling in North America: An Analysis of Long Term Trends and Futur Prospects. Journal of Gambling Studies, 16, 2/3, 119-152

147. Jacobs, G., Cleveland, H. (1999). Social development Theroy. International Centre for Peace and Development.

148. Janković, J. (1996). Pristupanje obitelji. Zagreb: Alinea.

149. Janković, J. (2004). Pristupanje obitelji- sustavni pristup. Zagreb. Alinea.

150. Jelić, M, Huić, A, Dinić, T. (2013). Stav o kockanju i aktivnostima kocanja studenata. Zbornik radova godišnje konferencije hrvatskih psihologa. Zagreb.

151. Jones, J. D., Ehrlich, K. B., Lejuez, C. W., Cassidy, J. (2015). Parental knowledge of adolescent activities: Links with parental attachment style and adolescent risk behavior. Journal of Family Psychology, 29, 191-200.

152. Joukhador, J., Maccallum, F., Blaszczynski, A. (2003). Differences in cognitve distorsions between problem and social gamblers. Psychological Reports, 92,3, 1203-1214.

153. Kalischuk, R.G. (2010). Cocreating Life Pathways: Problem Gambling and Its Impact on Familes. The Family Journal, 18, 7, 7-17.

154. Kazemian, L., Spatz Widom, C., Farrington, D.P. (2011). A prospective examination of the relationship between childhood neglect and juvenile delinquency in the Cambridge study in delinquent development. International Journal of Child, Youth and Family Studies, 1, 2, 65-82

155. Keen, B., Blaszczynsky, A., Anjoul, F. (2016). Systematic Review Empirically Evaluated School-Based Gambling Education Programs. Journal of Gambling Studies- review paper. Springer Science. New York.

156. Keresteš, G., Brković, I., Kuterovac Jagodić, G. (2009). Upitnik roditeljskog ponašanja URP-29. Neobjavljeni priručnik. Zagreb. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.

157. Keresteš, G., Brković, I., Kuterovac Jagodić, G., Greblo, Z. (2012). Razvoj i validacija upitnika roditeljskog ponašanja. Suvremena psihologija, 15, 1, 23-42.

158. Kim, Y.M., Neff, J.A. (2010). Direct and indirect effects of parental influence upon adolescent alcohol use: A structural equation modeling analysis. Journal of Child and Adolescent Substance Abuse, 19, 3, 244-260.

159. King, S.M., Abrams, K., Wilkinson, T (2010). Personality, gender, and family history in the prediction of college gambling. Journal of Gambling Studies, 26, 3, 347-359.

160. Kingma, S.F. (2008). The liberalization and (re)regulation of Dutch gambling markets: National conesquences of the changing European context. Regulation and Governance, 2, 445-458.

161. Klarin, M. (2006). Razvoj djece u socijalnom kontekstu, roditelji, vršnjaci, učitelji- kontekst razvoja djeteta. Naklada Slap. Zagreb.

162. Klaus, N. M., Mobilio, A., Kin, C. A. (2009): Parent–Adolescent Agreement Concerning Adolescents' Suicidal Thoughts and Behaviors. Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 38(2), 245–255.

163. Kocijan Hercigonja, D. (2003). Emocionalno zlostavljanje. U G. Buljan Flander i D. Kocijan Hercigonja (Ur.) Zlostavljanje i zanemarivanje djece (str. 3-36). Marko M. usluge d.o.o. Zagreb

164. Korn, D.A. (2000). Gambling expansion in Canada: Implication for Health and social policy. Canadian Medical Association Jpurnal, 163, 1, 61-64.

165. Kotchick, B.A., Forehand, R. (2002). Putting Parenting in Perspective: A discussion on the Contextual Factors that shape Parenting Practise. Jpurnal of Child and Family Studies, 11, 255-269.

166. Kourgiantakis, T., Stark, S. (2015). Probem gambling: A Guide for Parents. Education and community resources. Camh Problem Gambling Institute of Ontario.

167. Kranželić, V. (2016). Učinkovita prevencija kockanja mladih u školskom okruženju. U N.Ricijaš, V.Kranželić, D. Dodig Hundrić (Ur.). Tko zapravo pobjeđuje? –priručnik za provođenje prevencije kockanja mladih. Edukacijsko rehabilitacijski fakultet. Sveučilište u Zagrebu

168. Krohn, M.D. (1986). The web of Conformity: A Network Approach to the Explanation of Delinquent Behavior. Social Problems. Oxford Academic.

169. Krug, E.G., Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., Zwi, A.B., Lozano, R. (2002). World report on violence and health. World Health Organization.

170. Kuss, D.J. (2012). Substance and Behavioral Addictions: Beyond Dependence, Addiction, Research and Therapy.S6

171. Kuterovac Jagodić, G., Keresteš, G., Brković, I. (2007). Attachment styles of parents of adolescents and their parenting behavior. U V. Čubela Adorić (Ur.) 15zh Psychology days in Zadar: Book of Selected Proceedings (str. 167-183). University of Zadar. Zadar.

172. LaBrie, R.A., Shaffer, H.J., LaPlante, D.A., Wechsler, H. (2013). Correlates of college studnet gambling in the United States. Journal of American College Health, 52, 2, 53-62.

173. Ladouceur, Blaszczynski, A., Lalande, D.R. (2012). Pre-commitment in gambling: a review of the empirical evidence. International Gambling Studies, 12, 2, 215-230.

174. Ladouceur, R., Dube, D., Bujod, A. (1994). Prevalence of pathological gambling and related problems among college students in the Quebec metropolitan area. Canadian Journal of Psychiatry, 39, 5, 289- 293.

175. Ladouceur, R., Goulet, A., Vitaro, F. (2013). Prevention programmes for youth gambling: a review of the empirical evidence. International Gambling Studies, 13, 2, 141-159.

176. Ladouceur, R., Jacques, C., Ferland, F., Giroux, I. (1999). Prevalnece of problem gambling : a replication study 7 years later. Canadian Journal of Psychiatry, 44, 8, 802-814.

177. Ladouceur, R., Vitaro, F, Cote, M.A. (2001). Journal of Gambling Studies, 17, 2, 101-116.

178. Larimer, M.E., Neighbors, C. (2003). Normative misperception and tje impact of descriptive and injuctive norms on college student gambling. Psychology of Addictive Behaviors, 17, 235-243.

179. Larimer, M.E., Neighbors, C., Lostutter, TW., Whiteside, U., Cronce, JM., Kaysen, D. (2012) Brief motivational feedback and cognitive behavioral interventions for prevention of disorderd gambling: a randomized clinical trial. Addiction, 107, 6, 1148-1158.

180. Lee, G.P., Storr, C.L., Ialongo, N.S., Martins, S.S. (2011). Compounded effect of early adolescence depressive symptoms and impulsivity on late adolescent gambling: A longitudinal study. Journal of Adolescent Health, 48, 164-169.

181. Lee, W.Y., Kwak, D.H., Lim, C., Pedersen, P.M., Miloch, K.S. (2011). Effects of personality and gender fantasy sports game participation: The moderating role of percieved knowledge. Journal of Gambling Studies, 27, 3, 427-441.

182. Lee, C.K., Back, K.J., Hodgins, D.C., Lee, T.K. (2013). Examining antecedents and consequences of gambling passion: the case od gambling horse races. Psychiatry Investigation, 10, 4, 365-372.

183. Lesieur, H.R., Blume, S.B. (1993). Revising the South Oaks Gambling Screen in different setting. Journal of Gambling Studies, 9, 3, 213-223.

184. Lesieur, H.R., Blume, S.B. (1987). The South Oaks Gambling Screen (SOGS): A new instrument for Identification of Pathological Gamblers. American Journal of Psychiatry, 144, 1184-1188.

185. Levin, K.A., Dallago, L., Currie, C. (2012). The Association Between Adolescent Life Satisfaction, Family Structure, Family Affluence and Gnder Differences in Parent- Child Communication. Social Indicators Research, 106, 2, 287-305.

186. Luk, J.W., Farhat, T., Iannotti, R.J., Simons-Morton, B.G. (2010). Parent-child communication and substance use amnog adolescents: Do father and mother communication play a different role for sons and daughters? Addiction Behaviours, 35, 5, 426-431.

187. Lussier, I., Derevensky, J.L., Gupta, R., Vergevin, T., Ellenbogen, S. (2007). Youth gambling behaviors: An examination of the role of resilience. Psychology of Addictive Behaviors, 21, 165-173.

188. Lussier, I.D., Derevensky, J., Gupta, R., Vitaro, F. (2014). Risk, Compensatory, Protective and Vulnerability factors related to Youth Gambling Problems. Psychology of Addictive behaviors, 28, 2, 404-413.

189. Ljubetić, M. (2007). Biti kompetentan roditelj. Mali profesor. Zagreb

190. Ljubetić, M. (2012). Nosi li dobre roditelje roda?!. Profil. Zagreb.

191. Maglica, T., Jerković, D. (2014). Procjena rizičnih i zaštitinih čimbenika za internalizirane probleme u školskom okruženju. Školski vjesnik, 63, 3, 149-169.

192. Magoon, M.E., Gupta, R., Derevensky, J. (2005). Juvenile Delinquency and Adolescent Gambling: implications for Juvenile Justice System. Criminal Justice and Behavior, 32, 6, 690-710.

193. Magoon, M.E., Ingersoll, G.M., (2006). Parental modeling, attachment, and supervision as moderators of adolescent gambling. Journal of Gambling Studies, 22, 1-22.

194. Maleš, D., Kuščević, B. (2011). Nova paradigma obiteljskog odgoja. U D.Maleš (Ur.) Nove paradigme ranog odgoja (str. 41-66). Zagreb. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za pedagogiju.

195. Martin C. A., Colbert, K.K. (1997). Parenting- a life span perspective. The McGraw-Hill Companies Inc.

196. McAllister, I. (2014). Public opinion towards gambling regulation in Australia. International Gambling Studies, 14, 146-160.

197. McComb, J.L., Sabiston, C.M. (2010). Familiy influences on adolescent gambling behavior: a review of the literature. Journal of Gambling Studies, 26, 503-520.

198. Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema:MKB-10- deseta revizija (1994). Zagreb: Medicinska naklada.

199. Meerkamper, E., Derevensky, J., Cutajar, J. (2008). Parents as partners- Summary of Tpoline Quantitative Findings. Decoding Youth, Young Adults and Young Families. International Centre for Youth Gambling Problems and High- Risk Behaviors.

200. Merkouris, S.S., Thomas, A.C., Shandley, K.A., Rodda, S.N., Oldenhof, E., Dowling, N.A. (2016). An Update on Gender Differences in the Characteristics Associated with Probem Gambling: a Systematic Review. Springer International Publishing. DOI 10.1007/s40429-016-0106-y

201. Messerlian, C., Derevensky, J.L., Gupta, R. (2005). Youth gambling: a public health perspective. Health promotion International, 20, 69-79.

202. Meyer, G., von Meduna, M., Brosowski, T., Hayer, T., (2015). Compliance check of gambler and youth protection in German amusement arcades: a pilot study. International Gamling Studies, 15, 3, 343-360.

203. Mihić, J., Musić, T., Bašić, J. (2013). Obiteljski rizični i zaštitni čimbenici kod mladih konzumenata i nekonzumenata sredstava ovisnosti. Kriminologija i socijalna integracija. 21, 1, 49-62.

204. Miller, P., Plant, M. (2010). Parental guidance about drinking: Relationship with teenage psychoactive substance use. Journal of Adolescence, 33, 55-68.

205. Mishra, S., Lalumiere, Y., Morgan, M., Williams, R.J. (2011). An examination of the relationship between gambling and antisocial behavior. Journal of Gambling Studies, 27, 3, 409-426.

206. Mitrovic, D.V., Brown, J. (2009). Poker Mania and Problem Gambling: A Study of Distorted Cognitions, Motivation and Alexithymia. Journal of Gambling Studies, 25, 489-502.

207. Molde, H., Pallesen, S., Bartone, P., Hystad, S, Johnsen, B.H. (2011). Prevalence and correlates of gambling among 16 to 19 year old adolescents in Norway. Scandinavian Journal of Psychology, 50, 55-64.

208. Molinaro, S., Canale, N., Vieno, A., Lenzi, M., Siciliano, V., Gori, M. (2014). Country and individual level determinants of probable problematic gambling in adolescence: A multi-level cross-national comparison. Addiction, 109, 2089-2097.

209. Monaghan, S., Wood, R.T. Internet-based interventions for youth dealing with gambling problems. International Journal of Adolescent Medcine and Health, 22, 1, 113-128.

210. Moodie, C., Finnigan, F. (2006). Prevalence and correlates of youth gambling in Scotland. Addiction Research and Theory, 14, 365-385.

211. Moore, S.M., Ohtsuka, K. (1999.). Beliefs about control over gambling among young people and their relation to problem gambling. Psychology of Addictive Behaviors, 13, 339-347.

212. Mrazek, P.J., Haggerty, R.J. (1994). Reducing Risk for Mental Disorders: Frontiers for Prevention Intervention Research. Washington DC: National Academy Press.

213. National Research Council (1999). Pathological Gambling: A critical review. Washington DC: National Academy Press.

214. Neal, P., Delfabbro, P, O Neil, M. (2005). Problem gamblimg and harm: towards a national definiton. The SA Centre for Economic Studies with the Departmet of Psychology. University of Adelaide.

215. Nordmyr, J. Forsman, A.K., Wahlbeck, K. Bjorkquist, K., Oesterman, K. (2014). Associations between problem gambling, socio.demographic, mental health factors and gambling tiype: sex differences aming Finnish gamblers. International Gambling Studies, 14, 1, 39-52.

216. Nower, L, Gupta, R., Blaszczynski, A., Derevensky, J. (2004). Suicidality ideation and depression among youth gamblers. A preliminary examination of three studies. International Gambling Studies, 4, 69-80.

217. Nower, L., Blaszczynski, A. (2004). A Pathways Approach to Tretaing Youth Gamblers. U: Gupta, R., Derevensky, J.D. (ur.): Gambling Problems in Youth – Theoretical and Applied Perspectives. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

218. Nower, L., Derevensky, J., Gupta, R (2004). The Relationship of Impulsivity, Sensation Seeking, Coping, and Substance Use in Youth Gamblers. Psychology of Addictive Behaviors, 18, 1, 49-55.

219. Oei, T.P.S., Raylu, N. (2004). Familial influence on offspring gambling: a cognitve mechanism for transmission of gambling behavior in families. Psychological Medicine, 34, 1279-1288.

220. Odlaug, B.L., Marshm P.J., Kim, S.W., Grant, J.E. (2011). Strategic vs nonstrategic gambling: Characteristcs of pathological gamblers based on gambling preference. Annals of Clinical Psychiatry, 23, 105-112.

221. Olason, D.T., Hayer, T., Brosowski, T., Meyer, G. (2015). Gambling in the mist of economic crisis: Results from three national prevalences studies from Iceland. Journal of Gambling Studies, 31, 759-774.

222. Oei, T.P.S., Raylu, N. (2004). Familial influence on offspring gambling: A cognitive mechanism for transmission of gambling behavior in families. Psychological Medicine, 34, 1279-1288.

223. Ohan, L. Leung, D.W., Johnston, C. (2000). The Parenting Sense of Competence Scale: evidence of stable factor structure and validity. Canadian Journal of Behavioral Science, 32, 251-261.

224. Orford, J. (2001). Addiction as excessive appetite. Addiction, 96, 15-31.

225. Orford, J., Griffiths, M., Wardle, H., Sproston, K., Erens, B. (2009). Negative public attitudes towards gambling: Findings from the 2007 British Gambling Prevalence Survey using a new attitude scale. International Gambling Studies, 9, 39-54.

226. Orgaz, C., Estevez, A., Matute, H. (2013). Pathological gamblers are more vulnerable to the illusion of control in a standard associative leranig task. Frontiers in Psychology, Personality Science and Individual Differences, 4, 306, 10-3389.

227. Pagani, L.S., Derevensky, J.L., Japel, C. (2010). Does early emotional distress predict later child involvement in gambling? Canadian Journal of Psychiatry, 55, 8, 507-513.

228. Pallesen, S., Hanss, D., Molde, H., Griffiths, M.D., Mentzoni, R.A. (2016). A longitudinal study of factors explaining attitude change towards gambling among adolescents. Journal of Behavioral Addictions, 5, 1, 59-67.

229. Patel, A.B., Fromme, K. (2010). Explicit outcome expectancies and substance use: Current research and future directions. Handbook of drug use etiology: Theory, methods and emprical findings, 147-164.

230. Pearce, J., Mason, K., Hiscock, R, Day, P. (2008). A National Study of neighbourhood Access to Gambling Opportunities and Individual Gambling Behaviour. Epidemiology&Community Health, 62, 862-868

231. Petani, R. (2011). Odnos roditelj-dijete. U D.Maleš (Ur.) Nove paradigme ranog odgoja (str. 97-124). Filozofski fakultet Sveučilište u Zagrebu. Zavod za pedagogiju. Zagreb.

232. Petry, N.M, Weinstock, J. (2007). Interner gambling is common in college students and associated with poor mental health. The American Journal on Addictions, 16, 325-330.

233. Petry, N.M, Weinstock, J., Morasco, B.J., Ledgerwood, D.M. (2009). Brief motivational interventions for college student problem gamblers. Addiction, 104, 9, 1569- 1582.

234. Petry, N.M. (2001). Substance abuse, pathological gambling and impulsiveness. Drug and Alcohol Dependence. 63, 29-38.

235. Piver, C.E., Libby, D.J., Hoff, R.A., Potenza, M.N. (2013). Gender differences in the realtionship between gambling problems and the incidence of substance use disorders in a nationally representative population sample. Drug Alcohol Dependence, 133, 1, 204- 211.

236. Potenza, M.N., Steinberg, M.A., McLaughlin, S.D., Wu, R., Rounsaville, B.J., O´Malley, S.S. (2001). Gnder-related dofferences in the characteristics of problem gamblers using a gambling helpline. American Journal of Psychiatry, 158, 1500-1505.

237. Potenza, M.N. (2006). Should addictive disorders include non-substance related conditions? Addiction, 101, 142-151.

238. Potenza, M.N., Xian, H., Shah, K., Scherrer, J.F., Eisen, S.A. (2005). Shared genetic contributions to pathological gambling and major depression in men. Archives of General Psychiatry, 62, 9, 1015-1021.

239. Pratt, T.C., Cullen, F.T., Blevins, K.R., Daigle, L., Unnever, J.D. (2002). The Relationship of Attention Deficit Hyperactivity Disorder to Crime and Delinquemcy: A Meta- Analysis. International Journal of Police Science and Management.

240. Productivity Comission (1999). Australia`s Gambling Industries Inquiry Report. Australia`s Government Productivity Commission.

241. Productivity Commission (1999). Australia`s Gambling Industries Inquiry Report. Australia`s Government Productivity Commission.

242. Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N., Josipović, V. (2003). Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladih.

243. Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S., Brajša Žganec, A. (2002). Stilovi roditeljskog odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih. Društvena istraživanja, 2-3 (58-59), 239-263.

244. Racz, S.J., McMahon, R.J. (2011). The relationship between parental knowledge and monitoring and the child and adolescent condusct problems. A 10-year update. Clinical Child and Family Psychology Review, 14, 4, 377-398.

245. Raisamo, S., Halme, J, Murto, A., Lintonnen, T. (2013). Gambling related harms among adolescents: A population based study. Journal of Gambling Studies, 29, 1, 151-159.

246. Raisamo, S., Makela, P., Salonen, A.H., Lintonen, T. (2014). The extent and distribution of gambling harm in Finland as assessed by Problem Gambling Severity index. Journal of Public Health, 1-7.

247. Reić Ercegovac, I. (2010). Subjektivna dobrobit tijekom tranzicije u roditeljstvo/doktorska disertacija. Filozofski fakultet. Zagreb.

248. Ricijaš, N. (2009). Pripisivanje uzročnosti vlastotog delinkventnog ponašanja mladih/doktorska disertacija. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.

249. Ricijaš, N. (2012a). Procjena, planiranje i izvještavanje u izvršavanju maloljetničkih alternativnih sankcija-priručnik za edukaciju. Ministarstvo socijalne politike i mladih Republike Hrvatske.

250. Ricijaš, N. (2012b). Kockanje i druga rizična ponašanja kod adolescenata. Znanstveno-stručni skup: Nasilje i mentalno zdravlje-interdisciplinarni pristup. Osijek. Hrvatska.

251. Ricijaš, N. (2014). Validity of Canadian Adolescent Gambling Inventory (CAGI) among a Sample of Croatian High-School Students, The 10th European Conference on Gambling Studies and Policy Issues. Helsinki. Finska

252. Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D., Huić, A. (2015). Predictors of adverse gambling related consequences among adolescent boys. Children and Youth Services Reviw, 67, 168-176.

253. Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D., Kranželić, V. (2015). Sportsko klađenje i druga rizična ponašanja hrvatskih srednjoškolaca. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 51, 2, 41-56.

254. Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D.,Huić, A., Kranželić, V. (2016). Kockanje mladih u Hrvatskoj-učestalost igranja i zastupljenost problematičnog igranja. Kriminologija i socijalna integracija, 24, 2, 24-47.

255. Ricijaš, N., Dodig, D. (2014). Youth Sports Betting-The Croatian Perspective. International Centre for Youth Gambling Problems and High-Risk Behaviors, 14, 3, 1-5.

256. Ricijaš, N., Dodig, D., Huić, A., Kranželić, V. (2011). Navike i obilježja kockanja adolescenata u urbanim sredinama-izvještaj o rezultatima istraživanja. Edukacijsko rehabilitacijski fakultet. Sveučilište u Zagrebu.

257. Rodda, S.N., Hing, N., Lubman, D.I. (2014). Improved outcomes following contact with a gambling helpline: the impact of gender on barriers an facilitators. International Gambling Studies, 14, 2, 318- 329.

258. Rosenberg, K.P., Feder, L.C. (2014). Behavioral Addictions-Criteria, Evidence, Treatment. Academic Press.

259. Ruckin, V. (2002). Family imapct on Youth Violence. U Corado, R.R. Roesch, R. Hard, S.D. Gierowski (Ur.) Multi-Problem Violent Youth. IOS Press. Amsterdam. 105-115.

260. Salonen, A.H., Alho, H., Castren, S. (2017). Attitudes towards gambling, gambling participation, and gambling-related harm: cross-sectional Finnish population studies in 2011 and 2015. BMC Public Health, 17, 122, DOI 10.1186/s12889-017-4056-7.

261. Scher, A., Sharabany, R. (2005). Parenting Anxiety and stress: does gender play a part at 3month of age? Journal of Genetic Psychology, 166, 203-213.

262. Shader, M. (2004). Risk factors for Delinquency: An Overview. NCJ 207540

263. Shaffer, D.R. (2000). Social and personality development. USA Wadsworth Thomason Learning

264. Shaffer, M., Hall, M.N. (2001). Updating and refining prevalence estimates of disorderd gambling behavior in US and Canada. Canadian Journal of Public Health, 92, 168-172.

265. Shead, N.W., Derevensky, J.L., Gupta, R. (2010). Risk and protective factors associated with youth problem gambling. International Journal of Adolescent Medicine and Health, 22, 1, 39-58.

266. Shead, N.W., Derevensky, J.L.,Meerkamper, E. (2011). Yout mother should know: A comparison of maternal and paternal attitudes and behaviors related to gambling among their adolscent children. International Journal of Mental Health and Addiction, 9, 3, 264-275.

267. Shenassa, E.D., Paradis, A.D., Dolan, S.L., Wilhelm, C.S., Buka, S.L. (2012). Childhood impulsive behavior and problem gambling by adulthood: A 30-year prospective community based study. Addiction, 107, 160-168.

268. Sibley, M.H., Pelham, W.P., Molina, B.S.G., Gnagy, E.M., Waschbusch, D.A., Biswas, A., MacLean, M.G., Babinski, D.E., Karch, K.M. (2011). Journal of Abnormal Child Psychology, 39, 1, 21-32.

269. Smith, D., Battersby, Harvey, P. (2015). Does gender moderate the subjective measurement and structural paths in behavioral and cognitive aspects of gambling disorder in treatment-seeking adults? Addictive Behaviors, 48, 12-18.

270. Skokauskas, N., Satkeviciute, R. (2007). Adolescent pathological gambling in Kaunas, Lithuania. Nordic Journal of Psychiatry, 61, 86-91.

271. Spurrier, M., Blaszczynski, A. (2014). Risk perception in gambling: A systematic review. Journal of Gambling Studies, 30, 2, 253-276.

272. Stanton, B. F., Xiaoming, L., Galbraith, J., Cornick, G., Feigelman, J., Kaljee, L., Zhou, Y. (2000): Parental underestimates of adolescent risk behavior: a randomized, controlled trial of a parental monitoring intervention. Journal of Adolescent Health, 26, 1, 18–26.

273. Stark, S., Zahlan, N., Albanese, P., Tepperman, L. (2012). Beyond description: understanding gender differences in problem gambling. Journal of Behavior Addictions, 1, 3, 123-134.

274. Stark, S. Kourgiantakis, T., Lobo, D., Tepperman, D. (2014). Children of Problem Gambling Parents: A Critical Review of Risk and Prevention Strategies. Guelph, Ontario: Ontario Problem Gambling Research Centre.

275. Steel, Z., Blaszczynsky, A. (1996). The factorial structure of pathological gambling. Journal of Gambling Studies, 12, 3-20.

276. Ste-Marie, C., Gupta, R., Derevensky, J.L. (2006). Anxiety and social stress related to adolescent gambling behavior and substance use. Journal of Child and Substance Abuse, 15, 55-74.

277. Stinchfield, R. (2000). Gambling and correlates of gambling among Minnesota public school students. Journal of Gambling Studies, 16, 2/3, 153-173.

278. Stinchfield, R. (2010). A critical review of adolescent problem gambling assessment. International Journal of Adolescent Medicine and Health, 22, 1, 77-93.

279. Stinchfield, R., Winters, K.C. (1998). Gambling and Problem Gambling among Youths. The annals of American Academy of Political and Social Science.

280. St-Pierre, R., Derevensky, J.L. (2016). Youth gambling Behavior: Novel Approaches to prevention and intervention. U T.Chung (Ur.) Adolescent Substance abuse. Springer International Publishing.

281. St-Pierre, R.A., Derevensky, J.L., Gupta, R., Martin, I. (2011). Preventing lottery tickets sale to minors: factors influencing retailers' compliance behaviour. International Gambling Studies, 20, 11, 2, 173-191.

282. St-Pierre, R.A., Temcheff, C.E., Derevensky, J.L., Gupta, R. (2015). Theory of planned behaviour in school-based adolescent gambling prevention: a conceptual framework. Journal of Primary Prevention.

283. St-Pierre, R.A., Walker, D.M., Derevensky, J., Gupta, R. (2014). How Availability and Accessibility of Gambling Venus Influence Problem Gambling: A Review of Literature. 16, 2, 150-172.

284. Sullivan, C.J. (2006). Assesing the Role of Childhood Problems, Family Environment, and Peer Pressure. Youth Violence and Juvenile Justice, 4, 291- 313.

285. Temcheff, C.E., St-Pierre, R., Derevensky, J.L., Gupta, R. (2014). Using an Extended Model of the Theory of Planned Behaviour to Understand Adolescent Gambling. Conference Paper.

286. Thomas, A., Moore, S., Kyrios, M., Bates, G., Meredyth, G.J. (2010). Problem Gambling Vulnerability: The interaction between access, individual cognitions and groups beliefs/preferences. Final Report prepared for the Victorian Government, Office of Gaming and Racing, Department of Justice. http://www.justice.vic.gov.au/home/liquor+gambling+and+racing/research+and+statistics/report+-+problem+gambling+vulnerability+%28pdf%29. Pristupljeno 11.7. 2016.

287. Toce-Gerstein, M., Gerstein, D.R., Volberg, R.A. (2003). A hierarchy of gambling disorders in the community. Addiction, 98, 12, 1661-1672.

288. Toneatto, T., Ladouceur, R. (2003). Tretament of pathological gambling: a critical review of the literature. Psychology of Addictive Behaviors, 17, 284-292.

289. Tremblay, J., Stinchfield, R. Iebe, J. Wynne, H. (2010). Canadian Adolescent Gambling Inventory (CAGI) Phase III Final Report. Submited to the Canadian Centre on Substance Ause and the Interprovicial Consortium on Gambling Research.

290. Vachon, J., Vitaro, F., Wanner, B. Tremblay, R.E. (2004). Adolescent Gambling: relationship with parent gambling and parenting practices. Psychology of Addictive Behaviors, 18, 398-401.

291. Van der Zanden, J. (1993). Human Development. McGraw-Hill Inc. New York

292. Vasta, R, haith, m., Miller, S. (2005). Dječja psihologija. Slap. Zagreb

293. Versini, A. LeGauffre, C., Romo, L. Ades, J., Gorwood, P. (2011). Frequency of gambling problems amnog parents of pathological, versus nonpathological, casino gamblers using slot machines. American Journal on Addictions, 21, 86-95.

294. Vijeće Europe (2000). Preporuke Odbora ministara državama članicama u odnosu na ulogu ranih psihosocijalnih intervencija u prevenciji kriminala. Rec (2000)20.

295. Vitaro, F., Arsenault, L., Tremblay, R.E. (1999). Impulsivity predicts problem gambling in low SES adolescent males. Addiction, 94, 565-575.

296. Vitaro, F., Brendgen, M., Ladouceur, R., Tremblay, R.E. (2001). Gambling, delinquency, and drug use during adolescence: Mutual influences and common risk factors. Journal of Gambling Studies, 17, 171- 190.

297. Vitaro, F., Dobkin, P.L., Carbonneau, R., Tremblay, R.E. (1996). Personal and familial characteristics of resillient sons of male alcoholics. Addiction, 91, 1161-1178.

298. Vitaro, F., Wanner, B., Brendgen, M., Trembley, R.E. (2008). Offspring of Parents with Gambling Problems and Explanatory Mechanism. Journal of Gambling Studies, 24, 535-553.

299. Volberg, R.A. (2002). Gambling and Problem Among Adolescents in Nevada. Carson City. NV: Nevada Department of Human Resources.

300. Volberg, R.A., Abbot, M.W., Ronnberg, S., Munck, I.M.E. (2001). Prevalence and risk of pathologcal gamlbing in Sweden. Acta Psychiatrica Scandinavica, 104, 4, 250-256.

301. Volberg, R.A., Gupta, R., Griffiths, M.D., Olason, D.T., Delfabbro, P. (2010). An international perspective on youth gambling prevakence studies. Interantional Journal of Adolescent Medicine and Health, 22, 3-38.

302. Vrselja, I., Glavak Tkalić, R. (2010). Odnos između rizičnog i delinkventnog ponašanja, nekih obiteljskih kontekstualnih čimbenika i roditeljskih odgojnih metoda. Kriminologija i socijalna integracija, 19, 1, 52-63.

303. Vulić-Prtorić, A. (2002). Skala kvalitete obiteljskih interakcija-KOBI. U A. Proroković, K. Lacković-Grgin, V. Ćubela Adorić, Z. Penezić (Ur.) Zbirka psihologijskih skala i upitnika II. Sveučilište u Zadru. 24-33.

304. Wagner, F.A., Anthony, J.C. (2002). From first drug use to dependence: developmental periods of risk for dependence upon marijuana, cocaine and alcohol. Neuropsychopharmacology, 26, 479-488.

305. Walker, D.D., Neighbors, C., Rodriguez, L.M., Stephens, R.S., Roffman, R.A. (2011). Social norms and self efficacy among heavy using adolescent marijuana smokers. Psychology of Addictive Behaviors, 25, 4, 727-732.

306. Wanner, B., Vitaro, F., Carbonneau, R., Tremblay, R.E. (2009). Cross-lagged links among gambling, substance use, and delinquency from mid adolescent to young adulthood.Additive and moderating effects of common risk factors. Psychology of Addictive Behaviors, 23, 91-104.

307. Wardle, H., Moody, A., Spence, S., Orford, J., Volberg, R., Jotangla, D., Griffiths, M., Hussey, D., Dobbie, F. (2011). British gambling prevalence survey 2010., London: The Gambling Commision.

308. Warrdle, H. Sproston, K., Orford, J. Erenas, B., Griffiths, M.D., Constantine, R., Pigott, S. (2007). The British gambling prevalence survey 2007. London: The Stationery Office.

309. Welte, J.W., Barnes, G., Tidwell, M.O., Hoffman, J.H. (2009). Association Between Problem Gambling and Conduct disorder in a National Survey of Adolescents and Young Adults in the United States. Journal of Adolescent Health, 45, 396-401.

310. Welte, J.W: Barnes, G.M, Hoffman (2004). Gambling, Substance Use, and Other Problem Behaviors Among Youth: A Test of General Deviance Models. Journal of Criminal Justice, 32, 297-306.

311. Wickwire, E.M., Whelan, J.O. , West, R., Meyers, A., McCausland, C., Leullen, J. (2007). Perceived availability, risks, and benefits of gambling among college students. Journal of Gambling Studies, 23, 395- 408.

312. Wilber, M.K., Potenza, M.N. (2006). Adolescent Gambling- research and clinical implications. Psychatr, 3, 10, 40-48.

313. Wiliams, J.H., Ayers, D.C., Arthur, W.M. (1997). Risk and Protective Factors in Development of Delinquency and Conduct Disorders. U M.W. Fraser (Ur.) Risk and Resilience in Childhood: An Ecological perspective. Washington DC: NASW Press. 140-170

314. Williams, R. J., McDermitt, D. R., Bertrand, L. D., & Davis, R. M. (2003). Parental awareness of adolescent substance use. Addictive Behaviors, 28, 803-809

315. Wiliams, R.J. Connolly, D., Wood, R.T., Nowatzki, N. (2006). Gambling and problem gambling in a sample of university students. Journal of Gambling Issues, 16, 1-14.

316. Wiliams, R.J., West, B.L., Simpson, R.I. (2012). Prevention of Problem Gambling: A comprehensive Review of the Evidence. Report prepared for Ontario Problem Gambling Research Centre. Guleph, Ontario, Canada.

317. Winters, K.C., Stinchfield, R.D., Botzet, A., Andersen, N. (2002). A prospective study of youth gambling behavior. Psychology of Addictive Behaviors, 16, 1, 3-9.

318. Winters, K.C., Stinchfield, R.D., Fulkerson, J. (1993). Patterns and characteristics of adolescent gambling. Journal of Gambling Studies, 9, 371-386.

319. Wood, R., Griffiths, M. (2002). Adolescent perception of the National Lottery and scratchcards: a qualitative study using group interviews. Journal of Adolescence, 25, 6, 655-668.

320. Wood, R., Griffiths, M. (2002). The acquisition, development and maintenance of lottery and scartchcard gambling in adolescence. Journal of Adolescence, 21, 265-273.

321. Wood, R., Griffiths, M. (2004). Adolescent lottery and scratchcard players: do their attitudes influence their gambling behaviour? Journal of Adolescence, 27, 467-475.

322. Xian, H., Shah, K.R., Philips, S.M., Scherrer, J.F., Volberg, R., Eisen, S.A. (2008). Association of Cognitive Distortions with Problem and Pathological Gambling in adult male twins. Psychiatry Research, 160, 300-307.

323. Yang, H., Stanton, B., Cottrel, L., Kaljee, L., Galbraith, J., Li, X., Cole, M., Harris, C., Wu, Y. (2006). Parental awareness of adolescent risk involvement: Implications of overestimates and underestimates. Journal of Adolescent Health, 39, 353-361

324. Yip, S.W., Desai, R.A., Steinberg, M.A., Rugle, L, Vacallo, D.A., Krishan-Sarin, S., Potenza, M.N. (2011). Health/functioning characteristic, gambling behaviors and gambling related motivations in adolescents stratified by gambling problem severity: Findings from a high school survey. American Journal on Addictions, 20, 6, 495-508.

325. Yoshikawa, H. (1994). Prevention as cumulative protection. Effects of early family support and education on chronic delinquency and its risks. Psychology Bulletin, 115, 28-54.

326. Zakon o dopuni Zakona o igrama na sreću. Narodne novine. 35/2013.

327. Zakon o igrama na sreću (2009). Narodne novine. 87/2009.

328. Zakon o izmjenama Zakona o igrama na sreću. Narodne novine. 41/2014.

329. Zakon o izmjeni Zakona o igrama na sreću. Narodne novine. 143/2014.

13. PRILOZI

Prilog 1. Suglasnost i pismo potpore Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta za provedbu istraživanja „Roditeljska percepcija kockanja mladih“

Prilog 2. Mišljenje Etičkog povjerenstva Edukacijsko rehabilitacijskog fakulteta o usklađenosti nacrta istraživanja „Roditeljska percepcija kockanja mladih“ s Etičkim kodeksom Sveučilišta u Zagrebu

Prilog 3. Upitnik za djecu

Prilog 4. Upitnik za roditelje

Prilog 5. Obavijest za mlade i sastavljanje šifre

Prilog 6. Obavijest za roditelje i sastavljanje šifre

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO ZNANOSTI, OBRAZOVANJA I SPORTA

KLASA: 602-01/15-01/00179
URBROJ: 533-26-15-0002

Zagreb, 18. ožujka 2015.

Edukacijsko rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
n.p. doc. dr. sc. Nevena Ricijaša
Znanstveno-učilišni kampus Borongaj
Borongajska cesta 83f
10000 Zagreb

Predmet: Istraživanje „Roditeljska percepcija kockanja mladih", suglasnost i pismo potpore

- dostavlja se

Poštovani gospodine Ricijaš,

na temelju Vaše zamolbe od 11. ožujka 2015. godine obavještavamo Vas da Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta podržava provedbu istraživanja o utjecaju roditeljstva na kockanje mladih.

Uvjereni smo da navedeno istraživanje ima znanstvenu i praktičnu vrijednost jer će njegovi rezultati dati uvid u stanje problematike vezane za kockanje mladih, na temelju kojih će nadležne institucije biti u mogućnosti pripremiti smjernice za provođenjem preventivnih aktivnosti u školskom okruženju.

Slijedom navedenog podržavamo provođenje navedenog istraživanja i dajemo pozitivno stručno mišljenje za provođenje navedenog istraživanja u odgojno-obrazovnim ustanovama.

Po završetku istraživanja predlažemo da stručni tim Edukacijsko rehabilitacijskog fakulteta pripremi prezentaciju rezultata u cilju informiranja prosvjetne javnosti o rezultatima istraživanja i preporukama za kreiranje preventivnih programa u školskom okruženju.

S poštovanjem,

POMOĆNIK MINISTRA

Staša Skenžić, prof.

Dostaviti:
- naslovu i
- pismohrana, ovdje

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Etičko povjerenstvo

Klasa: 602-04/15-48/12

Ur.broj: 251-74/15-01/2

Zagreb, 06.10.2015.

Doc.dr.sc. Neven Ricijaš

ERF

Predmet: davanje mišljenja Etičkog povjerenstva o usklađenosti nacrta istraživanja „Roditeljska percepcija kockanja mladih" s Etičkim kodeksom Sveučilišta u Zagrebu

Etičko povjerenstvo Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu je pregledalo dokumentaciju priloženu uz Vaš zahtjev za davanjem mišljenja Etičkog povjerenstva o usklađenosti projektnog nacrta „Roditeljska percepcija kockanja mladih" s Etičkim kodeksom Sveučilišta u Zagrebu.

Kako je i navedeno u Vašem zahtjevu, istraživački nacrt u potpunosti odgovara nacrtu doktorske disertacije na poslijediplomskom studiju Prevencijska znanost i studij invaliditeta pod naslovom „Obilježja roditeljstva i odnosa roditelja prema kockanju kao prediktori kockanja muške djece" studenta Tonija Maglice.

Za prethodno navedeni istraživački nacrt je Etičko povjerenstvo već izdalo pozitivno mišljenje (Klasa: 602-04/2015-48/04, ur.broj: 251-74/2015-07/2 od 26.03.2015. godine)

Sukladno navedenom, Etičko povjerenstvo zaključuje kako je predloženo istraživanje usklađeno s Etičkim kodeksom Sveučilišta u Zagrebu i Poslovnikom o radu Etičkog povjerenstva ERF-a te daje pozitivno mišljenje za provođenje istraživanja.

Zamjenica predsjednice Etičkog povjerenstva

Prof.dr.sc. Irma Kovčo Vukadin

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU * EDUKACIJSKO-REHABILITACIJSKI FAKULTET * ZAGREB

EDUKACIJSKO-REHABILITACIJSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UPITNIK ZA MLADE

Zahvaljujemo Ti što ćeš sudjelovati u ovom istraživanju!

Na ovoj stranici upitnika Te **molimo da napišeš šifru koju si ranije sastavio/la.**
Podsjećamo, papir na kojem si sastavljao/la šifru ostaje kod Tebe!

Sva pitanja u ovom upitniku odnose se na Tvoja **razmišljanja i iskustva**, te na procjenu ponašanja Tvojih roditelja. Stoga **nema točnih i netočnih odgovora**.

Dobiveni podaci pomoći će nam **da bolje razumijemo** razmišljanja mladih, pa Te zato molimo da pri odgovaranju budeš **potpuno iskren/a, te da odgovoriš na sva pitanja.**

Očekivano vrijeme potrebno za ispunjavanje upitnika je **oko 25 minuta**.

Unaprijed Ti zahvaljujemo na suradnji!

doc.dr.sc. Neven Ricijaš
voditelj projekta

ŠIFRA UPITNIKA:

OPĆI I SOCIO-DEMOGRAFSKI PODACI

1. Spol (označi s ☒): ☐ M ☐ Ž

2. Koliko imaš godina: _____ godina

3. Vrsta škole:

1. strukovna trogodišnja srednja škola
2. strukovna četverogodišnja srednja škola
3. gimnazija

4. Razred: I. II. III. IV.

5. S kojim školskim uspjehom si prošao prethodni razred (zaokruži broj):

1	2	3	4	5
nedovoljan (1)	dovoljan (2)	dobar (3)	vrlo dobar (4)	odličan (5)

6. Kod kuće živim (odnosi se na odrasle osobe):

1. s oba roditelja
2. samo s majkom
3. samo s ocem
4. samo s nekim drugim članovima obitelji (npr. djed, baka ili druga rodbina)
5. sa skrbnicima
6. s nekim drugim (dopiši s kime): _____

7. Kako bi opisao/la svoj životni standard (novčano/financijski) i kvalitetu života Tvojeg kućanstva:

1. ispodprosječno - lošije od većine drugih
2. prosječno - niti bolje niti lošije od većine drugih
3. iznadprosječno - bolje od većine drugih

PO TVOJEM MIŠLJENJU, koliko su sljedeće teme ozbiljni rizici za mlade danas? Zaokruži jedan broj od 1 do 5 za svaku temu.

		Uopće nije ozbiljan rizik				Jako je ozbiljan rizik
1.	Vršnjačko nasilje u školi / *bullying*	1	2	3	4	5
2.	Konzumiranje alkohola	1	2	3	4	5
3.	Konzumiranje droga	1	2	3	4	5
4.	Nezaštićeni seksualni odnosi / maloljetničke trudnoće	1	2	3	4	5
5.	Pretilost / poremećaji hranjenja	1	2	3	4	5
6.	Kockanje / klađenje	1	2	3	4	5
7.	Vožnja pod utjecajem alkohola	1	2	3	4	5
8.	Pušenje	1	2	3	4	5
9.	Provođenje previše vremena na internetu (Facebook, chat, društvene mreže i slično)	1	2	3	4	5
10.	Izloženost opasnostima i rizicima interneta	1	2	3	4	5
11.	Depresija	1	2	3	4	5
12.	Negativna slika o vlastitom tijelu	1	2	3	4	5
13.	Pretjerano igranje video igara	1	2	3	4	5
14.	Spolno prenosive bolesti	1	2	3	4	5

KOLIKO ČESTO RAZGOVARAŠ sa svojim roditeljima o sljedećim temama (označi s ☒):

		nikada	rijetko	ponekad	često	redovito
1.	**Vršnjačko nasilje u školi / *bullying***	☐	☐	☐	☐	☐
2.	**Konzumiranje alkohola**	☐	☐	☐	☐	☐
3.	**Konzumiranje droga**	☐	☐	☐	☐	☐
4.	**Nezaštićeni seksualni odnosi / maloljetničke trudnoće**	☐	☐	☐	☐	☐
5.	**Pretilost / poremećaji hranjenja**	☐	☐	☐	☐	☐
6.	**Kockanje / klađenje**	☐	☐	☐	☐	☐
7.	**Vožnja pod utjecajem alkohola**	☐	☐	☐	☐	☐
8.	**Pušenje**	☐	☐	☐	☐	☐
9.	**Provođenje previše vremena na internetu (Facebook, chat, društvene mreže i slično)**	☐	☐	☐	☐	☐
10.	**Izloženost opasnostima i rizicima interneta**	☐	☐	☐	☐	☐
11.	**Depresija**	☐	☐	☐	☐	☐
12.	**Negativna slika o vlastitom tijelu**	☐	☐	☐	☐	☐
13.	**Pretjerano igranje video igara**	☐	☐	☐	☐	☐
14.	**Spolno prenosive bolesti**	☐	☐	☐	☐	☐

U KOJOJ MJERI SE SLAŽEŠ da te sljedeći razlozi obeshrabruju (sprečavaju) od razgovora s roditeljima o tebi važnim temama:

		Uopće se ne slažem da je to razlog	**U velikoj mjeri se ne slažem** da je to razlog	**Niti se slažem niti se ne slažem** da je to razlog	**U velikoj mjeri se slažem** da je to razlog	**U potpunosti se slažem** da je to razlog
1.	Strah od kažnjavanja	1	2	3	4	5
2.	Strah da ću ih razočarati	1	2	3	4	5
3.	Strah od toga kako će reagirati	1	2	3	4	5
4.	Mislim da me neće razumjeti	1	2	3	4	5
5.	Mislim da mi uopće ne mogu pomoći	1	2	3	4	5
6.	Mislim da oni ne znaju dovoljno o takvim temama	1	2	3	4	5

S kojim od sljedećih problema/rizika si IMAO/LA ISKUSTVO (ponašao/la se ili osjećao/la na određeni način, doživio/la nešto od navedenog). Označi s ☒.

1.	Vršnjačko nasilje u školi / *bullying*	☐ Ne	☐ Da
2.	Konzumiranje alkohola	☐ Ne	☐ Da
3.	Konzumiranje droga	☐ Ne	☐ Da
4.	Nezaštićeni seksualni odnosi / maloljetničke trudnoće	☐ Ne	☐ Da
5.	Pretilost / poremećaji hranjenja	☐ Ne	☐ Da
6.	Kockanje / klađenje	☐ Ne	☐ Da
7.	Vožnja pod utjecajem alkohola	☐ Ne	☐ Da
8.	Pušenje	☐ Ne	☐ Da

9.	Provođenje previše vremena na internetu (Facebook, chat, društvene mreže i slično)	☐ Ne	☐ Da
10.	Izloženost opasnostima i rizicima interneta	☐ Ne	☐ Da
11.	Depresija	☐ Ne	☐ Da
12.	Negativna slika o vlastitom tijelu	☐ Ne	☐ Da
13.	Pretjerano igranje video igara	☐ Ne	☐ Da
14.	Spolno prenosive bolesti	☐ Ne	☐ Da

U ovom upitniku nalaze se tvrdnje koje opisuju kako se osjećaš u svojoj obitelji, u odnosu s majkom i ocem (ili skrbnicima). Pročitaj pažljivo svaku tvrdnju i zaokruži odgovarajući broj s desne strane koji označava **koliko je ta tvrdnja za tebe točna.**

MOJA OBITELJ....

TVRDNJE	**uopće nije točno**	**uglavnom je netočno**	**nisam siguran**	**uglavnom je točno**	**da, u potpunosti je točno**
1. Za mene je obitelj izvor utjehe i zadovoljstva.	1	2	3	4	5
2. Moja obitelj mi ide na živce.	1	2	3	4	5
3. Kad odrastem i budem imao svoju obitelj ona će u mnogočemu biti slična mojoj sadašnjoj obitelji.	1	2	3	4	5
4. Želio bih da nisam član moje obitelji.	1	2	3	4	5
5. Osjećam se kao stranac u svojoj obitelji.	1	2	3	4	5
6. U usporedbi s drugim obiteljima mislim da je moja jako dobra.	1	2	3	4	5
7. U mojoj obitelji me nitko ne razumije.	1	2	3	4	5
8. Ponosan sam na svoju obitelj.	1	2	3	4	5
9. Moja obitelj je jedna nesretna obitelj.	1	2	3	4	5
10. Članovi moje obitelji čine dobro jedni drugima.	1	2	3	4	5
11. Mogu se zaista pouzdati u svoju obitelj.	1	2	3	4	5

Zaokruživanjem odgovarajućeg broja označi koliko su sljedeće tvrdnje, prema Tvojem mišljenju, točne ZA TVOJU MAJKU i ZA TVOJEG OCA.

Brojevi imaju sljedeće značenje.

1 = uopće nije točno za nju / njega
2 = nije baš točno za nju / njega
3 = dosta je točno za nju / njega
4 = u potpunosti je točno za nju / njega

		MAJKA				OTAC			
1.	Objašnjava mi kako se ona/on osjeća kada učinim nešto dobro ili loše.	1	2	3	4	1	2	3	4
2.	Lako je/ga nagovorim na ono što želim.	1	2	3	4	1	2	3	4
3.	Objašnjava mi razloge za postojanje pravila.	1	2	3	4	1	2	3	4
4.	Pokazuje mi da me voli.	1	2	3	4	1	2	3	4
5.	Točno zna na što trošim novac koji mi daje.	1	2	3	4	1	2	3	4
6.	Kažnjava me zabranjivanjem nekih stvari (gledanja TV, izlazaka i sl.).	1	2	3	4	1	2	3	4
7.	Viče kad se loše ponašam.	1	2	3	4	1	2	3	4
8.	Ona/on i ja imamo topao i blizak odnos.	1	2	3	4	1	2	3	4
9.	Objašnjava mi zašto se trebam pridržavati pravila.	1	2	3	4	1	2	3	4
10.	Uči me da je važno da se borim za sebe i svoje ideje.	1	2	3	4	1	2	3	4
11.	Uvažava me kao osobu.	1	2	3	4	1	2	3	4
12.	Pljusne me kada se loše ponašam.	1	2	3	4	1	2	3	4
13.	Uživa raditi nešto zajedno sa mnom.	1	2	3	4	1	2	3	4
14.	Potiče me na razgovor o tome što mi se u životu događa.	1	2	3	4	1	2	3	4
15.	Obično zna kada ću u školi pisati test ili odgovarati.	1	2	3	4	1	2	3	4
16.	Objašnjava mi kako moje ponašanje utječe na druge.	1	2	3	4	1	2	3	4
17.	Kada sam neposlušan, pošalje me u drugu prostoriju.	1	2	3	4	1	2	3	4
18.	Popustljiva/popustljiv je prema meni.	1	2	3	4	1	2	3	4
19.	Poklanja mi puno pažnje.	1	2	3	4	1	2	3	4

20. Često mi govori kako bih se trebao ponašati i kakav/kakva bih trebao/la biti.	1	2	3	4	1	2	3	4
21. Uvijek zna gdje sam.	1	2	3	4	1	2	3	4
22. Potiče me da mislim svojom glavom.	1	2	3	4	1	2	3	4
23. Previše me o svemu ispituje.	1	2	3	4	1	2	3	4
24. Kada pogriješim nastoji da se osjetim krivim.	1	2	3	4	1	2	3	4
25. Dobro poznaje moje prijatelje.	1	2	3	4	1	2	3	4
26. Popusti kada se usprotivim njezinom/njegovom zahtjevu.	1	2	3	4	1	2	3	4
27. Često je/ga poslušam tek kad me jako strogo kazni.	1	2	3	4	1	2	3	4
28. Previše se miješa u moj život.	1	2	3	4	1	2	3	4
29. Kad se ne ponašam kako ona/on želi prigovara mi i kritizira me.	1	2	3	4	1	2	3	4

Prema Tvojem mišljenju, koliko su mjesta koja nude igre na sreću PRISUTNA u Hrvatskoj?

1. slabo su prisutna
2. umjereno su prisutna
3. prilično su prisutna
4. izrazito su prisutna

Kakvom općenito procjenjuješ situaciju u našoj zemlji s obzirom na PRISTUP MALOLJETNIKA IGRAMA NA SREĆU (mogućnost igranja igara na sreću)?

1. maloljetnici ne mogu pristupiti igrama na sreću
2. maloljetnici samo na rijetkim prodajnim mjestima mogu pristupiti igrama na sreću
3. maloljetnici na većini prodajnih mjesta mogu pristupiti igrama na sreću
4. maloljetnici na gotovo svim prodajnim mjestima mogu pristupiti igrama na sreću

Kako procjenjuješ pristup i mogućnost da maloljetnici igraju sljedeće igre na sreću u Hrvatskoj?

	UOPĆE IM NE MOGU PRISTUPITI	JAKO TEŠKO im mogu pristupiti			JAKO LAKO im mogu pristupiti
1. lutrijske igre	**0**	1	2	3	4
2. sportsko klađenje	**0**	1	2	3	4
3. automati	**0**	1	2	3	4
4. igre u casinu	**0**	1	2	3	4
5. sportsko klađenje u kafićima (kladomati)	**0**	1	2	3	4
6. *online* kockanje	**0**	1	2	3	4

U SREDINI TABLICE nalaze se neka ponašanja.
S LIJEVE STRANE zaokruži dob (godine života) od koje je navedena aktivnost LEGALNA.
S DESNE STRANE zaokruži dob (godine života) koja bi po Tvojem mišljenju TREBALA BITI LEGALNA.

DOB OD KOJE JE DANAS OVA AKTIVNOST LEGALNA U HRVATSKOJ (zaokruži godine života)									DOB OD KOJE BI PO TVOJEM MIŠLJENJU OVA AKTIVNOSTI TREBALA BITI LEGALNA U HRVATSKOJ (zaokruži godine života)							
14	15	16	17	18	19	20	21	IGRANJE LOTA	14	15	16	17	18	19	20	21
14	15	16	17	18	19	20	21	KUPOVANJE ALKOHOLA	14	15	16	17	18	19	20	21
14	15	16	17	18	19	20	21	KUPOVANJE CIGARETA	14	15	16	17	18	19	20	21
14	15	16	17	18	19	20	21	SPORTSKO KLAĐENJE	14	15	16	17	18	19	20	21
14	15	16	17	18	19	20	21	KOCKANJE U CASINU	14	15	16	17	18	19	20	21
14	15	16	17	18	19	20	21	KOCKANJE NA AUTOMATIMA	14	15	16	17	18	19	20	21

Pred Tobom se nalazi niz tvrdnji o kockanju. Molimo Te da za svaku tvrdnju označiš u kojem stupnju se s njom slažeš. To učini tako da zaokružiš odgovarajući broj na desnoj strani. Brojevi znače sljedeće:

1 – uopće se ne slažem
2 – donekle se ne slažem
3 – niti se slažem niti se ne slažem
4 – donekle se slažem
5 – u potpunosti se slažem

1.	Večer u kockarnici primjer je dobrog večernjeg izlaska.	1	2	3	4	5
2.	Kockanje je ovisnost.	1	2	3	4	5
3.	Kockanje je zabavan način zarađivanja.	1	2	3	4	5
4.	Kockanje je štetna aktivnost.	1	2	3	4	5
5.	Kockari znaju uživati u životu.	1	2	3	4	5
6.	Kockanje treba zabraniti.	1	2	3	4	5
7.	Veoma me privlači kockanje.	1	2	3	4	5
8.	Kockanje je porok koji često dovodi do velikih dugova.	1	2	3	4	5
9.	Kockanje uči krivim vrijednostima.	1	2	3	4	5
10.	Odlazak u kockarnicu je čisti gubitak vremena.	1	2	3	4	5
11.	Kockanje se isplati.	1	2	3	4	5
12.	U kockanje se upuštaju ljudi slabog karaktera.	1	2	3	4	5
13.	Kockanje je bezazlena avantura.	1	2	3	4	5
14.	Kockanje je bacanje novca.	1	2	3	4	5
15.	Odlazak u kladionicu jedan je od najboljih načina provođenja slobodnog vremena.	1	2	3	4	5
16.	Kockanje je jedna od najtežih ovisnosti koja uništava i samog kockara i njegovu obitelj.	1	2	3	4	5
17.	Kockanje je najzabavnija aktivnost na svijetu.	1	2	3	4	5
18.	Klađenje odvodi u propast.	1	2	3	4	5
19.	Kockanje je lak i brz izvor velike zarade.	1	2	3	4	5
20.	Kockanje vodi bavljenju kriminalom.	1	2	3	4	5
21.	Kockanje pruža vrhunski užitak.	1	2	3	4	5
22.	Kockanjem se uglavnom „upada“ u probleme.	1	2	3	4	5
23.	Kockanje nije velik rizik.	1	2	3	4	5

Jesi li IKADA igrao/la neku od navedenih igara na sreću?
Molimo Te da označiš s ☒ koliko često prosječno igraš svaku od navedenih igara na sreću.
Također označi koliko si imao/la GODINA kada si PRVI PUT igrao/la.

	NIKADA	1X godišnje ili manje	Par puta godišnje	1-2x mjesečno	1x tjedno	Par puta tjedno	Svako-dnevno	S KOLIKO GODINA PRVI PUT
Loto igre (Lotto 6/45, EuroJackpot i sl.)								
Jednokratne srećke / strugalice								
Sportsko klađenje								
Igre na automatima								
Rulet u casinu								
Kartanje za novac (kod kuće, u društvu)								

PREMA TVOJEM SAZNANJU, je li TVOJA MAJKA ikada igrala neku od navedenih igara na sreću. Ako misliš da je, molimo Te, označi s ☒ koliko često prosječno igra.

	NIKADA	1X godišnje ili manje	Par puta godišnje	1-2x mjesečno	1x tjedno	Par puta tjedno	Svako-dnevno
Loto igre (Lotto 6/45, EuroJackpot i sl.)							
Jednokratne srećke / strugalice							
Sportsko klađenje							
Igre na automatima							
Rulet u casinu							
Kartanje za novac (kod kuće, u društvu)							

PREMA TVOJEM SAZNANJU, je li TVOJ OTAC ikada igrao neku od navedenih igara na sreću. Ako misliš da je, molimo Te, označi s ☒ koliko često prosječno igra.

	NIKADA	1X godišnje ili manje	Par puta godišnje	1-2x mjesečno	1x tjedno	Par puta tjedno	Svako-dnevno
Loto igre (Lotto 6/45, EuroJackpot i sl.)							
Jednokratne srećke / strugalice							
Sportsko klađenje							
Igre na automatima							
Rulet u casinu							
Kartanje za novac (kod kuće, u društvu)							

Sljedeća pitanja odnose se na Tvoje kockanje/klađenje TIJEKOM ZADNJA 3 MJESECA. Zaokruži broj koji najbolje opisuje Tebe.

	Nikada	Ponekad	Većinu vremena	Gotovo uvijek
1. Koliko često si izostao ili odustao od nekih slobodnih aktivnosti (npr. sport, muzička škola i sl.) zbog kockanja / klađenja?	1	2	3	4
2. Koliko često si propustio druženje s prijateljima koji se ne kockaju / klade, kako bi se družio s prijateljima koji se kockaju / klade?	1	2	3	4
3. Koliko često si aktivnosti vezane uz kockanje / klađenje planirao?	1	2	3	4
4. Koliko često si se osjećao loše zbog načina na koji se kockaš / kladiš, ili zbog onoga što se događa dok se kockaš / kladiš?	1	2	3	4
5. Koliko često si se vraćao drugi dan kako bi pokušao vratiti novac izgubljen kockanjem / klađenjem?	1	2	3	4
6. Koliko često si skrivao svoje kockanje / klađenje od roditelja, drugih članova obitelji ili nastavnika?	1	2	3	4
7. U protekla 3 mjeseca, koliko često si osjećao da možda imaš problem s kockanjem / klađenjem?	1	2	3	4

Ponekad se ljudi zbog kockanja/klađenja ponašaju na određeni način. Molimo Te odgovori koliko često si Ti činio navedene stvari TIJEKOM ZADNJA 3 MJESECA.

	Nikada	1 – 3 puta	4 – 6 puta	7 ili više puta
8. Koliko često si novac namijenjen za hranu, odjeću, kino i slično potrošio za kockanje / klađenje, ili za vraćanje dugova izazvanih kockanjem / klađenjem?	1	2	3	4
9. Koliko često si ukrao novac ili druge vrijedne stvari kako bi se kockao / kladio ili kako bi vratio dugove izazvane kockanjem / klađenjem?	1	2	3	4

Što misliš, koliko je vjerojatno da bi te roditelji sankcionirali / kaznili kada bi saznali da se sada ponašaš ne sljedeći način?

	Vjerojatnost da bi te roditelji sankcionirali / kaznili			
	sigurno NE	vjerojatno NE	vjerojatno DA	sigurno DA
1. Pušiš cigarete	1	2	3	4
2. Piješ pivu	1	2	3	4
3. Piješ vino	1	2	3	4
4. Piješ žestoka pića	1	2	3	4
5. Igraš loto	1	2	3	4
6. Igraš jednokratne srećke	1	2	3	4
7. Kladiš se na sportske rezultate	1	2	3	4
8. Igraš automate	1	2	3	4
9. Igraš rulet u casinu	1	2	3	4
10. Uzimaš auto bez dozvole	1	2	3	4
11. Voziš u pijanom stanju	1	2	3	4

Koliko puta si kockanjem / klađenjem dobio veliki iznos novca?

1	2	3	4
nikada	jednom	nekoliko puta	puno puta

Kada dobijem veći iznos novca kockanjem / klađenjem, to me potiče na daljnje kockanje. (zaokruži broj)

1	2	3	4	5
Uopće nije točno za mene	Uglavnom nije točno za mene	Niti točno, niti netočno za mene	Uglavnom je točno za mene	U potpunosti je točno za mene

Kada izgubim novac kockanjem, nemam više volje kockati. (zaokruži broj)

1	2	3	4	5
Uopće nije točno za mene	Uglavnom nije točno za mene	Niti točno, niti netočno za mene	Uglavnom je točno za mene	U potpunosti je točno za mene

Znaju li Tvoji roditelji da ponekad kockaš/kladiš se? (zaokruži broj)

0	1	2
NE KOCKAM	**NE ZNAJU**	**ZNAJU**

Sljedeća pitanja odnose se na neka ponašanja i okolnosti vezana uz kockanje i klađenje u posljednja 3 mjeseca.

a. Koliko često si se vraćao/la drugi dan i pokušao/la vratiti novac izgubljen kockanjem/klađenjem?

1. nikada
2. ponekad
3. većinu puta
4. svaki put

b. Tijekom kockanja/klađenja, jesi li ikada **govorio/la** drugima **da osvajaš novac, iako nisi**?	NE	DA
c. Jesi li zbog novaca vezanog uz kockanje/klađenje ikada imao/la **probleme kao što su svađe** s roditeljima i prijateljima ili probleme u školi?	NE	DA
d. Jesi li ikada kockao/la ili kladio/la se **više od planiranog**?	NE	DA
e. Je li itko **kritizirao** tvoje kockanje/klađenje, ili ti rekao da imaš problema s kockanjem/klađenjem (bez obzira što si ti mislio/la o tome)?	NE	DA
f. Jesi li se ikada **osjećao/la loše** zbog novca potrošenog na kockanje ili zbog onoga što se događa kada se kladiš/kockaš za novac?	NE	DA
g. Jesi li ikada **osjećao/la da želiš prestati** kockati/kladiti se, ali **nisi mislio/la da možeš**?	NE	DA
h. Jesi li ikada **skrivao/la** od obitelji ili prijatelja listiće ili novce od igra na sreću, ili neke druge znakove kockanja/klađenja?	NE	DA
i. Jesi li se ikada **svađao** zbog novca s članovima obitelji ili prijateljima, a vezano uz kockanje/klađenje?	NE	DA
j. Jesi li ikada **posudio/la novac** za kockanje/klađenje, a da ga **nisi vratio/la**?	NE	DA
k. Jesi li ikada **propustio/la školu ili markirao/la** zbog aktivnosti kockanja/klađenja?	NE	DA
l. Jesi li ikada **posudio** novac ili nešto **ukrao** kako bi kockao/kladio se ili «pokrio» kockarske aktivnosti?	NE	DA

Kockaš li/kladiš li se Ti ponekad zajedno sa svojim roditeljima na sljedećim igrama?

1. Sportske kladionice	NE	DA
2. Igre na automatima	NE	DA
3. Rulet u casinu	NE	DA
4. Internet kockanje	NE	DA
5. Loto	NE	DA
6. Srećke	NE	DA

Je li u Tvojoj školi ikada proveden preventivni program ili podijeljen edukativni materijal za sljedeća područja:

1. Konzumacija alkohola	Ne	Da
2. Konzumacija droga	Ne	Da
3. Pušenje	Ne	Da
4. Vršnjačko nasilje	Ne	Da
5. Kockanje / klađenje	Ne	Da
6. Spolni odgoj	Ne	Da
7. Poremećaji hranjenja	Ne	Da

Kojom ocjenom bi ocijenio/la dostupnost informacija o sljedećim temama?

	Nedovoljna	**Dovoljna**	**Dobra**	**Vrlo dobra**	**Izvrsna**
1. Konzumacija alkohola	1	2	3	4	5
2. Pušenje	1	2	3	4	5
3. Konzumacija droga	1	2	3	4	5
4. Kockanje	1	2	3	4	5
5. Poremećaji hranjenja	1	2	3	4	5
6. Rizično seksualno ponašanje	1	2	3	4	5

Zahvaljujemo Ti na suradnji i ispunjavanju ovog upitnika! ☺

EDUKACIJSKO-REHABILITACIJSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UPITNIK ZA RODITELJE

Poštovani,

zahvaljujemo Vam što se prihvatili sudjelovanje u ovom istraživanju!

Na ovoj stranici upitnika Vas **molimo da napišete šifru koju ste ranije sastavili. Podsjećamo, papir sa sastavljanjem šifre ostaje kod Vas!**

Sva pitanja u ovom upitniku odnose se na Vaša **razmišljanja i iskustva**, te na procjenu ponašanja i iskustava djeteta koje pohađa razred na čiji ste roditeljski sastanak došli. Stoga **nema točnih i netočnih odgovora.** Molimo Vas da u svojim odgovorima budete **u potpunosti iskreni, te da odgovorite na sva pitanja.**

Očekivano vrijeme potrebno za ispunjavanje upitnika je **oko 25 minuta.**

Unaprijed Vam zahvaljujemo na suradnji!

doc.dr.sc. Neven Ricijaš
voditelj projekta

ŠIFRA UPITNIKA: | | | | | |

SPOL DJETETA KOJE POHAĐA OVAJ RAZRED (označite s ☒):: ☐ MUŠKI ☐ ŽENSKI

OPĆI I SOCIO-DEMOGRAFSKI PODACI

1. Vaš spol (označite s ☒): ☐ M ☐ Ž

2. Koliko imate godina? _____ godina

3. Vaša najviša završena stručna sprema (molimo Vas, zaokružite broj):

1) nezavršena osnovna škola
2) završena osnovna škola
3) završena srednja škola
4) završena viša škola ili fakultet
5) završen magisterij ili doktorat znanosti

4. Grad/mjesto u kojem živite: _____

5. Broj djece: _____

6. Molimo Vas zaokružite svoj trenutni radni status (molimo Vas, zaokružite broj):

1) roditelj kod kuće / domaćica
2) nezaposlen/a - tražim posao
3) povremeno zaposlen/a (uključuje i sezonski rad, te neprijavljeni rad)
4) zaposlen/a
5) umirovljenik/ca
6) nešto drugo (navedite što): _____

7. Vaš trenutni bračni/partnerski status (molimo Vas, zaokružite broj)::

1) oženjen/udata
2) izvanbračna zajednica
3) rastavljen/a
4) udovac/udovica
5) u vezi, ali partner/ica ne živi u kućanstvu
6) samac

8. Molim Vas označite s ☒ <u>UKUPNA MJESEČNA NOVČANA</u> primanja Vašeg kućanstva (uključuje zbroj prihoda SVIH članova kućanstva):

☐ manje od 3.000 kn	☐ 3.000 kn	☐ 4.000 kn	☐ 5.000 kn	☐ 6.000 kn	☐ 7.000 kn	☐ 8.000 kn
☐ 9.000 kn	☐ 10.000 kn	☐ 11.000 kn	☐ 12.000 kn	☐ 13.000 kn	☐ 14.000 kn	☐ 15.000 kn
☐ 16.000 kn	☐ 17.000 kn	☐ 18.000 kn	☐ 19.000 kn	☐ 20.000 kn	☐ 21.000 kn	☐ 22.000 kn i više

9. Broj članova Vašeg kućanstva (koliko Vas živi zajedno u stanu/kući?): _____

10. Kako biste opisali životni standard i kvalitetu života Vašeg kućanstva:

4. ispodprosječno - lošije od većine drugih
5. prosječno - niti bolje niti lošije od većine drugih
6. iznadprosječno - bolje od većine drugih

<u>Zaokruživanjem jednog broja od 1 do 5</u> označite koliko su sljedeće teme PO VAŠEM MIŠLJENJU ozbiljni rizici za mlade danas?

	Uopće nije ozbiljan rizik				Jako je ozbiljan rizik
15. Vršnjačko nasilje u školi / *bullying*	1	2	3	4	5
16. Konzumiranje alkohola	1	2	3	4	5
17. Konzumiranje droga	1	2	3	4	5
18. Nezaštićeni seksualni odnosi / maloljetničke trudnoće	1	2	3	4	5
19. Pretilost / poremećaji hranjenja	1	2	3	4	5
20. Kockanje / klađenje	1	2	3	4	5
21. Vožnja pod utjecajem alkohola	1	2	3	4	5
22. Pušenje	1	2	3	4	5
23. Provođenje previše vremena na internetu (Facebook, chat, društvene mreže i slično)	1	2	3	4	5
24. Izloženost opasnostima i rizicima interneta	1	2	3	4	5
25. Depresija	1	2	3	4	5
26. Negativna slika o vlastitom tijelu	1	2	3	4	5
27. Pretjerano igranje video igara	1	2	3	4	5
28. Spolno prenosive bolesti	1	2	3	4	5

KOLIKO ČESTO RAZGOVARATE sa svojom djecom o sljedećim temama (označite s ☒):

	nikada	rijetko	ponekad	često	redovito
15. Vršnjačko nasilje u školi / *bullying*	☐	☐	☐	☐	☐
16. Konzumiranje alkohola	☐	☐	☐	☐	☐
17. Konzumiranje droga	☐	☐	☐	☐	☐
18. Nezaštićeni seksualni odnosi / maloljetničke trudnoće	☐	☐	☐	☐	☐
19. Pretilost / poremećaji hranjenja	☐	☐	☐	☐	☐
20. Kockanje / klađenje	☐	☐	☐	☐	☐
21. Vožnja pod utjecajem alkohola	☐	☐	☐	☐	☐
22. Pušenje	☐	☐	☐	☐	☐
23. Provođenje previše vremena na internetu (Facebook, chat, društvene mreže i slično)	☐	☐	☐	☐	☐
24. Izloženost opasnostima i rizicima interneta	☐	☐	☐	☐	☐
25. Depresija	☐	☐	☐	☐	☐
26. Negativna slika o vlastitom tijelu	☐	☐	☐	☐	☐
27. Pretjerano igranje video igara	☐	☐	☐	☐	☐
28. Spolno prenosive bolesti	☐	☐	☐	☐	☐

Niže su navedeni razlozi koji mlade mogu obeshrabriti (spriječiti) da razgovaraju s roditeljima o njima važnim temama. OZNAČITE KOLIKO SE SLAŽETE da ja navedeno razlog zbog kojeg Vaše dijete ne razgovara s Vama o temama koje su mladima važne.

	Uopće se ne slažem da je to razlog	**U velikoj mjeri se ne slažem** da je to razlog	**Niti se slažem niti se ne slažem** da je to razlog	**U velikoj mjeri se slažem** da je to razlog	**U potpunosti se slažem** da je to razlog
7. Strah od kažnjavanja	1	2	3	4	5
8. Strah da će vas razočarati	1	2	3	4	5
9. Strah od toga kako ćete reagirati	1	2	3	4	5
10. Misli da ga nećete razumjeti	1	2	3	4	5
11. Misli da vi uopće ne možete pomoći	1	2	3	4	5
12. Misli da Vi ne znate dovoljno o takvim temama.	1	2	3	4	5

PO VAŠEM SAZNANJU, s kojim od sljedećih problema/rizika je Vaše dijete imalo iskustvo (ponašalo se ili osjećalo na određeni način, doživjelo nešto od navedenog)? <u>Pri odgovaranju imajte na umu dijete za koje ispunjavate upitnik (označite s ☒).</u>

15. Vršnjačko nasilje u školi / *bullying*	☐ Ne	☐ Da
16. Konzumiranje alkohola	☐ Ne	☐ Da
17. Konzumiranje droga	☐ Ne	☐ Da
18. Nezaštićeni seksualni odnosi / maloljetničke trudnoće	☐ Ne	☐ Da
19. Pretilost / poremećaji hranjenja	☐ Ne	☐ Da
20. Kockanje / klađenje	☐ Ne	☐ Da
21. Vožnja pod utjecajem alkohola	☐ Ne	☐ Da

22. Pušenje	☐ Ne	☐ Da
23. Provođenje previše vremena na internetu (Facebook, chat, društvene mreže i slično)	☐ Ne	☐ Da
24. Izloženost opasnostima i rizicima interneta	☐ Ne	☐ Da
25. Depresija	☐ Ne	☐ Da
26. Negativna slika o vlastitom tijelu	☐ Ne	☐ Da
27. Pretjerano igranje video igara	☐ Ne	☐ Da
28. Spolno prenosive bolesti	☐ Ne	☐ Da

Molimo Vas da zaokruživanjem odgovarajućeg broja označite koliko su sljedeće tvrdnje točne za Vas kao roditelja. <u>Kod procjena imajte na umu dijete koje je obuhvaćeno ovim istraživanjem</u>.

Brojevi imaju sljedeća značenja:

1 = uopće nije točno za mene
2 = nije baš točno za mene
3 = dosta je točno za mene
4 = u potpunosti je točno za mene

1. Objašnjavam djetetu kako se osjećam kada ono učini nešto dobro ili loše.	1	2	3	4
2. Dijete me lako nagovori na ono što želi.	1	2	3	4
3. Objašnjavam djetetu razloge za postojanje pravila.	1	2	3	4
4. Pokazujem djetetu da ga volim.	1	2	3	4
5. Znam točno na što dijete troši novac kojeg mu dajem.	1	2	3	4
6. Kažnjavam dijete oduzimanjem privilegija (zabranom gledanja TV, izlazaka i sl.).	1	2	3	4
7. Vičem kad se dijete loše ponaša.	1	2	3	4
8. S djetetom imam topao i blizak odnos.	1	2	3	4
9. Objašnjavam djetetu zašto se treba pridržavati pravila.	1	2	3	4
10. Učim svoje dijete da je važno da se bori za sebe i svoje ideje.	1	2	3	4
11. Uvažavam i poštujem svoje dijete kao osobu.	1	2	3	4
12. Pljusnem dijete kada se loše ponaša.	1	2	3	4
13. Uživam raditi nešto zajedno sa svojim djetetom.	1	2	3	4
14. Potičem dijete na razgovor o tome što mu se u životu događa.	1	2	3	4
15. Obično znam kada će dijete u školi pisati test ili odgovarati.	1	2	3	4
16. Objašnjavam djetetu kako njegovo ponašanje utječe na druge.	1	2	3	4
17. Kada je dijete neposlušno, šaljem ga u drugu prostoriju.	1	2	3	4
18. Popustljiv/a sam prema djetetu.	1	2	3	4
19. Poklanjam svom djetetu puno pažnje.	1	2	3	4
20. Često govorim djetetu kako bi se trebalo ponašati i kakvo bi trebalo biti.	1	2	3	4
21. Uvijek znam gdje je moje dijete.	1	2	3	4

22. Potičem svoje dijete da misli svojom glavom.	1	2	3	4
23. Previše ispitujem svoje dijete o svemu.	1	2	3	4
24. Kada dijete pogriješi nastojim da se osjeti krivim.	1	2	3	4
25. Dobro poznajem prijatelje svoga djeteta.	1	2	3	4
26. Popustim kada se dijete usprotivi mojem zahtjevu.	1	2	3	4
27. Često jedino strogim kažnjavanjem uspijevam disciplinirati dijete.	1	2	3	4
28. Previše se miješam u život svog djeteta.	1	2	3	4
29. Kada se dijete ne ponaša kako ja želim, prigovaram mu i kritiziram ga.	1	2	3	4

PREMA VAŠEM MIŠLJENJU, koliko su mjesta koja nude igre na sreću PRISUTNA u Hrvatskoj?

5. slabo su prisutna
6. usmjereno su prisutna
7. prilično su prisutna
8. izrazito su prisutna

PREMA VAŠEM MIŠLJENJU, koliko je tržište igara na sreću u Hrvatskoj UREĐENO I POD KONTROLOM nadležnih institucija?

1. nedovoljno
2. dovoljno
3. dobro
4. vrlo dobro
5. odlično

Kakvom općenito procjenjujete situaciju u našoj zemlji s obzirom na PRISTUP MALOLJETNIKA IGRAMA NA SREĆU (mogućnost igranja igara na sreću)?

5. maloljetnici ne mogu pristupiti igrama na sreću
6. maloljetnici samo na rijetkim prodajnim mjestima mogu pristupiti igrama na sreću
7. maloljetnici na većini prodajnih mjesta mogu pristupiti igrama na sreću
8. maloljetnici na gotovo svim prodajnim mjestima mogu pristupiti igrama na sreću

Kako procjenjujete pristup i mogućnost da maloljetnici igraju sljedeće igre na sreću u Hrvatskoj?

	UOPĆE IM NE MOGU PRISTUPITI	**JAKO TEŠKO im mogu pristupiti**			**JAKO LAKO im mogu pristupiti**
1. lutrijske igre	**0**	1	2	3	4
2. sportsko klađenje	**0**	1	2	3	4
3. automati	**0**	1	2	3	4
4. igre u casinu	**0**	1	2	3	4
5. sportsko klađenje u kafićima (kladomati)	**0**	1	2	3	4
6. *online* kockanje	**0**	1	2	3	4

U SREDINI TABLICE nalaze se neka ponašanja.
S LIJEVE STRANE zaokružite dob (godine života) od koje je navedena aktivnost LEGALNA.
S DESNE STRANE zaokružite dob (godine života) koja bi po vašem mišljenju TREBALA BITI LEGALNA.

DOB OD KOJE JE DANAS OVA AKTIVNOST LEGALNA U HRVATSKOJ (zaokružite godine života)									DOB OD KOJE BI PO VAŠEM MIŠLJENJU OVA AKTIVNOSTI TREBALA BITI LEGALNA U HRVATSKOJ (zaokružite godine života)							
14	15	16	17	18	19	20	21	IGRANJE LOTA	14	15	16	17	18	19	20	21
14	15	16	17	18	19	20	21	KUPOVANJE ALKOHOLA	14	15	16	17	18	19	20	21
14	15	16	17	18	19	20	21	KUPOVANJE CIGARETA	14	15	16	17	18	19	20	21
14	15	16	17	18	19	20	21	SPORTSKO KLAĐENJE	14	15	16	17	18	19	20	21
14	15	16	17	18	19	20	21	KOCKANJE U CASINU	14	15	16	17	18	19	20	21
14	15	16	17	18	19	20	21	KOCKANJE NA AUTOMATIMA	14	15	16	17	18	19	20	21

Pred Vama se nalazi niz tvrdnji o kockanju. Molimo Vas da za svaku tvrdnju označite u kojem se stupnju s njom slažete. To učinite tako da zaokružite odgovarajući broj na desnoj strani. Brojevi znače sljedeće:

1 – uopće se ne slažem
2 – donekle se ne slažem
3 – niti se slažem niti se ne slažem
4 – donekle se slažem
5 – u potpunosti se slažem

24.	Večer u kockarnici primjer je dobrog večernjeg izlaska.	1	2	3	4	5
25.	Kockanje je ovisnost.	1	2	3	4	5
26.	Kockanje je zabavan način zarađivanja.	1	2	3	4	5
27.	Kockanje je štetna aktivnost.	1	2	3	4	5
28.	Kockari znaju uživati u životu.	1	2	3	4	5
29.	Kockanje treba zabraniti.	1	2	3	4	5
30.	Veoma me privlači kockanje.	1	2	3	4	5
31.	Kockanje je porok koji često dovodi do velikih dugova.	1	2	3	4	5
32.	Kockanje uči krivim vrijednostima.	1	2	3	4	5
33.	Odlazak u kockarnicu je čisti gubitak vremena.	1	2	3	4	5
34.	Kockanje se isplati.	1	2	3	4	5
35.	U kockanje se upuštaju ljudi slabog karaktera.	1	2	3	4	5
36.	Kockanje je bezazlena avantura.	1	2	3	4	5
37.	Kockanje je bacanje novca.	1	2	3	4	5
38.	Odlazak u kladionicu jedan je od najboljih načina provođenja slobodnog vremena.	1	2	3	4	5
39.	Kockanje je jedna od najtežih ovisnosti koja uništava i samog kockara i njegovu obitelj.	1	2	3	4	5
40.	Kockanje je najzabavnija aktivnost na svijetu.	1	2	3	4	5
41.	Klađenje odvodi u propast.	1	2	3	4	5
42.	Kockanje je lak i brz izvor velike zarade.	1	2	3	4	5
43.	Kockanje vodi bavljenju kriminalom.	1	2	3	4	5
44.	Kockanje pruža vrhunski užitak.	1	2	3	4	5
45.	Kockanjem se uglavnom „upada“ u probleme.	1	2	3	4	5
46.	Kockanje nije velik rizik.	1	2	3	4	5

Jeste li VI IKADA igrali neku od navedenih igara na sreću?
Molimo Vas označite s ☒ koliko često prosječno igrate svaku od navedenih igara na sreću.

	NIKADA	1X godišnje ili manje	Par puta godišnje	1-2x mjesečno	1x tjedno	Par puta tjedno	Svako-dnevno
Loto igre (Lotto 6/45, EuroJackpot i sl.)							
Jednokratne srećke / strugalice							
Sportsko klađenje							
Igre na automatima							
Rulet u casinu							
Kartanje za novac (kod kuće, u društvu)							

Označite s ☒ koliko često ste VI ILI DRUGI RODITELJ ZAJEDNO SA SVOJIM DJETETOM igrali neku od navedenih igara na sreću?

	NIKADA	1X godišnje ili manje	Par puta godišnje	1-2x mjesečno	1x tjedno	Par puta tjedno	Svako-dnevno
Loto igre (Lotto 6/45, EuroJackpot i sl.)							
Jednokratne srećke / strugalice							
Sportsko klađenje							
Igre na automatima							
Rulet u casinu							
Kartanje za novac (kod kuće, u društvu)							

Postoji li netko u Vašoj obitelji, blizak Vašem djetetu, tko redovito igra igre na sreću?

1. ne
2. da - ako da, molimo Vas da navedete:

_____
_____
_____
_____

Poznajete li nekoga za koga znate da ima problema s kockanjem/klađenjem?

1. ne
2. da

Jeste li Vi ikada imali probleme povezane s kockanjem/klađenjem?

1. ne
2. da

* * *

Sada slijede neka pitanja vezana uz iskustva koja ste Vi mogli imati prilikom uključivanja u igre na sreću (kockanje ili klađenje).

1. Koliko često ste se vraćali drugi dan kako bi pokušali vratiti novac izgubljen kockanjem / klađenjem?

1. nikad
2. povremeno (ali manje od polovice puta) kada sam izgubio/la
3. većinu puta kada sam izgubio/la
5. svaki puta kada sam izgubio/la

2. Jeste li ikada tvrdili da kockanjem dobivate novac a da to nije bilo tako, odnosno da ste zapravo gubili?

1. nikada
2. da, manje od polovice puta kada sam gubio
3. da, većinu vremena

3. Smatrate li da imate, ili da ste ikada imali, problem s klađenjem ili kockanjem?

1. ne
2. da
3. da, ranije, ali ne danas

4. Jeste li se ikada kockali ili kladili **više nego** što ste namjeravali?	NE	DA
5. Jesu li Vas ljudi **kritizirali** zbog kockanja/klađenja ili Vam **rekli da imate problem**, bez obzira jeste li se slagali s njima ili ne?	NE	DA
6. Jeste li se ikada **osjećali loše** zbog načina na koji kockate / kladite se, ili zbog onoga što Vam se događalo dok kockate / kladite se?	NE	DA
7. Jeste li ikada osjećali da biste **htjeli prestati** s kockanjem / klađenjem, ali ste mislili da to ne možete učiniti?	NE	DA
8. Jeste li ikada **skrivali** listiće od klađenja, lutrije, novac od klađenja ili druge znakove klađenja ili kockanja od Vaše supruge/supružnika, djece ili drugih važnih osoba u Vašem životu?	NE	DA
9. Jeste li se ikada **prepirali** s osobama s kojima živite oko toga kako upravljate novcem?	NE	DA

10. (Ako ste odgovorili s „da“ na pitanje broj 9) Jesu li **prepirke oko novca** ikada bile vezane uz Vaše kockanje/klađenje?	NE	DA
11. Jeste li ikada **posudili** novac od nekoga i potom ga **niste vratili** zbog kockanja/klađenja?	NE	DA
12. Jeste li ikada **izostali s posla** ili škole ili drugih obveza zbog kockanja/klađenja?	NE	DA
13. Ako ste posudili novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova, od koga je to bilo? (navedite „ne“ ili „da“ za svaki odgovor)		
Od kućanstva	NE	DA
Od supruga/supružnice/partnera/partnerice	NE	DA
Od rođaka ili kumova	NE	DA
Od banke, kreditnih zadruga ili kompanija za zajmove	NE	DA
S kreditnih kartica	NE	DA
Od kamatara	NE	DA
Od novca kojeg ste imali u obveznicama, dionicama i sl.	NE	DA
Od novca nakon prodaje osobne ili obiteljske imovine	NE	DA
Od novca posuđenog s tekućeg računa (odlazak u minus)	NE	DA

Prema Vašem saznanju, je li <u>VAŠE DIJETE IKADA</u> igralo ili igra koju od navedenih igara na sreću, te ako je, što mislite koliko često igra?
Također označite što mislite koliko je Vaše dijete imalo GODINA kada je PRVI PUT igralo.

	NIKADA	1X godišnje ili manje	Par puta godišnje	1-2x mjesečno	1x tjedno	Par puta tjedno	Svako-dnevno	S KOLIKO GODINA PRVI PUT
Loto igre (Lotto 6/45, EuroJackpot i sl.)								
Jednokratne srećke / strugalice								
Sportsko klađenje								
Igre na automatima								
Rulet u casinu								
Kartanje za novac (kod kuće, u društvu)								

Ukoliko je <u>VAŠE DIJETE</u> imalo iskustvo kockanja/klađenja, molimo Vas da razmislite o njegovom/njezinom PONAŠANJU U PROTEKLA 3 MJESECA i označite odgovor koji se (po Vašem saznanju) odnosi na Vaše dijete.

	Nikada	Ponekad	Većinu vremena	Gotovo uvijek
1. Koliko često je Vaše dijete izostalo ili odustalo od nekih slobodnih aktivnosti (npr. sport, muzička škola i sl.) zbog kockanja / klađenja?	1	2	3	4
2. Koliko često je Vaše dijete propustilo druženje s prijateljima koji ne kockaju / klade se, kako bi se družilo s prijateljima koji se kockaju / klade?	1	2	3	4
3. Koliko često je Vaše dijete aktivnosti vezane uz kockanje / klađenje planiralo?	1	2	3	4
4. Koliko često se Vaše dijete osjećalo loše zbog načina na koji kocka/ kladi se, ili zbog onoga što se događa dok kocka / kladi se?	1	2	3	4
5. Koliko često se Vaše dijete vraćalo drugi dan kako bi pokušalo vratiti novac izgubljen kockanjem / klađenjem?	1	2	3	4
6. Koliko često je Vaše dijete skrivalo svoje kockanje / klađenje od Vas ili Vašeg supruga/e, drugih članova obitelji ili nastavnika?	1	2	3	4
7. U protekla 3 mjeseca, koliko često je Vaše dijete osjećalo da možda ima problem s kockanjem / klađenjem?	1	2	3	4

Koliko često je, po Vašem saznanju, Vaše dijete u protekla 3 mjeseca činilo sljedeće?

	Nikada	1 – 3 puta	4 – 6 puta	7 ili više puta
8. Koliko često je Vaše dijete novac namijenjen za hranu, odjeću, kino i slično potrošilo za kockanje / klađenje, ili za vraćanje dugova izazvanih kockanjem / klađenjem?	1	2	3	4
9. Koliko često je Vaše dijete ukralo novac ili druge vrijedne stvari kako bi kockalo / kladilo se ili kako bi vratilo dugove izazvane kockanjem / klađenjem?	1	2	3	4

Koliko je vjerojatno da biste sankcionirali / kaznili Vaše dijete kada biste saznali da se sada ponaša na sljedeći način?

	Vjerojatnost sankcioniranja / kažnjavanja djeteta			
	sigurno NE	**vjerojatno NE**	**vjerojatno DA**	**sigurno DA**
1. Puši cigarete	1	2	3	4
2. Pije pivu	1	2	3	4
3. Pije vino	1	2	3	4
4. Pije žestoka pića	1	2	3	4
5. Igra loto	1	2	3	4
6. Igra jednokratne srećke	1	2	3	4
7. Kladi se na sportske rezultate	1	2	3	4
8. Igra automate	1	2	3	4
9. Igra rulet u casinu	1	2	3	4
10. Uzima auto bez dozvole	1	2	3	4
11. Vozi u pijanom stanju	1	2	3	4

Ukoliko bi Vaše dijete igralo (ili igra) neku igru na sreću, oko kojeg <u>uloženog iznosa novca</u> biste se zabrinuli?

☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
oko bilo kojeg iznosa	10 kn i više od toga	50 kn i više od toga	100 kn i više od toga	200 kn i više od toga	500 kn i više od toga	1.000 kn i više od toga	2.000 kn i više od toga

Koliko ste sigurni da biste mogli pomoći Vašem djetetu kad bi Vam priznalo da ima problem s kockanjem/klađenjem?

Uopće nisam siguran/na				**Jako sam siguran/na**
1	**2**	**3**	**4**	**5**

Ukoliko bi Vaše dijete imalo problem s kockanjem/klađenjem, kome biste se obratili za pomoć?

_____

_____

_____

Postoji li u Vašem gradu ustanova koja pruža pomoć osobama koje imaju problema s kockanjem?

1. da
2. ne
3. ne znam

Kada biste uočili/saznali da Vaše dijete ima problem s kockanjem, koliko je vjerojatno da biste napravili nešto od sljedećeg?

	Malo je vjerojatno				Jako je vjerojatno
Potražio bih pomoć stručnjaka *(psiholog, psihijatar, socijalni pedagog, socijalni radnik i slično).*	1	2	3	4	5
Razgovarao bih sa svojim djetetom o opasnostima uključenosti u aktivnosti kockanja.	1	2	3	4	5
Ograničio bih djetetu pristup novcu.	1	2	3	4	5
Postavio bih čvrste granice oko izlazaka i više nadzirao ponašanje djeteta.	1	2	3	4	5
Postavio bih snažnu kontrolu i nadzor nad *online* aktivnostima svog djeteta.	1	2	3	4	5
Tražio bih informacije o kockanju mladih kako bi se bolje upoznao s tom temom.	1	2	3	4	5
Nešto drugo:					

PO VAŠEM SAZNANJU, je li u školi Vašeg djeteta ikada proveden preventivni program ili podijeljen edukativni materijal za sljedeća područja:

8. Konzumacija alkohola	Ne	Da
9. Konzumacija droga	Ne	Da
10.Pušenje	Ne	Da
11.Vršnjačko nasilje	Ne	Da
12.Kockanje / klađenje	Ne	Da
13.Spolni odgoj	Ne	Da
14.Poremećaji hranjenja	Ne	Da

Kojom ocjenom biste ocijenili dostupnost informacija roditeljima o sljedećim temama?

	Nedovoljna	Dovoljna	Dobra	Vrlo dobra	Izvrsna
7. Konzumacija alkohola	1	2	3	4	5
8. Pušenje	1	2	3	4	5
9. Konzumacija droga	1	2	3	4	5
10.Kockanje	1	2	3	4	5
11.Poremećaji hranjenja	1	2	3	4	5
12.Rizično seksualno ponašanje	1	2	3	4	5

Sljedeća pitanja odnose se na pristup Vašeg djeteta novcu i karticama. <u>Kod procjena imajte na umu dijete koje je obuhvaćeno ovim istraživanjem.</u>

1.	Dobiva li Vaše dijete džeparac *(uključuje i novac za užinu, izlaske, kina i sl.)*? Ako da, koliko *okvirno* novaca tjedno dobije? _____ **kuna tjedno**	**NE**	**DA**
2.	Ima li Vaše dijete vlastitu ili obiteljsku kreditnu karticu? *(npr. Diners, American, Master, Visa)*	**NE**	**DA**
3.	Ima li Vaše dijete vlastitu ili obiteljsku debitnu karticu? *(Maestro, tekući račun i sl.)*	**NE**	**DA**

Sljedeća pitanja odnose se na Vašu procjenu nadzora djeteta vezano uz *online* rizike. <u>Kod procjena imajte na umu dijete koje je obuhvaćeno ovim istraživanjem.</u>

1.	Nadzirete li *online* aktivnosti Vašeg djeteta (na internetu, web stranicama...)?	NE	DA
2.	Ima li Vaše dijete računalo ili prijenosno računalo s Internetom u vlastitoj sobi?	NE	DA
3.	Ima li Vaše dijete mobilni telefon s pristupom internetu?	NE	DA
4.	Nadzirete li aktivnosti Vašeg djeteta na mobilnom telefonu *(pristup web stranicama, društvenim mrežama i sl.)?*	NE	DA
5.	Ograničavali djetetu vrijeme provedeno na internetu (*online*).	NE	DA
6.	Jeste li na kućnom računalu uključili ili instalirali roditeljsku zaštitu za zabranu pristupa stranicama neprimjerenog sadržaja.	NE	DA
7.	Jeste li postavili granice koliko može boraviti na *chatu.*	NE	DA
8.	Jeste li postavili ograničenja za spajanje na društvene mreže.	NE	DA
9.	Jeste li stavili računalo na zajedničko mjesto u kući gdje obitelj obično boravi.	NE	DA
10.	Jeste li na kućnom računalu instalirali zaštitu (program) za zabranu pristupa stranicama koje nude *online* kockanje.	NE	DA

Zahvaljujemo Vam na suradnji i ispunjavanju ovog upitnika! ☺

EDUKACIJSKO-REHABILITACIJSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

OBAVIJEST ZA MLADE I SASTAVLJANJE ŠIFRE

Poštovani učenici,

ljubazno Vas molimo da **prihvatite sudjelovanje** u ovom istraživanju kojem je **glavni cilj** istražiti **doživljaj nekih rizičnih ponašanja mladih, s posebnim naglaskom na aktivnosti kockanja i klađenja.** Ovo istraživanje je sastavni **dio projekta „Kockanje mladih u Hrvatskoj"** koji se od 2010. godine provodi na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu uz podršku Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH.

Također ćemo zamoliti **Vaše roditelje** da ispune jedan sličan anketni upitnik, čime ćemo dobiti vrijedne informacije za razumijevanje pojedinih rizičnih ponašanja kod mladih.

Vaše sudjelovanje, kao i sudjelovanje Vaših roditelja je **u potpunosti dobrovoljno**, te imate **pravo odustati** od ispunjavanja upitnika u bilo kojem trenutku. Očekivano vrijeme potrebno za ispunjavanje upitnika je **oko 30 minuta.**

Sva pitanja u ovom upitniku odnose se na Vaša **razmišljanja i iskustva**. Stoga **nema točnih i netočnih odgovora.** Dobiveni podaci analizirat će se isključivo **skupno, na razini cijelog uzorka**. Zbog toga Vas molimo da u svojim odgovorima budete **u potpunosti iskreni, te da odgovorite na sva pitanja.**

Anketni upitnik je **anoniman**, što znači da **nigdje na upitniku nećete trebati upisati svoje ime i prezime.**

Međutim, kako nam je važno upariti upitnik koji ćete Vi ispuniti, s onim kojeg će ispuniti Vaši roditelji, **SVI UPITNICI ĆE BITI ŠIFRIRANI**, a način sastavljanja šifre nalazi se na poleđini ovog papira.

Nakon što sastavite šifru, molimo Vas da je **prepišete na anketni upitnik**, a ovaj papir zadržavate kod sebe.

Ukoliko imate bilo kakvih pitanja, slobodno pitajte člana istraživačkog tima koji Vam je dao ovaj papir i upitnik, ili se obratite voditelju projekta.

doc.dr.sc. Neven Ricijaš, voditelj projekta
tel: 01/245-7535
e-mail: neven.ricijas@erf.hr

KLJUČ ZA SASTAVLJANJE ŠIFRE

Šifra se sastavlja na način da u prostor ispod upišete svoje ime i prezime, te datum rođenja.

Nakon toga, samo određena slova i brojke koja su **označena sivom bojom** prebacite u predviđene kućice za šifru, te ih **prepišite na prvu stranicu upitnika.** To je **TREĆE** slovo imena, **PRVO** i **TREĆE** slovo prezimena te **BROJ** koji označava dan u datumu rođenja.

Ovaj papir ostaje kod Vas, budući da je istraživanje anonimno!

Unaprijed hvala!

Sastavljanje šifre:

Ime:											
Prezime:											
Datum rođenja:											
	dan		mjesec		godina						

Šifra za upitnik:					
	TREĆE slovo imena	**PRVO slovo prezimena**	**TREĆE slovo prezimena**	**DAN rođenja**	

------ ----------
------ ----------

Primjer ispunjavanja šifre:

Ime:	Ž	A	**R**	K	O						
Prezime:	**K**	O	**V**	A	Č						
Datum rođenja:	**0**	**5**	1	2	1	9	9	8			
	dan		mjesec		godina						

Šifra za upitnik	**R**	**K**	**V**	**0**	**5**

EDUKACIJSKO-REHABILITACIJSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

OBAVIJEST ZA RODITELJE I SASTAVLJANJE ŠIFRE

Poštovani roditelji,

ljubazno Vas molimo da **prihvatite sudjelovanje** u ovom istraživanju kojem je **glavni cilj** istražiti **roditeljski doživljaj nekih rizičnih ponašanja mladih, s posebnim naglaskom na aktivnosti kockanja i klađenja.** Ovo istraživanje je sastavni **dio projekta „Kockanje mladih u Hrvatskoj"** koji se od 2010. godine provodi na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu uz podršku Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH.

Također ćemo zamoliti **Vaše dijete** koje pohađa razred na čiji ste roditeljski sastanak došli da ispuni jedan sličan anketni upitnik, čime ćemo dobiti vrijedne informacije za razumijevanje pojedinih rizičnih ponašanja kod mladih.

Vaše sudjelovanje, kao i sudjelovanje Vašeg djeteta je **u potpunosti dobrovoljno**, te imate **pravo odustati** od ispunjavanja upitnika u bilo kojem trenutku. Očekivano vrijeme potrebno za ispunjavanje upitnika je **oko 30 minuta.**

Sva pitanja u ovom upitniku odnose se na Vaša **razmišljanja i iskustva**, te na procjenu ponašanja i iskustava djeteta koje pohađa razred na čiji ste roditeljski sastanak došli. Stoga **nema točnih i netočnih odgovora.** Dobiveni podaci analizirat će se isključivo **skupno, na razini cijelog uzorka**. Zbog toga Vas molimo da u svojim odgovorima budete **u potpunosti iskreni, te da odgovorite na sva pitanja.**

Anketni upitnik je **anoniman**, što znači da **nigdje na upitniku nećete trebati upisati svoje ime i prezime ili ime i prezime Vašeg djeteta.**

Međutim, kako nam je važno upariti upitnik koji ćete Vi ispuniti, s onim kojeg će ispuniti Vaše dijete, **SVI UPITNICI ĆE BITI ŠIFRIRANI**, a način sastavljanja šifre nalazi se na poleđini ovog papira.

Nakon što sastavite šifru, molimo Vas da je **prepišete na anketni upitnik**, a ovaj papir zadržavate kod sebe.

Ukoliko imate bilo kakvih pitanja, slobodno pitajte člana istraživačkog tima koji Vam je dao ovaj papir i upitnik, ili se obratite voditelju projekta.

doc.dr.sc. Neven Ricijaš, voditelj projekta
tel: 01/245-7535
e-mail: neven.ricijas@erf.hr

KLJUČ ZA SASTAVLJANJE ŠIFRE

Šifra se sastavlja na način da u prostor ispod upišete ime i prezime Vašeg **djeteta koje pohađa ovaj razred**, te njegov/njezin datum rođenja.

Nakon toga, samo određena slova i brojke koja su **označena sivom bojom** prebacite u predviđene kućice za šifru, te ih **prepišite na prvu stranicu upitnika.** To je **TREĆE** slovo imena, **PRVO** i **TREĆE** slovo prezimena te **BROJ** koji označava dan u datumu rođenja.

Ovaj papir ostaje kod Vas, budući da je istraživanje anonimno!

Unaprijed hvala!

Sastavljanje šifre:

Ime djeteta:											
Prezime djeteta:											
Datum rođenja djeteta:											
	dan		mjesec		godina						

Šifra za upitnik:					
	TREĆE slovo imena djeteta	**PRVO slovo prezimena djeteta**	**TREĆE slovo prezimena djeteta**	**DAN rođenja djeteta**	

------ ----------
------ ----------

Primjer ispunjavanja šifre:

Ime djeteta:	Ž	**A**	**R**	K	O						
Prezime djeteta:	**K**	O	**V**	A	Č						
Datum rođenja djeteta:	**0**	**5**	1	2	1	9	9	8			
	dan		mjesec		godina						

Šifra za upitnik	**R**	**K**	**V**	**0**	**5**

ŽIVOTOPIS AUTORA

Toni Maglica rođen je u Splitu 25.07.1977. godine. Opću gimnaziju „Marko Marulić“ završava 1996. godine te upisuje Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Diplomira na temi „Maloljetnički suicid“ 2001. godine. Na istom fakultetu 2012. godine upisuje doktorski studij „Prevencijska znanosti i studij invaliditeta“, smjer Prevencijska znanost - prevencija mentalnih i ponašajnih poremećaja i promocija mentalnog zdravlja. Tijekom profesionalne karijere dodatno se obrazuje u području Integrativne gestalt psihoterapije, pri Institutu Gestaltpsihoterapie Wurzburg, Njemačka. Osim toga kandidat je pohađao više edukacija, seminara i usavršavanja iz područja: skrbi o djeci, djeci i mladima s problemima u ponašanju, socijalne skrbi, prava djece, zlostavljanja i zanemarivanja djece. Bio je zaposlen u udruzi „Most“ iz Splita, kao savjetodavatelj djece i mladih s problemima u ponašanju te u dječjem domu „Maestral“ kao predstojnik. Danas je zaposlen kao asistent na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu. Objavljuje znanstvene i stručne radove, aktivno sudjeluje na znanstvenim konferencijama i stručnim skupovima i to na teme: prevencije, problema u ponašanju, kockanja te izlazak mladih iz socijalnih i penalnih ustanova.

Popis objavljenih radova:

- **Maglica, T**., Džanko, P. (2016). Internalizirani problemi u ponašanju među splitskim srednjoškolcima. *Školski vjesnik*, 4, 65, 559-586.
- **Maglica, T**., Jerković, D. (2014). Procjena rizičnih i zaštitinih čimbenika za internalizirane probleme u školskom okruženju. Školski vjesnik, 3, 63, 149-169.
- Jerković, D., **Maglica, T.** (2014). Developmental psychopathology perspective on co-morbid borderline personality disorder and substance use disorders. *Magistra Iadertina*, 9, 1, 137-152.
- **Maglica, T.** (2016). Prevencija mentalnih i ponašajnih poremećaja. U Ž.Ključević (Ur.) Zaštita mentalnog zdravlja djece i mladih – uloga javnozdravstvenih projekata. Nastavni zavod za javno zdravstvo Splitsko-dalmatinske županije. Str. 20-30.
- **Maglica, T.** (2016). Javnozdravstveni projekti u ustanovama socijalne skrbi. U Ž. Ključević (Ur.) Zaštita mentalnog zdravlja djece i mladih- uloga javnozdravstvenih projekata. Nastavni zavod za javnoj zdravstvo Splitsko-dalmatinske županije. Str. 166-170.
- **Maglica, T.** (2012). Odgajatelj i dijete u riziku. u: Ivon, H. i Mendeš, B. (Ur.). Kompetencije suvremenog učitelja i odgojitelja – izazov za promjene. Split: Filozofski fakultet. Str. 313-323.